

LA MAÇONERIA A CATALUNYA. 1900-1939

Pere Sánchez Ferré

La Floresta, 1990

Aquest treball ha estat possible gràcies a l'ajut prestat per la

Fundació J. Bofill

Í N D E X

	<u>Pág.</u>
<u>INTRODUCCIÓ: LA REORGANITZACIÓ DE LA MAÇONERIA A CATALUNYA DESPRÉS DE LA CRISI DE 1896</u>	1
- Notes	19
<u>CAPÍTUL I: LA MAÇONERIA EN LA SOCIETAT. OBRERISME I LLIUREPENSAMENT</u>	24
- Anticlericalisme i lliurepensament	30
- Lerrouxisme i lliurepensament	34
- La política maçònica i lliurepensadora fins el 1909	41
- Angeles López Ayala i el feminisme lliurepensador maçònic fins el 1909. L'espiritisme	66
- La Societat Progressiva Femenina i la premsa feminista	70
- Notes	78
<u>CAPÍTUL II: DE LA SETMANA TRÀGICA A LA DECADÈNCIA DEL LLIUREPENSAMENT</u>	94
- La Setmana Tràgica	95
- Ferrer Guardia i Fabian Palasí. Dos pedagogs maçons	98
- El feminisme, de nou a escena en unió del lliurepensament	133
- El Congrés lliurepensador de 1910 en homenatge a Ferrer Guardia	141
- Lerrouxisme i lliurepensament: el camp polític de la maçoneria fins el 1914	149
- Notes	170
<u>CAPÍTOL III: La maçoneria durant la Guerra Europea</u>	187
- El Pacte de 1914 i les relacions internacionals de la maçoneria espanyola	188

	<u>Pág.</u>
- La darrera etapa del lliurepensament maçònic lerrouxista. "El Gladiador del Libre pensamiento"	203
- La maçoneria i la Guerra Europea. El pacifisme	210
- La maçoneria i la crisi de 1917	246
- Notes	253
<u>CAPÍTOL IV: EL NOU MAPA MAÇÒNIC I LES RELACIONS INTERNACIONALS: 1920-1923. TRES ANYS DECISIUS . . . . .</u>	265
- De la ruptura del Pacte a la consolidación de la Gran Lògia Espanyola	266
- La Fundació de l'AMI i la seva influència en la vida maçònica espanyola	292
- La federalització del G.O. Espanyol	308
- La implantació de l'orde a l'estranger. Maçoneria i colonialisme	328
- Els maçons sefardites	337
- Marroc i la proposta colonial de la maçoneria espanyola	339
- Notes	346
<u>CAPÍTOL V: LA MAÇONERIA DURANT LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA . . . . .</u>	358
- Els dos aspectes de l'actitud maçònica vers el Directori	367
- Les clausures	377
- La crisi de la GLRNE	395
- El moviment per l'unió de les dues famílies simbòliques a Catalunya	403
- El projectat congrés maçònic Iberoamericà i la reunió de l'AMI a Barcelona	414
- La preocupació antifeixista	420
- La caiguda de la Dictadura i la lluita pel poder maçònic a Catalunya	434

	<u>Pàg.</u>
- Les lluites internes a la GLE	445
- La Gran Lògia Unida	451
- Notes	467
<u>CAPÍTOL IV: LA SEGONA REPÚBLICA</u>	480
- La maçoneria durant el primer bienni	481
- 1933. El trasllat de la GLE a Madrid i la creació de la Gran Lògia de Catalunya	525
- Dels fets d'octubre de 1934 al 18 de juliol de 1936 .	553
- Els darrers esforços del nacionalisme radical per crear una obediència catalana independent	599
- Les campanyes antimaçòniques i l'anticlericalisme a l'orde	605
- Notes	632
<u>CAPÍTOL VII: LA GUERRA CIVIL. EL COMENÇAMENT DE LA FI</u>	657
- Notes	710
<u>CAPÍTOL VIII: LES LÒGIES</u>	722
- Barcelona ciutat	723
- Comarques de Barcelona	762
- Comarques de Girona	768
- Comarques de Lleida	772
- Comarques de Tarragona	775
<u>APÈNDIXS DOCUMENTALS</u>	777

I N T R O D U C C I Ó

LA REORGANITZACIÓ DE LA MAÇONERIA A CATALUNYA

DESPRÉS DE LA CRISI DE 1896

Des del desastre colonial, la maçoneria catalana va abandonar majoritàriament les activitats i la seva veu no començarà a fer-se sentir fins el 1900, amb la reorganització de la Gran Lògia Simbòlica Regional Catalana Balear. Les primeres reunions per refer l'antiga obediència es portaren a terme a primers de 1899, de les que en formaren part Francisco Alvarez, membre de la "Humanidad"; Eugeni Labán, de la "Redención" i I. Xalapeira, de la Catalunya, entre altres. Aquestes tres entitats foren, així, les fundadores de la renovada GLSRCB, a les que s'uniren dues lògies de les que no es tenen notícies de les seves activitats: la "Progreso", de Malgrat i la "Igualdad" de Reus, que probablement no arribaren mai a estar actives, tot i que disposessin dels documents necessaris per a constituir-se en lògies. En la mateixa situació s'havien trobat altres entitats de comarques en l'etapa constitutiva de la GLSRC, el 1886 (1).

Eugeni Labán va ser escollit pel càrrec de Gran Mestre, F. Alvarez, simbòlic "Tasso", pel de President del Sobirà Consell de Govern i Manuel Quintana, simbòlic "Saltó" gran Secretari, càrrec que un any després ocuparia F. Fontcuberta, simbòlic "Augusto". El 1900 quedava constituïda formalment la GLSRC, entre el mutisme general de la maçoneria espanyola, (és a dir del GOE, única potència que sobreviuria a la crisi finisecular) excepció feta del Gran Consejo General Ibérico (Rite

de Menphis i Misraïm) i d'algunes lògies andaluses, de València, País Vasc i Galícia (2).

Hom podria pensar que, donat la seva composició social -on la majoria seguia ostentat-la els comerciants-, la GLSRCB o algunes lògies podrien haver recolzat públicament el gran moviment de protesta que fou el "tancament de caixes". Però no fou així, doncs l'activitat social i política dels maçonx catalans seguien basades en el lliurepensament com a moviment polític idoni per avançar vers la laicització i la república. Els elements de la Catalano Balear, que són els únics que donen mostres d'activitat fins al menys el 1902, publiquen el primer número del seu butlletí oficial el març de 1900, amb un certamen dedicat a la definició de "jesuïta", amb premi i publicació del treball guanyador "para que llegue a conocimiento de los que aún no saben lo que es un jesuita" (3). Al número següent es fan ressò dels temes a estudiar en el congrés lliurepensador que es celebrarà el setembre a París, en el que pensen enviar-hi una representació (4).

Nogensmenys, el perfil ideològic i polític del dirigents de l'obediència catalana no es redueix a l'anticlericalisme de tall i tarannà decimonònic, sino que incorpora dos elements que ja havien estat patrimoni del nucli fundacional de la GLSRC, el 1886: el catalanisme i el republicanisme, encara que el primer es manifesti al llarg d'aquests anys amb molta ^(més) força i continuïtat que no pas les aspiracions d'acabar amb el règim de la Restauració. Tanmateix, en aquesta primera etapa hi ha

signes clars de nacionalisme, com ho és el que l'obediència exp_edis títols de grau a llurs membres en català, entre els quals s'ha conservat el de Francesc Esteve Bertrán, que els anys vint serà nomenat Gran Mestre de la Catalana Balear.

Ignasi Bo i Singla, simbòlic "Washington", republicà fed_eral, catalanista i membre de la "Redención", exposarà amb claretat quin ha de ser l'ideari catalanista de la maçoneria. Si bé només en nom propi, no hi ha dubta que en publicar-ho al butlle_tí oficial està expressant el pensament d'una part important dels efectius de la GLSRCB. Bo i Singla, que afirma aspirar a la República Federal "y, como medio para lograrla, la institución masónica", es mostra partidari de crear a Espanya poders maçònics autònims i federats (Gran Lògies Regionals), en base al sufragi universal dels maçons.

"Y h́tenos aqú enfrente de la cuesti3n regionalista, que yo llamo autonomista cuando ́sta irradia de los principios democráticos, pues sin adoptar ́stos, no llego a comprender su virtualidad. O es movimiento liberal de naciones que desean emanciparse, o sobra si se entrega al moderno feudalismo de fabricantes que explotan al proletariado, al clericalismo que fanatiza y a la monarquía que envilece. (...) Los Estados modernos, basados en la fuerz, quiebran. El movimiento autonomista, aceptando, conclusiones que se adapten al criterio revolucionario, así en política como en sociología, puede ser el factor de nuevas patrias y de ciudadanos libres. La Masonería catalana-balear, que

trabaja en sus ideas, no dejará de prestar soldados para acabar la tiranía centralista y unitaria y anticipar el día glorioso en que la patria convencional se vea convertida en la patria libre de ciudadanos emancipados" (5).

A finals d'any, amb motiu d'èsser elegit Pi i Margall president dels Jocs Florals de 1901, el butlletí de l'obediència catalana afirmava:

"Que se siga mercedamente la senda trazada y la autonomía de Cataluña será pronto una realidad" (6).

No era aquest precisament el catalanisme dels homes de "la Renaixensa". I els republicans federals no tenen veus maçones ni profanes per fer cristal·litzar un catalanisme d'esquerreres oposat al que blandeixen els conservadors; Vallès i Ribot, envellit i marginat del camp de les iniciatives polítiques, fa més de deu anys que està allunyat de la maçoneria.

Per altra banda, hem de senyalar que el catalanisme era només un dels dos corrents que convivia a la Catalunya Balear; l'altra era poc propens a veleitats nacionalistes, doncs uns anys més tard Josep Jorge Vinaixa, redactor d'"El Progreso" i dirigent lerrouxista formarà part del Suprem Consell de la Catalunya Balear, el seu màxim òrgan de govern (7).

Dos anys més tard, un altre membre de la GLSRCB publica al butlletí oficial la seva conferència pronunciada a la lògia "Redención", on declara que la pàtria i el patriotisme es, després del fanatisme religiós, la "ceguera mayor para la razón

humana", tot fent professió d'iberisme, individualisme i municipalisme dins la més genuïna tradició pimargalliana (8).

Amb la victòria de la candidatura federal-unionista de 1903, al mateix número d'abril es diu que l'enemic de la llibertat només és un, "llámese caciquismo, carlismo o ragionalismo medioeval".

De tota manera, l'anticlericalisme lliurepensador segueix sent el camp d'acció política en el que els maçons de la GLSRCB es mouen amb més comoditat; estan en terreny propi. És la peça axial de la lluita pel progrés, el laïcisme i la república. No hi ha número del seu butlletí que no contingui repetides al·lusions al tema o atacs enfurismats contra el jesuïtisme i el catolicisme en general, en els que l'ateïsmes es dona normalment per suposat. Als maçons cubans, que estrenen llibertat, els recomanen, tot felicitant-los, que destrueixin el poder del jesuïtisme i la influència clerical a Cuba; en la majoria dels articles que inclou la revista, sempre, en un moment o altra, s'acaba recordant o conminant a maçons, republicans i lliurepensadors que la primera i gran batalla cal lliurar-la contra el clericalisme.

Tanmateix, els interessos polítics dels maçons adscrits a la GLSRCB ultrapassen aquest marc i mostren una especial preocupació perquè sigui possible la unió dels republicans, per tal que es presentin a la contesa electoral amb possibilitats reals de conquerir progressivament espais de poder polític. Perquè si

l'anticlericalisme és la màquina que treu al carrer les masses populars urbanes, poc poden fer sense una base política republicana poderosa i amb prouta credibilitat, que pugui convertir en lluita parlamentària i acció legislativa allò pel que luiten els homes i un nombre creixent de dones, que participen i organitzen els grans actes i manifestacions lliurepensadores anticlericals. Sense els dos pols d'aquest moviment polític, pensen els maçons, les energies del poble progressiu es perdran en actes puntuals com apunta Bo i Singla amb motiu del mítins anticlericals a la plaça de toros d'abril de 1900 i el republicanisme seguirà fent declaracions progremàtiques i literatura, però mai serà capaç d'encapçalar i canalitzar aquelles accions, ni estarà en condicions de conquerir els suficients espais de poder ni molt menys de proclamar la república.

Quan a la classe obrera, el moderat reformisme maçònic es manifesta un cop més devant la inminència de les eleccions amb una nota que la GLSRCB publica amb motiu de les manifestacions del 19 de maig, on recorda al proletariat el resultat normalment infructuós de les vagues i la manca de recolzament d'altres sectors socials, suggerint als obrers que es serveixin d'altres accions i no pas de les vagues per tal d'aconseguir "el mejoramiento económico a que tienen derecho".

Amb el divorci entre burgesos i proletaris, continúa la nota, sempre perdran aquests darrers, "pues la fuerza pública se encargará de hacer fracasar, cueste lo que cueste, los ideal

les de los obreros por justas que sean sus re
Entiéndanlo bien, y sepan por donde hay que ha
remediar el mal general" (9).

Les cotitzacions dels maçons ja no tener
vuitanta, aquells preus impossibles de pagar E
nual. No disposem de gaires dades al respecte
però sabem que el 1904 les lògies havien de pa
gia 10 ptes. per cada membre iniciat, la qual
el nou germà havia de satisfer entre 15 i 20 p
iniciació i unes 10 per la seva exaltació al 3^a

L'empenta republicana de 1901 continuà fè
rances dels polititzats maçons de la Catalana E
xer's els resultats de les eleccions municipals
10 de novembre, en les que sortiren elegits reg
de l'orde: Odón de Buen, J. Mª Serraclara, J. Sa
ment Selvas.

Continuant amb la secular tradició de defo
tat, el butlletí de l'obediència catalana afirma

"En todas las localidades de la Región dor
logia, ha sido derrotada la reacción que más o n
mente pretendía continuar gozando del turrón mun

La joia dels maçons no parava aquí, doncs
rulls estudiantils de mitjans de novembre, havia
tuit el Rector de la Universitat de Barcelona, R.

gués, nomenant pel càrrec el catedràtic Rafael Rodríguez Méndez, membre de la lògia "Constancia" (11).

El Sobirà Consell de Govern de la GLSRCB felicitava, per mitjà del butlletí oficial, a les "Logias que en las pasadas elecciones municipales han logrado hacer triunfar la candidatura apoyada por ellas y demostrarles la satisfacció que siente por la elecci3n de los HH que los han merecido". Tot seguit es felicita al Dr. Rodríguez Méndez -"Ilustre H.."- pel seu nomenament (12).

Certament, podem pensar que, en aquesta ocasió, sí que la maçoneria catalana havia desempenyat un paper important en la lluita electoral, o al menys així hem de deduir-ho d'acord amb les seves declaracions. Que la maçoneria va movilitzar totes les seves forces i influències, ens sembla fora de dubte, la qual cosa no presuposa, evidentment, que haguem de subscure les exageracions de les seves anàlisis.

En aquests mateixos dies, l'òrgan de govern de l'obediència lliurava una declaració de principis en el que, a més dels comunment repetits, com la tolerància, la no imposició de cap dogma, la moral deslliga de tota creença religiosa o filosòfica, etc. s'afirma que sota aquestes bases prepara la "Revolució Universal" y (...) una organizaci3n política que, al par que asegure el triunfo de la Democracia, permita a los ciudadanos tomar una parte activa, la mayor posible, en la gesti3n de los negocios públicos (...) que ha de conducirnos al reinado de la justicia verdadera".

Després de condemnar la guerra, la marginació de la dona a totes les classes socials, la misèria de les classes treballadores i d'abogar per la transformació "de las condiciones cósmicas que tanto influyen en la duración de la vida", es proposa que la societat garanteixi el treball i la seguretat dels treballadors, així com "impedir los conflictos obreros y evitarlos antes que hayan producido los desastrosos efectos cuyas consecuencias son fatales para los intereses de todos" (13).

En el mateix número es reproduïx un informe sobre el problema obrer debatut al Congrés Maçònic Internacional celebrat recentment a París, on es defensa el dret de vaga, llibertat sindical, la jornada de vuit hores, millores en les condicions de treball, els salaris i l'impuls i defensa de l'associacionisme proletari, totes enmarcades dins del reformisme i sense posar mai en qüestió el principi de propietat individual (14).

Pels maçons catalans, el model polític és -potser més que mai- el de la III República francesa, encapçalada pel maçó Emile Combes, president del govern que ha fet aprovar les mesures laicistes que tant somnien els germans del país, com la separació de l'Església i l'Estat i la prohibició d'exercir l'ensenyament a les congregacions religioses.

Quan Combes va visitar Barcelona, el setembre de 1903, del qual no s'en va fer publicitat, la cúpula dirigent de la Catalana Balear va anar a saludar-lo a l'hotel on s'allotjava per entregar-li una nota en la que se'l felicitava per haver sabut lliurar a França "du joug du cléricalisme" (15).

Quan a la vida interna, l'obediència catalana es va mostrar especialment sensible al problema de l'aïllament de la maçoneria espanyola, ja que al segle XIX cap organisme internacional la va reconèixer. Des de la seva reconstrucció, varen desplegar una important activitat internacional a fi d'ésser reconeguts oficialment per les principals obediències europees i americanes. Però tampoc descuidaren un altra qüestió que sempre consideraren de primer ordre: la necessitat d'exportar a la resta de l'Estat el model d'organització maçònica que havien proposat des del 1886.

La creació de grans lògies autònomes arreu d'Espanya va tenir tant sols un èxit efímer. En 1902 va ser constituïda a Bilbao la Gran Logia Regional Cantàbrica, que va ser reconeguda immediatament per la Catalana Balear. L'abril de 1903 feien saber que la regional amb seu a Bilbao havia publicat el primer número del seu butlletí (16), i uns mesos després que tenien projectada la compra d'un local, però no apareixen més notícies de la Regional vasca a partir d'aquestes dates (17).

Així mateix, el 1902 varen auspicjar l'antiga lògia "Numantina", de Granada i el març de 1905 la "Virtud", de Màlaga, demanava auspícis a la Catalana Balear (18).

Pel que fa a l'expansió de la GLSRCB a Catalunya, el 1904 comptaven amb 9 lògies: "Cataluña", "Redención", "Humanidad", "Ciencia y Libertad", "Salvación Fraternal", totes de Barcelona, així com la "Igualdad", de Reus, la "progreso", de Malgrat, l'"Osiris", de Sabadell i la "Gesoria", de Sant Felíu de Guíxols (19).

A la Gran Assamblea que celebraren a mitjans de l'any següent hi consten dues noves entitats: la "Progreso" nº 2 (ignorem de quina localitat) i la "Villafranca", de la que no en tenim cap referència. Per contra, la "Numantinos" ja no apareix. Aquestes són les úniques que estan representades a la Gran Assamblea, encara que al butlletí oficial s'afirma que auspicien 15 lògies, el nom de les quals en cap moment detallen (20).

Després de la renovació del Sobirà Consell de Govern de la GLSRCB, efectuat en l'esmentada Gran Assamblea, aquest va quedar compost pels membres següents: President, F. Alvarez, 1º Vigilant, I. Llacuna; 2º Vig., P. Castells; Orador, J. Ruíz; Secretari, P. Guardiala; Tresorer, I. Bosch; Almoïner, I. Parés; Almoïner Adjunt, R. Pla; 1º Expert, I. Xalapeira; 2º Expert, M. Zazatornil; Arquitecte Revisor, B. Guillém; Mestre de Cerimònies, M. Serra i Guarda Tempe, J. Rodríguez.

De tots ells, l'únic que empra un nom simbòlic de signe clarament catalanista és I. Bosch ("Roger"), mentre que la resta ha optat per noms tals com "Pi i Margall", "Salmerón", "Garibaldi", "Zola" o "Pelayo", simbòlic molt usuals a l'època (21).

Així doncs, conseguïen ser hegemònics a Catalunya, però la implantació arreu de l'Estat mai va quallar del tot, no tant sols perquè des de Catalunya no es podia reformar en profunditat la maçoneria peninsular, sino perquè a partir de 1900 assistim al ràpid recuperament del GOE, que en pocs anys es con

vertirà en la primera i indiscutible potència maçònica de l'Estat.

Per contra, els fruits de les gestions internacionals fets per la GLSRCB haviat foren palesos. El novembre de 1900 obtingueren el reconeixement de la maçoneria cubana, la qual mantenia excelents relacions amb la nordamericana, especialment amb els Supremes Consells de l'Oest (Califòrnia) i Sud (Charleston) (22).

Dos anys després havien establert relacions -i per tant havien estat reconeguts- pel G.O. de Portugal i per tots els Supremes Consells dels EEUU (23), amb el sussegüent nomenament dels respectius garants d'amistat; el Gran Comanador de la jurisdicció Sur i Oest dels USA, John G. Jones fou nomenat membre honorari de la Catalunya Balear (24).

Havien obtingut també el reconeixement de la majoria de països europeus, tals com França, Itàlia, Suïssa, Hungria i Alemanya. Les relacions amb la maçoneria iberoamericana seran també força estretes, del qual ens dóna notícia el butlletí de l'obediència.

Una de les grans victòries de la GLSRCB -encara que momentània- quan a reconeixement internacional, va ser la seva incorporació a l'Oficina Internacional de Relacions Maçòniques, establerta a Neuchatel, que s'organitzà a finals de 1900, d'acord amb la resolució que es prengué al respecte al Congrés Maçònic Internacional de París, celebrat l'agost de 1900, al

que també va estar-hi present el GOE de Morayta. Però en arribar el moment d'admetre a una de les dues obediències espanyoles a l'organisme internacional, a Suïssa decidiren inclinar-se pel GOE; el 1906, l'Oficina Internacional recomanava a la GLSRCB que s'unís al GOE per tal que poguessin ésser admesos.

L'obediència catalana va protestar, argumentant que a Catalunya no hi havia altres lògies que les auspiciades per ells (cosa que no era certa, doncs hi havia la "Lealtad") i que havien fundat la Gran Lògia 3 anys abans que el GOE. De res serví, però, les protestes indignades d'E. Laban i la publicació de la llista d'obediències amb les que mantenien relacions fraternals, doncs la decisió havia estat presa i aquesta només re coneixia al GOE (25).

El 1902 el GO de França va oferir els seus bons oficis per tal que les dues famílies maçòniques espanyoles arribessin a un acord que fes possible algun tipus d'unió, però fracassà l'intent, de manera que no serà fins el 1912 que es reemprendran les negociacions entre ambdues potències per tal d'arribar a un acord, com veurem més endavant.

De tota manera, la Catalana Balear va mantenir i fins i tot augmentar les relacions internacionals: el G.O. Nacional d'Egipte, la GL de França, el GO de França, la G.L. Suïssa Alpina, la GL de Sim. d'Hamburg, etc., així com un nombre important de potències de l'Amèrica hispana i del Brasil (26). Uns anys després establiran relacions amb la maçoneria de Turquia

i amb la d'Austràlia. L'abril de 1907 E. Laban era nomenat Vice president d'un anomenat Centre d'Informació Maçònica Internacional, organitzat a Chicago sota la presidència del ja esmentat John G. Jones, de la que no se'n tenen més notícies (27).

Aquest tipus d'iniciatives, malgrat les bones intencions dels impulsors, normalment no reeixien o eren simplement una manera d'obtenir ingressos per part d'alguns elements amb pocs escrúpuls.

Per altra banda, l'auge de les relacions internacionals de la GLSRCB -i també del GOE- cal cercar-lo, entre altres causes, en el fenomen migratori, doncs, com és sabut, les primeres dècades del segle l'Amèrica llatina rebé un gran contingent migratori procedent d'Espanya. Gràcies a la formació de colònies espanyoles i catalanes relativament nombroses, així com a la condició de maçons d'alguns d'aquests emigrants, fou possible la creació o l'auspiciament de lògies americanes per part d'obediències espanyoles. Ja el 1901 un grup d'emigrats residents a l'Argentina preguntava a la Catalana Balear si era possible que aquesta auspiciés una lògia en aquell país. El 1907 va ser creada a Antofogasta (Xile) la lògia Eugenio Labán n. 26, sota l'obediència catalana (28) i dos anys abans la lògia Esperanza, de Taltal, també a Xile, demanava auspícis a la Catalana Balear (29).

Precisament a causa dels repetits abusos i de persones que, en anar a residir a algun país americà es feien passar per mem-

bres d'alguna lògia espanyola, la GLSRCB va lliurar una circular a totes les potències del món per tal que exigissin a tota persona que es presentés com a membre de l'obediència, el certificat i credencials pròpies del maçó, així com el rebut de la darrera cotització a una lògia (30).

Cal senyalar també l'estreta relació que mantenien, mitjançant la "Redención", amb la lògia parisina, Cosmos, de la GLDF, amb la que -a tall d'exemple- signà un manifest conjunt contra el govern anglès de Chamberlain per la guerra d'extermini que havia declarat als boers (31), tema que apareixerà repetidament a les pàgines del butlletí oficial de la GLSRCB. El 1904, el venerable mestre de la "Cosmos", F. Nicol, era el representant de la Catalana Balear a la GLDF i Lucien le Foyer, membre de la mateixa i vicepresident de la Lliga de la Pau pel Dret, representà l'obediència catalana al congrés Internacional Maçònic celebrat a Brusel·les aquell any (32).

El G.O.E. a Catalunya

Quan al GOE, les coses anaven encara molt malament per l'obediència encapçalada per Morayta, doncs durant els primers anys del segle només comptà amb una lògia al país: la veterana "Lealtad". El 1902 varen reformar la seva Constitució, introduint-hi elements democratitzadors i tendents a acceptar una relativa autonomia de les lògies, però que mai va satisfer els desitjos autonòmics de la Catalana Balear. El 1902 fins hi tot va

intervenir com a mediadora el GO de França a fi de lograr que ambdues obediències arribessin a un pacte que les unís en una sola potència maçònica federada, però les gestions fracassaren perquè cap de les dues parts estava disposada a cedir en allò que consideraven principis inviolables dels seus Estatuts (33). Caldrà esperar al 1914, com veurem més endavant, perquè s'arribi al sempre desitjat pacte d'unió de la maçoneria espanyola.

Entre 1900 i 1914 el GOE sofreix a Catalunya la seva travessa del desert, doncs no aconseguirà en aquests anys d'auspiciar més lògies que l'esmentada "Lealtad" i el capítol "Integridad", que és en realitat l'entitat que agrupa als graus superiors del taller. A la resta de l'Estat les coses no van millor, doncs de les 378 lògies que havia auspiciat, el 1915 només en queden 111, de les quals només 35 són a Espanya i les altres a l'estranger. L'obediència de Madrid disposava, entre 1900 i 1910, de 34 lògies als USA (en particular a Philadelphia) i 29 a Filipines, entre altres, de tot el qual parlarem en l'apartat dedicat a colonialisme i presència internacional.

El juny de 1901 Morayta va ser substituït a la Gran Maestria pel diputat a Corts Emilio Menéndez Pallarés i el 1903 el GOE es convertia en associació legalitzada amb aquest nom. El setembre de 1904 el va succeir José Morenco, que també era diputat, per tornar de nou Morayta a la direcció del GOE, el març de 1906.

Durant aquests anys no es deixaren sentir a Catalunya les activitats o propostes polítiques del GOE, doncs com ja hem dit,

els seus efectius al país eren minços, de manera que els importants esdeveniments polítics i socials que va viure el país entre 1900 i 1914 foren aliens a la vida maçònica d'aquesta obediència. Tanmateix, el GOE no deixà de créixer des de 1900, tant a Espanya -on era absolutament hegemònic- com als països on comptava amb una implantació que venia dels anys noranta. El 1904 votaren José Morenco 4.528 germans, per tant, aquest era -a la baixa- el seu nombre d'afiliats. El 1906 varen expedir 191 títols de 1º grau, 189 de 2º i 232 de 3º grau i el seu pressupost per 1907-1908 era de 21.597 pts. per despeses i 22.235 d'ingresos (34).

La Lealtad, base catalana del GOE a Catalunya, havia passat de 100 membres el 1890 a comptar només 20 ó 30 entre 1902 i 1914 (35). Per això la Catalana Balear afirmava el 1906, que tenia ella més lògies a Catalunya que el GOE arreu l'Estat (36).

Aquest any el GOE reformarà la Constitució, atorgant més independència a les lògies simbòliques, és a dir, a l'anomenat simbolisme, tradicionalment dominat pel filosofisme o graus superiors. L'esmentada reforma va ser originada no tant perquè Morayta i la cúpula del GOE pensés seriosament en una certa federació de lògies autònomes, sino perquè si volia fer sentir la seva presència a Catalunya havia de pactar forçosament amb la Catalana Balear i aquesta exigia autonomia plena per les lògies simbòliques, condició que imposarà per signar el pacte.

NOTES

- 1) Sobre la fundació de la GLSR Catalana, vegeu Sánchez Ferré, P., "Biografía masónica de Rossend Arús", a La masoneria en la España del siglo XIX, Ed. Junta de Castilla y León, Valladolid, 1987, vol. II, pp. 833-849.
- 2) Boletín Oficial de la Gran Logia Simbólica Regional Catalana Balear (en endavant GLSRCB), I, n. 8, Barcelona, octubre de 1900, pp. 1-3.
- 3) Boletín Oficial de la GLSRCB, I, n. 1, març de 1900, p. 8. També incloïa un fulletó relligable de l'obra de Diderot, La Religiosa.
- 4) Boletín Oficial de la GLSRCB, I, n. 4, juny de 1900, pp. 8-9.
- 5) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 2, abril de 1900, pp. 5-6.
- 6) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 10, desembre de 1900, pp. 11.
- 7) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 25, abril de 1903, pp. 5-8.

- 9) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 14, abril de 1901, p. 10. Alguns exemplars de l'esmentada nota varen ser distribuïts en medis profans. "Tocamos a huelga por día", es lamenten els germans al mateix número.
- 10) Reglamentos Generales aprobados por la GLSRCB, Barcelona, 1914, pp. 61-62. El 1888 , ésser iniciat a la lògia barcelonesa "Creación" costava 60 ptes. i a la "Patria", 50. El 1871 per a obtenir els drets del grau 33 al 60 d'espanya calia pagar 240 ptes. Les cotitzacions mensuals oscil.laven entre les 3 i les 5 ptes.
- 11) Boletín Oficial de la GLSRCB n. 17-18, 31 de desembre de 1901, pp. 21-22.
- 12) Op.cit., p. 3. El President del Sobirà Consell era Francisco Alvarez, simbòlic "Tasso".
- 13) Op-cit., pp. 6-10
- 14) Op.cit., pp. 11-15.
- 15) Boletín Oficial de la GLSRCB., n. 29, setembre de 1903, p. 12.
- 16) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 25, abril de 1903, p. 10.
- 17) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 30, novembre de 1903, p. 12.

- 18) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 22, setembre de 1902, p. 12. Aquesta lògia de Màlaga va editar la revista "Andalucía masónica", que es va publicar a partir de juny de 1907. Arrel del tercer centenari del "Quixot", el taller va distribuir entre els menesterosos de la ciutat andalusa 500 bons de pa, bacallà, arròs i cigrons; n. 45, juny de 1905, p. 12.
- 19) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 35, maig de 1904, p. 3.
- 20) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 45, maig de 1904, p. 4; n. 32, gener de 1904, p. 2. Un representant de l'obediència catalana havia afirmat poc abans a Rio de Janeiro que comptaven amb 22 tallers.
- 21) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 45, juny de 1905, p. 8.
- 22) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 9, novembre de 1900, p. 1^a.
- 23) La maçoneria portuguesa i espanyola havien trencat les relacions amb la Catalana Balear el 1886, en saber que es constituïa en una obediència independent. Vegeu Sánchez Ferré, P., "Masonería catalana y cuestión nacional (1886-1939)", a La masonería en la historia de España, Diputación General de Aragón, Zaragoza, 1985, pp. 154-168.
- 24) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 25, abril de 1903, pp. 2-4.

- 25) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 51, abril-maig de 1906, pp. 1-9
- 26) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 21, juliol de 1902, pp. 1-3.
- 27) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 57, abril-maig de 1907, pp. 3-4. Pretenien recopilar Estatuts i estadístiques maçòniques d'arreu i publicar la llista dels expulsats de l'orde.
- 28) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 17-18, 31 de desembre de 1901, p. 3.
- 29) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 42, març de 1905, p. 2; n. 44, p. 2; n. 46, p. 11; n. 59, p. 1^a; n. 60, pp. 5-7. Un article publicat al butlletí maçònic català va ser reprodut a una revista maçònica de Texas: n. 25, p. 10.
- 30) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 58, juliol de 1907, pp. 2-3.
- 31) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 17-18, pp. 4-6.
- 32) Es presentaren propostes per acabar amb la dita "pau armada" i Le Foyer va parlar de la guerra russo-japonesa i de l'apropament franco-alemany: Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 38, agost de 1904, pp. 1-7.
- 33) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 51, abril-maig de 1906, p. 7.

- 34) Boletín Oficial del Gran Oriente Español (en endavant GOE), XII, n. 150, Madrid, 20 d'octubre de 1904, p. 182; XV, n. 181, 29 de maig de 1907, pp. 72 i 79.
- 35) Sánchez Ferré, P., La lògia Lealtad, Un exemple de maçoneria catalana (1869-1939), Alta Fulla, Barcelona, 1985, p. 188.
- 36) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 52, maig-juny de 1906, pp. 4-5.

C A P Í T O L I

LA MAÇONERIA EN LA SOCIETAT.

OBRERISME I LLIUREPENSAMENT

L'idili entre el proletariat i la maçoneria ha estat patrimoni dels anys 80 i s'allarga, com a molt, fins el 1893-95, gràcies al tarannà obert de l'anarquisme lliurepensador de "La Tramontana", el grup de la Tipografia "La Acadèmia" amb personatges com A. Lorenzo, E. Canibell i Lluçà i Pujals, així com Tarrida del Màrmol, Pellicer Perarira i Teresa Claramunt. Però amb l'aparició del bombisme, aquests elements de l'èlite obrera perdran ràpidament audiència entre el proletariat, majoritàriament guanyat per la ideologia àcrata i l'enlluernats per l'èpica del petard i el magnicidi (37).

De tota manera, recordem que el nombre d'obriers a les lògies va ser, fins i tot durant aquests anys, molt baix i molts d'ells pertanyien a la intel·lectualitat àcrata, doncs el peonatge i molts dels homes d'ofici els hi era barrat el pas o conceptuaven l'orde com a una institució de burgesos i comerciants.

Des de finals del passat segle la maçoneria va ocupar-se amb regularitat dels problemes de la classe obrera i les revistes i butlletins de l'orde s'ocuparan del tema, però la classe proletària seguirà sent la gran absent de la institució. Caldrà esperar als anys vint per veure incrementat el seu nombre a les lògies, però no deixarà mai de ser una minoria, procedent d'ocupacions i oficis d'èlite, bàsicament del sector terciari.

Per altra banda, la maçoneria europea experimentarà en entrar el nou segle una progressiva sensibilització envers la classe obrera i a les injustícies socials a què estava sotmesa la classe social majoritària. Al Congrés Maçònic Internacional de París al 1900, que va comptar amb delegats de la maçoneria espanyola, es va dedicar una sessió a debatre el paper que havia de desempenyar l'orde enfront de la problemàtica obrera. Els congressistes s'ocuparen de temes com la protecció al treball, la limitació de la jornada laboral, salaris, higiene i seguretat, mutualisme, drets d'associació i de vaga. Els parlaments discorreren en un to reivindicatiu i de defensa dels treballadors, mentre acusaven a les patronals d'enmascarar (en profit seu) els interessos de la "producció nacional" amb llurs propis interessos (2).

Durant els primers anys del segle a la premsa maçònica i a la documentació trobem de tant en tant referències a la classe treballadora; el to general amb que es tracta el tema és sempre paternalista i moderat, proposant solucions maçòniques al conflicte entre capital i treball completament allunyades de la realitat social. També és palès la imcomprensió i el distanciament envers l'anarquisme, qualificat d'utopía que "encaja con las clases incultas" (3).

El remei: que "pobres y ricos" assiteixin a les tingudes blanques (reunions obertes a profans) i comprovin com (4) "sin sacudimiento ni huelgas, ni odios infecundos, se realiza plenamente la armonía económica, desaparece el burgués y el asala-

riado, y todos los hombres se confunden en el fraternal abrazo de esta augusta Institución" (5).

A voltes, els continguts del butlletí de la maçoneria catalana -és a dir, la Catalano Balear- són encara més reaccionaris. El gener de 1904 podem llegir: "Espanta el gran número de huelgas que los periódicos anuncian en cada edición. (...) Si triunfan los partidarios de las huelgas, (...) las masas trabajadoras pagarán más caros sus víveres, habitaciones, vestidos, bebidas... Els maçons proposen que en comptes de fer vagues s'organitzin cooperatives però -així si- "con reglamentos autoritarios conservadores para evitar sean destruidas por los que no saben hacer otro trabajo que demoler" (6).

Arrel de la bomba esclatada al carrer de "Fernando" el 17 de novembre del mateix any, una nota oficial de l'obediència catalana afirmava:

"Sólo la falta de amor a sus semejantes y la ignorancia pueden armar el brazo criminal. (...) Deber es pues de la Masonería propagar con entusiasmo sus principios de amor y progreso y luchar sin descanso contra los educadores que, bajo el pretexto de una falsa moral, van anidando en el corazón de ciertas clases sociales las ideas del más refinado egoísmo...".

En aquest cas les al·lusions no van dirigides als mestres àcrates, sino al clergat: "...alimenten a los maestros de escuela en vez de hartar a los frailes (...) y verán como se destruirá el morbo que produce actos como el de la calle Fernando" (7).

No es que l'orde rebutgés als proletaris, sino que entenía que pocs proletaris hi tenien accés: calia un mínim nivell cultural i econòmic, per una banda. Per l'altra, no podien admetre elements afins a l'anarquisme radical, que conceptuaven violent i antisocial, fruit, segons les anàlisis maçònics, de la perniciosa influència de l'educació catòlica, idelista i re demptorista, la qual, convertida en teoria política, abocava la filosofia de la destrucció de l'Estat, "profetizando (...) la formaci3n de una nueva humanidad que disfrutará de una eterna e inalterable edad de oro, y convertirá la tierra en un nuevo París terreno" (8).

Semblants arguments seran una constant en el pensament so cial i polític de la maçoneria, fortament arrelat des del passat segle. A l'Església se la veia com a provocadora i incitadora a accions maximalistes i exaltades a fi que provoquessin una reacció conservadora, o bé se l'acusava d'educar el poble amb principis els resultats del qual eren la submissió cega a qual-sevol autoritat o bé la rebel·lió nihilista que esterilitzava tot avenç cap el progrés tal i com el concebien els maçons (9).

Tanmateix, podem observar que al menys a partir de 1907 l'actitud envers la classe obrera experimenta una certa evolució i el desig d'apropar-s'hi:

"Debido a causas ignoradas nuestra augusta instituci3n no ha tenido el debido arraigo entre los elementos obreros... (...) El proletario, más que otro estado de la sociedad, tiene la ab-

soluta necesidad de ingresar en la augusta orden masónica, si no quiere ser juguete de cuatro jefezuelos explotadores" (10).

Per la seva banda, el GOE tractarà el problema obrer sota un prisme similar, tot i que, al menys durant la primera dècada del segle, manté posicions més obertes i progressives que no pas els germans de la família catalana, clarament conservadors. El maig de 1907 l'organització de Morayta va passar una enquesta a les seves lògies que ja havia estat feta el gener de 1892, sobre la lluita entre capital i treball i els remeis possibles a aplicar (11). Conseqüents amb una línia més sensible amb la problemàtica obrera, el juliol de 1910 el GOE va decretar la creació del que va anomenar-se "logias especiales para obreros". Les referides entitats varen ser constituïdes amb caràcter experimental i eren, de fet, lògies d'adopció masculines, depenents completament d'una lògia simbòlica.

Les cotitzacions eren gratuïtes i els rituals i altre material necessari per a complir amb el Rite era facilitat a meitat de preu. L'objectiu serà captar elements obrers "verdaderamente necesitado de educación masónica, (...) para inculcar en ellos las ideas sociales susceptibles de proporcionar a la sociedad profana los medios de evitar en el más breve plazo la enorme lucha hoy entablada entre el trabajador y el capitalista" (12).

També la GLE va crear als anys 20 lògies d'obriers manuals com les descrites fin aquí. Tenim constància de l'existència de dues d'elles: la "Tierra y Libertad", de Sevilla i la Ferrer

Guardia", de Tànger, el 1924, però cap a Catalunya (13). De tota manera, aquestes experiències seran sempre marginals i essencialment minoritàries -experimentals, com deia el GOE- ja que tant al XIX com al XX el nombre d'obrers manuals (una altra cosa seran els dependents de comerç i escriptors) serà sempre exigü. Fins la guerra civil, la maçoneria serà una institució mesocràtica, on hi són absents tant el gran capital com el proletariat.

Anticlericalisme i lliurepensament

Si bé la maçoneria no va arribar a la classe obrera de forma directa, ho va fer indirectament, mitjançant el lliurepensament, és a dir, l'anticlericalisme militant. L'ORDE no va tenir la classe obrera als tallers, però va col·laborar en comprometre a gran part de les classes populars en el combat per una societat laica, democràtica i republicana.

El lliurepensament havia estat, el moviment de masses més important de la Catalunya finisecular, ja que l'obrerisme només movilitzava el proletariat i aquest, especialment a partir de 1893-96 inspirava a grans sectors de la població més temors que no pas sentiments de solidaritat (14).

El moviment lliurepensador va crear les primeres organitzacions al nostre país a partir del Sexeni i fou a partir de 1880, amb l'anscenció al poder dels liberals sagastins, que ex-

perimentà un haugé comparable al de la maçoneria. La seva praxis social consistia -com la maçoneria- més en mètode que no pas en una doctrina, doncs estava formada per grups de naturalesa i ideologia diversa, cadascun dels quals hi aportava elements propis. D'aquest conjunt heterogeni es formarà el moviment, convertit en un calaix de sastre doctrinal on hi cabien totes les doctrines a condició que professessin la passió anticlerical.

Creiem molt important senyalar que si el lliurepensament va assolir tal magnitud és perquè la seva existència estava intiamament lligada a la seva capacitat de movilització social i política. No hi ha lloc pel teoricisme ni per les discussions ideològiques, tot és praxis. Els seus dirigents pensen que per organitzar una gran demostració laica o demanar la separació de l'Església i l'Estat no calen gaires disquisicions ideològiques, sino tant sols poguer i saber-ho fer i tenir capacitat de convocatòria. I com sigui que l'anticlericalisme és sempre un valor en cotització entre les classes populars urbanes i una de les formes majoritàries de definició ideològica, els organitzadors dels actes i mítings lliurepensadors tindran normalment la clientela assegurada. Es així com s'uneixen puntualment republicans, anarquistes, però també maçons i espiritistes, la majoria dels quals eren republicans i anticlericals. Es cert que l'espiritisme era un dels neoespiritualismes decimonònics, però no pas els únics menjacapellans que creien en Deu, doncs els maçons que organitzaven moltes -la majoria- de les

campanyes anticlericals anaven un cop per setmana a les respectives lògies a realitzar un ritual presidit per la Bíblia oberta per l'Evangelí de Sant Joan i afirmaven treballar a la glòria del Gran Arquitecte del Univers, al menys aquells que practicaven el Rite Escocès Antic i Acceptat, majoritari a Catalunya. Contradictoris, però molt actius i acostumats a conviure amb companys de viatge d'ideologies contraposades, tot el qual no impedia realitzar accions concretes amb objectius també concrets i puntuals.

Els textos doctrinals del lliurepensament estan elaborats amb el racionalisme materialista més o menys barroer, propi de l'època, amb la literatura de Renan, el darwinisme en versió àcrata o burgesa (15), les cites de Littré i E. Reclus i l'esperit que presidia aquella acció de Fouché, quan el 1793 va fer inscriure al cementiris francesos: "La mort és un somni etern".

La creació d'una nova moral allunyada tant com fos possible de la moral tradicional cristiana va ser un tema que va obsessionar especialment als anarquistes, més preocupats per les idees que per la matèria, i, naturalment, als maçons, que ho consideraven un tema i una reivindicació incorporada al seu patrimoni doctrinal des de la Il·lustració (16). A Catalunya, com arreu de l'Estat, la qüestió de la nova moral laica serà un problema omnipresent, doncs cal tenir en compte que, fins feia ben poques dècades, el catolicisme es donava per suposat i cristià era sinònim d'home.

El lliurepensament serà útil, no només als anys 80-90 del passat segle, si-també a les primeres dècades del XX (17). En la primera etapa perquè va permetre als atomitzats partits -podem dir grupúscles- republicans escapar del teoricisme esterilitzant i fer quelcom més que vida d'ateneu i literatura periodística. Als anarquistes els permet de sortir de l'aïllament es que es troben, de manera que fins i tot els sectors més reacis a barrejar-se amb "burgesos i espiritualistes" arribaran a la conclusió que és més fàcil organitzar un míting anticlerical cada diumenge que no pas una vaga general cada dilluns (18). Els esperitistes hi troben un espai de certa comoditat, amb companys de viatge on podien fer prosselitisme i lluitar, com ells, contra "el odioso ejèrcito de Loyola" (19). I per fi, la maçoneria aconseguirà de realitzar allò que sempre ha predicat: unir totes les forces enemigues de l'Estat canovista i incidir en la societat sense parlar de política ni religió a les lògies. Es a dir, fer política, maçònica, però no als temples, sino a la societat profana, i col.laborar així al progrés de l'home i la humanitat sense inclinar-se per cap opció partidista, sino de tendència: republicanisme, laicisme, positivisme, materialisme. Aquesta era la traducció que, en el pla polític, feien els maçons catalans d'entre-segles del seu trinomi Llibertat, Igualtat, Fraternitat.

A més, el lliurepensament es convertirà, com preten ser la mateixa maçoneria, en una poderosa màquina per crear estats d'opinió. Es important senyalar, però, que si bé les sirenes an

ticlericals feien sortir fàcilment el poble progressiu al carrer, a aquest elements passionals hi varen saber incloure d'altres més elaborats, si se'ns permet l'expressió, i de més amplia transcendència, com la divulgació del pacifisme, el llatinisme, l'uropeïisme o l'abolició de la pena de mort (20). Es en gran part gràcies al moviment lliurepensador, tant amarat de maçonis me, aque aquestes reivindicacions seran divulgades entre el poble per mitjà de la premsa i d'infinitat d'actes de tota mena, gràcies als quals els sectors progressistes catalans es familiaritzaran amb les noves o escassament divulgades idees.

Uns perquè estaven contra l'Estat, els altres perquè estaven contra aquell Estat i tots perquè lluitaven contra l'Església, plegats aconseguiren crear el moviment social amb més participació popular de la història de la Restauració.

Lerrouxisme i lliurepensament

La historiografia sobre republicanisme i lerrouxisme més recent senyala amb interès i sorpresa la "novetat" d'aquest renovat republicanisme amb empenta suficient per a transformar-lo en un autèntic moviment popular (21). Es sorprenen que Lerroux sigui capaç, en tant poc temps, de convertir al sufragi a aquestes bases anarquistes o anarquitzants, tradicionalment reacies als polítics i llurs partits. Descobreixen que Lerroux sap jugar a l'equívoc llibertari (22), es sitúa hàbilment per damunt

dels partits i no admet altra qualificatiu que el de revolucionari; es sorprenen, en definitiva, d'aquest nou populisme radical. Però si examinem a fons el republicanisme lliurepensador -o si voleu el lliurepensament maçònic-republicà- descobrirem que ja a finals dels anys 80 ens trobem amb un republicanisme de tarannà nou, manifestat mitjançant els lliurepensament i servit en sanefa per distingits i actius quadres de la maçoneria catalana. En ell hi trobareu els trets bàsics d'allò que Lerroux catalitza i sap aprofità magistralment vint anys després. El republicà denou encuny no fa altra cosa que recollir la tradició de cimonònica del partit republicà Progressita, que és radical, exaltat, especialment propens a la demagògia, que compta amb unes bases obreres molt pròximes a les anarquistes, usualment disposades a sortir al carrer per proclamar la república, fent de comparses d'uns quans militars republicans adictes al "pronunciamiento"; sempre disposats a assaltar un convent i a assistir a las mítings lliurepensadors, en els que s'esplaien les passions anticlericals.

Els progressistes no estan sols, perquè els republicans centralistes no queden endarrerits a l'hora de fer populisme radicalitzant i d'emprar un llenguatge polític anarquitzant. El 31 de març de 1901 es celebra un míting anticlerical a la plaça de toros vella enmig d'un clima inflammat per l'estrena de "Electra".

Aquesta rèplica dels grans míting dels anys 1889-1896

compta amb les diverses famílies republicanes, incloses les més moderades, entitats obreres àcrates, maçons -com sempre- espiritistes, etc.

L'anticlericalisme és, per excel·lència, l'element que re mou amb més eficàcia les conciències i les passions necessàries per treure la gent al carrer. Les bases populars progressives s'han format políticament entre el míting, la xerrada d'ateneu i la "Casa del pueblo", on la consigna, les vehemències de l'idealisme i la retòrica exaltada configuren les actituds polítiques i no pas el raonament i la reflexió. Tot plegat limita la maduració política i cívica de les masses radicals i, en general, de les classes populars progressistes urbanes.

Per altra banda, els desitjos de crear quelcom de nou en tre certs nuclis republicans seran palesos ja els anys noranta i un exemple prou clar del que afirmem és l'aparició del periòdic "El Radical", l'abril de 1890. Els seus fundadors són republicans salmeronians: O. de Buen i Salas Anton. Al seu primer número declaren el propòsit de formar un nou partit republicà, que califiquen "de base radical"; reivindiquen l'autonomia del municipi i de la regió i volen apropar-se als obrers. Donat i que els partits republicans estan desorganitzats, cal quelcom de nou: "A tiempos nuevos, partidos nuevos", declaren. Entre els seus col.laboradors hi figuren destacats maçons republicans com Josep Caparà, J. Pla i Mas, Eduard Fontserè, J. Palet Riba, C. Selvas, Salas Anton, Odon de Buen, Serraclara i P. Isart Bula (23).

En un folletó on reivindica l'emancipació de la dona, O. de Buen afirmarà, en un llenguatge molt pròxim al dels anarquistes, que l'obrer pateix "la tirànica imposición del capital monopolizado, (...) sufre las imposiciones de Gogiernos autoritarios..." (24).

O. de Buen es un republicà centralista, un republicà bàsicament moderat, però s'ha habituat a conviure amb altres famílies republicanes, a celebrar actes culturals i polítics amb forta presència àcrata i, en definitiva, està bregat en la pràctica de parlar a la classe obrera, que enten i assimila especialment el discurs radical i no les elaboracions republicana. Són sensibles en particular a les formulacions maniquees, on els elements messianistes mai estan de més ni resulten exagerats (25). I aquest és el públic dels republicans que aspiren a sortir dels nuclis reduïts de llurs respectius partits i apropar-se a les classes populars.

Per això el lliurepensament serà l'eina més valuosa: un moviment social, polític i cultural que avantposa la unió de tots per damunt de les particularitats ideològiques i partidistes; la praxis i les accions concretes per sobre de les definicions ideològiques i el teoricisme. Treballen, en definitiva, sobre la base d'allò que els uneix, i no d'allò que els separa, amb satisfacció general de la maçoneria, que no es cansa de blandir el seu interclassisme.

A les dues primeres dècades del segle XX el lliurepensament continuarà sent, com a finals del XIX, l'eix de la intervenció dels maçons en la política i en la societat del país. Segons els anàlisis dels dirigents de l'orde, encara que s'ha avançat en el camp republicà de manera sensible, com ho demostren les victòries de 1901, el republicanisme segueix sent patrimoni tant sols d'una petita part de les classes populars; per tant, cal que el lliurepensament arribi allí on els àcrates són hegemònics, i arreu on hi hagi un grup o entitat anticlerical que vulgui treballar en un moviment on hi caben tots aquells que lliuten contra l'Església i l'Estat de la Restauració. L'estrena d'"Electra remou més conciències i treu més gent al carrer que no pas una gran manifestació republicana. I com sigui que els principis socials maçònic estan basats en mètodes i no pas en doctrines, en tendències més que no pas en principis, el moviment lliurepensador continuarà sent patrimoni dels maçons socialment més actius, però també de molts sectors republicans, diriem que els més dinàmics i avançats. Es per això que el feminisme, per exemple, es desarrotlla en primer lloc entre l'espiritisme, el lliurepensament anarquista i republicanitzant (o si voleu el republicanisme anarquitzant) i, al presentsegle, entre un tipus de republicanisme, hereu del decimonònic a què estem fent esment, que s'ha format entre àcrates, espiritistes, maçons i altres heterodòxies només capaces de ser assimilades per moviments molt dinàmics, tolerants i oberts, escassament propensos al dogmatisme, però molt radi-

cals a l'hora de fer anticlericalisme i d'assumir reivindicacions com el feminisme, el pacifisme o la unió dels pobles d'Europa en un sol Estat; només els anarquistes guanyaven en radicalisme al moviment lliurepensador. Lerroux, que té el do de fer que les seves paraules siguin identificades igualment per àcrates i espiritistes que per republicans sense altre "esquerranisme" que l'anticlerical, catalitza magistralment la classe obrera de tradició anarquista i la petita i mitjana burgesia d'esquerra (26). Si el líder radical hagués inclòs en el seu discurs polític el catalanisme, probablement haguéssim aconseguit l'autogovern el 1906, com a molt tard..... Però ucronies apart, serà Lerroux -un altre maço, recordem-ho- qui posant'se per sobre de tots els partits, camarilles i capelles republicanes sabrà utilitzar el lliurepensament, assimilar-lo i convertir-lo en una força més al servei de la política del partit Radical. I també el feminisme, el pacifisme o una part important d'ell. Sap atoure's els elements i grups més dinàmics i avançats del republicanisme i, malgrat els serveis a S. Moret i a la reacció anarquista, que aviat denunciarà la seva política aconseguirà canviar el panorama polític català, portant a l'Ajuntament els republicans i fent que la política sigui vista com una eina útil a la vida real i quotidiana de grans sectors de la classe obrera. Potser és veritat, cal dir-ho, que si l'Emperador del Paral·lel va aconseguir tot això va ser gràcies a que era enemic del catalanisme, que era el que realment preocupava als governs de Madrid, tant a conserva

dors com a liberals. Però els polítics espanyols d'entre-seg-
les mai varen donar massa crèdit a la possibilitat que la clas-
se obrera fos capaç de crear un moviment prou sòlid i de pron-
ta magnitud com perquè pogués fer trontollar el sistema. I
quan aquests va aparèixer, amb el naixement de la CNT, comprova-
ren que tampoc aquests veien amb bons ulls el catalanisme. A
Catalunya, doncs, les coses seguirien com sempre: el catalis-
tes aïllats de la classe obrera, que era una de les qüestions
importants, quan al perill de la revolució mentre aquesta es
manifestés mitjançant vagues generals i assalts a convents,
les forces d'ordre públic serien les encarregades d'avortar-la.

De moment i durant forces anys encara, la violència i el
radicalisme obrer anarquista no causarà gaire cosa més que por
entre les classes benestants, i amb la por l'aïllament de
l'obrerisme estava assegurat, així com el fracàs de qualsevol
intent revolucionari. Els parlaments exaltats i demagògics de
Lerroux faran emergir la importància i la frustració d'una clas-
se obrera que una i altra vegada s'ha estrellat contra la for-
talesa del sistema, contra el que no poden ni les negociacions
ni la dinamita.

La política maçònica i lliurepensadora fins el 1909

Ens ocuparem a continuació d'allò que podem definir com "la política" dels maçons i de la maçoneria. Aquesta, com ja hem dit, pivotarà invariablement sobre tres elements: laïcisme, republicanisme i anticlericalisme. La qüestió nacional que darà arraconada en un discret segon i fins i tot tercer plànol, dons fins i el pacifisme i el feminisme seran objecte de més atenció. Això no vol pas dir que el catalanisme no hi tingué cabuda, ni tampoc que al lliurepensament no hi participessin els republicans catalanistes, sino que va ser concebut co una eina que servís els interessos dels qui lluitaven contra el predomini del catolicisme a la vida individual, familiar i política del país i el sistema de la Restauració, passos previs i inel.ludibles per a la transformació d'Espanya en un Estat modern, laic i democràtic. Així, la qüestió autonòmica catalana quedava relegada i supeditada a transformacions prèvies què fem esment. La majoria dels lliurepensadors, però, no eren gaire sensibles al problema nacional o n'eren obertament enemics, com els lerrouxistes. Aquests darrers foren de fet els continuadors del moviment decimonònic i es revelaren com els grans impulsors i mantenidors de les reivindicacions lliurepensadores bàsiques des de 1900 fins la guerra europea o més tard. Moltes de les grans manifestacions anticlericals de 1910 estan impulsades pels lerrouxistes i en la quasi totalitat de casos, hi trobem a primera fila destacats maçons com

C. Litrán, Puig d'Asprer, Josep Jorge Vinaixa, Angeles López de Auala, Eladi Gardó, etc.

Curiosament, aquests maçons són majoritàriament membres de lògies auspiciades per la Catalano Balear i no pas del GOE, que només compta a Catalunya amb la lògia "Lealtad". J. Jorge Vinaixa, per exemple, és membre del Suprem Consell d'aquesta obediència i home molt vincular a la revista filo-lerrouxista "El Gladiador del Librepensamiento", dirigida per Angeles López de Ayala, i assidu a les llistes electorals del Partit Republicà Radical (27). Santiago Valentí Camp, un altre element important de partit, és membre de la "Justicia", també de la Catalana Balear. El butlletí oficial de l'obediència catalana és abarrotat d'anticlericalisme, però inclou escassíssimes referències al catalanisme. Tampoc hi figuren col.laboradors republicans nacionalistes, a excepció d'Ignasi Bo i Singla, membre de la "Redención" l'únic reducte de republicanisme catalanista dins la Catalana Balear. Es per això que pràcticament no hi ha maçons al grup d'"El Poble Català", ni entre els impulsors i quadres del Centre Nacionalista Republicà ni a la Unió Federal Nacionalista Republicana, excepció fetadel seu president Vallès i Ribot, desmarcat ja feia anys de la maçoneria (28).

Quan al GOE, el 1902, data en què l'obediència ja ha normalitzat del tot les activitats, el seu butlletí reflexa el tarannà de la seva política al llarg del segle XX. Arrel de la

vaga general de Barcelona, el febrer de 1902, declaren que la maçoneria "entiende que para llegar a la emancipación racional del proletariado, (...) se hace preciso verdadera moralidad por parte de unos, respeto e ilustración por parte de otros. No se hable por parte de los proletarios de igualdades ultra-revolucionarias". El paper reservat a l'orde és, com és tradicional en el discurs maçònic, aplacar les passions; racionalitzar els conflictes i enarbolar la trilogia de la revolució francesa per conminar els germans a lluitar per abatre "las soberbias de los unos y (...) las demagogias con que sueñan otros" (29).

De tant en tant aniran apareixen articles als butlletins sobre els conflictes entre treball i capital, en particular quan la temperatura social augmenti espectacularment, però, ho repetim, no és un tema que mereixi atencions continuades. Per contra, l'anticlericalisme és present invariablement a tots els butlletins oficials, així com a gran nombre dels documents interns de les lògies. El propi Morayta marcarà la pauta, ja el 1902, recent reformada la constitució del GOE, publicant el manifest Afuera Conventos (30) el juliol de 1902, amb un estil molt pròxim al de Lerroux: "... como escribir contra monjas, frailes y jesuitas alivia el cuerpo y conforta el alma, (...) declaro en redondo que, en mi opinión, el anticlerical español está obligado hoy a gritar: ¡afuera conventos! y en su día a hacer buena esta aclamación".

A Barcelona, el clima anticlerical era exaltat des de 1900 i l'any següent el fervor laicista puja encara més de to, augmentat per l'estrena d'"Electra". A mitjans de febrer 1901, i malgrat que hi ha Estat de Guerra des del 12 de maig de 1900, hi ha manifestacions d'estudiants que llencen pedres a varis convents i al Seminari. La Universitat està tancada perquè s'avancen les vacances amb motiu del casament de la Princesa d'Astúries amb el fill del comte de Caserta, a qui "La Publicidad" anomena el "fill de l'enemic del nostre exèrcit" (31).

Mentre Emili Junoy i Climent Selvas, ambdós maçons, en unió d'altres republicans organitzen un míting a Manresa per celebrar la recent formada Unió Republicana (32), a la plaça de toros vella es celebra un míting anticlerical en homenatge a Electra, al que hi assisteixen 12.000 persones. Entre els organitzadors hi figuren la Sociedad Progresiva Femenina, la lògia "Constancia", el Centre de Fusió Republicana, els Cors d'en Clavé, el grup lliurepensador "Ni Déu ni amo", en Centre de Unión Republicana, vèries societats obreres i les redaccions d'"El Diluvio", "La Camapana de Gracia", "La Publicidad", "El Progreso" i l'espiritista "Revista de Estudios Psicológicos". Hi ha parlaments exaltats, habituals en aquesta mena d'actes, crides a emular la crema de convents de 1835, visques a la Revolució de 1793 (i no a la de 1789) i crits com "Visca Barcelona sense convents"! Ocupa la presidència Pau Isart Bula, aleshores director d'"El Progreso", Angeles López de Aya la, T. Reoyo, Comaposada i C. Botella.

En acabar el míting alguns grups es dirigiren a la seu dels jesuïtes del carrer casp i l'apedregaren i donat el clima existent, no va celebrar-se la processó de la Congregació de Nostre Senyor Jesucrist (33).

Bo i Singla serà l'encarregat de reproduir a l'òrgan oficial de la Catalana Balear les resolucions que es prengueren en el referit míting: separació de l'Església i l'Estat, secularització completa de l'ensenyament, de la beneficència i a tots els altres àmbits de la societat; expropiació de tots els bens dels ordes religiosos (34).

Els actes i manifestacions anticlericals de tot tipus es celebraren de forma continuada al llarg dels mesos següents, especialment en els centres i entitats republicanes. Arribat el mes de setembre, la premsa republicana comença a donar notícia dels preparatius del gran acte que es prepara per celebrar la Revolució de setembre de 1868, sota el nom de "Fiesta de la Libertad". S'hi adheriren, entre un gran nombre de personalitats, A. Lerroux, Sampere Miquel, Emili Junoy, Eusebi Jover, Pla i Mas i P. Isart Bula, sempre present arreu, com la seva companya de lògia, Angeles López de Ayala (35). Entre les entitats maçòniques o para-maçòniques que també s'hi adheriren hi figuren la lògia "Constancia", la "Hermanos de la Humanidad", de Maó, la "Libertad", d'Almansa i la Catalana Balear amb les seves lògies: La "Humanidad", "Redención", "Cataluña" i la "Ciencia y Libertad" recentment fundada a Sant Martí de Provençals.

El míting es celebrà a la plaça de Toros i hi participa ren 16 corals de Barcelona i rodalies, així com la Societat progressiva Femenina i entitats espiritistes de Barcelona, Capellades i Igualada. Parlaren Lerroux, Roca i Roca, i Corominas. Després de l'acte es va realitzar una manifestació que ocupava totes les Rondes (36).

Els maçons catalans, com els de l'Europa llatina i Bèlgica, feien política i no se n'amagaven pas d'això: "La Masoneria no es propiamente una institució política, pero tiene relación íntima con ella" (37), podem llegir al butlletí oficial de la Catalana Balear. De fet, no feien altra cosa que exercir un dret que, al menys sobre el paper, emparava la Constitució de 1876. Una altra qüestió era que l'Església catòlica construís gran part del seu discurs antimaçònic precisament negant-li aquest dret als maçons com individus i a llurs organitzacions (38).

Quan a mitjans de 1900 el "Brusi" denuncia que l'orde es tà compromesa en la creació del nou partit romerista, els maçons catalans contesten que, efectivament, "la masonería no es tá lejos del sitio donde se hable de libertad y de anti-clericalismo, porque en España no hay más que dos partidos: reaccionarios y liberales; masones o jesuitas" (39).

En el plànol internacional, els maçons del país es senten solidaris amb els pobles oprimits i les causes de la llibertat i l'emancipació dels pobles. Veiem doncs que es defen-

sen les causes dels boers de la República de Transvaal, com abans havien defensat Kossut i la independència d'HUNGRIA, així com la independència de les Filipines i de Puerto Rico, denunciant l'imperialisme dels EEUU, que sent "antiguos defensores de la causa de la libertad, reniegan de sus tradiciones (...) y siguen la política de rapiña de Inglaterra" (40).

En l'àmbit domèstic ho manifestaran ben clarament, tot conminant als germans i a tots els liberals i republicans a lluitar contra el clericalisme: "Así es que nuestra política ha de consistir, hoy, en la intervención en la vida pública y social, sin perder la independencia y autoridad del sigilo, para que el hermoso altruismo que la Institución enseña penetre en todas partes: en la educación, en la administración y en la política" (41).

El model d'aquesta política és, com ja hem dit, el que apliquen a França el govern de Waldek-Rousseau i secunden els maçons d'aquest país. D'això en diu la Catalna Balear "Política masónica", argumentant que el govern francès, "que parece serlo de concentración republicana (...) lucha contra la reacción jesuítica-nacionalista".

"El ministro de la Guerra, M. André, antiguo y probado masón, desinfecta los cuadros del ejército y sus Academias de virus clerical. Las logias apoyan la evolución intelectual que se traduce en actos" (42).

França serà tradicionalment el mirall dels maçons catalans, car tampoc en això escapen a les constants i al tarannà del país i dels seus intel·lectuals. Sommien poguer aplicar a Catalunya i arreu l'Estat el model francès, perquè està prou divulgat el tòpic de que és el país més culte i democràtic i també el més anticlerical.

El 1904 la cúpula del Gran Orient Espanyol encara s'ocupa de condemnar la "Humanum Genus" (43).

Altres maçons, més realistes, potser, com I. Bo i Singla, no analitzen les coses amb el mateix simplisme còndit i voluntarista. Amb motiu de l'estrena d'"Electra" afirmarà, tot comentant els esclats anticlericals que motivaren l'obra: "Pueblo meridional el nuestro, lo que la experiencia enseña y las predicciones de un Pi y Margall no logran, lo realiza el verbo fogoso de un orador cualquiera y el efecto de las decoraciones teatrales. Por eso la revolución española debe aún hacerse: (...) la revolución salvadora que al acabar con la monarquía, acabaría con el clericalismo y con la religión católica que los ampara" (44). Però el federal Bo i Singla és no més una veu, encara que amb força influència a la Catalana Balear.

Amb la proximitat de les eleccions que donarien la victòria a la candidatura dita dels Quatre Presidents, era publicada una nota oficial de l'obediència catalana en la que es recomanava votar "a favor del candidato liberal que más arraigadas tenga sus opiniones anticlericales" (45).

Caldria preguntar-se quin sentit té que un butlletí maçònic dirigit a anticlericals convençuts -els maçons de l'època- insisteixi amb tanta monotonia en l'anticlericalisme, que preten dirigir i orientar les actuacions polítiques dels maçons. Es probable, apuntem nosaltres, que fent anticlericalisme els maçons catalans lluitessin per la república, a fi de no comprometre l'orde en una tendència que exclogués les altres, com la les liberals dinàstics, entre els que també hi havia maçons. Només això i els seculars esquemes complotistes expliquen l'obsessió quasi malaltissa que els porta a veure en el "jesuitisme" la causa de tots els mals del món i la seva desaparició com la panacea que abocarà el país en una era idíl·lica de llibertat i progrés. El mateix esquema sustitutori i mistificador va aplicar l'Església catòlica al segle anterior, en convertir la maçoneria en l'origen i causa de tots els mals de la pàtria, de manera que atacant l'orde atacaba en realitat l'Estat liberal de la Restauració.

Si el lliurepensament és la política de la maçoneria a les dues primeres dècades del segle, cal afegir que és un lliurepensament que no oblida mai de fer declaracions de republicanisme; així, uneixen estretament la lluita per la república amb l'emancipació de consciència. La documentació maçònica evidencia que el lliurepensament és una plataforma política que l'orde empra per fer republicanisme a l'ensem que anticlericalisme. Podem dir, doncs, que els maçons catalans (com els d'arreu l'Estat) combaten la monarquia amb molta més

virulència quan fan lliurepensament anticlerical que no pas quan manifesten les seves crítiques a l'Estat de la Restauració.

En la solemne declaració de principis que la Catalana Balear fa al desembre de 1901 es diu, a més de les habituals manifestacions en favor de la ciència, la fraternitat universal i el laïcisme, que l'orde prepara la "Revolució Universal" sobre les bases de la justícia social, de la democràcia i la pau (46). Però poc després el butlletí oficial de l'obediència recorda als seus lectors que la "Internacional negra" s'oposa al progrés de la humanitat i de la maçoneria, en la qual l'"Orden Jesuítica, que forma la guardia pretoriana del vice-Dios del Vaticano", té el paper més important. Els germans francmaçons segueixen explicant-se que el nombre de lògies d'un país està en relació directa amb el seu grau de progrés i civilització: "cuando las logias eran numerosas, la masonería pudo vencer a la reacción; cuando los obreros desertaron de sus talleres, (es refereix a la crisi finisecular) el oscurantismo y el clericalismo se han ido apoderando de la sociedad española" (47).

En les tingudes de les lògies la política és a l'orde del dia i fins hi tot en els mateixos discursos dirigits als recent iniciats es tracten els temes polítics, sempre posant en primer terme la lluita contra el catolicisme. A un acte d'iniciació de varis membres dut a terme a la lògia "Reden-

ción", l'orador fa un repàs a la situació política i social al món, afirmant que els països "salvo muy contadas excepciones, siguen aún sujetos a las tiranías políticas y supeditados a las oligarquías militares, eclesiásticas que, en común acuerdo (...) dominan y explotan el mundo. (...) Noveles compañeros que acabais de recibir la luz masónica, desde hoy teneis nuevos y más difíciles deberes que cumplir. A trabajar, pues" (48).

Naturalment que, quan a les eleccions municipals de novembre de 1901 surtin elegits regidors els republicans maçons Odón de Buen, Josep Me Serraclara, Salas Anton, Climent Selvas i el doctor Rafael Rodríguez Méndez (49), els germans creuen fermament que la victòria republicana a l'Ajuntament s'ha fraguat a les lògies tant com a les seus dels partits republicans. Per alimentar encara més el miratge, R. Rodríguez Mendez, molt amic dels futurs lerrouxistes, serà nomenat Rector de la Universitat de Barcelona, prenent possessió del càrreg el 20 de novembre (50).

Rodríguez Méndez era conegut pel seu anticatalanisme i va substituir el cesat Garriga Nogués; va ser rector quatre anys. Noges menys, alguns anys després ja havia abandonat a Lerroux per integrar-se a les files solidàries, com molts intel·lectuals lliurepensadors que en la primera època havien estat captivats pel projecte cultural i social lerrouxista (51).

Estava afiliat a la lògia de Gràcia Constancia des del 1884 o abans i emprava el nom simbòlic de "pateur" (52).

Uns mesos abans de les eleccions la catalana Balear havia lliurat una circular en la que, donada la "importancia que la masonería ha adquirido en la Región", es recomanava que els germans votessin al "candidato liberal que más arraigada tenga sus opiniones anticlericales" (53). Es evident que el republicanisme dels candidats que recomanen es dóna per supsat, doncs la posició suprapartidista es circumscribeix ara dins l'opció republicana, malgrat que encara hi ha algun liberal dinàstic a l'orde.

Per aquestes dades era creada a Madrid una anomenada "Solidaridad Republicana", subtitulada "Asociación anticlerical para actos republicanos y sociales", que la Catalana Balear elogiava i que probablement era obra de maçons de la capital espanyola (54).

Als germans els preocupa també la divisió secular del republicanisme, amarat de teoricisme esterilitzant i de picabaralles de família. El desig d'unir totes les forces progressistes entorn del lliurepensament és igualment ampliat al camp republicà. Al menys en una ocasió hi ha constància dels esforços que, en aquest sentit, varen fer els dirigents de la Catalana Balear, en iniciar-se el segle.

Segons les fonts maçòniques, a primers de 1901 el Gran Mestre Eugeni Labán i altres personatges del maçanisme republicà varen celebrar una reunió amb els principals caps del republicanisme català, davant la perspectiva de presentar-se

a les pròximes eleccions a diputats. De la reunió, celebrada a Barcelona, en sortí el manifest "Los catalanes republicanos unidos a los españoles", signat el 14 de febrer de 1901 per 31 personalitats republicanes, entre les quals eren maçons les següents: Odón de Buen, E. Junoy, F. Pi Suñer, J. Pla i Mas, F. Pi Arsuaga, C. Selvas, J.Mª Serraclara, I. Ribas Pallau, Conrad Roure, J.Mª Vallès i Ribot i Joaquim Viñas Pages (55).

Sobre aquest pacte dirà Morayta a "La Publicidad": "Sacrifiqué con gusto y con acuerdo de mis amigos una posición política halagadora sólo por el deseo de que no continuara diciéndose que los respúblicanos no nos entendemos" (56).

Con senyala S. Albertí, fins hi tot els federals, saltant-se les directrius de partir, s'avenen a signar el manifest, mentre Pi i Margall es mostra en desacord des del seu aïllament a les pàgines d'"El Nuevo Régimen" (57).

Tanmateix, E. Labán, autor de l'article, afirma que "la idiosincrasia de algunos y la intransigencia de otros aflojaron algo los lazos de aquella concordia, y en algunos distritos faltó en numerosos electores el entusiasmo que es tan necesario para la victoria en los partidos populares" (58).

Es prou versemblant que, hi havia una voluntat maçònica darrera del manifest "A los españoles", ja que, per altra banda, no tenim notícies que facin referència a altres inicia

tives personals o de partit sobre l'origen del moviment unitari republicà que constituí el primer gran pas qualitatiu envers la superació de les estratègies decimonòniques.

Una altra cosa es, però, les conegudes deformacions que Labán fa de la realitat política i maçònica, que ja practicava quan era redactor de "Barcelona Masónica", els anys noranta.

"Conviene pues, dirà tot al·ludint al gran avanç republicà a les legislatives del 19 de maig de 1901, "que todos los pensadores y luchadores que deseen la redención de la humanidad, (...) se vayan preparando y no muestren indiferencia hacia la fuerza de la Masonería en el mundo, única fuerza temida por los clericales, (...) Arrojad la máscara y mostraos como sois: o jesuitas y reaccionarios con la monarquía, o masones y liberales con la República" (59).

I tot l'enrenou republicà havia començat, segons les anàlisis maçòniques reproduïdes al butlletí de la GLSRCB, en l'esclat anticlerical en resposta a la reacció ultramontana que, segons Bo i Singla, havia provocat les idees de Polavieja, "héroe de cartón de los clericales, Boulanger, degenerado y asesino de Rizal; Durán y Bas, arcaico conservador, que resucitó antagonismos regionales encaminados a hacer perdurable la reacción; y Dato, soñando convertir a los obreros en serviciales mesnadas a su favor" (60).

Segons l'òrgan oficial de l'obediència catalana, el manifest "A los Españoles" va ser el primer pas per a la constitució de la Unió Republicana, "que tan brillantes frutos está dando. (...) Buena prueba de ello son las elecciones últimamente verificadas, las que con la cooperación masónica han dado el triunfo a los candidatos republicanos" (61).

E. Laban, que figura com a l'eix d'aquests intents unificadors, és un republicà federal i catalanista, visceralment anticlerical, que està ben relacionat amb centralistes i fusionistes.

Segons J.B. Culla, l'acord republicà no aconseguí gaires coses més que celebrar un míting anticlerical a la plaça de toros de la Barceloneta i un intent d'assalt a la seu dels jesuïtes del carrer casp (62). Els fruits, segons la versió maçònica, foren ben diferents.

Per altra banda, el clima social és tens des de fa forces dies, amb aldarulls que tenen normalment una vessant anticlerical. L'Estat de Guerra, establert el 12 de maig de 1900, encara dura; quan el 14 de febrer surt a la llum el manifest "A los Españoles", a Madrid hi ha manifestacions arrel de les noces de la Princesa d'Astúries amb el que "la Publicidad" anomena "el hijo del enemigo de nuestro ejército", el duc de Caserta (63).

La Universitat de Barcelona és tancada i, el 10 de febrer els estudiants es manifesten cantant la "Marsellesa";

al mateix dia són apedregats el Seminari i vàries escoles religioses. Al dia següent és declarat l'Estat de Guerra a València, on hi ha aldarulls republicans. Galdós reb felicitacions de tot el ventall anticlerical, que ha fet d'"Electra" un símbol de la lluita contra l'obscurantisme.

L'activisme republicà-lliurepensador de la Catalana Balear encaixava molt bé entre els maçons de l'Europa llatina, que veien en el catolicisme l'enemic més perillós. Es aquesta la família maçònica que impulsa o col·labora en el moviment lliurepensador i recolza invariablement els grups republicans on hi ha monarquies, com a Itàlia i Espanya. Però no només hi és present el republicanisme lliurepensador, si no que als congressos internacionals del lliurepensament, com el celebrat a París el 1900, hi són presents el socialisme, el feminisme i el pacifisme, la qual cosa els converteix en un dels grans foros dels sectors més progressistes de les societats de l'Europa llatina (64). Allí els maçons fan política "maçònica". També la fan als seus propis congressos maçònics internacionals, com el de 1902, celebrat a Ginebra, on els representants de la Catalana Balear declaren que "la Masonería es lo único que puede sostener y hacer prosperar la libertad en España; que debe de ocuparse de política, ocupar cargos públicos, influir en el Estado, (...) organizándose en Grandes Logias regionales, como la Catalana Balear, la Cantábrica, la Andaluza, etc." (65).

Coherents amb semblants principis intervencionistes,

l'Assamblea Maçònica, celebrada el juliol de 1902 a Barcelona, va aprovar per unanimitat que l'orde no prestés cap tipus de suport als germans "durments" (aquells que s'han donat de baixa a la lògia temporalment) que pretenguessin presentar-se a eleccions generals, provincials o municipals (66).

Viure en ple contacte amb la societat i intervenir-hi políticament, però conservant el secret del ritual, és la base de la política maçònica catalana, que no pot apartar la vista de l'idíllic paissatge polític francès, on hi ha 250 diputats i senadors maçons, amb el germà Combes presidint el govern de la República.

La joia dels maçons catalans fou gran en saber que el president maçó E. Combes visitaria Barcelona. L'insigne personatge arribà a la ciutat procedent de Madrid, el 30 de setembre de 1903, en visita estrictament privada, de manera que els periodistes no varen tenir accés a l'hotel on s'ospedà, com tampoc els polítics republicans del país (67). Nogesmenys, el Consell de Govern de la Catalana Balear el va visitar i li lliurà un missatge on se'l felicitava per haver sabut "déliverer la France du joug du cléricalisme" (68). Ignorem si existiren entrevistes a nivell maçònic entre l'estadista francès i la cúpula de la Regional Catalana, cosa, per altra banda, força probable, tot i que el mutisme entorn aquesta visita va ser total. Anotem que Blasco Ibáñez havia arribat a Barcelona tres dies abans i Combes no abandonà la ciutat fins el 2 d'octubre (69).

El 24 de novembre del mateix any visitaren la maçoneria catalana varis diputats maçons francesos (Dejeanne, Bagnols, Violette i Huhard), així com el diputat belga Furnemont i el director del diari "La République", de Perpinyà, Marcel Huar. El 27 la lògia Redención va organitzar una tinguda en honor del diputat belga, al carrer tallers n. 14, però davant la sorpresa dels maçons estrangers com dels catalans, el govern havia dictat ordre l'expulsió per als diputats francesos i belga, que es veieren obligats a romandre a l'Hotel Ambos Mun dos fins el matí següent, que sortiren cap a França.

La nota que al respecte va publicar el butlletí de la Catalana Balear concluïa amb un lacònic "En el fondo de todo esto hay algo que huele a Jesuita. Es lo único que nos atrevemos a decir" (70). Al número següent protestaven oficialment contra l'expulsió dels diputats estrangers que havien vingut a la ciutat a inaugurar les futures obres de la "Casa del Pueblo" (71). Aquesta primera "Casa del Pueblo" situada a la Gran Via, de la que es va posar la primera pedra el 25 d'octubre, va apligar molts líders republicans (Vallès i Ribot diguè a Lerroux: "tu es Petrus") i hi varen assitir 16.000 persones (72). Entre els convidats d'honor hi eren Blasco Ibáñez i Miguel Morayta (73).

A les eleccions municipals del 8 de novembre havien guanyat els republicans (28 regidors enfront dels 17 regionalistes), sortint elegits varis maçons, entre ells el federal En-

ric Nel·lo Camps, que renuncià a l'acta i el lerrouxista Hermenegildo Giner de los Ríos (74).

Al llarg d'aquests anys de majoria republicana a l'Ajuntament barceloní sempre hi figuraren maçons al consistori, doncs els afiliats a les lògies són nombrosos al federalisme, entre els republicans centralistes i especialment entre els lerrouxistes. La lògia Cataluña celebra la festa solsticial d'estiu de 1903 brindant per "la implantación en breve de la república"; en acabar l'acte, anaren tots al Cercle republicà "El Pueblo", on continuaren la festa (75).

El novembre d'aquest any es va celebrar a Madrid un congrés lliurepensador de molta menys amplitud que el celebrat el 1892, en el que la Catalana Balear va enviar com a representant al fill de Pi i Margall, F. Pi i Arsuaga, maçò i diputat a Corts pels republicans (76).

En el congrés lliurepensador que es celebrà l'any vinent a Roma, els maçons catalans varen estar disposats, des d'un primer moment, a ser-hi presents amb una delegació important i participar en les discussions i resolucions dels temes plantejats.

El govern italià, sota els liberal-progressistes, facilitaren equipaments al congrés i la companyia Naviera "Navegazione General Italiana" feia el 50% de descompte als estrangers inscrits al congrés (77).

La representació catalana i espanyola no fou important només entre els maçons, sino que molts republicans lliurepensadors del país i d'arreu l'Estat hi varen participar. El congrés, que va ser inaugurat el 20 de setembre, tenia un significat inequívocament anticatòlic i antivaticanista. Era festa major pels lliurepensadors: el laicisme triomfava a les portes mateix de la fortaleza vaticana. Els temes yractas varen ser: el dogma i la ciència, l'Estat i l'Església, dret públic, ensenyament i assistència pública; les missions religioses, la institució de missions laiques i organització i propaganda del lliurepensament Internacional (78).

Les adhesions espanyoles varen ser de varis milers, que "Las Dominicales del Libre pensamiento" reproduïen a les seves pàgines. La representació més nombrosa va ser la catalana. Entre els maçons cal destacar a Angeles López de Ayala, Eladi Gardó, Enric Orobigt, Josep Puig d'Asprer, Cristóbal Litrán, Víctor Lleonart, Isidre Alsina, de Sabadell, Josep Jorge Vinaixa, F. Ferrer Guardia, en representació de l'Escola Moderna, Adolfo de Maglia, Francisco Alvarez Tasso, (de Sant Felíu de Guíxols) i Francesc Esteva Bertran, a més de la GLSR Catalana Balear i el GO Espanyol. Entre els republicans, cal destacar, a més del grup maçònic de les "Dominicales" (Lozano, Chies, Belén Sàrraga i Odón de Buen), al lerrouxista Mir i Miró, A. González Prats, catedràtic de la universitat de Barcelona; els germans Ulled Altemir, Apel.les Mestres, el diputat per Figueres Joan Bofill, així com l'alcalde, Tomàs Jordà;

l'alcalde de Barberà del Vallès, Isidre Casanovas; Josep Roca Galés i Colominas Maseras. Emili Junoy havia d'anar-hi però no ho feu, com tampo N. Salmerón (79).

Al mes anterior, les obediències vinculades al "Bureau International de Relations maçonniques", a la qual hi era adscrita la Catalana Balear, va celebrar a Brusel·les un Congrés Internacional. En ell l'organització catalana va presentar una proposta en la que, salvaguardant el principi no partidista de l'orde, defensava que els partits monàrquics no havien de ser ajudats per la maçoneria, ja que eren al·liats naturals del catolicisme (referint-se, naturalment, al cas espanyol i altres similars) i, per tant, calia apoïar només els republicans (80).

El febrer d'aquest any la maçoneria ja havia estat objecte de debat -tot i que de forma tangencial- al Congrés dels Diputats, arrel del nomenament -frustrat- de B. Nozaleda per la seu de València, al qual els republicans i la maçoneria acusaven d'haver servit, en la rendició i entrega de Filipines als EEUU, més als interessos del Vaticà que nos pas als d'Espanya.

M. Morayta, que era aleshores diputat, va utilitzar la polèmica entorn del frare dominicà i ex-arquebisbe de Manila, per fer un llarg panegíric de la maçoneria al Congrés, tot defensant-se de les acusacions que, des d'abans de la insurrecció cubana i filipina, li feia la dreta catòlica i l'Església.

La reacció intentà de nou acusar a Morayta i la maçoneria d'estar compromesa amb els independentistes filipins, però tot pletat no anà més enllà d'un debat de to cadejat a la Cambra. Tanmateix, Morayta va aprofitar l'ocasió per parlar públicament de l'orde al Congrés i que els diputats li dediquessin algunes hores, malgrat les amonestacions del president de la cambra, recordant-li que la maçoneria era una matèria totalment aliena a l'ordre del dia (81).

A Barcelona, els republicans i maçons lliurepensadors seguien tant actius com sempre. A finals de maig, més de 60 entitats de tota mena signaven un manifest sota l'epígraf "Declaración. Los que suscriben declaran que Barcelona no és católica ni monárquica". Entre els signants hi figuren els grups lliurepensadors de Gràcia, i Sant Gervasi, Poble Sec, El Clot, Barceloneta, Poblet, Sant Martí de Provençals i el de la Dreta de l'Eixample. També el signen les següents lògies: "Ciencia y Libertad", "Cataluña", "Redención", "Salvación Fraternal", "Lealtad" i l'Ateneu Humanitat, seu de la Catalana Balear. Hi són també la filo-maçònica Societat Progressiva Femenina, vàries escoles laiques, molts centres republicans i obrers, els centres espiritistes "La Buena Nueva", i l'"Amor y Ciencia", el "Centro Barcelonés de Estudios Psicológicos", així com les revistes espiritistes "Luz y Unión", "La Evolución" i "La Revelación". Totes aquestes entitats es declaraven adherides al lliurepensament.

El manifest recordava que en el passat congrés lliurepensador de Roma Barcelona havia estat la ciutat europea que havia enviat més delegats, tot notificant que aquelles entitats que volguessin adherir-se al pròxim congrés de París es dirigissin a la seu de Fraternitat Republicana, del on residia el Comité de la federació Lliurepensadora de Barcelona, composta majoritàriament per maçons, entre ells el seu president C. Litrán (82).

L'activitat lliurepensadora europea a primers de segle era també intensa. El setembre de 1905 es celebrava un nou congrés internacional, aquest cop a París, igualment amb força presència maçònica catalana. El secretari de l'organització, el maçó Emile Chauveton, va convidar a la que anomena "poderosa organització espanyola", a l'emsemms que es dirigia a la Catalana Balear perquè ho fessin saber a les lògies, instant-les a participar activament.

Els temes que es tractaren al dit congrés foren els usuals, és a dir, la moral sense Déu, l'ensenyament laic, separació de l'Església i l'Estat, supressió de ordes religioses, etc. A més de tractar molt extensament els temes pacifistes (desarmament, arbitratge internacional i divulgació del pacifisme a les escoles), dos dels punts foren les relacions del lliurepensament amb el socialisme (l'anarquisme ja s'havia desmarcat del moviment) i els obstacles que el capitalisme "oposava a l'expansió del lliurepensament". També es proposà de fer una nova Enciclopèdia (84).

Al nostre entendre, el lliurepensament constitueix un element de Vanguardia dins el ventall progressista del països llatins i, en aquest sentit, és sintomàtic constatar l'aproximació al socialisme, malgrat i que hi segeuix predominant una majoria de petita i mitjana burgesia, intellectuals i, obviament, els quadres dels partits republicans. Com al nostre país, tant a Itàlia, com a Bèlgica o França, la majoria dels organitzadors d'aquests congressos són maçons i un percentatge molt important dels que hi participen també ho són. En el congrés de 1905 el futur premi Nobel de la Pau Ferdinand Buisson, radical-socialista i maçó, va presentar les seves tesis sobre la moral i el laïcisme.

Els delegats espanyols foren, com a l'anterior, nombrosos, la majoria d'ells també catalans. Entre els més significats destaquem la participació de F. Esteva Bertran, Eladi Gardó, Artur Vinardell Roig i F. Ferrer Guardia, a més de F. Tarrida del Màrmol, en representació de Cuba (85). Tot i que aquesta efemèride laicista no aixecà tants entusiasmes com la de Roma, a París procuraren donar-li un caire multitudinari, organitzant, entre altres actes, un àpat per 2.000 persones i una gran festa a la Torre Eiffel, etc. L'escriptor i maçó Manuel Ugarte havia de participar a una de les sessions, però finalment no va anar-hi, essent representada la Catalana Balear (única obediència espanyola que hi va participà) pels francesos F. Nicol i Le Foyer, F. Esteva, membre de la "Redencio" i E. Vilatobà, de l'"Osiris", de Sabadell (86).

El congrés va finalitzar amb el cant de la Internacional i s'acordà que el pròxim congrés es celebrés a Budapest, el 1907 (87).

Pocs mesos abans, (juny) el GO Espanyol i la maçoneria portuguesa celebraven un congrés maçònic Peninsular a Lisboa, on es varen tractar temes molt semblants al del congrés lliure pensador de París, com el de "moral social", pacifisme i arbitratge, educació laica, universalisme i l'emancipació de la dona (88).

Aquest mateix any va morir el republicà federal I. Ribas Palau, membre de la "Redención"; la lògia va organitzar una tinguda fúnebre en el seu honor, a la que hi va assistir F. Pi i Suñer, aleshores diputat provincial pels republicans i la maçoneria barcelonina en ple (89).

La celebració de congressos lliurepensadors a Europa minvà a partir de 1905, doncs el de 1906 es feu a Buenos Aires. Les activitats dels maçons catalans en aquests camp continuaren dins la mateixa tònica i amb els mateixos principis d'actuació que fins ara. El gener de 1906 la catalana Balear envia va un missatge al President de la República Francesa felicitant-lo per l'aprobació en aquell país del projecte de separació de l'Església i l'Estat. El mes de març felicitaven "al querido hermano León Bourgeois por su exaltación [aquest és un terme estrictament maçònic...] al ministerio del exterior

y hacer extensiva la felicitación al hermano Briand y a Mr. Clemenceau" (90).

En l'àmbit domèstic, continuaven declarant, en circulars oficials, que la maçoneria tenia el "deber de influir en la regeneración moral, intelectual, política, social i religiosa de los pueblos, de una manera activa y decisiva; por consiguiente, nuestra opinión es favorable a la intervención masónica en el progreso político y religioso del país" (91).

Els maçons catalans argumentaven que als germans anglesos no els era necessari fer política perquè a aquell país no tenien el problema catòlic, però aquest no era el cas de França, Italia, Portugal o Espanya, on el primer enemic era l'Església.

I si bé el nombre de lògies no era gran, els maçons demostraren ser tant actius com els seus antecessors decimonònics.

A. López de Ayala i el feminisme lliurepensador maçònic fins el 1909. L'esperitisme

El bressol del feminisme al nostre país, com arreu l'Estat o a França cal cercar-lo en el lliurepensament republicà, en l'esperitisme i en la maçoneria.

L'éspritisme, que és un fenomen social tant important com desconegut dels historiadors catalans, va ser introduït a partir de la Revolució de 1868, paral·lelament a la consolidació de la maçoneria. Amb la ràpida descristianització d'una part de les masses urbanes, l'éspritisme es convertirà en la nova religió per un nombre considerable d'elements obrers, amb la particularitat important que, des dels inicis, va admetre les dones en igualtat de condicions amb els homes. Encara més, doncs moltes de les seves entitats eren dirigides per dones i la majoria dels mitjans eren igualment dones (92).

La presència del sexe femení es en alguns casos hegemònica, com a l'entitat i la revista "La Luz del Porvenir", fundada i dirigida per Amàlia Domingo Soler, que anava adreçada exclusivament a elles. Aquesta revista, teïsta però anticlerical, defensava l'emancipació de la dona i la igualtat de sexes. "Haced vuestra a la mujer", reivindicuen les ésprítistes, dirigint-se a maçons, republicans lliurepensadors, tot llançant abrandats atacs a l'"odiosos ejército de Loyola".

Les seves pàgines ens aproximen amb món femení que impera en els ambients ésprítistes, on s'amalgamen les comunicacions amb esperits, el sincretisme religiós-científista i les reivindicacions feministes. Tenime aquí l'únic espai social on les dones ocupen un lloc en igualtat de condicions amb els homes, a més de constituir l'única premsa feminista del país. Hi ha revistes femenines, certament, des de l'època Isabelina,

però són de caràcter femení, adreçades a dones i prou, com "El Parthenon" (1879), "La Mujer" (1882), "La Ilustración de la mujer" (1883), o "El Hogar" (1895). El mateix podem dir de la premsa femenina catalanista com "Or i Grana" (1906), "Feminal" (1907), impulsada per Carme Karr i Alfonsetti (93) o bé les sorgides en medis estrictament catòlics, com "La Mujer que vive de su trabajo" (1906).

No cal dir que la classe obrera femenina o amb inquietuds feministes, majoritàriament sota l'òrbita republicana, lliurepensadora o adepta a la metapsíquica, ignorarà aquest premsa catalanista, catòlica i burgesa. Nogensmenys, durant la Restauració no hi ha barriada barcelonesa ni poble de la rodalia en el que no hi hagi una entitat espiritista i els seus efectius a l'època s'han de comptar -com els maçons- per milers. La seva premsa, que s'inicia amb la "Revista de Estudios Psicológicos", el 1869, es perllonga ininterrompudament fins la II República. El setembre de 1888 es va celebrar al Centro Barcelonés de Estudios Psicológicos el Primer Congrés Internacional Espiritista (94).

A l'Europa llatina no es pot abordar el naixement del feminisme ignorant el món espirita. La tupida xarxa de relacions i mútues influències que aquest manté amb el republicanisme, la maçoneria i el lliurepensament republicà conformen el bressol del feminisme contemporani a Catalunya. Tanmateix, no deixa de causar sorpresa que la historiografia catalana i

espanyola dedicada al feminisme no hagi prestat atenció a aquest singular i importantíssim moviment social neoespiritualista (o potser precisament per això?).

Angeles López de Ayala -molt ben relacionada amb l'espiritisme, encara que ella no ho fos- es, sens dubte, la figura cabdal del feminisme a la Catalunya de la Restauració. Tanmateix, no existeix encara cap estudi diogràfic sobre aquesta maçona, republicana i lliurepensadora.

Nascuda a Sevilla el 1858, després de residir a Madrid -on va ser iniciada- va traslladar-se a Barcelona a finals dels anys vuitanta (95). Entre 1890 i 1920 encapçalarà o col·laborarà en totes les iniciatives feministes del país. Dins la maçoneria lluitarà perquè les dones siguin admeses en igualtat de condicions que els homes; al moviment lliurepensador, del que n'és una de les grans protagonistes, formularà i portarà a la pràctica un lliurepensament feminista, en el que lluitarà per apartar la dona de la influència catòlica i, en segon lloc, per emancipar-la del domini masculí (96).

Fruit de la seva política activitat són la Societat Progresiva Femenina i tres importats publicacions lliurepensadores feministes: "El Progreso" (1896), "El Gladiador" (1906), "El Libertador" (1910) i "El Gladiador del Librepensamiento", segona època (1910), de les quals en serà la directora. Va ser també una de les impulsores de la primera organització feminista del país, La Societat Autònoma de Dones de Barcelona, en

unió de l'espiritista Amàlia Domingo Soler i l'anarquista Teresa Claramunt (97).

A. López de Ayala es va afiliar a la lògia "Constància" de Gràcia; a finals del segle era grau 30 i ostentava el càrrec de secretària del taller, encara que oficialment les lògies simbòliques eren exclusivament masculines (98).

La Societat Progresiva Femenina i la premsa feminista

Entre les escasses organitzacions feministes del primer terç del segle XX, va ser la més important i la de més dilatada existència. Estretament vinculada a la lògia "Constància", va ser fundada el 1898 a la seu d'aquesta lògia, al carrer Sèneca, 2, 2ªª. A més d'A. L. de A. formava part de la "Constància" la mestre laica Dolores Zea, membre també de l'entitat feminista. A la lògia, una de les més polititzades del país, hi estaven afiliats Llunas i Pujals, Ramón Sempau, l'espiritista i republicà Marià Aguilar, Pau Isart Bula, líder dels radical-sorianistes i el doctor R. Rodríguez Méndez, ja citat (99).

La Societat progresiva Femenina va desplegar, des de la seva fundació i especialment a partir de 1900, una gran activitat, participant o organitzant els actes laicistes i anticlericals de Barcelona i rodalies. Com a presidenta de l'entitat, A.L. de A. pronuncià un gran nombre de conferències a

centres obrers, republicans, lliurepensadors i maçonics, insistin sistemàticament en el problema de la dona.

Així mateix, l'entitat feminista i alguns components de la lògia Constància varen constituir, el 1898, la Comissió Permanent per la revisió del procés de Montjuïc, de la que Pau Isart Bula en va ser el president i Angeles Lòpez de Ayala, la secretària. Els altres membres de la seva Comissió executiva eren Pi i Arsuaga, E. Junoy, Jaume Andreu, i Mariano Aguilar, entre altres. Isart Bula era el venerable de la "Constància" i A. Lòpez de Ayala n'era la secretària (100).

Entrat el segle XX, la societat es traslladà al carrer de Torrijos, 7, també a Gràcia on, com en la seu anterior, funcionava una escola laica per nenes i una de nocturna. També varen crear un orfeó que actuava als centres obrers i republicans, així com una companyia de teatre, dirigida pel maçó J. Torrubia Zea, membre també de la "Constància".

El 1900 hi havia a Sant Martí de Provençals una entitat feminista amb el mateix nom, que suposem era una secció o filial de la Societat Progresiva Femenina (101).

A partir de 1900-1901 A.L. de A. i la seva entitat estan presents permanentment als ambients republicans i lliurepensadors, participant en actes laics, batejos civils, manifestacions escolars laiques o simplement apoiant les campanyes electorals dels republicans, incidint sempre en el tema anti-

clerical i feminista. El 1905 és un dels anys més prolífers, doncs la trobem continuadament als centres republicans barcelonins pronunciant discursos i fent campanya en favor de la dona emancipada, de la llibertat de consciència i de la república (103).

La tasca d'aquesta primera entitat feminista és quelcom en què tots els lliurepensadors republicans i gran part dels maçons (a voltes molt reacis a admetre la dona en pla d'igualtat) entenen i hi estan d'acord: per emancipar la dona de l'home cal en primer lloc emancipar-la del catolicisme, doncs de res serveix que se li concedeixi el vot o qualsevol altra mesura lega sense una prèvia emancipació de consciència per part d'elles (104). Recordem que encara a la Segona República un sector del republicanisme s'oposà a atorgar el vot femení argumentant que era el mateix que donar-li el vot al capellà, doncs la dona encara -deien- estava sotmesa a la influència de l'Església i era incapaç de votar amb independència.

Per altra banda, ja els anys vuitanta i noranta del passat segle maçons lliurepensadors com C. Litrán i Odón de Buen afirmaven que si no s'alliberava a la dona del catolicisme els anticlericals seguirien tenint una aliada del capellà a la pròpia casa, és a dir, l'enemic a la llar, la qual cosa impedia que educés els fills en els principis del laïcisme i la tolerància i la feia quasi impermeable als arguments de llurs marits.

Al segle XX els maçons i els lliurepensadors seguien insistin en el tema amb els mateixos plantejaments: "... con el error de la mujer las prácticas del catolicismo penetran en el hogar y el marido puede darse por contento si no lo invaden. (...) La fe va desapareciendo de día en día, aniquilada por el progreso de la razón y de la ciencia. Pero, desgraciadamente, la mentalidad católica, sostenida por la mentalidad de la mujer, se sobrepone al catolicismo" (105).

En tons més aspres comentava el Gran Mestre de la GLSR Catalana Balear E. Laban el fenomen que tant els preocupava: "La reacción clerical avanza a pasos agigantados; (...) la baba asquerosa de sus secuaces se nota por todas las colectividades (...) y sus ministros llevan la guerra a los hogares domésticos apoderándose de las mujeres beatas e incautas que, imbéciles, cuentan en el confesionario los secretos de la alcoba y las intimidades de la familia".

La Junta Directiva de la Sociedad Progresiva Femenina estava composta, el 1906 per A. L. de A., Presidenta, Vicenta Pardo, vicepresidenta; Francisca Benaiges, secretària; Francisca Diumenjò, tesorera i les següents vocals: Florència Sagarra, Mercedes Alexandre, Marcelina Porta, Pilar Sebastián i Antonia Fernández (107).

L'entitat va donar suport a les diferents Unions Republicanes i a Solidaritat Catalana al moment de la seva fundació. Tanmateix, poc després passaria a incloure's dins l'òrbi

ta lerrouxista, encara que amb independència del partit de Lerreox. La Societat Progressiva Femenina serà l'embrió i el model de les organitzacions feministes del partit radical: les "Damas Rojas" i les "Damas Radicales" (108).

Tanmateix, des de mitjans de 1907 o potser abans col·laboren en les campanyes d'Emiliano Iglesias contra el nacionalisme català (109). Durant forces anys A. L. de A. i la seva entitat participaren en aquella contrasocietat, com l'anomena J.B. Culla, que fou el lerrouxisme, particularment tencada sobre sí mateixa arrel dels avanços de la Solidaritat Catalana, el 1906-1907.

L'òrgan oficial de la societat feminista serà "El Gladiador", de periodicitat mensual, que apareix el maig de 1906, en ple auge solidari i que compta amb una "Sección masculina". Al número dos de la revista surten al pas de les acusacions del ministre Quiroga afirmen que ¿"No queremos dinamita"! (110).

Com serà comú en la premsa maçònica i lliurepensadora, l'anticlericalisme no impedeix que tots unànimament elogiïn a Mossen Cinto Verdaguer on la pròpia A. López Ayala li dedica un poema (111).

Entre els seus col·laboradors trobem els membres de la lògia "Constancia", com l'espiritista Mariano Aguilar, Fabià Palasí, espiritista maçó de la lògia "Osiris", de Sabadell, Amàlia Domingo Soler, Adelaida Molero, de les "Damas" radicals i Maria Vila, entre altres.

Les seves pàgines anuncien el col·legi laic "El Progreso", instal·lat a la seu de la Sociedad Progresiva Femenina, que és també la de la revista.

Quan a la seva adscripció política, en la primera etapa es mantenen al marge de la dicotomia solidaris-antisolidaris i a les seves pàgines hi podem trobar veus que preconitzen el suport a Solidaritat Catalana i pretenen convertir-la, ampliant els pactes d'unió i acció, en una "Solidaridad Española".

La revista declara, l'agost de 1906: "No somos lerrouxis tas ni somos Solidarios" (112). De fet, preocupa més el tema feminista i, en segon lloc però estretament lligat a ell, el lliurepensament i la necessitat d'organitzar el moviment constituint una federació d'entitats lliurepensadores catalanes i espanyoles, el primer pas de la qual és la recentment constituïda "Federación de las Agrupaciones Librepensadoras de Barcelona" (113).

Els interessa la condició de la dona la vessant política dels seus problemes, però també hi ha atacs al que avui en tenem per dona-objecte, les quals són anomenades "hembras", en contraposició a "mujer". La "hembra és pel Gladiador" la dona burgesa clerical, que no té altra ocupació que anar a missa i adornar-se o lluir en les festes de societat, ja que són o estan al servei dels homes (114).

També s'ocupen del moviment feminista internacional i elogien les sufragistes europees, però no pas per implantar-

lo al nostre país, per les raons que ja hem exposat, doncs, com afirma la seva directora, "la acción feminil se limita en la patria de Carmen y de Micalle (...) a combatir el clericalismo" (115).

Alguns temes molt decimonònics continuen apareixen en la publicació, com ho són la celebració de l'aixecament republicà de Ferrándiz i Bellés, als dos militars maçons que, seguint consignes de M. Ruíz Zorrilla es varen sublevar el 1884 a Santa Coloma de Farners i també el del brigadier Villacampa -un altra militar maçó desafortunat- el qual ocupa una de les portades de la revista (116).

La vida del "Gladiador", en la seva primera etapa, no va ultrapassar el juliol de 1909, o potser va desaparèixer l'any anterior.

La intensa activitat de l'anticlericalisme als primers anys del nou segle queda reflexada en la premsa progressista; des dels moderats de "La Publicidad" fins "El Progreso" són plens de la continuada activitat lliurepensadora i anticlerical, com els batejos i els enterraments civils, són notícia permanent a les seves pàgines. Si bé totes les famílies republicanes participen del furor anticlerical, com també els maçons i els espiritistes, és a les files lerrouxistes i els sectors que hi col.laboren [o que es serveixen de les seves estructures] on hi ha l'epicentre de l'actuació laicista i anti-religiosa. El clima anirà pujant de to i de temperatura

fins l'esclat de juliol de 1909, llargament incubat per un contexte on el bombisme va passar a ocupar un espai en la vida quotidiana dels barcelonins i les garanties constitucionals varen ser suspeses 21 mesos entre 1901 i 1908 (117). Però pasat el temporal de la Setmana Tràgica, el juliol de 1910 -just un any després- A. López de Ayala i les feministes lerrouxistes organitzaren la manifestació de dones més important de la Restauració, com veurem després.

NOTES

- 1) Vegeu l'obra de Núñez Florencio, R., El terrorismo anarquista 1888-1909, Siglo XXI, Madrid, 1983.
- 2) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 17-18, pp. 11-15.
- 3) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 25, abril de 1903, p. 4.
- 4) Vegeu Chevalier, P., Histoire de la Franc-Maçonnerie Française, Fayard, Paris, 1975, vol. III, cap. 2.
- 5) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 24, febrer de 1903, p. 9. Al n. 28 (agost, p. 11) elogien a dos germans treballadors dels ferrocarrils, que es presenten a la lògia amb la vestimenta de treball.
- 6) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 32, gener de 1904, pp. 10-11. Vegeu sobre el tema Carqué de la Parra, El Terrorismo en Barcelona, Barcelona, 1909 i Núñez Florencio, op.cit, pp. 147-154, 159, 175-177. Es d'interès llegir la defensa ingènua que Teresa Claramunt fa de Mateo Morral a "La Buena Semilla", I, n. 24, Barcelona, 1 de juliol de 1906.
- 7) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 40, desembre de 1904, pp. 1-2.
- 8) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 60, març de 1908, pp. 7-8.

- 9) Sobre els principis polítics de la maçoneria finisecular, vegeu Sánchez Ferré, P., La maçoneria a Catalunya (1874-1936), Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1988, cap. VI.
- 10) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 58, juliol de 1907, pp. 6-7. "F.R." podria ser Ferrer Guardia.
- 11) Boletín Oficial del GOE, XV, n. 181, 29 de maig de 1907, pp. 67-69 i IV, n. 42, 15 de gener de 1892, pp. 17-19. Vegeu també n. 172, 22 d'agost de 1906, pp. 128-130 i n. 173, pp. 139-144.
- 12) Boletín Oficial del GOE, XVIII, n. 219, 28 de juliol de 1910, pp. 116-118 i n. 247, 29 de novembre de 1912, pp. 218-220. Aquest any varen deixar de ser experimentals per convertir-se en oficials.
- 13) Arxiu Històric Nacional, Salamanca, Secció Maçoneria, (en endavant AHNS), Lligall 773 A, exp. 13 i Llig. 771 A. exp. 7; Boletín Oficial de la Gran Logia Española (en endavant GLE), II, n. 9-11, Barcelona, març-maig de 1924.
- 14) Sobre el moviment lliurepensador i les relacions amb la maçoneria a Catalunya, vegeu Sánchez Ferré, P., op. cit., cap. III. Pel conjunt espanyol vegeu Alvarez Lázaro, P., Masonería y librepensamiento en la España de la Restauración, Universidad de Cimillas, Madrid, 1985.

- 15) Fins i tot els anarquistes combregaven amb aquestes doctrines, encara que hi fessin els matissos pertinents, com en el cas del darwinisme: "Natura", I, n. 42, Barcelona, 15 de juny de 1905, pp. 284-287; 15 d'octubre de 1903, pp. 266-272; n. 44, 15 de juliol de 1905, pp. 311-316.
- 16) Vegeu Halévy, Ran, Les Loges maçonniques dans la France d'Ancien Régime aux origines de la sociabilité démocratique, Librerie Armand Colin, Paris, 1984.
- 17) Hi ha pocs estudis sobre el lliurepensament, vegeu una introducció al tema a Bayet, A., La libre Pensé, PUF, Paris, 1970.
- 18) Les relacions de la maçoneria amb l'anarquisme són evocades per Palmiro de Lidia a "La Revista Blanca", Evo-cando el pasado, Madrid, 15 de juliol de 1927, pp. 116-118 i 138-139. Max Nettlau en parla a la seva obra La Première Internationale en Espagne (1868-1888), Dordrecht, 1969. "La Solidaridad", de Sevilla, acusava a "El Productor" de barrejar-se amb espiritistes, lliurepensadors i maçons, amb la subsegüent resposta indignada de la revista anarquista catalana: n. 112, Barcelona, 5 d'octubre de 1888, p. 1^a. i 26 d'octubre de 1888, pp. 1-2.

- 19) Per les relacions de l'espiritisme amb el lliurepensament i la maçoneria vegeu Sánchez Ferré, P., "Mujer, feminismo y masonería en la Cataluña urbana de la Restauración", a Masonería, política y sociedad, Centro de Estudios Históricos de la Masonería Española, Zaragoza, 1989, vol. II, pp. 929-946.
- 20) El moviment llurepensador neix a Catalunya fent bandera del pacifisme i estretament lligat a la maçoneria. Vegeu la primera revista pròpiament lliurepensadora del país, "La Humanidad" de Barcelona, que publicà el primer número el 1871. Hi escriuen maçons com Conrad Roure, Artur Vinardell Roig, Baldomer Lostau i Josep M^a. Boffill, a més de Gaspar de Santiñón, Marsal Anglora i Teobaldo Nieva, entre altres.
- 21) Ens referim a l'obra de J. B. Culla i Clarà El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923), Curial, Barcelona, 1986.
- 22) Termes, J., De la Revolució de Setembre a la fi de la guerra civil 1868-1939, Història de Catalunya, dirigida per P. Vilar, Edicions 62, Barcelona, 1987, p. 178.
- 23) "El Radical", I, n. 1, Barcelona, 27 d'abril de 1890, pp. 2-3.

- 24) Pròleg d'Odon de Buen a l'obra de C. Litrán, La Mujer ante el Cristianismo, Barcelona, 1892, pp. 6-7.
- 25) Vegeu, entre molts exemples, el moralisme i l'apostolat de la religió laica que professen els redactors de "La Buena Semilla", I, n. 1, Barcelona, 15 de juliol de 1907.
- 26) Culla i Clarà, J. B., op. cit., pp. 65 i ss.
- 27) Culla i Clarà, J. B., op. cit., passim.
- 28) Un dels seus enemics polítics va escriure un llibel denunciant la seva "traició" a la maçoneria, en retornar al catolicisme: Madrenas, J. M^a, Un político fin de siglo. Don José Marís y Vallés y Ribot, federal, jesuita y masón. Barcelona, 1893.
- 29) Boletín Oficial del GOE, X, n. 119, 21 de març de 1902, pp. 26-28.
- 30) Vegeu també el Boletín Oficial del GOE n. 124, 9 d'agost de 1902, pp. 106-107.
- 31) "La Publicidad", 15 de febrer de 1901, p. 3.
- 32) "La Publicidad", 15 de març de 1901.
- 33) "La Publicidad", 30 de març de 1901, p. 1 i 31 de març, p. 1.
- 34) Campaña anticlerical, Boletín Oficial de la GLSRCB, II, n. 13, març de 1901, pp. 2-4.

- 35) "La Publicidad", 19 de setembre de 1901, p. 1^a.
- 36) "La Publicidad", 27 de setembre de 1901, p. 1^a i 28 de setembre, p. 1^a.
- 37) Boletín Oficial de la GLSRCB, I, n. 4, juny de 1900, p. 5.
- 38) Vegeu, entre una producció molt abundant, Creus y Corominas, T., La Masonería y su intervención en los principales sucesos políticos de los tres últimos siglos, Barcelona, 1899; Lafuente, V. de, Historia de las sociedades secretas antiguas y modernas en España, especialmente de la Francmasonería, Lugo, 1870-1871, 2 vols.; Mañé y Flaquer, J., La masonería. Artículos publicados en el "Diario de Barcelona", Vilanova i Geltrú, 1883; Torras y Bages, J., Què es la Maçoneria, Vic, 1884, primera obra antimaçònica en català, que va ser reeditada el 1932 pel Foment de la Pietat.
- 39) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 6, agost de 1900, p. 11.
- 40) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 9, novembre de 1900, p. 11
- 41) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 10, desembre de 1900, p. 2.
- 42) Op. cit., p. 11.

- 43) Boletín Oficial del GOE, XII, n. 143, 19 de març de 1904, pp. 54-57.
- 44) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 13, març de 1901, p. 2.
- 45) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 14, abril de 1901, pp. 1-2.
- 46) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 17-18, 31 de desembre de 1901, pp. 6-10.
- 47) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 20, juny de 1902, pp. 10-11.
- 48) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 16, setembre de 1901, pp. 4-6.
- 49) Salas Anton, iniciat a la lògia "Lealtad", havia estat Venerable Mestre de l'"Avant".
- 50) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 17-18, pp. 3 i 21-22.
- 51) J. Romero Maura en parla a la seva obra La Rosa de Fuego, Grijalbo, Barcelona, 1974, p. 417 et alii.
- 52) AHNS, Llig. 611 A, exp. 1, Rafael Rodríguez Méndez (1845-1919) va fundar la "Gaceta Médica Catalana" i ocupà la càtedra d'Higiene des de 1874. Va publicar; entre altres, l'opuscle Misión de la Medicina y del Médico, Barcelona, 1911. També va ser un actiu col·laborador de l'Extensió Universitària.

El mes d'agost de 1905 els republicans reteren un homenatge a Rodríguez Méndez -quan ja no era Rector de la universitat- i organitzaren una manifestació a la que hi participaren 15.000 persones, celebrada el 27 d'agost: "La Publicidad", 23, 27 i 28 d'agost de 1905, pp. 1, 2 i 3 respectivament.

- 53) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 14, abril de 1901, p. 2.
- 54) Op. cit., p. 9.
- 55) Albertí, S., El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923), Albertí Editor, Barcelona, 1972. Ribas Palau era membre de la "Redención" i Viñas Pagès era representant a la GLSRCB del Rite de Memphis i Misraïm.
- 56) "La Publicidad", 19 de març de 1901, p. 1^a.
- 57) "La Publicidad", 14 de febrer de 1901, p. 2 i 15 de febrer, p. 3. Les lògies de la Catalana Balear treballaven aleshores al carrer de l'Om, n. 8.
- 58) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 15, p. 5.
- 59) Op. cit., p. 6.
- 60) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 13, març de 1901, p. 2.
- 61) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 32, gener de 1904, pp. 2-3. Segons el butlletí maçònic, gràcies a la col·laboració de la maçoneria els republicans havien guanyat a

Barcelona les darreres eleccions. Suposem que es refereix a la Fusió Republicana i a les eleccions municipals de novembre de 1903, en què la coalició obtinguè disset regidors, enfront dels set regionalistes. Vegeu Albertí, S., op. cit., p. 198. Dos dels elegits eren maçons, membres de la "Redención" i la "Ciencia y Libertad", però no especifiquen els noms.

- 62) Culla i Clarà, J. B., op. cit., pp. 37-38.
- 63) "La Publicidad", 15 de febrer de 1901, p. 3.
- 64) El primer congrés lliurepensador es va celebrar a Barcelona el 1872, impulsat per l'Asociación Libre-Pensadora de Barcelona, que publicava la revista "La Humanidad", de la que n'era l'organ oficial: III, n. 55, 20 de gener de 1872, p. 22.
- 65) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 22, setembre de 1902, pp. 8-10.
- 66) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 21, juliol de 1902, p. 11.
- 67) "El Noticiero Universal", 30 de setembre de 1903, p. 1^a.
- 68) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 29, setembre de 1903, p. 12.
- 69) "El Noticiero Universal", 1 d'octubre de 1903, p. 1^a. El diari apunta que tal vegada el motiu de la seva visita era arribar a un acord amb el govern espanyol a fi d'intervenir conjuntament al Marroc.

- 70) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 30, novembre de 1903, pp. 9-10.
- 71) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 31, desembre de 1903, p. 3.
- 72) Culla i Clarà, J. B., op. cit., p. 72.
- 73) "El Noticiero Universal", 25 d'octubre de 1903.
- 74) E. Nel-lo Camps era membre de la "Redención" i H. Giner de los Rios pertanyia a una lògia del GOE.
- 75) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 27, juliol de 1903, pp. 9-10.
- 76) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 30, juliol de 1903, p. 12.
- 77) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 37, juliol de 1904, p. 9.
- 78) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 38, agost de 1904, pp. 7-9.
- 79) Federation Internationale de la Libre-Pensée. Congrès de Rome, Compte Rendu Officiel, 1904, pp. L-LII.
- 80) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 36, juny de 1904, pp. 2-3.
- 81) La majoria parlamentària presidida per Maura va publicar les actes de les sessions: La cuestión Nozaleda ante en las Cortes. Discursos del Excmo. Sr. D. Antonio Maura, Madrid, 1904. Vegeu també Boletín Oficial del GOE, XII, Suplemento al n. 142, Madrid, 21 de febrer de 1904.

- Pel conflicte filipí i la maçoneria, vegeu Sánchez Ferré, P., "La masonería española y el conflicto colonial filipino", a La masonería en la España del siglo XIX, vol. II, pp. 481-498.
- 82) "La Publicidad", 28 de maig de 1905, p. 1^a. Aquestes eren les úniques lògies existents aleshores a Barcelona i rodalies: 4 de la Catalana Balear i una del GOE: "La Lealtad".
- 83) "Bulletin du Congrès de Paris. Congrès Internationale de la Libre-Pensée", n. 3, Paris, desembre de 1904; Boletín Oficial del GOE, XII, n. 155, 21 de març de 1905, pp. 44-45.
- 84) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 43, abril de 1905, p. 12. Els maçons catalans acusen els anarquistes lliurepensadors de fanàtics, i refereixen que aquests varen desentendre's de les resolucions adoptades al congrés i distribuïren octavetes on es deia que els únics lliurepensadors eren els anarquistes.
- 85) Congrès de Paris de la Libre-Pensée, 1905, Compte rendu, pp. 26-27.
- 86) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 47, octubre de 1905, pp. 2-4.
- 87) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 50, març de 1906, p. 6.

- 88) Boletín Oficial del GOE, XIII, n. 161, 22 de setembre de 1905, pp. 143-149 i n. 163, pp. 181-184; n. 165, pp. 4-6.
- 89) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 43, abril de 1905, pp. 10-11.
- 90) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 50, març de 1906, p. 3.
- 91) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 53, agost de 1906, p. 2.
- 92) Les relacions de l'espiritisme amb el feminisme i la maçoneria lliurepensadora, vegeu Sánchez Ferré, P., La maçoneria a Catalunya (1874-1936), pp. 411 i ss.
- 93) Carme Karr (1865-1943) va publicar les primeres narracions a "Joventut", el 1902; col.laborà a "Or i Grana" i "La Veu de Catalunya". El 1913 va fundar "La Llar", primera residència de professors i estudiants femenines. Estava casada amb Josep Mª de Lassarte i de Janer, que fou iniciat a la maçoneria per Rossend Arús els anys vuitante del passat segle.
- 94) Un dels organitzadors, el vescompte de Torres Solanot, formaria part l'any següent de la comissió organitzadora el miting en favor de la pau i la llibertat dels pobles, celebrat el 14 d'abril al Teatre Novetats, que constitueix l'acta de naixement del pacifisme organitzat a Catalunya. Dos anys després es projectava crear a Madrid un Gran

Orient Espiritista, que no reeixí; vegeu sobre el mateix Alvarez Lázaro, P. op. cit. pp. 189-190 i 345-348.

- 95) A. López de Ayala era neboda del polític Adelardo López de Ayala. A Sevilla va col.laborar en la premsa local i la seva obra Absurdos sociales va ser editada a Barcelona el 1899. Al llarg de forces anys "Las Dominicales del Libre pensamiento", de Madrid, va publicar articles seus. Al seu expedient maçònic de Salamanca no hi ha referències anteriors a 1904 i apenes conté informació: AHNS, Llig. 401, exp. 50. Vegeu algunes notes biogràfiques a "Vida Masónica", I, n. 4, Madrid, juny de 1926, pp. 60-62 i també a Romero Maura, J., op. cit. pp. 65-66, 341, 415-416; Alvarez Lázaro, P., op. cit., pp. 188-196.
- 96) La historiografia del feminisme no ha prestat atenció a Angeles López de Ayala ni tampoc al feminisme lliurepensador espiritista i maçònic; vegeu, entre altres, Nash, Mary, "Desde la invisibilidad a la presencia de la mujer en la historia: corrientes historiográficas y marcos conceptuales de la nueva historia de la mujer", a Nuevas perspectivas sobre la mujer. Actas de las Primeras Jornadas de investigación interdisciplinaria, Madrid, Universidad Autónoma, 1982; Scanlon, G. M., La polémica feminista en la España contemporánea, Siglo XXI, Madrid, 1976; Capel Martínez, R. M^a, "La mujer en el reinado de

- Alfonso XIII: Fuentes, metodología y conclusiones de un estudio histórico", a Nuevas perspectivas sobre la mujer . . . ., pp. 174-183;
- 97) "La Tramontana", n. 544, Barcelona, 1 de gener de 1892, p. 4; n. 540, p. 3; n. 546, p. 4; n. 548, p. 3; n. 570, p. 3, etc.
- 98) A la festa de promiscuació celebrada a Sabadell el di-jous sant de 1894 Angeles López de Ayala va explicar extensament perquè era maçona, feminista, republicana i lliurepensadora, tot conminant a les dones a què assistissin a actes d'aquella significació, i als homes a què treballessin per l'alliberament de les dones: "Barcelona Masónica", III, n. 17, abril de 1894, pp. 10-11. També hi varen intervenir, entre altres, Odon de Buen i Baldo-mer Lostau.
- 99) Sánchez Ferré, P., "Mujer, feminismo y masonería . . . .", p. 943.
- 100) AHNS, Llig. 611 A, exp. 1; "La Publicidad", 3 de maig de 1899, p. 1^a; Sempau, R., Los victimarios, Barcelona, 1900, pp. 397-398.
- 101) "La Publicidad", 3 de maig de 1900, p. 2.
- 102) "La Publicidad", 30 de setembre de 1901, p. 3.
- 103) "La Publicidad", 30 de maig de 1905, p. 1 i 1 de juny de 1905, p. 4, etc.

- 104) El 1908 es va plantejar al Senat d'atorgar el vot a les dones: Capel, R. M^a, El sufragio femenino en la II República, Pub. de la Universidad de Granada, Granada, 1975, p. 125.
- 105) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 36, juny de 1904, p. 4.
- 106) Tanmateix, la pluralitat maçònica era palesa també en aquest tema, ja que al mateix número es diu en un article que laïcisme no significa destruir una part de la societat, sino "Sociedad para todos, Estado para todos, escuela para todos. (...) nada de excomuniones".: Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 56, març de 1907, p. 3.
- 107) "El Gladiador", I, n. 3, Barcelona, 28 de juliol de 1908, i n. 8, novembre de 1906, p. 14. El 1900 hi havia a Sant Martí de Provençals una entitat femenina amb el mateix nom: "La Publicidad", 3 de maig de 1900, p. 2.
- 108) Sobre aquest feminisme vegeu Sierra Pellón, M^a. C., Lerrouxismo femenino. El papel de las "Damas" en la política del Partido Radical, Test de llicenciatura inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1984.
- 109) Culla i Clarà, J. B., op. cit., p. 181.
- 110) Aquell mes Mateo Morral havia atemptat contra els reis d'Espanya. El GOE va condemnar enèrgicament el fet: Boletín Oficial del GOE, XIV, n. 170, 27 de juny de 1906, pp. 85-86.

- 111) "El Gladiador", n. 2, 23 de juny de 1906, pp. 6-7.
- 112) "El Gladiador", n. 4, 25 d'agost de 1906, p. 1^a.
- 113) "El Gladiador", n. 5, 22 de setembre de 1906, p. 13.
- 114) "El Gladiador", n. 9, desembre de 1906, p. 9.
- 115) Ibidem.
- 116) "El Gladiador", n. 5, 22 de setembre de 1906.
- 117) Comas, S., Los sucesos de España en 1909, Madrid, 1910, vol. I, pp. 271-273.

CAPÍTOL II

DE LA SETMANA TRÀGICA A LA
DECADÈNCIA DEL LLIUREPENSAMENT

La Setmana Tràgica

"En Barcelona la revolució no se prepara por la sencilla razón de que está preparada siempre". Les paraules d'A. Ossorio i Gallardo tenen un fons de realitat indiscutible. Com hem vist, un sector de les classes populars barcelonines viu en permanent tensió política. El lerrouxisme i el lliurepensament venen desarrotllant una intensa campanya des de fa més d'una dècada dirigida a lluitar contra el catolicisme i els governs de la Restauració. Els medis d'aquesta política són el panflet, la premsa, el míting i les conferències. Mitjançant la prolífica activitat dels quadres del lerrouxime i del lliurepensament, les classes populars barcelonines es formen políticament en una crispació política permanent, on l'insult, la demagògia, la passió argumental i la retòrica revolucionària són el vehicle i el mètode de politització i adoctrinament dels obrers barcelonins, analfabets virtuals o d'estadística en un percentatge molt alt i amb escassa o nul·la formació política. Estan acostumats a identificar els seus líders més pel que declaren que no pas pel que realitzen, doncs en la majoria de casos i fins els primers anys del segle els republicans fan política testimonial, periodisme i mítings, però no governen.

El públic que assiteix a un míting anticlerical o republicà està acostumat a sentir paraules groixudes i allò de que el capellà manté diàlegs vergonyosos amb la dona sobre

les intimitats conjugals, etc. I d'aquí a clamar per la crema dels convents hi ha un pas verbal que quasi sempre es dóna. En acabar el míting les sangs estaven enceses i de tant en tant els més exaltats -o els provocadors- tenien fortuna i aconseguien que uns quans els seguisin al carrer de Casp per intentar cremar la seu "jesuítica".

Una realitat social i política molt complexa pot tenir sovint manifestacions exterior molt simples, especialment quan la passió governa els que dirigeixen o són escoltats per les masses. Per altra banda, sempre ha estat més fàcil i vulnerable un convent que una caserna i, entre el poble d'esqueres, ni tant sols els militars no tenien tant mala premsa com el clergat catòlic; els zorrillistes fins hi tot els adulaven, esperant inútilment que en una de les molts intents insurreccionals que el seu cap organitzava des de París s'hi sumés la milícia, única forma de proclamar la república a España, segons creia.

El lerrouxisme tenia molts elements comuns amb el zorrillisme decimonònic; uns i altres dedicaren grans esforços a aconseguir la col.laboració dels oficials de l'exèrcit, en una societat en la que, encara a finals del segle XIX, seguia sent popular la figura de l'insurrecte republicà, heroi generós, sacrificat per l'ideal era un clixé literari que encara captivava alguns sectors de la milícia i la classe obrera.

Zorrilla oferia als militars no només república i articles periodístics, sino que els prometia modernització, desburocratització, pensions per les vídues i, obviament, ascensos (1). Però el radicalisme zorrillista era com els raves: vermell per fora i blanc per dins. Al lerrouxisme era també una mesurada combinació de moderació i radicalisme que comptava amb unes bases tan nombroses i actives com exaltades.

El mateix Ferrer Guardia, que havia estat secretari de Zorrilla a París, participava d'aquesta interessada admiració pels militars. Una carta pòstuma seva, publicada a "El País", de Madrid, declarava que si la majoria dels espanyols gaudissin de la dignitat i la cortesia dels oficials i soldats de l'exèrcit, l'Escola Moderna no seria necessària (2). Un diputat radical va declarar en el judici que condemnaria a mort al pedagog que a les barricades s'havia cridat "Viva el ejército y abajo la guerra!", per demostrar "la identidad moral del pueblo con su honorable representante, las fuerzas armadas de la nación" (3).

Per altra banda, són conegudes les manifestacions de simpatia i solidaritat de Lerroux i els quadres dels seu partit vers l'exèrcit. Després de la Setmana Tràgica, Josep Ulled, de la Juventut Radical, va ser l'encarregat de recomprar la aliança entre els oficials de la milícia i el Partit Radical, tema que sempre va ser del més gran interès pel lerrouxisme, especialment després d'uns successos que havien suposat el complet allunyament dels militars de la revolució.

Quan a la maçoneria, també comptava amb germans disposats a "donar el cop" i proclamar la república. Des del passat segle, formaven part d'algunes lògies caps i oficials de l'exèrcit i a la "Cosmopolita", de Barcelona, eren majoria aquests. Però les insurreccions zorrillistes decimonòniques només causaren problemes a l'orde, doncs a continuació de cadascuna d'elles els governs reprimien les activitats de les lògies i a voltes uns quans maçons eren empresonats, no sempre perquè estiguessin complicats amb els revolucionaris. Amb els fets de juliol de 1910, com veurem, la maçoneria també va patir-ne les conseqüències, malgrat i que només l'ultradretà Comitè de Defensa acusés a l'orde d'estar implicada amb els successos.

Ferrer Guardia i Fabian Palasí. Dos pedagogs maçons

Diguem abans de continuar que no pretenem fer una exposició detallada dels fets succeïts a la violenta setmana de juliol, doncs el tema ha estat força estudiat i no és el nostre objectiu de repetir el que ja han dit anteriorment Connelly Ullman i altres autors. El que si volem dilucidar és quin va ser el paper de la maçoneria i pels protagonistes que, a més d'altres adscripcions, estaven afiliats a la maçoneria.

En primer lloc és necessari de referir-nos a Ferrer Guardia i a les seves activitats maçòniques. El fundador de

l'Escola Moderna va ser iniciat a la maçoneria el 1883, a la lògia "Verdad", de Barcelona, escollint el nom simbòlic de "Zero". Aquesta lògia, aleshores sota el GO d'Espanya, comptava entre els seus membres a destacats republicans, com el federal Pelai Massanet i Simón -un dels fundadors- i per ella hi passaren varis germans de pro com Casañas Llenas, Rossend Arús, Vilasau Anglada i A. Trilla i Alcover. A la cerimònia d'iniciació feien jurar al recipiendiari que mai traicionaria políticament a un germà del taller (4). A l'nay següent de ser-hi admès, Ferrer Guardia, que ja havia ascendit al 3ª grau, va demanar la baixa i fins el 1890 no s'afilià a una altra lògia, aquest segon cop a França, on passà a residir. A París fou admès a la lògia "Les Vrais experts", del GO de França. Si bé a Barcelona la seva vida maçònica va ser tant breu com minça, a França va convertir-se amb un maçó força actiu que pujava de grau amb tanta rapidesa com ho feien alguns germans catalans a l'època. L'any següent ja era grau 18^a, el 1893 , grau 30^a i el 1897, grau 31° (5).

Al llarg d'aquests anys Ferrer va servir en vèries ocasions d'enllaç entre el GO de França i la maçoneria espanyola, si hem de fiar-nos de la documentació que Comín Colomer i el pare Joan Tusquets, els quals sembla ser que varen tenir accés als 50 lligalls de documents maçònics de que disposà l'Auditor General de la 4ª Regió en el procés de Ferrer i que mai han estat a l'abast dels investigadors (6).

Tanmateix, arrel de l'atemptat realitzat per Morral, al que la justícia implicà Ferrer Guardia, M. Morayta, Gran Mestre del GO Español va aconsellar a les lògies italianes que no era convenient de defensar obertament a Ferrer Guardia, a qui la justícia espanyola acusava de complicitat en l'intent de regicidi. Això va ser denunciat per Charles Malato, afiliat a una lògia del GO de França, que citen la majoria d'autors que s'han ocupat del tema (7).

Quan Morral va atemptar contra el Rei, el butlletí oficial va publicar a primera pàgina una contundent condemna de l'atemptat, tot afirmant que la maçoneria estava obligada pel seus principis a respectar la legalitat i les institucions vigents al país (8). A Ferrer Guardia mai se li varen dedicar unes pàgines a l'òrgan oficial del GO Español per defensar-lo de les acusacions de complicitat amb Morral. I no serà fins un any després de la mort de Ferrer que l'obediència de Morayta surti en defensa del ara anomenat "màrtir de la llibertat". Morayta tenia un especialíssim interès en què la maçoneria espanyola fos legalitzada i passés a convertir-se en una institució "normalitzada" i si no podia ser acceptada i respectada per tota la societat espanyola, pretenia al menys d'obtenir el reconeixement i el mínim respecte per part dels governs i de l'Estat, com succeïa a moltes altres nacions europees. Sortir en defensa de personatges de comportament polític ambigu i radicalitzat en certs aspectes, com és el cas de Ferrer Guardia, no només no afavoria les aspiracions del

GOE, sino que posava en perill la seva estratègia, que començava precisament ara a donar alguns fruits, encara que minsos. A més, l'obediència només auspiciava una lògia a Catalunya; la seva presència a la societat i a la política del país era, doncs, quasi insignificant. Per aquestes raons l'obediència de Madrid no es va sentir implicada en el procés de creació de l'Escola Moderna ni després es va comprometre en defensar la causa del pedagog català. Varen ser les lògies i els maçons de la Catalana Balear i els grups maçònics més o menys independents com la lògia "Constancia" qui varen donar el seu suport a les empreses de Ferrer; la majoria dels quals -i això és molt important- estaven adscrits o col.laboraven amb Lerroux. El líder radical té bons amics entre els membres de la lògia "Redención" i a la cúpula de la Catalana Balear. El 1904 Lerroux assiteix a una tinguda de la "Redención", que porta 10 anys d'inactivitat maçònica (9). Nogensmenys, el 1917 s'afiliarà a una lògia del GO Español a Barcelona, amb el grau 3è i de nom simbòlic "Giordano Bruno" (10).

Però ara per ara les implicacions i els interessos del GO Español a Catalunya són minços i relativament allunyats del lerrouxisme i de la Catalana Balear, amb qui té conflictes sovint. Per aquestes raons els col.laboradors de Ferrer Guardia provenen majoritàriament del lerrouxisme i de la Catalana Balear i si bé també hi trobem elements d'altres famílies republicanes, rarament són maçons afiliats a la "Lealtad" o al seu capítol, anomenat "Integridad".

Per altra banda, el 1908 Ferrer Guardia va ser donat de baixa de la lògia parisina "Les Vrais Experts" i va ser "irradiat", és a dir, expulsat de la maçoneria perquè des de feia anys la lògia no sabia res de l'antic membre i mai va enviar-li la seva adreça (11). Tenim doncs un Ferrer Guardia que només és maçònicament actiu a França, però que a Catalunya manté moltes relacions amb els germans de la Catalana Balear i amb els maçons lerrouxistes, encara que no està -al menys oficialment- afiliat a cap lògia del país. Es clar que potser la pràctica de realitzar afiliacions i iniciacions secretes no era només quelcom propi de la GL Española durant la Segona República, i tal vegada -ho apuntem només com una hipòtesi- Lerroux, Puig d'Asprer i Ferrer Guardia, entre altres, formessin part de la Catalano Balear i concretament de la "Redención", en la que tots tenien tants amics. Ho suggerim no pas per fer costat als escriptors complotistes com Tusquets i Comín Colomer que veuen secrets inconfessables i conspiracionisme arreu, sino perquè aquesta va ser una pràctica constantada documentalment els anys trenta, com veurem. Ocultar el nom de certs afiliats podia respondre a l'interès (del tipus que fos) de personatges públics i polítics per pertanyer a l'orde evitant, però, que es fes públic el seu maçonisme, i d'aquí la pràctica de les iniciacions i afiliacions "reservades".

Reprenent el període del primer judici a Ferrer per complicitat amb Morral, cal recordar que Emiliano Iglesias va

ser el seu advocat i que la seva lògia de París a'adreçava al GO Español i no a la Catalana Balear perquè fes quelcom per ell, donat els serveis que havia prestat a l'orde amb anterioritat (12). Tanmateix, qui va sortir en defensa de Ferrer va ser la Catalana Balear. En una declaració oficial de la se va Gran Maestria, s'afirmava que aquell era víctima de la "más asquerosa persecución jesuítica e inquisitorial" i que Morral tenia prous coneixements i "reunía los elementos necesarios para llevar a la práctica su ideal fatal sin menester el apoyo de nadie". Finalment, l'obediència declarava tenir la seguretat que "el Sr. Ferrer es inocente del delito que se le imputa y pide a todos los hombres libres de todos los países y a todas las entidades progresivas y humanitarias que patrocinen a un inocente y lleven al ánimo de la justicia histórica la persuasión de que el hecho de Dreyfus no puede repetirse con Ferrer..." (13).

En ser posat en llibertat Ferrer Guardia, el juny de 1907, aquest va adreçar a la obediència dirigida per E. Labán una comunicació que el butlletí oficial va publicar al mes següent en la que aquest agràia "a los queridos hermanos de la respetable Gran Logia (...) las pruebas de simpatía y de interés que todos os dignasteis demostrarme durante el proceso en que me vi envuelto, (...) porque la familia masónica fue, para mí, la iniciativa (sic) en las ideas altruistas de la humanidad y la considero como el faro que guía al navegante en busca del régimen social de verdadera libertad" (14).

Sobre l'Escola Moderna s'han escrit forces pàgines i tots els autors creuen veure més o menys influències de la maçoneria en el seu ideari. Cal aclarir, però, que no existeix una teoria pedagògica maçònica, sino que els pedagogs maçons han elaborat o aplicat llurs respectives teories d'acord amb llur ideologia o filosofia de l'educació, i no podem afirmar que existeixi una "pedagogia maçònica".

El que Ferrer Guardia aplica en la seva institució, fundada el 1901 i que tenia la seu al carrer Bailén n. 91, és un sistema del qual l'únic element que podriem qualificar de maçònic -però no pas privatiu de l'orde- és la coeducació de classes. La resta del seu sistema és un conjunt d'elements del que a l'època es considera o passa per ser progressista i laic (15). Senyalem també que Ferrer no és pas l'únic ^{maçò} pedagóg que en començar el segle es dedica a la tasca escolar laica, doncs tenim altres maçons com Fabià Palasí qui, posats a etiquetar de maçònic un sistema escolar, no tenim cap dubte que el d'aquest darrer és molt més maçònic que el de Ferrer; en parlarem més endavant.

A França Ferrer és decididament influenciat per les idees i principis pedagògics de P. Robin i S. Faure i les sap aplicar a Barcelona amb fortuna. Aquesta escola nova que preconitza rebé el suport de gran part del ventall republicà i lliurepensador català. Ferrer s'acosta a tothom que pugui ésser útil a la seva escola i és així com aconsegueix un nom-

bre important i qualificat de col.laboradors, representants dels corrents més actius del ventall progressista del país. Des d'anarquistes com A. Lorenzo, fins els elements moderats del republicanisme com Odón de Buen o R. Rodríguez Méndez. I també s'apropa de nou a la maçoneria per tal de rebre el recolzament de la Catalana Balear o de molts dels seus membres dirigents.

En ser inaugurada l'Escola Moderna, el republicà federal Ignasi Bo i Singla en farà una elogiosa crònica a les pàgines del butlletí oficial:

"El 8 de septiembre se inauguró esta institución modelo, y un querido amigo y hermano nuestro, el Sr. Ferrer y Guardia, que es su fundador". Salas Antón va ser un dels oradors en l'acte d'inaguració de l'escola, la junta directiva de la qual estava composta per varis maçons: Eudald Canibell, Jaume Peiró, Jaume Brossa i el propi Salas Antón (16).

Amb Ferrer i la seva escola col.laboraren també maçons com Rogelio Columbié, un cubà que s'havia establert a Barcelona el passat segle i que fou mestre de centre ferrerià i col.laborador del seu butlletí, així com de la Lliga Internacional per a l'Educació Racional de la Infància, de la que Ferrer era el fundador (17).

Anselmo Lorenzo, un altre dels seus col.laboradors més íntims i membre de l'orde, es va encarregar de l'edició del

Boletín de la Escuela Moderna i traduí dotze obres del francès per a l'editorial del centre escolar, entre les quals són de destacar El hombre y la tierra, d'E. Reclus, Socialismo utópico y socialismo científico, de F. Engels i La Escuela Nueva, de J.F. Enslander (18).

Tenia seixanta anys quan es va incorporar a la tasca de Ferrer i era una institució venerada dins el moviment obrer, tot i que des de feia alguns anys ja havia perdut tota iniciativa en la lluita social. Lorenzo, simbòlic "Gutenberg", era un obsés de l'educació i en tota la seva obra no deixà mai de recordar que a la classe obrera li calia edificar una cultura pròpia, doncs amb la revolució social i econòmica no n'hi havia prou per emancipar els treballadors de l'opressió burgesa (19).

Odón de Buen, com R. Rodríguez Méndez i altres donaren conferències al local de l'Escola Moderna, però qui jugà un paper més important va ser Cristóbal Litrán, gerent de Ferrer Guardia, secretari de la Lliga Internacional per a l'Educació Racional de la Infància, director comercial de l'editorial de l'Escola Moderna i cap dels lliurepensadors catalans. De les onze obres que Litrán va traduir al castellà, unes quantes foren editades per l'editorial del centre escolar.

Entre els mestres maçons que més fidelment varen reproduir el pensament de l'orde cal parlar, com hem dit anteriorment, de l'aragonès Fabian Palasí Martín, simbòlic "Pericles",

iniciat a la lògia "Almogàvares", de Saragossa i director de la revista maçònica d'aquella ciutat, "La Acacia", a finals del passat segle (20). El 1896 va guanyar el concurs públic per la plaça de professor a la "Institución Libre de Enseñanza" de Sabadell.

L'esmentada entitat -la única que la ILE va consolidar al nostre país- havia estat impulsada i mantenida pel Círculo Republicano Federal, la Cooperativa Sabadellense Emancipación, la Secció de teixidors mecànics de la llana, la Secció cotonera, la de paletes, el Protectorat i dues entitats espiritistes: Aurora i Fraternidad (21).

A més de maçó, Palasí era espiritista i quan va passar a residir a Sabadell va trobar-se en un contexte ben propici i adequat al seu taranà i les seves creences, doncs a aquesta ciutat la tradició maçònica i encara més l'espiritista estaven fortament arrelades.

A més de ser un professor vocacional i de prestigi, Palasí era autor de varis llibres de text i altres obres i opuscles com El diable y el pecado (22) y Los derechos naturales del hombre (23). Perquè el pedagog aragonès, com a bon kraussista i maçó, el preocupava tres temes que són l'objecte dels seus estudis i de la seva activitat: l'educació, l'enciclopedisme i la moral universal. La seva òpera magna és el Compendio de Moral Universal o Humana, de la que se'n feren cinc o més edicions. En ella Palasí manifesta el seu con-

cepte de moral citant a Giner de los Ríos, moral natural que és, diu, "idéntica al bien". Com és propi del kraussisme, l'obra de Palasí no és anti-religiosa, sino que simplement prescindeix de la religió per situar-se en el camp universalista i no dogmàtic. El maçonisme kraussita de Palasí defensa el respecte per a totes les creences -també les del catolicisme- i preten basar-se en principis que tots els homes poden acceptar. En el terreny social les propostes que fa estan presidides pel pacte i la moderació, éssent l'única forma de rebel·lió que ademt ("còlera", en diu) "la protesta contra la tirania y la injusticia" (24). L'obra esmentada és una espècie de diccionari, com una petita enciclopèdia de moral universal laica.

En el terreny escolar Palasí comulga perfectament amb els criteris de la ILE, com la coeducació de classes; l'absència de càstigs corporals, "fugir d'exclusivismes; ensenyar una mica de tot, convertint l'escola en una mena d'enciclopèdia reduïda" (25), dirà Palasí en un discurs pronunciat el 1904, en el que deixa entreveure el seu desacord amb el tipus de pedagogia que impera a l'Escola Moderna de Ferrer Guardia, a la qual acabarà enfrontat. Segons Palasí, els mètodes ferrierians eren dogmàtics i incitaven a l'odi i no a l'amor i la tolerància: "l'escola neutre, l'escola laica, no ha de ser anticatòlica, ni antimonàrquica, ni anti res. Ha de ser simplement l'escola civil, com l'anomenà el nostre diputat Pi i Arsuaga" (26).

La seva escola va estar sotmesa a moltes pressions part dels sectors ferrefistes, que aspiraven a què pas: incloure's en l'òrbita de l'Escola Moderna, a la qual s'hi oposà radicalment Palasí, malgrat els greus problemes que això li reportà i que finalment provocaren que la L'Escola de Sabadell caigués en decadència i fos desprestigiada, fins al punt que Palasí es veié obligat a dimitir com a director.

En el terreny maçònic, quan la lògia "Osiries" de Sabadell -dissolta el 1896- va ser reconstituïda, el 1903, s'hi afilià i a l'any següent era secretari de la mateixa. Dos anys després n'era el venerable mestre i col·laborava al butlletí de la Catalana Balear amb articles sobre la pau i l'escola laica, història de l'orde i altres temes (28).

A partir de 1910 col·laborarà a la revista feminista i lliurepensadora "El Gladiador del Librepensamiento", en la seva segona època, igualment dirigida per A. López de Ayala, en la que hi escrivien altres esperitistes com Amàlia Dor Soler i Mariano Aguilar.

Com hem afirmat més endarrera, si hem de calificar la tasca pedagògica de maçònica aquesta és, al nostre entendre, la de F. Palasí i no pas la de Ferrer Guardia. I afirmem això perquè no hi ha cap estatut ni cap Constitució maçònica que declari la maçoneria enemiga de la religió, sino que únicament defensen els principis democràtics, l'Estat i la societat laica i la tolerància per sobre de quasi tot. Inclús e

Estatuts de la Catalana Balear s'abstenen de fer cap declaració d'anti-religiositat ni l'orde podia refusar la iniciació a algú per les seves creences religioses.

Creiem que Palasí encaixa i comulga perfectament amb l'esperit i la lletra dels principis maçònics, tant del segle XIX com del XX. Per contra, Ferrer ha aplicat a l'escola els elements que són propis de la retòrica anticlerical -que evidentment agrada a molts maçons- útil i adequada per exaltar les masses en un miting lliurepensador o per incloure en la premsa anticlerical. Els nens de l'Escola Moderna aprenen a llegir i escriure amb textos panfletaris com el conte de Paraf-Javal Las dos Judías, on "Jamalajá Telabusques, ladrón y explotar, triunfa y Mustafá Salsipuedes muere de hambre y de honradez, como conviene y exigen los sagrados principios de patria, propiedad, familia y religión de nuestros padres" (29).

Ferrer és un home de passions i el seu sistema explicita més preocupació per denunciar els mètodes i la naturalesa de l'enemic que no pas en aplicar un sistema pedagògic ben elaborat i de base científica. Es limita a proposar algunes directrius d'actuació confeccionades amb els materials que a l'època eren comuns entre la pedagogia progressista. La seva pobresa teòrica sepultada per una educació dogmàtica i retòrica té forces similituts amb les formes més prosaiques de l'educació catòlica més reaccionària. Més que adults intel·lec

tualment madurs i reflexius, l'Escola Moderna -com moltes d'anarquistes- preparaven combatents adoctrinats amb llibres de text on fins i tot els d'aritmètica parlaven de l'explotació capitalista i de l'opressió social dels treballadors, molt en sintonia amb la posterior pedagogia marxista més reaccionària.

F. Palasí tampoc va elaborar un sistema escolar original, ni la seva moral universal s'aparta d'allò que és propi del kraussisme, però el seu tarannà és, per dir-ho així, més maçònic perquè és bàsicament tolerant i civil, perquè està preocupat pels principis i posa més cura en definir el seu propi pensament que no pas en denunciar els de l'enemic.

Aquest maçonisme, però, no vol dir que Palasí hagués estat "enviat" per la maçoneria a maçonitzar el panorama escolar sabadellenc, com tampoc que Hernández Ardieta i Pere Arnó -dos pedagogs maçons establerts a la ciutat- haguessin estat enviats per l'orde per realitzar les seves tasques a la ILE, com afirma B. Delgado (30).

En tot cas podriem afirmar, com a molt, que un dels principals impulsors de la ILE de Sabadell, l'advocat i maçó Tomàs Viladot i Rovira (31) podia haver laborat perquè els mestres de la institució fossin maçons. Viladot, que havia estat condeixeble de Gienr de los Ríos a Barcelona i deixeble de Figuerola, podia influir en la seva lògia, "l'Osi-
ris", de la va ser Venerable Mestre forces anys, però aixó

no era pas "la maçoneria", sino un taller de Sabadell que va canviar d'obediència vâries vegades i que no va figurar, ni de bont troç, entre els més importants del país. A més, entre els promotors de la ILE hi havia anarquistes, republicans federals, esperitistes i sindicalistes i només alguns d'ells eren maçons.

El sincretisme radical de Ferrer Guardia és el que impera en el corrent lliurepensador maçònic més extrem i no pas el de tota la maçoneria. Ni tan sols a la Catalana Balear totes les lògies comulguen amb la pedagogia ferreriana, doncs la pròpia lògia "Osiris" està auspiciada per aquesta obediència.

Hem volgut fixar-nos particularment amb els aspectes maçònics de les opcions pedagògiques de primers de segle per què les afirmacions i definicions que s'han fet fins ara de l'obra de Ferrer Guardia i d'altres pedagogs maçons o bé denoten errors d'anàlisi o bé evidencien un desconeixement com plet de la maçoneria (32).

Cal recordar també que l'Escola Moderna, tot i que va influenciar sensiblement el moviment escolar laicista, era ben poca cosa al costat de les 16 escoles amb els dos mil alumnes que la Unión Republicana de Lerroux mantenia. En aquest cas però, no hi hagué rivalitat, doncs Ferrer ajudà econòmicament Lerroux en més d'una ocasió i la Unión Republicana donà suport a les escoles racionalistes i va ser

gràcies al cap radical que l'Escola Moderna de Vilanova i Geltrú, clausurada el 1906, va obrir de nou les portes (33). Tanmateix, a partir de l'atemptat de Morral les relacions dels radicals amb Ferrer prengueren un to més distanciat.

Als medis universitaris foren tres acadèmics maçons els qui impulsaren el moviment d'Extensió Universitària i el seu òrgan d'expressió, "La Cultura Popular": Rafael Rodríguez Méndez, Odón de Buen i Andrés Martínez Vargas, també maçó. Aquest darrer impartia classes a l'Escola Moderna els diumenges al matí -com de Buen- i va ser Rector de la Universitat de Barcelona els primers anys de la Dictadura de Primo de Rivera (34). Aquestes conferències no eren concurregudes per proletaris, sino que hi assistia un públic representatiu de la flor i nata de la Barcelona progressita (35).

S'ha dit que el juliol de 1909 Ferrer Guàrdia va decidir passar de la teoria a la praxis i sembla ser que és cert, però també que no trobà qui escoltés i s'avingués a recolzar amb l'acció les seves propostes d'insurrecció revolucionària. Els fets que es desarrotllaren al llarg d'aquella setmana crítica són prou conegurs. Mols -entre ells Anselmo Lorenzo- pensen que ha començat la revolució tan llargament somniada; la base radical que crema convents creu que està aplicant el programa radical, com afirma J.B. Culla i tots plegats es llisten a la pràctica de la passió més fortament arrelada entre certs sectors de les classes populars barcelonines: l'incendiarisme anticlerical.

Fa dècades que aquells homes i dones escolten als mí-tins que s'ha d'acabar d'una vegada per totes amb el poder clerical. Les dones, que apareixen per primera vegada com a co-protagonistes dels aldarulls, tenen dos raons poderoses suplementàries: el rebuig de les quintes i la competència desleal de l'Església en el ram del tèxtil i el negoci de l'agulla, ocupació de la gran majoria d'aqueste dones (36). Dos enemics comuns a tots -la guerra i l'Església- llençaren el poble a cremar convents; però no pas a assaltar els edificis oficials, ni Correus ni els centres ferroviaris i només a Sabadell varen assaltar l'Ajuntament i proclamaren la República.

El dos d'agost tothom tornava a la feina i la majoria dels patrons pagaven el jornal setmanal complert al seus obrers. Acte seguit vingueren els "ajustes de cuentas", el "delateu", de "la Publicidad", la detenció d'uns quants líders radicals i la de Ferrer Guardia. Per altra banda, com afirma reconfortat el conservador Salvador Canals, "No hay mal que por bien no venga. La rebelión en Cataluña acabó con la protesta contra la guerra en toda España. (...) Una vez más, y sin quererlo, los revolucionarios de Cataluña prestaron a la monarquía un relevante servicio" (37). Com és sabut, la Cierva i la premsa espanyola va afirmar els primers dies de la rebel·lió que era una acció separatista.

En esclatar els fets de la setmana tràgica les lògies i

altres organitzacions maçòniques no només es varen desentendre del que estava succeint, sino que varen abandonar tot se guit les activitats. La lògia "Lealtad", del G.O. Español, va ser dissolta a instàncies de la majoria dels seus membres, davant els confessats temors que la policia els comprometés amb els aldarulls. ( ) El G.O. Español, que el maig de 1908 havia decidit en la seva Gran Assamblea anual de fer campanya contra el projecte de llei antiterrosita (38), va ignorar absolutament els fets de juliol de 1909. No és fins el novembre de 1910 que apareix la primera al·lusió a Ferrer Guardia, permetent la inclusió en el seu butlletí oficial de la crònica d'una tinguda fúnebre que aquell mateix mes havia celebrat la lògia "Añaza", de Santa Cruz de Tenerife (39). Segons els germans canaris, Ferrer "tiene en la historia un puesto al lado de Pestalozzi, de Froebel (...) propagad la Escuela Moderna; continuad la obra del mártir, que es la obra de la Masoneria". Es un primer exemple de la voluntat hagiogràfica que envoltarà el controvertit pedagog.

Uns mesos abans de l'esclat revolucionari el butlletí de la Catalana Balear ja no es va publicar i no apareixerà de nou fins el novembre de 1909, dos mesos després de fer-ho els diaris "El Progreso" i "El Poble Català". El butlletí va incloure una nota oficial de la Gran Maestria, sortint al pas de les acusacions fetes per la dreta més reaccionària, que responsabilitzaven la maçoneria dels successos de juliol:

"Los clericales, en periódicos, folletos, conferencias y sermones, han procurado fomentar una opinión contraria a la masonería, atribuyéndole la dirección y ejecución de los lamentables sucesos acaecidos durante la última semana de Julio. Conociendo de lo que son capaces los jesuitas, cuando cuentan con la fuerza de gobernantes más jesuitas que ellos mismos, las Logias de nuestro Oriente creyeron prudente suspender provisionalmente sus trabajos y el Supremo Consejo de Gobierno retiró de la imprenta, cuando iba ser impreso, el Boletín Oficial (...) Sin embargo, a pesar del estado de guerra (...) no han cesado de funcionar los poderes de nuestra Gran Logia, y ha bastado una pequeña indicación para que se demostrara la eficacia de la Solidaridad mundial masónica y tomando pie de la irracional condena y ejecución de Ferrer Guardia, levantaron nuestros hermanos el grito de Abajo el fanatismo clerical! causando la caída de la comunidad jesuítica gobernante en España".

Es a dir, que la caiguda del govern conservador -"jesuític"- de Maura és atribuïda a la "Solidaritat" maçònica internacional ... (!). Però aquí no acaben les declaracions de l'obediència:

"Es natural que abrigándose bajo las banderas de la masonería hombres de todas las opiniones políticas, los hechos ocurridos antes y después de la llamada lamentable semana de Julio, tuvieran alguna influencia en los trabajos de las en-

tidades masòniques; pero confiamos en que la experiencia de lo sucedido, habrà demostrado a los masones el peligro que ha corrido la libertad...".

"Nuestros enemigos van a la lucha con las armas de la mentira, la calumnia, las persecuciones, atropellos y fusilamientos, nosotros triunfaremos sólo con la fuerza de los ideales...".

"Encarecemos a todas las Logias de nuestra obediencia, que trabajen con fe y entusiasmo para evitar que vuelvan a regir los destinos de nuestra querida patria los funestos satélites de la más abominable de las reacciones" (40).

Es força curiós que la mateixa Catalana Balear fornís als seus enemics dels arguments per continuar denunciant les activitats conspiratives de l'orde i l'existència real d'un centre maçònic mundial que feia pujar i caure governs movent alguns fils del seu tramat d'influències. Un cop més es repeteix la història -i no serà la darrera- en què una acusació de la reacció serà canviada de signe i convertida en una reivindicació (41). I no dubtem pas que si la revolució hagués triomfat, els germans de la Catalana Balear se n'haguessin atribuït l'autoria, fins i tot de la crema de convents, si calia, doncs la tradició hagiogràfica i confusionista de certa maçoneria havia creat el miratge històric que convertia l'orde en la impulsora de la Il·lustració, la Revolució francesa, el Trienni liberal, la revolució de 1868, etc.

El mateix butlletí inclou una altra circular que havia de publicar-se en el número de juliol retirat, en la que l'obediència protestava oficialment contra els preparatius bèlics al Marroc.

Arrel de la Setmana Tràgica, la Catalana Balear va abandonar la seu del carrer Tallers, 14 pr traslladar-se a la Baixa de Sant Pere, n. 82, igualment amb el nom d'Ateneo Humanidad. La raó del trasllat era, segons que afirmen, "los acontecimientos pasados y para evitar ciertas vecindades".

En un altre lloc del butlletí el Gran Mestre E. Labán insisteix en el tema clerical, afirmant que, malgrat les pressions catòliques no hi ha hagut cap condemna de ningú pel fet de ser maçó, així com que "los jesuitas y frailes han sido echados de todas partes y se han refugiado en España. La Masonería les echará también de aquí".

Per la seva banda, l'ultradretà Comité de Defensa Social va acusar a la maçoneria de ser la impulsora de la Setmana Tràgica. En un extens article que va publicar "La Vanguardia", l'esmentat Comité afirmava que els acusats eren persones i partits, però que "esto no contradice nuestro aserto, pues son bien conocidas las conexiones, si no filiación, de estas y aquéllos con la secta masónica" (42).

El diputat carlista Marià Bordas va declarar a la premsa, citant a un imaginari "Conde de Santa Maria de Pomés",

que "Ferrer dió la orden (abrió la boca) y la masonería y el anarquismo internacional dieron el dinero (abrieron la mano y la bolsa)" (43).

En aquest cas, però, les diatribes contra l'orde varen procedir dels sectors catòlics més ultradretans i no pas de la jerarquia, com havia succeït el 1898.

Quan a la participació de determinats maçons al aldarulls o a la preparació d'allò que podia convertir-se en una revolució republicana i anticlerical, hem de recordar en primer lloc que a les lògies hi havia republicans de tots els colors, àcrates i menjacapellans, juntament amb elements moderats incapaços de portar el seu laïcisme més enllà de l'àmbit escolar i periodístic o del míting dominical. Entre els partits, eren els lerrouxistes qui comptaven amb més maçons a les seves files.

Emiliano Iglesias, Rafael Guerra del Río, Eladi Gardó, que el 1906 és el president de la Federació de Societats Librepensadoras de Cataluña (44); J. Mª Serraclara, Hermenegildo Giner de los Ríos, cap dels "Jóvenes bárbaros", i, entre mols d'altres, J. Jorge Vinaixa, significat element del sector més esquerrà i exaltat del lerrouxisme, que era membre de la lògia "Adelante" i que uns anys després formarà part del Sobirà Consell de Govern de la Catalana Balear. c. Litrán, secretari de Ferrer i home que sap moltes coses perquè té contactes absolutament amb tothom,

que sempre està present als moments importants, però que quasi mai figura a la primera plana a les fotografies. Mitjançant el lliurepensament forma part del complex articulat que configura el poder radical a la ciutat. Malauradament, Litrán no ens ha deixat escrites les seves memòries i no comptem amb gaire més que alguns articles a "El Progreso", sota l'epígraf de "Fragmentos de un libro inédito", que citen tots els historiadors que han estudiat els fets de la Setmana Tràgica.

Finalment, tenim un Ferrer Guardia que un any abans s'ha declarat "republicà-comunista a París" (45) i que el 1902 escriu sota el pseudònim de "Cero" a "La Huelga General" -finançada per ell des de París-: "¿Habrà sangre? Si, mucha" (46). Ferrer resulta massa anarquitxant per la majoria de republicans, massa aprop de Solidaridad Obrera pel gust dels radicals i excessivament tolerant amb els burgesos republicans per un bon sector de l'anarquisme. Una vegada va dir que era "un soldado de Lerroux" (47), però havia dit tantes coses, tant diverses i a voltes contradictòries, que no es pot elaborar amb les seves declaracions ni amb el que va escriure cap sistema de pensament coherent ni sintetitzar cabalment la seva ideologia. Però aquesta indefinició i el confusionisme revolucionari, bastant semblant al de Lerroux, el convertien en un element que podia ser el company de vitage de quasi tothom. A més, Ferrer disposava de medis econòmics per mantenir escoles, editar llibres, etc. i donava feina editant llibres, encarregant traduccions, treballs que pagava sempre

puntualment i sense regateig. Fins i tot havia fet un préstec a Solidaridad Obrera, i a "El Productor", al que va salvar de la quebra. També hem de tenir present que el model de vida privada de la que Ferrer feia gala estava en oposició amb l'austeritat anarquista i era, en tot cas, més pròxima a la d'alguns segundons radicals, gent de burdell i de vida amorosa inestable, donada a viure bé i fer la revolució. No és pas la seva vida el fet exemplar de Ferrer, sinó la seva mort.

Consumats els fets de juliol, els radicals esquivaren amb fortuna les possibles responsabilitats i Ferrer Guardia es va veure abandonat dels seus antics aliats. Lerroux i els seus correligionaris no tingueren cap inconvenient en declarar que l'exaltat pedagog havia estat l'inductor i primer responsable. Tant si va ser per rancúnia a causa del suport logístic de Ferrer a Solidaritat Obrera o bé perquè compresin llur absolució a canvi de facilitar la seva condemna, com escriu J.B. Culla (48), la qüestió és que Ferrer es va convertir ràpidament en la víctima propícia i els radicals en els inductors indirectes o directes més ben parats i més ben tractats per la llei.

La maçmeroa no va obrir la boca en defensa de Ferrer fins mesos després del seu afusellament, com hem vist, per convertir-lo tot seguit en el "gerà màrtir", víctima del jesuïtisme (49).

Més atrevits encara, els radicals no tenen inconvenient, només un any i mig després, en declarar per boca d'Emiliano Iglesias: ¿Quién llevó a cabo las gloriosas jornadas de julio más que el partido radical?" (50). Tres anys després el mateix E. Iglesias declarava a les pàgines d'"El Progreso", jactant-se de no haver confessat mai alguns detalls de les seves entrevistes amb Ferrer, que aquest no era culpable ni podia ser-ho dels fets de juliol de 1909, "ni siquiera elementodirector ni de consejo de los que realizaban la protesta" (51). Laureà Miró, el diputat republicà que més va intervenir en la revolta, va dir, segons ho recull Sangro Ros de Olano, que Ferrer va intentar prendre part en els aconteixements que es preparaven, però que "nadie le hizo caso" (52). Per acabar d'exculpar al creador de l'Escola Moderna i tal vegada amb certa raó, Rafael Salillas insinuà que el seu psiquisme era tan desorganitzat que era incapaç de portar la pràctica un ideal (53).

Passat el perill de la repressió, tots -maçons i no maçosn- s'apressuraren a reivindicar la figura i la memòria de Ferrer i la seva tasca educativa, el qual va resultar ser de molta més utilitat per les causes maçòniques, lerrouxis-

tes i republicanes en general com a ídol mort que com a protagonista viu. Els mites floreixen només en la mesura de la seva utilitat i el polèmic fundador de l'Escola Moderna va convertir-se en un mite perquè, sobretot, servia per atacar el conservadurisme polític, la monarquia -que havia permès l'assassinat" de Ferrer- i la reacció catòlica, fautora o principal inductora de la seva condemna a mort. Es així com un pedagog més que mediocre va ser convertit en model a imitar, col·locat a l'alçada de Pestalozzi i dels millors educadors del món. Els anarquistes feren el panegíric de la seva figura accentuant els seus trets anarquitzants i els republicans el seu republicanisme. Els lliurepensadors el convertiren amb el gran màrtir del lliurepensament contemporani, lloat repetidament en els congressos internacionals que el moviment celebrarà a partir d'ara. Finalment, els maçons comptaran amb un màrtir més i el "hermano Ferrer" mereixerà que uns anys després es fundin lògies amb el seu nom. Poc després del seu afusellament comencen a aparèixer maçons que escolleixen com a nom simbòlic el de "Ferrer".

Ningú recorda, però, que el 1907 cap advocat republicà va voler defensar Ferrer en el judici que el pretenia implicar en l'atemptat al rei.

Cristòbal Litrán, que després seria també un dels grans reivindicadors de la figura i la tasca ferreriana, va jugar un paper ambigu durant el judici que el condemnaria a mort.

El veterà maçó i lliurepensador, dirigent de la Casa del Pueblo, tenia relacions estretes amb el centre radical del Poble Nou, d'on va sortir, segons sembla, la iniciativa per assaltar el patronat de Sant Josep, escola marista del barri. Litrán havia preparat les reunions entre Ferrer i els dirigents radicals el 26 de juliol i sabia moltes coses que mai va dir. Tanmateix, no creiem pas que Litrán evités que alguns testimonis que podien ajudar a exculpar Ferrer es presentsin a declarar al moment adequat, com afirma Salvador Canals (54).

Perquè no hi faltés res, també es va acusar a Ferrer, Iglesias, Vinaixa i altres caps radicals de promoure i mantenir varis dies la rebel·lió de julio per enriquir-se amb una jugada de borsa, doncs era de domini públic que Ferrer Guardia havia amassat gran part de la seva fortuna amb afortunades i oportunes operacions bursàtils (55). Potser algú va recordar que les decimonòniques insurreccions republicano-zorrillistes anaven usualment unides a remors d'especulacions bursàtils i fins i tot un axalabrat intent d'assaltar el quarter del Bonsuccés a Barcelona, el 1891, va ser atribuït a una jugada de borsa de quatre zorrillistes en combinació amb alguns agents de borsa (56).

L'impacte que, a nivell internacional va tenir l'execució de Ferrer sí va ser obra d'un sector de la maçoneria i del moviment lliurepensador europeu més radicalitzats. Aquí

sí que no podem negar l'efectivitat i la capacitat de movilització dels maçons espanyols i europeus, que, com els seus companys de viatge, els lliurepensadors, s'abocaran a celebrar actes en memòria de Ferrer i conseguiren donar la impressió que mitja Europa i Amèrica clamen contra la injustícia del govern i de la monarquia espanyola. Però no totes les maçoneries els secundaren. I com és usual en aquests casos, els professionals de l'antimaçoneria s'ocuparan de refermar un cop més l'evidència del poder maçònic internacional, que pot posar a tot Occident en peu de guerra contra la catòlica Espanya.

La realitat, però, és que els benintencionats maçons i lliurepensadors europeus i americans, amb les seves campanyes pro-Ferrer, es varen convertir en els testimonis i els advocats defensors més malinformatats de l'afer més complex. Ferrer va ser un cap de turc i la seva mort va satisfer o almenys va calmar els desitjos de reparació, venjança o justícia -segons els casos- del catolicisme i la dreta. Els altres ajusticiats foren víctimes de segona fila, el farciment de l'acte reparador encomanat als tribunals militars. Ferrer Guardia va ser el plat fort de l'acte de desagravi insistentment demanat pels sectos més conservadors de la societat catalana i espanyola, tot i que el Papa va demanar l'indult. Lerrouxistes i anarquistes podien tenir raons -objectives o no- per desconfiar d'ell i retreure-li alguns afers de la seva vida privada: gunayava diners especulant a la borsa com

qualsevol burgès capitalista, tenia una vida sentimental agitada i gens convencional, etc. Però va ajudar a molts i també es serví de molts, com es serviren d'ell tant els anarquistes, els republicans i els lliurepensadors. Aquí la maçoneria es va movilitzar, com ja hem dit, després dels successos. Durant els anys en què Ferrer va desarrotllar les seves activitats al país només s'ocuparen d'ell quan va ser empresonat, el juny de 1906 i clausurada l'Escola Moderna i en ser condemnat a mort. Però entre 1901 i 1909 Ferrer Guàrdia no s'afilia a cap lògia del país i recordem que ha estat expulsat de la maçoneria francesa perquè no ha cotitzat des de fa anys.

Cal recordar també que, com afirma Teresa Abelló, a l'Europa de primers de segle la sensibilització contra del sistema polític i social imperant a Espanya és general, en el que les crítiques més dures anaven dirigides a l'Església. Arrel de la seva primera detenció, Ferrer ja va ser defensat per la premsa anarquista (F. Tarrida del Màrmol a les pàgines de "Freedom", etc.) presentant el seu judici com la lluita del catolicisme contra la llibertat (57). Aquí ja veïem una dissociació i una valoració ben diferent entre els comitès i grups pro Ferrer a Europa i l'actitut de molts republicans espanyols davant la causa de ferreriana. Ch. Malato ho constatava en to acusatiu, en comprovar que els qui impulsaren la defensa de Ferrer a Europa foren els anarquistes i socialistes, però no pas els guesdistes, com tampoc certs

lliurepensadors i maçons. "Ignominia de les ignominies", afirma Malato, en saber que fins i tot el Gran Mestre del G. O. Espanyol, M. Morayta, recomana als germans italians que no subscribeixin la campanya en favor del pedagog, quan aquest és afusellat el 1909 (58).

Mentre el Comité de Defensa de les víctimes de la repressió espanyola organitzat per Charles Albert (secretari de la Lliga per l'Educació Racional de la Infància) emprèn una activíssima campanya a França i organitza el gran homenatge Ferrer (59), a Espanya cap grup republicà, lliurepensador o maònic emprèn una campanya per aconseguir la llibertat de Ferrer i ni tan sols lluita perquè no sigui executat.

Potser els únics que haguessin estat disposats a realitzar accions en favor de Ferrer a España eren els anarquistes, però les condicions socials i polítiques després de la Setmana Tràgica feren molt difícil la movilització i, per altra banda el prestigi de Ferrer dins l'obrerisme havia estat molt limitat. Lorenzo dirà després de la seva mort que si tots els que ara elogien Ferrer i la seva obra haguessin estat disposats a fer-ho quan aquest estava al front de l'Escola Moderna, no tindriem noms de places i passejos amb el seu nom, però tindriem moltes escoles racionalistes; (...) i si cerquem entre els que es mouen per honorar la seva memòria, només trobarem a polítics que reconitzen l'ensenyament obligatori laic; que és la única forma d'ensenyament no religiós tradicional que concebeixen" (60).

Com deiem més amunt, els republicans, anarquistes i lliurepensadors europeus, amb molts maçons entre ells, varen portar a terme les campanyes en favor de Ferrer, on els tòpics anticlericals anaven a l'emsems amb els que feien referència a l'atràs social espanyol, al despotisme dels seus govèrns, al poder omnímode dels capellans, etc. En els escrits de l'època és palès que s'està empran clixés literaris per denunciar una realitat menys folklòrica i molt més complexa del que es suposa a París, Brusel·les o Londres.

Els maçons del G.O. de França varen ser dels primers a lloar en el seus grans actes oficials la figura de Ferrer. Al congrés de les lògies de París, celebrat el 30 d'octubre de 1909, S. de Plauzoles (membre també del Comité Central de la Lliga dels Drets de l'Home) va fer el panegíric de Ferrer i la seva obra. El conferenciat situà Ferrer idològicament en l'anarco-comunisme, en la línia de Kropotkin i Reclus, encara que partidari d'una república laica i social en la etapa prèvia a l'anarquia. Tot seguit explica la situació espanyola amb frases com les següents: "els jesuïtes hi regnen com a amos absoluts"; "La Santa Inquisició encara no està morta a Espanya; ha passat de les mans dominicanes a les dels jesuïtes"; "Es contra l'Església catòlica que Ferrer es va enfrontar obertament" "L'assassinat de Ferrer és el crim de l'Església" (61).

En aquestes mateixes dates el Consell de l'Orde del G.O. de França lliurava als medis maçònics internacionals una circular arrel de l'afusellament de Ferrer Guàrdia, reproduït pel butlletí oficial del "Bureau International de Relations Maçonniques", en el que s'insisteix en els temes anteriors, afirmant que els que s'ha pretès és atentar contra l'ideal maçònic, i que la memòria de Ferrer serà immortalitzada amb les de Giordano Bruno, Etienne Dolet, Vanini, etc. Segons el document, dels 17 mil.lions d'habitants que tenia Espanya, 12 mil.lions eren analfabets i cada any morien 50.000 nens a causa de malalties contretes a les escoles amb deficiències d'higiene (62).

A la maçoneria espanyola es coneixia perfectament la importància de la campanya que lliurepensadors i maçons estaven portant a terme a Europa, al marge de la maçoneria espanyola. Per justificar la passivitat d'aquesta, el G.O. Espanyol va enviar una circular publicada al butlletí oficial n. 210, d'aquesta obediència del 29 d'octubre de 1909, en la que declarava que a Espanya s'havia conegut la sentència condemnatòria de Ferrer quasi al mateix temps que la seva execució. Es desmenteix la passivitat maçònica quan encara s'hi era a temps de salvar-lo, dient que l'orde, per mitjà d'alguns germans, va fer gestions per tal de salvar Ferrer, però era evident que el clregat, "que és l'amo del poder", no el perdonaria, especialment perquè era francmaçó i al judici,

el seu mandil i el cordó de Mestre del G.O. de França varen constituir proves acusatòries contra Ferrer.

La causa estava perduda d'avantmà, argumentaren els caps de l'obediència espanyola, perquè el catolicisme havia decidit exterminar Ferrer i el que ell significava.

A continuació, Morayta afirma, fent mèrits davant els seus germans francesos, que l'energia dels republicans, dels dels liberals i dels demòcrates han acabat amb el govern de "la dictadura clerical que deshonrava Espanya davant el món civilitzat (...) i la batalla definitiva contra el clergat es prepara, als quals s'han d'enfrontar els liberals, els demòcrata-monàrquics, els republicans, els socialistes i els francmaçons" (63).

Tant aviat com li va ser possible, la cúpula del G.O. Espanyol va decretar que anualment es celebressin tingudes fúnebres en honor de F. Ferrer Guàrdia. El 10 de juny de 1911, a més de celebrar la sessió fúnebre en memòria del pedagog afusellat, a la seu central de l'obediència es va descobrir una làpida commemorativa en honor de Ferrer Guàrdia. Varen prendre la paraula significats maçons com A. Barcia, L. Morote i el doctor Simarro, a més de M. Morayta (64).

Aquest mateix any el G.O. Espanyol es dirigia al seu homònim francès agraïnt el "noble interès que la intel·lectualitat mundial havia demostrat en favor de la causa de Ferrer".

La nota cita expressament les peticions adreçades al Congrés espanyol que havien fet maçons, republicans i lliurepensadors des de Bèlgica, França, Anglaterra, Itàlia, Suïssa i Bohèmia". S'insistia de nou sobre la irremissible condemna de Ferrer i que no el podien haver salvat les simples protestes, donada la situació política del país. Els resultats de la campanya, però, són bons, afirma el Gran Mestre Morayta, perquè a partir d'ara a Espanya serà molt difícil "matar un home per les idees que professa; i a més Espanya veu allunyar-se el perill del retorn al poder dels reaccionaris i s'hi ha afermat la llibertat de pensar. (...) El reconeixement que l'Espanya del futur us deu, no l'oblidarem mai" (65).

En el primer número del butlletí de la Catalana Balear després de la Setmana Tràgica, es donava breu notícia de les cartes rebudes protestant per l'afusellament de Ferrer Guàrdia, de qui es diu que havia estat "una víctima més en holocausto de la Libertad de conciencia, pero no importa adelante siempre!!" (66).

En el camp reaccionari, a partir de 1910 apareixen les primeres obres sobre Ferrer Guàrdia, en les que no hi falten el component maçònic, en les que es tracta de demostrar que, directa o indirectament, els maçons són tan culpables com els radicals o els anarquistes, doncs quasi sempre són els mateixos i les estretes relacions entre tots ells els converteixen en còmplices. El més interessant d'aquests autors és

Salvador Canals i en segon lloc Sangro Ros de Olano. Altres, com Casimiro Comas, escriuen simples libels anti-maçònics que no tenen cap interès (67).

Molts anys després, la nova generació de professionals anti-maçons com el pare Tusquets i E. Comín Colomer s'inspiraran en aquests autors. El primer d'ells dedica un capítol als "Herederos de la Escuela Moderna", en una de les seves obres més divulgades (68) i Comín Colomer escriu a la postguerra un libel dedicat exclusivament a la Setmana Tràgica, on repeteix el de sempre (69). Tot i que Tusquets i aquest antic policia probablement varen tenir accés als lligalls sobre maçoneria que formaven part del sumari del judici a Ferrer Guàrdia i les seves obres inclouen alguns documents inèdits, aquests no són pas reveladors de res nou sobre el cas. L'objectiu és atacar la maçoneria, més que no pas a personatges concrets. Per altra banda, si haguessin existit proves documents de la participació maçònica a la setmana de juliol, evidentment que haguessin estat emprats tant al judici com després per aquests autors (70).

Posteriorment, altres publicistes com el fosc personatge que sota el pseudònim de Constant Leroy -V. Moreno- va escriure sobre el tema, encara ha complicat i enterbolit més l'assumpte (71).

Un any després dels successos de juliol H. Giner de los Rios i altres caps radicals declaraven públicament que

n'havien estat els impulsors. En alguns mítings celebrats aquells dies, que són intents de commemorar l'aixecament popular, i en els quals es demana l'amnistia, els oradors inciten als assistents a reproduir la setmana de juliol (72). Tanmateix, Serraclara felicita a Canalejas en nom de l'Ajuntament de Barcelona (73).

Les peticions d'amnistia al govern Canalejas es multipliquen mitjançant mítings i actes diversos a entitats republicanes. Dos anys després els radicals organitzen un míting per celebrar la Setmana Tràgica i és prohibit per les autoritats. Durant aquests dies "El Progreso" demana Amnistia en les primeres planes, publicat en grans characters (74).

El feminisme, de nou a escena en unió del lliurepensament

Un any després de la Setmana Tràgica, Angeles López de Ayala, amb la col.laboració del feminisme lerrouxista, va organitzar la més gran manifestació femenina de la Restauració (i de la República), sota la bandera del lliurepensament, la república i l'emancipació de consciència femenina.

Aixecada la suspensió de garanties des del 7 de novembre i recobrada la normalitat social i política al país, el dia següent que Canalejas llegia al Congrés l'anomenada "Ley del Candado", el major número de dones mai vist als carrers de la ciutat varen desfilar, encapçalades per Angeles López de Ayala.

Des de primers de mes era anunciada la manifestació a les pàgines d'"El Progreso", que com era habitual en la premsa republicana, anava publicant la llista dels individus i de les entitats que s'hi adherien, sota la consigna "Abajo el clericalismo! Viva la libertad de conciencia!". La convocatòria anava signada per Angeles López de Ayala, Laura Mateo, per les "Damas Rojas" i Francisca Jimeno, per les "Damas Radicales" (77).

L'objectiu de la manifestació era, segons es deia, protestar contra la interpretació que s'estava fent de l'article 11 de la Constitució, referit a la llibertat de cultes (79). Al front de l'organització hi va estar la maçona lliure pensadora i la seva Societat Progresiva Femenina, doncs les dames lerrouxistes només feren de comparses (80).

Les dones ja havien participat de manera important a la gran manifestació que set dies abans feia sortir al carrer a 150.000 barcelonins sota consignes anticlericals, enarbolades bàsicament pels lerrouxistes, a la que també hi donaren suport diverses entitats espiritistes, lliurepensadores, la Catalana Balear i d'altres.

Segons "El Progreso", les dones ocupaven tot un tram de la Ronda de Sant Pere i la manifestació va discórrer sense cap incident (81). En aquesta època les Dames radicals i les Dames "Rojas" tenien seccions a varis barris de la ciutat, com el Poble Sec i el districte 8è, entre altres.

Tot i que la premsa barcelonesa xifrava el nombre de manifestants en 100.000 o més, Pere Corominas havia sortit elegit per minoria a les darreres eleccions a Corts -de majoria radial- i constatava que les masses seguien a Lerroux i no als altres republicans catalans (82). Tanmateix, assegurava a les pàgines d'"El Poble Català" que a la manifestació hi anaren "quatre gats" (83).

Les reivindicacions del feminisme de 1910 segueixen girant, com trenta anys abans, entorn de la lluita contra la influència catòlica a la societat i particularment a la dona, víctima propícia del clergat. Són prou explícites algunes de les proclames que, en aquells dies anteriors a la manifestació, va publicar A. López de Ayala a "El Progreso":

"De pie, seres pensantes del feminismo! Hay que cortar las alas a la política reaccionaria, si no queremos que destroce los hilos de la riquísima tela de nuestra regeneración".

Creiem interessant anotar els elements maçònics que contenen les anteriors paraules de la líder feminista, a més d'emprar conceptes ràpidament intel·ligibles per les dones de l'època.

També és important la manifestada voluntat d'atraure les dones d'amplis sectors socials, incloses les de la burgesia progressita, "Tan vejadas y desdeñadas por los privilegios de los nobiliarios abolengos" així com a les de la classe treballadora:

"Y sobre todo, obreras de todos los oficios, dignas por todos los conceptos de la mayor veneración y simpatía" (84).

El paper que el feminisme de l'època assigna a la dona el sintetiza A. López de Ayala en una de les demandes d'adhesió a l'acte:

"Adelante mujeres! A substituir el fanatismo con la razón! A abrazarse al árbol divino de la emancipación de conciencia, (...) colaboradoras del hombre en su obra de liberación universal... (85).

Les entitats que s'hi adheriren eren les habituals en els actes lliurepensadors: Amàlia Domingo Soler i el seu centreo espiritista "la Buena Nueva", a més d'altres entitats espiritistes de barri i diverses agrupacions lliurepensadores i centres republicans; tampoc hi faltà la Catalana Balear, tot i que no hi havia cap dona aleshores en aquesta obediència.

Devant la sorpresa ciutadana, les organitzadores convocaren entre 10.000 i 20.000 dones al carrer, que desfilaren des de la plaça Urquinaona fins el Govern Civil, amb gran nombre de banderes republicanes, pendons i fins i tot amb oques adornades amb llaços dels colors republicans (86). Allí entregaren un missatge al governador accidental, Sr. Die, que va permetre que Angeles López de Ayala llegís un manifest des del balcó del Govern Civil, entre visques a la

llibertat i a la república. A més, varen ser entregades -segons les organitzadores- 25.000 signatures femenines al Governador (87).

Al dia següent, "El Progreso" declarava que les 20.000 dones de la manifestació demostraven que no totes les dones espanyoles eren catòliques.

La de Barcelona va ser, evidentment, la més important, però no pas la única de les manifestacions feministes de Catalunya en aquells dies. La capacitat de movilització de les dones -apoiades per les organitzacions republicanes, lliurepensadores i maçòniques- va quedar palesa com mai fins ara. A Mataró varen desfilar en la manifestació gran nombre de dones -per primera vegada a la localitat- sota el lema "Pro llibertat de consciència", en la que hi varen participar 8.000 persones. De les mateixes característiques i també amb gran participació femenina va ser la celebrada a Reus, que aplegà 6.000 persones, segons "El Progreso". També fou multitudinària l'organitzada a Manresa, amb la participació de 5.000 persones i en la que hi parlaren els republicans Balaguera i X. Gambús. També s'en varen celebrar a Tortosa i a Palamós, amb 3.000 participants (88).

Sembla evident que el lliurepensament està donant fruits a la societat catalana del segle XX, doncs aconseguir movilitzar les dones no havia estat possible només per la voluntat exclusiva dels homes. Creiem que aquestes manifesta-

cions on el sexe femení hi pren part activa i en nombre considerable és la culminació d'una primera etapa del moviment feminista al nostre país, que s'inicia a finals dels anys vuitanta i comença a consolidar-se entre 1906 i la Setmana Tràgica. A partir d'aquests anys es detecta una participació sensiblement superior de l'element femení en els actes i manifestacions republicanes i lliurepensadores. Com és sabut, a la violenta setmana de juliol les dones tingueren una participació més que destacable (89).

Uns dies després de la manifestació feminista, A. López de Ayala escribia a "El Progreso" que la dona s'estava convertint en "una auxiliar y compañera poderosísima para la obra de liberación nacional... Ya nos hemos sacudido el yugo del qué dirán...!" (90).

De la manifestació feminista barcelonina dirà "La Veu de Catalunya" que el moviment preparat per la "Solidaritat anarquic-socialista-republicana" és de la mateixa naturalesa que aquell que "abocà a la Setmana Tràgica"; El diari continua en to sorneguer dient que l'oca republicana va tenir més èxit que l'Emiliano Iglesias i que les "Dames Rojas" no passaven de 500" (91).

Agradés o no a la dreta catòlica, l'activitat lliurepensadora, clarament aliniada amb les organitzacions de Lerroux, continuarà manifestant-se amb gran vitalitat.

Tres mesos després, la "conjunció" radical-maçònica-lliurepensadora organitzava el Primer Congrés Lliurepensador Espanyol, que es pretenia convertir en un gran homenatge a la memòria de Ferrer Guàrdia, en el primer aniversari del seu afusellament. En aquest camp es palès també que els republicans de la UNFR -on potser sí que es vol que hi càpiga quasi tot, com al lerrouxisme- no aconsegueixen fer-se escoltar per les classes populars. A Coromines, Vallès i Ribot, C.M. Soldevila, els manca el tarannà radical; aquests intellectuals i teòrics d'esquerra eren massa moderns i no estan gens ensinistrats en cridar i despotricar als mítings amb paraules fortes contra el clergat i el Papa de Roma. Els projectes nacionalistes i esquerrans els tenien ells, però la població estava amb els lerrouxistes o amb la dreta. Mentre el nacionalisme republicà va decaïent a partir de 1910, (perden la meitat dels vots aconseguits l'any anterior i perden igualment la possibilitat de convertir-se en l'alternativa al lerrouxisme) (92) els radicals continuen sent el sector polític més dinàmic de la societat catalana. I gràcies, en part, a aquest gran nombre d'entitats i al lliurepensament sobretot, que manté políticament actiu un sector important de la societat barcelonina i d'arreu del país. Sense ells no és possible treure la gent al carrer, sigui per votar una candidatura republicana o per clamar per la laïcització de la societat. Es significatiu que la Catalana Balear, on el lerrouxisme no ha penetrat amb prou força, visqui

sensiblement marginada de les activitats lliurepensadores, malgrat i que el seu butlletí oficial vagi ple de diatribes contra el catolicisme i les religions en general. En el lliurepensament lerrouxiste, si podem parlar així, hi ha maçons -i molts- i no pas lògies (si exceptuem la "Constancia"). Lesfiles del G.O. Español a Catalunya tot just sobreviuen entorn a l'única lògia: la "Lealtad".

Per la seva banda, la Catalana Balear també en activitat real de 4 a 7 lògies (93) entre 1900 i 1914, any del pacte amb el G.O. Español. Però les activitats maçòniques de l'obediència i dels seus tallers és ben escassa. Es prou significatiu que, entre el mes de març de 1912 i el juny de 1914 no es publicà el seu butlletí oficial (94). I el fet que el febrer de 1911 morís el seu Gran Mestre Eugeni Labán no en fou la causa, doncs poc temps després era elegit pel càrrec el veterà maçó Francisco Alvarex, "Tasso" (95). En parlarem més endavant.

El Congrés lliurepensador de 1910 en homenatge a Ferrer
Guàrdia

Tan aviat com les condicions ho varen permetre, els lliurepensadors -com sempre, la majoria d'ells maçons- pròxims al lerrouxisme es disposaren a organitzar un congrés lliurepensador a Barcelona, que havia de ser un homenatge a Ferrer i la seva obra, així com una demostració de força, encaminada a demostrar que, com uns anys abans, Barcelona no era catòlica ni monàrquica, sino republicana i lliurepensadora. En aquesta ocasió els homes de la Catalana Balear varen quedar en un discret segon terme, tot i que constava entre les entitats adherides, així com la seva lògia "Ciencia y Libertad", de Sant Martí de Provençals. Serà una manifestació lliurepensadora radical, lerrouxista, amb absència de l'esquerra catalanista, que ha estat la segona força a les eleccions del mes de maig, però que viuen apartats completament de les activitats. Tanmateix, donaren suport adherint-se a l'acte el centre de la UNFR i el de Unió Republicana, així com l'Ateneu de la UNFR de Gràcia.

Per altra banda, recordem el pèssim judici que Pere Corominas -per citar un home representatiu del nacionalisme republica-tenia de Ferrer Guàrdia.

A finals de setembre "El Progreso" anunciava el pròxim congrés en aquests termes:

"El librepensamiento internacional en Barcelona. La masonería, el librepensamiento, la Liga de los Derechos del Hombre se reunen para verificar ese acto conmemorativo". Després enumerara alguns dels personatges estrangers que hi asistiran, com Magalhaes Lima, cap del lliurepensament portuguès i Gran Mestre del G.O. Lusitano Unido i el diputat francès M. Sembat, també figura destacada del lliurepensament i membre del Suprem Consell del G.O. de França. El diari radical puntualitza que no es tracta de commemorar l'afusellament de Ferrer Guàrdia, sino que "se trata sólo de la celebración del Congreso Librepensador que comenzará en Barcelona, el 13 de octubre" (96).

A pesar del que digués "El Progreso", era certament difícil que les autoritats acceptessin que es tractava tant sols d'un congrés lliurepensador, si tenim present que precisament el dia 13 d'octubre es complia l'aniversari de la mort de Ferrer.

Mentre es preparava el congrés, a Portugal es va proclamar la república, succés molt celebrat pel republicanisme i la seva premsa, la qual cosa encara excità més els ànims dels organitzadors que, com molts altres, abrigaven l'experança de seguir els passos de Portugal i poguer proclamar aviat la república a Espanya. "El Progreso" saludà l'efemèride amb un "Viva Portugal, viva la Democracia Ibérica!".

Els temes a debatre al congrés foren els següents: la pena de mort, el ponent de la qual serà Fabià Palasí; trencament de relacions entre Espanya i el Vaticà, així com supressió dels signes i manifestacions externes del culte, a càrrec de B. Pérez Galdós, que finalment no hi va assitir; organització de les forces lliurepensadores espanyoles, era la ponència de C. Litrán; medis per combatre les religions, a càrrec d'Odón de Buen; drets civils, a càrrec de Jaume Anglès; la dona davant la política, Laura Mateo; la nova moral, S. Pey Ordeix; la Pau Universal, F. Lozano; la patria sense fronteres del pervindre, A. Lorenzo; la dona i el lliurepensament, Angeles López de Ayala. Tots eren maçons excepte Laura Mateo i Jaume Anglès (?).

Com a suport propagandístic del congrés es celebraren, des de primers de mes, un gran nombre de mítings a les entitats republicanes de Barcelona i rodalies. El dia 4 se'n celebrava un a la Fraternitat Republicana del Poble Sec, al dia següent a la Fraternitat Republicana de Sant Gervasi, etc. (97). Ben segur que en aquests mítings no només es convidava a les bases republicanes a participar-hi, sino que també se'ls anunciava que el mateix dia 13 al matí, abans de començar les sessions, s'aniria en manifestació al cementiri de Montjuïc a retre un homenatge a Ferrer Guàrdia. El dia abans, i per primera vegada, "El Progreso" declarava que el congrés es celebrava "en señal de duelo por el fusilamiento

de Ferrer", al temps que anunciava que Magal.laes Lima i els diputats republicans per València Azzati i Barral, entre altres personalitats, anirien a dipositar una corona de flors a la tomba de Ferrer (98).

Encara que des d'un principi el congrés-homenatge a Ferrer està en mans dels radicals i les entitats pròximes a ell, es reben adhesions de quasi tots els sectors polítics republicans. Així, veiem com s'hi adhereix el centre de la UNFR, l'Ateneu de la UNFR de Gràcia, en centre d'Unión Republicana, la Joventut Socialista de Barcelona i la Ilustración de la Mujer. Agrupación Feminista. A més de diverses organitzacions lerrouxistes, com la Joventut Radical Instructiva de Badalona i diverses associacions obreres, trobem de nou tots els assidus als actes anticlericals del país: el centre espiritista "La Buena Nueva", d'A. Domingo Soler; la Societat Progresiva Femenina, la GLSR Catalana Balear, la lògia "Ciencia y libertad", etc. Entre les entitats lliurepensadores destaquen, la Miguel Servet, quasi sempre present arreu, el Grup lliurepensador de Lloret de Mar, juntament amb el centre republicà de la localitat; el grup lliurepensador de Gràcia, el de la Barceloneta, el del Poble Sec, l'Associació de Professors Racionalistes dels republicans de Sabadell i d'altres localitats del país i el diari republicà de Lleida, "El Ideal". També si adhereixen algunes organitzacions estrangeres importants, com la "Rationalist Press Association", de Londres, l'Associació Nacional de Lliurepensa-

dors de França i altres organitzacions de Portugal, Itàlia i Austria. Entre les espanyoles destaquen les de Granada i Màlaga (99).

Tal com estava previst, el dia 13 al matí un nodrit grup encapçalat pels organitzadors del congrés anaren en comitiva al cementiri de Montjuïc a dipositar una corona de flors a la tomba de Ferrer Guàrdia. Però la presència de les forces d'ordre públic va impedir que la gent que pretenia sumar-se a l'acte es veiés impedita d'arribar-hi, evitant així que l'homenatge es convertís en una important manifestació pro-Ferrer. Al dia següent "El Progreso" donava notícia del multitudinari acte en memòria del "insigne màrtir de la Revolución gloriosa de julio, Ferrer Guardia" (100).

Un cop finalitzat l'acte al cementiri de Montjuïc, els organitzadors es dirigiren al Palau de Belles Arts, on tingué lloc la sessió d'apertura del congrés lliurepensador, sota la presidència de C. Litrán, Azatti (a qui el tinent d'Alcalde Josep Jorge Vinaixa havia anat a rebre a l'estació de tren), A. López de Ayala, F. Lozano, J. Anglés i Manuel Cherizola. De secretaris actuaren E. Gardó, Duran i Bellera, Ll. Humbert, Babra i F. Pons, quasi tots ells maçons -o potser tots-. Lerroux si va adherir enviant a Litrán un donatiu de 100 ptes. (101).

Aquest mateix dia apareix un article de Litrán a "El

Progreso" -Fragmentos de un libro inédito. En ell Litrán, en to força laudatori, parla de les relacions de Ferrer amb els radicals i la Solidaritat Obrera, a més de reproduir unes paraules que el pedagog li va dir el 27 de juliol de 1909: "De sengãñese usted. Ningún partido hará la revoluci3n. Aquín no hay nada, nada (...) déjese de aventuras políticas y a trabajar de firme en pro de la instrucci3n" (102).

El congrés, que ni de bon troç podia comparar-se al celebrat el 1892 a Madrid, on hi varen participar 20 lògies catalanes i un nombre superior d'altres entitats lliurepensadores, obreres, republicanes i espiritistes, va discórrer amb normalitat, doncs les autoritats només varen prohibir les manifestacions públiques fora del Palau de Belles Arts.

En alguns dels temes debatuts es palesà el moderantisme dels quadres lerrouxistes, en especial en el de la pena de mort. Es significatiu que Eladi Gardó, entre altres, afirmés que de moment no era partidari de l'abolici3n de la pena de mort, ja que aquesta només es podia abandonar quan la societat hagués evolucionat cap a una major perfecci3n. Per contra, F. Palasí, A. L3pez de Ayala i Pey i Ordeix es manifestaren en contra.

En el tema del sufragi femení, el regidor lerrouxista Pere Figueres s'hi va declarar contrari, argumentant que "el atraso actual de la mujer española" suposaria posar-se en braços del jesuitisme. P. Isart Bula, Amparo Martí i al-

tres intervingueren en el mateix sentit, essent molt aplaudits pels congressistes.

Una de les proposicions aprovades va ser la de sol·licitar al govern que retirés a l'embaixador del Vaticà (ja havia estat retirat des de finals d'agost i estaven suspeses temporalment les relacions diplomàtiques amb Roma per no haver-se arribat a un acord sobre el nou Concordat), la dissolució dels ordes religiosos i que es canviés el nom a alguns carrers de la ciutat.

A. López de Ayala va proposar organitzar una manifestació femenina per protestar contra la violació d'una nena al convent de Santa Isabel, succés del que la premsa republicana s'ocupà extensament aquells dies (103).

Es demanà l'indult pels presos de la Setmana Tràgica i entre les vàries propostes presentades va ser aprovada la referent a la creació de l'escola neutra i les universitats populars (104).

C. Litrán i E. Gardó varen proposar de constituir la Liga Nacional Librepensadora i P. Isart Bula va afegir que la base de la futura Federació d'organitzacions lliurepensadores fos la "Masoneria Universal" (és a dir, la maçoneria llatina) (105).

El Comitè executiu dels acords adoptats al congrés va

estar format per C. Litrán, president i els següents vicepresidents: A. López de Ayala, Abdón Puig, i E. Gardó. Els altres membres del comitè eren Ll. Humbert, Colominas Maseras, D. Barbra, F. Lozano, F. Vidal i Luís Martínez. El Comitè va ser l'encarregat d'iniciar les gestions per tal de crear la Federación Librepiensadora Española (106).

Així mateix, es va obrir una subscripció popular destinada a construir un mausoleu per la tomba de Ferrer Guàrdia, tasca encarregada a C. Litrán. Lerroux hi va aportar 25 ptes. (107).

El dia de la inauguració del congrés els diputats radicals al Parlament varen trure a debat el procés de Ferrer, del que especialment partir d'aquests mesos es demanaria la revisió. El tema va ser debatut a la Cambra el 27 de març de l'any següent (108).

El butlletí oficial de la Catalana Balear no va dedicar ni una sola crònica del congrés lliurepensador, tot i que en el mateix deien que hi havia pres part molt important la maçoneria:

"Son masones los principales organizadores del acto y masones también algunos de los ponentes, de los más importantes temas. La Gran Logia Catalana Balear estaba dignamente representada por los Venerables Maestros de las Logias "Redención" y "Humanidad". El Venerable de la primera, elegido

presidente en una de las sesiones, hizo constar la parte principal que la Masonería tomaba en el Congreso. (...) Cuando la Junta directiva del Congreso publique el libro reseña, hablaremos de las labores hechas por nuestros hermanos".

Una nota breu i ni una paraula per Ferrer Guàrdia: tampoc tornaran a parlar del Congrès en números posteriors. Tanmateix, a la pàgina següent es donava notícia de que nombroses "potencias masónicas amigas" els havien enviat notes protestant pel afusellament "del hermano Francisco Ferrer Guardia", per finalitzar dient el que ja hem citat anteriorment: "Fue una víctima más en holocausto de la Libertad de conciencia, pero no importa Adelante siempre!!" (109).

Lerrouxisme i lliurepensament: el camp polític de la maçoneria fins el 1914

Malgrat que el lerrouxisme vagi perdent força en la societat catalana a mida que avança la dècada i una part important de les seves bases obreres s'hi apartin per engreixar el sindicalisme anarquista, el lliurepensament continuarà sent patrimoni majoritàriament d'organitzacions molt pròximes al partit Republicà Radical. Tanmateix, el progressiu moderantisme del lerrouxisme entrarà a voltes en contradicció amb els principis i la dinàmica lliurepensadora. Potser el

fet més sintomàtic d'aquest allunyament ho constitueix la negativa de la cúpula radical a recolzar la proposta sorgida en un míting que les Joventuts Radicals varen celebrar al Teatre Soriano de Barcelona, a mitjans de juliol de 1914, d'erigir un monument a Ferrer Guàrdia al Passeig de Sant Joan, davant del Palau de Justícia. Rafel Ullé i Guerra del Ríó, ambdós maçons i diputats provincials, veieren frustrada la seva iniciativa quan el 14 de juliol la nimoria radical de l'Ajuntament sota la presidència de Lerroux, decidia proposar de fer un monument als cinc afusellats a Montjuïc, que en realitat no va prosperar, quedant el tema definitivament arxivat (110).

L'octubre de 1910 Angeles López de Ayala funda i dirigeix el setmanari "El Libertador", subtitulat "Periódico defensor de la mujer y órgano nacional del Libre-pensamiento", en el que s'anuncia la Societat Progressiva Femenina i la seva escola. Hi escriuen Eladi Gardó, Donato Luben, C. Litrán, J. Famades. Les seves pàgines s'ocupen de les activitats lliurepensadores i de diverses organitzacions radicals com la Juventut Rebelde Radical Librepensadora, que en unió de les "Damas" radicals feien actes de propaganda lliurepensadora, a Terrassa (111). La publicació va tenir una vida efímera i de fet constitueix l'esglaó entre la primera i la segona etapa d'"El Gladiador del Libre-pensamiento", que no va reaparèixer, però, fins el 1914.

Quan a la federació lliurepensadora, el desembre de 1910 el Comité Executiu Lliurepensador estava format, entre altres, per un membre de la lògia "Almogavares" -Jaume Pous, Vicesecretari- i R. Sánchez Rich -Vocal- que era el representant a Catalunya de l'anomenat "Soberano Gran Consejo Ibérico de la Orden Masónica", obediència marginal però molt pròxima, com veurem, al lerrouxisme, que practicava el Rite de Memphis i Misraïm (112).

Puig d'Asprer i Angeles López de Ayala eren membres del Comité Provincial Lliurepensador, el 1912. Els mítings lliurepensadors anticlericals es succeeixen ara com fa deu anys. La "infatigable luchadora", com anomena "El Progreso" a A.L. de Ayala, és potser una de les propagandistes més actives del país, a més de dedicar-se a la Societat Progresiva Femenina i a escriure a la premsa (113).

De fet, els radicals són l'única esquerra del país que fan quelcom per la dona, com aconseguir que al concurs que la Diputació convoca el 19112, per a administratius també es presentin dones a la previsió de places (114).

L'altre feminisme -el conservador- és el de Dolors Monserdà de Macià i la seva revista "Feminal", que té una secció anomenada "Feministes catalans", on es glosa a personatges com el doctor D.H. Sicart, professor d'Higiene i Alimentació i que dóna classe a l'Escola de la Dona "La Llar" (115).

El 1911 va ser un any de força activitat en els medis maçònics i lliurepensadors. Fou també l'any que es tractà al Congrés la revisió del procés de Ferrer Guàrdia i de la celebració, en el camp oposat, del Congrés Eucarístic el 25-28 de juny. El 6 de maig Canalejas presenta a les Corts el seu projecte de Llei d'Associacions, que preten sotmetre els ordes religiosos al dret comú; sis mesos abans el rei Alfons XIII ha signat la "Ley del Candado", però la família reial assisteix a la clausura del Congrés Eucarístic.

La maçoneria califica el Congrés catòlic de perillós avanç de la reacció jesuítica, mentre denuncia els "pálidos arrestos anticlericales de un gobierno llamado demócrata" (116).

A finals de juliol de 1911 els radicals maçons, amb el suport de la Catalana Balear, la lògia "Almogàvares", el "Soberano Consejo Ibérico-Gran Logia Simbólica Española", a més de la Sociedad Progresiva Femenina i el centre espiritista "La Buena Nueva", entre altres, organitzen una gran manifestació contra la pena de mort. A la primera fila es troben Serraclara, cap de la majoria radical a l'Ajuntament, E. Iglesias, Guerra del Río, J. Jorge Vinaixa i Angles López de Aylla, entre altres. C. Litrán parla a la multitud i entrega un missatge a l'Alcalde Sama i de Torrents (117).

No podem pas afirmar que el míting contra la pena de mort l'hagi organitzat "la maçoneria", però criem que és

molt significatiu que en aquest tipus d'actes, com en els pa-
cífistes i en general, els lliurepensadors, hi trobem siste-
màticament una plana major composta per maçons.

El setembre es celebra a València el Segon Congrès
Lliurepensador Espanyol, també amb gran majoria de "germans"
entre els organitzadors i participants (118).

Mentre als barris continuen els mítings en suport dels
empresonats de la Setmana Tràgica, els radicals proposen que
es celebri un Congrès Nacional de la Llibertat com a desagra-
vi al Congrès Eucarístic de Madrid (119).

Per fi es celebra al Palau de Belles Arts de Barcelona
el Congrès Nacional de la Llibertat, el dia 10 de febrer de
1912, amb "irregular concurrència", com reconeix "El Progre-
so". Presideix Pau Isart Bula i intervenen, entre altres, An-
geles López de Ayala, Puig d'Asprer, els germans Ulled, Alvar
Salvat, Valentí Camp, tots ells són o seran maçons. Es lle-
geix una carta de B. Pérez Galdós (119).

El mes de març "El Progreso" anunciava la vinguda a Es-
panya de l'antic maçó, Gran Mestre de la maçoneria portugue-
sa, Sebatiao Magalhaes Lima, al que nomenen "Baptista de la
República portuguesa" (120).

Manuel Cherizola, membre de la lògia "Redención" i del
Suprem Consell de la Catalana Balear el va rebre en nom dels

maçons catalans, Angeles López de Ayala en nom de les feministes; Puig d'Asprer, Jaume Vicens i Dolores Zea, membre de la lògia "Constancia", pels lliurepensadors; C. Litrán en nom del Comitè Nacional Lliurepensador; Laura Mateo per les feministes "benéficas", Amparo Valenzuela per les "políticas"; cap de la minoria radical a la Diputació, Valentí Camp i que es farà maçó uns anys després, per la Liga para la Humanización del Derecho i Pau Isart Bula, pel Comité de Acción Social Progresiva (121). El dia 14 es reuniren plegats a l'Ateneu Enciclopèdic Popular.

Moltes de les entitats que representen potser eren de vida força irregular, però podem comprovar que són sempre els més actius, els que estan arreu, signant un manifest, organitzant un míting, fent campanya pro empresonats de la Setmana Tràgica, demanat l'abolició de la pena de mort, fent anticlericalisme i aixecant practicament l'única veu en favor de la dona. Es aquí on l'activisme de molts quadres maçons i del lliurepensament, juxtaposat al lerrouxisme, es manifesta plenament i fa les seves aportacions polítiques i socials a la societat.

Quan a la maçoneria, a partir de 1910 trobem a les pàgines d'"El Progreso" notícies periòdiques del Soberano Gran Consejo Ibérico - Gran Logia Simbólica Española, obediència que, com ja hem dit, practica el Rite de Memphis i Misraïm i està molt pròxima als radicals. A mitjans de juliol podem lle

gir a les pàgines del diari lerrouxista que les lògies "Humanidad", "Redención" i "Almogávares" havien celebrat un banquet en honor d'uns "Ilustres y poderosos hermanos" que havien passat per la ciutat. Hi eren presents els membres del Sobirà Consell de la Catalana Balear, el Delegat oficial del Soberano Gran Consejo General Ibérico, el "hermano C. Litrán y el hermano José Torroella, de Port Bou" (122).

El tarannà d'aquest Consejo General Ibérico queda parlès en una de les notes que publicà "El Progreso" el juliol de 1911, sota l'epígraf de La Masonería. Los Mas L I F on es diu que, donat la situació d'avanç de la reacció -suposem que es refereix al Congrès Eucarístic del mes anterior-, "precisa y es de gran urgencia ir a la Revolución Maso (...)" Yo, como representante oficial para la Región Catalánica del Sob Gra Cons Gen Ibérico y de la Sob Gr Log Símb Española de Madrid, llamo a los hermanos durmientes ...". L'objectiu és doncs portar a terme la dita "revolució maçònica" (!). La circular és signada per A.S.R., "Pelayo", grau 33ª (123).

Un any després el mateix A.S.R. "Pelayo", en un intent d'implantar la seva obediència a Catalunya, notificava mitjançant les pàgines d'"El Progreso" que es volia elaborar un cens maçònic, raó per la qual demanava als antics membres de lògies decimonòniques, totes elles desaparegudes amb el se-

gle, es possessin en contacte amb l'obediència. Algunes d'elles no havien existit mai, tot i que figuraven a les llistes del Gran Consejo General Ibérico (124).

Pocs dies després de nou les pàgines del diari radical donaven cabuda a notícies maçòniques. En aquesta ocasió es tractava de la celebració del primer aniversari de la lògia "Almogávares", creada el 14 de juliol (festa dels republicans) de l'any anterior. Hi varen assistir representants de la "Redención" y de la "Humanidad", del Capítol Consistorial a Barcelona del Rigo Nacional Español (G.C. General Ibérico), així com maçons procedents de Cuba, Itàlia, germans durments i tres maçons actius, artistes del Tívoli i del Novetats.

Segons diu la nota, va regnar la cordialitat, malgrat les diferents orientacions de les maçonerias allí representades i es varen dedicar els treballs "Al Progreso de la Humanidad" i no pas al Gran Arquitecte de l'Univers, com era de llei al G.O. Espanyol (125).

Sembla palusible que a aquests anys almenes -el G.C. General Ibérico haviat desapareixeria del mapa maçònic català- hi hagués un intent per part de la Catalana Balear d'aproximar-se a aquella obediència amb seu a Madrid, ja que no era possible o no tenien cap interès en apropar-se, de moment, al G.O. Espanyol, que controlava el Suprem Consell del Grau 33ª per Espanya i amb ell totes les organitzacions de graus superiors al 3ª.

Una setmana desp̄es, el G.C. General Ibérico exposava el seu "programa Masónico", també a través del diari lerrouxista, que eren les bases que totes les famílies maçòniques tenien per acceptables i hortodoxes.

Quan a l'admissió d'aspirants, es diu que si bé la maçoneria no necessita dels poderosos, "tampoco admite en su seno personas que no tengan una ciencia, arte, oficio o renta con que poder atender a las necesidades de su familia y (...) un pequeño sobrante para hacer frente a los gastos de Sociedad y Socorro a los necesitados..." (126). La selectivitat econòmica a l'hora d'admetre aspirants no era privativa d'aquesta obediència, ja que era el criteri general que aplicaven tant el G.O. Espanyol com la Catalana Balear.

Al mes següent, el mateix A.S.R., "Pelayo", continuava publicant el "Código Masónico", després de declarar que Portugal havia conquerit la República gràcies a la maçoneria i que el seu govern era "completamente masón".

En aquesta segona part del còdig es diu que adorar al GADU "consiste en las buenas obras"; es parla de l'ànima en estat pur i altres sentències com aquesta: "Huye de los impios, porque su casa será arrasada, más la tiendas de los justos florecerán" (127). Força influència havia de tenir "Pelayo" en medis lerrouxistes per publicar tot això a "El Progreso".

Tanmateix, no tenim cap indici per creure que hi hagués gaires germans que entenguessin -i apliquessin- correctament (és a dir, des de l'òptica tradicional o esotèrica maçònica) del que en realitat estava parlant aquest passatge de l'Antic Testament.

L'any següent i amb motiu de les eleccions per a diputats provincials, de nou tenim a A.S.R. "Pelayo" a "El Progreso", ara fent campanya maçònica en favor dels candidats radicals que pertanyen a l'orde:

"Yo, (...) como Delegado del Sob. Gr. Cons. Gral. Ibérico deben votar -diu als maçons- la candidatura que se presente frente a la reacción, la porquería, el oscurantismo..... Las candidaturas que debeis votar es la radical o de elementos unidos con el radicalismo".

"En los distritos de Figueras y Manresa y Berga las encabezan un radical y Maestro Masón gr.. superiores [es tracta de Josep Torroella i C. Litrán, respectivament]; "La del distrito primero de Barcelona la cierra un radical y Maestro Masón gra.. superior [Baldomero Sanmartín i Arnal] y basta que dichas candidaturas estén integradas por hermanos masones para que estéis convencidos de que se va directamente al fin propuesto, al Progreso, al Amor, y por estar así integradas debéis votarlas" (127).

Certament, la dreta clerical podia seguir alimentant el miratge del gran poder polític de la maçoneria, mitjançant algunes desordenades accions de grups que entenien la tasca de la maçoneria de manera ben particular.

El G.C. Gen Ibérico-Gran Logia Simbólica Española constituïa, de fet, la tercera obediència espanyola que havia superat la crisi finisecular i, encara que amb escassa organització i efectius, havia fet sentir la seva presència no només a Espanya, sino que fins i tot a París auspiciava una lògia anomenada "Humanidad", dirigida per l'ocultista Téder, àlies Charles Détré, a la qual hi va pertànyer René Guénon, que va passar en aquests anys per totes les societats secretes, discretes i públiques existents a França en busca de quelcom autènticament tradicional. Ben segur que no ho va trobar entre els ambients que es deien "espiritualistes" i suposadament posseïdors de poders especials i sabers hermètics molt elevats que acabaven normalment en fum i picabaralles.

Isidro Villarino, que des de 1893 era el Gran Mestre del G.C. Gen. Ibérico, va instal·lar a París aquesta lògia, convertint-se després en lògia mare del Rite de Memphis i Misraïm (129).

Com la Catalana Balear, encapçalava els seus documents amb "Al Progreso de la Humanidad" i no pas amb l'hortodoxe "A la gloria del G.A.D.U.". Quan el 1911 va morir el Gran

Mestre de l'obediència catalana, el G.C. Gen. Ibérico i la seva Gran Logia Simbólica Española va adreçar-li una nota on es deia que E. Labán havia estat un dels seus millors amics i aliats (130).

Entre aquest any i 1914 varen auspicjar a Catalunya les lògies "Adelante", "Almogávares", "Humanidad" i "Gesoria", de Sant Felíu de Guíxols, encara que per períodes curs, ja que les esmentades entitats acabaren mantenint-se dins la Catalana Balear i simultàniament en el G.O. Espanyol, en signar-se en pacte en 1914, del que en parlarem aviat (131).

A la dècada següent seguia existint el G.C. Gen. Ibérico i la Gran Logia Española (abans Catalana Balear) opiniva d'aquesta obediència que donaven els títols a dojo i s'ascendia de grau amb gran facilitat.

Segons l'Acta de la sessió trimestral de la G.L. Española, "el Sob. Gr. Cons. Gen. Ibérico, Rito Nacional Español, (...) dirigido por los señores Sangés, Rich y compañía, dehonra a la Institución, traficando con iniciaciones y títulos, dándose el caso de que llegose incluso a entregar títulos del 33º a hermanos poseyendo legalmente el grado 2º; y a iniciar, pasar al 2º grado y al 3º grado sucesivamente y mediante pago de los correspondientes recibos (...) en menos de ocho días" (132).

Aquell mateix mes l'obediència catalana va publicar una circular afirmant que "el titulado Soberano Gran Consejo Ibérico etc. etc., hace ya muchísimos años que no existe, siendo hoy una agrupación completamente irregular, sin cohesión alguna con la Masonería internacional, sin vida dentro del territorio español..." (133).

El tarannà d'obediència com el G.C. Gen Ibérico és una excepció en la maçoneria espanyola, doncs la Catalana Balear mai va pretendre intervenir en la política electoral de forma tant barroera. El G.O. Espanyol, per la seva banda, aplicava altres criteris d'acció social. Feia política, com tots, però aconseguia quasi sempre que no fos de partir. De fet, potser és aquesta l'obediència que espera més avenços lacistes del govern Canalejas, en un moment en què la seva política és bàsicament l'anticlericalisme. A la seva Gran Assamblea de 1911 M. Morayta -que segueix sent Gran Mestre- converteix el seu discurs amb una classe d'història anticlerical des de Godoy fins el segle XX (134). Les accions del G.O. Espanyol, però, van més enllà de declaracions o demandes de vot i s'adrecen a la creació d'entitas para-maçòniques com la Liga Anticlerical Española, presidida per M. Morayta i impulsada per altres destacats maçons espanyols com Luís Morote, Augusto Barcia i Eduardo Ovejero.

De la paternitat maçònica d'aquesta organització no hi ha cap dubte; altres entitats de similars característiques

s'han fundat a França, Bèlgica i Itàlia, igualment impulsades per les respectives maçoneries nacionals.

El manifest fundacional de la Liga Anticlerical Española, signat el 25 de juny de 1911 parla de la batalla que "inevitable y próximamente va a librarse en nuestro suelo", tot calificant Espanya de "pueblo intervenido" i apel·lant a acabar amb el parasitisme dels ordes i associacions religioses aplicant un remei "urgente y heróico".

Els seus Estatuts preveien la formació de Junes locals amb completa autonomia d'acció, així com la possibilitat que a les organitzacions polítiques, sindicals, lliurepensadores i de tot tipus s'hi poguessin constituir Delegacions de la Liga Anticlerical (135).

L'any 1911 va ser de gran agitació anticlerical i també el de la gran manifestació que els catòlics celebraren als carrers de Madrid arrel del Congrés Eucarístic, on l'Església va movilitzar gran nombre de persones; molts polítics madrilenys quedaren impressionats de la magnitud de la demostració, encara que Luís Morote, que va ser governador civil de Barcelona el 1917 i membre d'una lògia del G.O. Espanyol, escrivia a "El País" de Madrid i "La Publicidad", de Barcelona, que no n'hi havia per tant, doncs si aquell espectacle de "bobería humana" havia aplegat a trenta o quarante mil manifestants, els republicans havien congregat a cent mil més d'una vegada (136).

El G.O. Espanyol, que en les seves sessions s'ocupava, entre altres, de qüestions com la marxa de la política i l'economia de l'Estat, elogiava algunes mesures del govern Canalejas, com la supressió de l'impost de Consums, però seguia insistint que les mesures anticlericals del govern eren massa tímides i de poca efectivitat (137).

Dos anys després Morayta centrava de nou en l'anticlericalisme el missatge que dirigí als representants del G.O.E. en la seva Gran Assamblea de 1913, que va ser publicat amb el títol de Número y coste del clero secular y regular (138).

Una altra associació para-maçònica, la Liga Española para la defensa de los derechos del hombre y del ciudadano" també es va ocupar aquests anys de la lluita contra l'Església, portant endavant el 1913 una activa oposició a que s'ensenyés el catecisme catòlic a les escoles i proposant que es celebressin actes i mítings arreu l'Estat per pressioanr al govern a fi que la mesura no s'apliqués (139).

La Liga de defensa de los derechos del Hombre va ser fundada a Madrid el 23 de novembre de 1913, homònima de les que ja existien a França, Suïssa, Bèlgica i França, on comptava amb més de 50.000 membres inscrits. Com a aquests països, aquí també era una creació de factura palesament maçònica. El seu Comité Nacional estava format per una majoria de destacats maçons o altres que ho serien els pròxims anys:

Luis Simarro (President), que el 1918 seria proclamat Gran Mestre del G.O. Espanyol, Odón de Buen, Eduardo Barriobero, Rafael Salillas, Roberto Castrovido, Víctor Gallego, Augusto Barcia, Francisco Escola i Enrique Barea, entre altres (140).

Entre els fundadors hi figurava igualment gran nombre de maçons, com el propi Miguel Morayta, Fernando Lozano, Arturo Mori, Eduardo Ovejero, S. Pey Ordeix, Demófilo de Buen, Mario Roso de Luna, Alvaro de Albornoz, A. Lerroux, Melquíades Alvarez, Enrique Gras, Rodolfo de Micheli, Antonio López de Villar, etc (141).

Segons la Memòria de l'entitat per l'any 1914, entre les seves activitats hi constava la visita al govern per tal de protestar per les actuacions arbitràries de la llei, demanar indults a condemnats a mort; denunciar els abusos de la companyia minerade Riotinto amb els treballadors, així com peticions perquè es construïssin arreu l'Estat cementiris civils o bé es secularitzessin els catòlics. Quan a Catalunya, la Liga para la defensa de los derechos del hombre va fer gestions per la sort de Josep Recasens, director de "La Justicia Social", de Reus, acusat de delictes d'imprensa i de Ramón Felip, director de "La Campana de Gràcia", acusat del mateix. També es va ocupar de la sort d'un grup de treballadors de Sabadell, detinguts per delicte de vaga.

El 1915 el seu Comité Nacional estava compost per L.

Simarro (president), Benito Pérez Galdós -un dels fundadors- Barcia, Castrovido, Barea, Barriobero, Odón de Buen, etc. (142).

El 1919 la lògia barcelonina "Justícia", de la Catalana Balear, demanava a L. Simarro, aleshores Gran Mestre del G.O.E., que fes quelcom per conseguir la llibertat de Ramón Aguiló, ex-lerrouxista i membre fundador de la lògia, doncs es trobava, segons es diu, injustament empresonat (143).

A partir de 1910 assistim a una disminució de les activitats externes de la Catalana Balear, en contraposició a la cada cop més important presència social i política del G.O.E. Poc abans del pacte que uniria durant sis anys la vida d'ambdues obediències a Catalunya, el butlletí oficial de l'organització catalana publicava el resum de la Memòria dels treballs efectuats entre 1911 i la primera meitat de 1914, en la que palesava el fracàs de moltes iniciatives i el decaïment de l'organització durant aquest període. Des del 16 d'abril de 1911 Francesc Esteve Bertran simbòlic "Riego" era el President del Sobirà Consell i S. Alvarez el Gran Mestre des de la mort d'Eugeni Labán, el febrer de 1911 (144).

Esteva constanta que l'idela federatiu no havia reeixit entre els mçons de la resta de l'Estat, de manera que s'havien vist obligats a "atrincherarse en sus fronteras naturales y desde su interior llevar a cabo una serie de sacrificios...".

Havien intentat de comprar un edifici on ubicar la seu de l'obediència i de les seves lògies, però tampoc ho aconseguiren; per tant, seguien ocupant un local de lloguer. Del butlletí oficial només s'havien publicat tres números en més de tres anys i la visita a la maçoneria francesa de Perpinyà no havia obert cap porta al reconeixement de l'organització catalana per part de les franceses, de forma que els germans de la Catalana Balear portaven una vida lènguïda, amb cap activitat que transcendís l'àmbit estricte dels treballs de ritual, amb poques lògies i escàs nombre d'inscrits. Allunyats igualment del lliurepensament lerrouxista com del G.O. Espanyol, apenes quedava espai polític i maçònic pels homes de la Catalana Balear. El seu pressupost total per l'any 1914 era de 2.000 pessetes i a pesar del que diuen les estadístiques oficials, les úniques lògies en activitat a primers de 1914 són la "Redención", l'"Almogávares", l'"Adelante", la "Humanidad", la "Ciencia y Libertad" y la "Gesoria", de Sant Feliu de Guixols. Aquesta lògia tenia el número 56, però la Catalana Balear mai havia auspiciat més de 15 lògies, a més, aquest darrer taller i el "Ciencia y Libertad", de Sant Martí, acabaven de reconstituir-se, ja que els darrers anys havien estat inactius.

El G.O. Espanyol només té a Catalunya la "Lealtad" i el seu Capítol "Integridad" i fins el 1915 no fundarà una altra lògia -la Fénix-, però compta amb 30 o 35 lògies arreu

l'Estat i amb més de 60 arreu del món amb uns 4.000 afiliats el 1904. Tot i que el nombre real de germans de les obediències eren no poques vegades abultats intencionadament, podem prendre com a punt de referència el fet que el 1904, 4.528 maçons del G.O. Espanyol, votaren a José Morenco per Gran Mestre i President del Suprem Consell (145).

Al llarg de 1906 varen expedir 191 títols del primer grau, és a dir, que aquest és el nombre de nous membres per aquest any (146). El seu pressupost per l'exercici de 1907-1908 incloïa una previsió d'ingressos de 22.235 pts. i 21.597 de despeses. El 1909 varen ser expedits 234 títols de primer grau (147). El tresor del G.O. Espanyol tenia un actiu superior a les 50.000 pts.

Per altra banda, l'obediència de Morayta mantenia molt bones relacions amb el G.O. de França i era membre de la Maçoneria Universal i del "Bureau International de Relations Maçonniques", que aplegava gran part de la maçoneria no anglosaxona. Malgrat els problemes que va causar-li -com veurem- auspiciar lògies a Cuba, Puerto Rico, Filipines i els EEUU, va aconseguir un lloc estable en els fòrums maçònics internacionals.

Les lògies "Almogávares" i "Adelante", havien estat els últims temps sota el Gran Consejo General Ibérico-Gran Logia Española de l'anomenat Rito Nacional Español (el de Menphis i Misraïm), tant pròxim -com recordarem- al llerrouisme.

A l'"Adelante" hi són afiliats destacats lerrouxistes com Rafael Guerra del Río, J. Jorge Vinaixa, Pere Salvat Pié, Angel de Borja Ruíz, Rafael Canales Benito, Manuel Santamaría González, Pere Doménech i Serriñana i Antonio Ambroa Carrerero. Poc després hi entrarà A. Lerroux, Andreu Nin i Amadeu Aragay Davi, element destacat dins de les joventuts lerrouxistes i regidor de Sabadell per aquest partit vèries vegades (148). "El Progreso" califica a Giner de los Ríos de "venerable maestro de la democracia", en anunciar la seva participació a un míting (149).

La lògia "Adelante" havia estat en activitat irregular des de 1910 o 1911, treballant sota els auspicis de l'esmentada G.L. Española, regularitzant les seves activitats en el món maçònic a partir de 1914, quan es consuma el pacte entre el G.O. Espanyol i la Catalana Balear, perquè tot i que J. Jorge Vinaixa ocupi un alt càrrec a aquesta obediència, l'"Adelante" viu del tot apartada de la Catalana Balear i, en tant que lògia irregular o "salvatge", no està sotmesa a cap disciplina política i social, excepta la pròpia del Rite que practica, de base ocultista i alquímica. Tanmateix, com succeeix a França, els maçons del Rite de Memphis i Misraïm no es dediquen normalment a l'esoterisme, sino simplement a fer política i, en aquest cas, política lerrouxista.

Al segle passat aquest Rite maçònic ja havia passat directament de l'ocultisme a la conspiració política sense gai

res esforços ni reflexions teòriques. A Espanya volien crear -o potser o varen aconseguir- una Gran Lògia militar i una Gran Lògia d'Adopció per a la classe obrera, entre altres peculiaritats (250).

Així, les crisis repetides a què es veia sotmesa l'obediència catalana, el fracàs de la seva proposta espanyola i l'aïllament internacional, per una banda, i la impossibilitat, per part del G.O. Espanyol, d'expansionar-se a Catalunya va portar ambdues organitzacions a laborar per tal d'arribar a un pacte, del que una i altra esperaven veure's beneficiades.

NOTES

- 1) Tot i que no fa cap menció a la maçoneria, és interessant consultar l'obra de F. Rispa i Perpiñá, Cincuenta años de conspirador (Memorias político-revolucionarias) 1853-1903, Barcelona, 1932, Rispa, simbòlic "Temistocles", era militar, carrera que posteriorment abandonà; federal intransigent, havia estat diputat per Tarragona i a Madrid dirigí "El Combate". Va ser Gran Mestre del Gran Oriente Ibérico. Vegeu també les obres d'Albornoz, A. de, El Partido Republicano, Bib. Nueva, Madrid, s. a.; Prieto Villarreal, E., Ruíz Zorrilla (Desde su expulsión de España hasta su muerte 1875-1895). Recuerdos políticos, Madrid, 1903; Gómez Chaix, P., Ruíz Zorrilla, el ciudadano ejemplar, Espasa-Calpe, Madrid, 1934.
- 2) Ullman, Joan Connelly, La Semana Trágica, Ariel, Barcelona, 1972, p. 522, n. 52.
- 3) Ibidem
- 4) AHNS, Llig. 619 A, exp. 14. Al fons de maçoneria de la Biblioteca Nacional de París i especialment a la del G. O. de França es conserva documentació de l'etapa maçònica francesa de Ferrer Guardia: Doc. de la "Loge Les Vrais Experts", París.

- 5) Alvarez Lázaro, P., "Maçoneria espanyola i ensenyament", a Maçoneria i educació a Espanya, Fundació Caixa de Pensions, Barcelona, 1986, pp. 114 i ss.
- 6) Tusquets, J., Los poderes ocultos de España. Los protocolos y su aplicación en España. Infiltraciones masónicas en el catalanismo. El señor Maciá es masón?, Ed. Vilamala, Barcelona, 1932; Comín Colomer, E., La masonería en España. Apuntes para una interpretación masónica de la historia patria, Editora Nacional, Madrid, 1944. Especialment el darrer va tenir accés al sumari del judici a Ferrer, on hi havia molta documentació maçònica, avui en lloc ignorat, ja que tampoc es troba al fons Comín Colomer dipositat a la Biblioteca Nacional de Madrid.
- 7) Malato, Ch., L'assassinat de Ferrer. Éclaircissements, Ginebra, 1911.
- 8) Boletín Oficial del GOE, XIV, n. 170, 27 de juny de 1906, pp. 85-86.
- 9) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 38, agost de 1904, p. 10.
- 10) AHNS, Llig. 613 A,; 740 A, exp. 2 i 591 A.
- 11) Alvarez Lázaro, P., op. cit, p. 117.
- 12) Ibidem.
- 13) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 55, gener de 1907, p. 2.

- 14) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 58, juliol de 1907, p. 4.
- 15) Vegeu sobre el tema, Delgado, B., La escuela Moderna de Ferrer Guardia, CEAC, Barcelona, 1979; Solà, P., Las escuelas racionalistas en Cataluña (1900-1939), Tusquets Edt., Barcelona, 1976, entre altres.
- 16) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 17-18, 31 de desembre de 1901, pp. 19-21.
- 17) Sánchez Ferré, P., "Maçoneria i educació a Catalunya", a Maçoneria i educació a Espanya, pp. 176 i ss.; Boletín de la Escuela Moderna, edició a cura d'Albert Mayol, Tisquets Ed., Barcelona, 1978, Jaume Brossa, un dels membres de la Junta Consultiva de l'Escola Moderna, era el representant de la Catalana Balear al congrés maçònic de París del 1900.
- 18) Sánchez Ferré, P., op. cit., p. 183.
- 19) Sánchez Ferré, P., Anselmo Lorenzo, anarquista y masón, "Historia 16", X, n. 105, Madrid, gener de 1985, pp. 25-33.
- 20) Ferrer Benimeli, J. A., La masonería en Aragón, Librería general, Zaragoza 1979, vol. I, p. 206.
- 21) Delgado, B., "Lliurepensament i educació a Catalunya a la primèria de segle", a Maçoneria i educació a Espanya, p. 224.

- 22) Palasí, F., El diablo y el pecado original, Zaragoza, 1894.
- 23) "Barcelona Masónica", III, n. 22, setembre de 1894, p. 12.
- 24) Palasí, F., Compendio de Moral Universal o Humana, Barcelona, 1911, p. 88. La primera edició es va fer a Saragossa, el 1889.
- 25) Delgado, B., op. cit., p. 231.
- 26) Ididem
- 27) AHNS, Llig. 621 A, exp. 19.
- 28) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 35, p. 11; n. 40, pp. 6-8; n. 52, maig-juny de 1906, pp. 8-10.
- 29) Citat per Romero Maura, J., op. cit., p. 417.
- 30) Delgado, B., op. cit., pp. 216 i 222.
- 31) Viladot, simbòlic "Justiniano", va ser iniciat a la lògia "Lealtad", de Barcelona, el 1880, AHNS, Llig. 616 A, exp. 1.
- 32) Un dels pocs autors que aborda el tema correctament és el ja citat P. Alvarez Lázaro, op. cit., pp. 122-123.
- 33) Delgado, B., op. cit., p. 238.
- 34) Delgado, B., op. cit., p. 240.

- 35) Ametller, C., Memòries polítiques, 1890-1917, Pòrtic, Barcelona, 1963, p. 145.
- 36) Existeix un treball força interessant de Lester Golden: Barcelona 1909: les dones contra la quinta i l'Església, "L'Avenç", n. 109, novembre de 1987, . 53. Vegeu també Comaposada, J., La revolución en Cataluña, Barcelona, 1910.
- 37) Canals, S., El proceso de Ferrer ante las Cortes, Imprenta Alemana, Madrid, 1911, p. 202.
- 38) Boletín Oficial del GOE, XVI, n. 193, 30 de maig de 1908, p. 77.
- 39) Boletín Oficial del GOE, XVIII, n. 223, 26 de novembre de 1910, pp. 189-190.
- 40) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 63, novembre de 1909, pp. 1-2.
- 41) El mateix Cambó, per no citar un professional de l'anti-maçoneria, afirma que "la maçoneria internacional prengué l'afer amb el més gran entusiasme": Memòries, Barcelona, 1976, p. 173.
- 42) "La Vanguardia", . 8 de setembre de 1909, p. 3.
- 43) Citat per Luís Simarro, El proceso Ferrer y la opinión europea, Madrid, 1910, vol. I, pp. 166-167. Simarro va ser Gran Mestre del GOE i la seva obra fou editada per aquesta obediència.

- 44) "El Gladiador", 22 de setembre de 1906.
- 45) "El Progreso", Barcelona, 29 d'agost de 1908 i 13 d'octubre de 1910, p. 1^a.
- 46) "La Huelga General", II, n. 6, París, 5 de gener de 1902.
- 47) Montseny J., Mi vida, vol. III, pp. 86-87.
- 48) Culla i Clarà, J. B., op. cit., p. 214.
- 49) Es clar que J. Montseny també afirma que tot va ser obra del "jesuïtisme", "en el fondo y en la forma": Montseny, J., op. cit., p. 42.
- 50) Citat per Culla i Clarà, p. 216.
- 51) Connelly Ullman, J., op. cit., p. 545.
- 52) Sangro y Ros de Olano, P., La sombra de Ferrer: De la "Semana Trágica" a la guerra europea, Madrid, 1917, p. 429.
- 53) Citat per Connelly Ullman, p. 545.
- 54) Canals, S., op. cit., p. 254. La declaració de Litrán la reproduïx Simarro, L., op. cit., vol. I, pp. 401 i ss.
- 55) Segons refereix Connelly Ullman, els valors de borsa que tant preocupaven a Ferrer varen ser la causa de la seva detenció: op. cit., p. 532, n. 17.

- 56) "La Publicidad", 3 d'agost de 1891, p. 1^a i 6 d'agost, p. 2; "La Campana de Gràcia", XXII, 8 d'agost de 1891, p. 2.
- 57) Abelló i Güell, T., Les relacions internacionals de l'anarquisme català (1881-1914), Ed. 62, Barcelona, 1987, pp. 183-184.
- 58) Abelló i Güell, T., op. cit., p. 184, n. 102.
- 59) Simarro, L., op. cit., pp. 90-91.
- 60) Citat a A propos de Ferrer, Université Libre de Brusel.les s. a.
- 61) "L'Acacia", VII, n. 79-80, París, juliol-desembre de 1909, pp. 122-135.
- 62) Tanmateix, l'organ oficial de l'influent "Bureau International de Relations Maçoniques" diu de Ferrer Guardia que "era un dels nostres", però no el califica de germà, sino que li diu "le libre penseur Ferrer": Bulletin. Organ Officiel. Bureau Internationale de Relations Maçoniques, VII, n. 21, octubre-novembre de 1909, p. 204. D'acord amb la idea nefasta que es té aleshores d'Espanya, la publicació maçònica també carrega les tintes, encara que no és, ni de bon troç, la que més exagera. El 1909 Espanya tenia 19 mil.lions d'habitants, el 50% dels quals era analfabet. Hi havia més de 30.000 escoles públiques.

- Prenc les dades de Martínez Cuadrado, M., La burguesía conservadora (1874-1931), Alianza, Madrid, 1980, vol. IV, pp. 124-127.
- 63) "L'Acacia", juliol-desembre de 1909, pp. 248-249.
- 64) Boletín Oficial del GOE, XIX, n. 230, 28 de juny de 1911, pp. 88-89. Al mes següent felicitaven el rei d'Itàlia pel Cinquèntenari de la unitat italiana: "El Progreso", 9 de juliol de 1911, p. 1^a.
- 65) "L'Acacia", n. 8-9, gener-desembre de 1911, pp. 537-538.
- 66) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 64, novembre de 1910, p. 7.
- 67) Comas, C., Francisco Ferrer. Un revolucionario en acción, Barcelona, 1910.
- 68) Bonafulla, L., (J. B. Esteve) La Revolución de julio en Barcelona, Barcelona, s. a.
- 69) Comín Colomer, E., La Semana Trágica de Barcelona, "Temas Españoles", n. 28, Publicaciones Españolas, Madrid, 1956.
- 70) Vegeu, per exemple, l'obra del pare J. Tusquets, Orígenes de la Revolución española, Vilamala, Barcelona, 1932; Los poderes ocultos en España, o qualsevol altra de la seva extensa producció.

- 71) Leroy, C., Los secretos del anarquismo, Asesinato de Canalejas y el caso Ferrer, Mèxic, 1913.
- 72) "El Diluvio", 14 de juliol de 1910, pp. 7-8 i 31. Sol Ortega acusa a H. Giner de los Rios d'aquest confusio-nisme incoherent i provocador.
- 73) "El Progreso", 2 de juliol de 1910, p. 1^a.
- 74) "El Progreso", 25-26-27-28 de juliol de 1912.
- 75) Ferrer Guardia, F., La Escuela Moderna, Barcelona, 1912, prefaci d'Anselmo Lorenzo, p. 50. A Europa es va conti-nuar (hi encara continua!) tractant la figura de Ferrer en tons sempre laudatoris i acrítics, tant en medis maçò-nics com entre l'anarquisme. Vegeu, entre altres, Bulle-tin du Centre de Documentation du G. O. de France, n. 32, maig-juny de 1962, pp. 48-57; "L'Idée Libre", n. 60, Paris, novembre de 1969, pp. 523-528. Per altra banda, l'obra de Sol Ferrer, La Vie et l'oeuvre de F. Ferrer. Un martyr du XXème siècle, encara es va reeditar el 1962 (Paris, Librairie Fishbacher).
- 76) Lorenzo, A., Contra la ignorancia, Barcelona, 1913, pp. 12-15.
- 77) "El Progreso", 1 de juliol de 1910, p. 1^a.
- 78) "El Progreso", 6 de juliol de 1910, p. 1^a.

- 79) Per la seva banda, el GOE afirmava al seu butlletí que el govern havia fet alguns passos importants vers la laicització del país, però que eren del tot insuficients. Tanmateix, aprova que no es celebri una manifestació a Barcelona per a commemorar la "Setmana Trágica". Quan a Brusel·les li varen preguntar a Morayta què pensava de la situació política espanyola, va declarar que calia deixar el camí lliure a Canalejas i si aquest fracassava, que no fos a causa dels problemes causats des de l'esquerra: Boletín Oficial del GOE, XVIII, n. 221, 27 de setembre de 1910, pp. 154-155.
- 80) Vegeu la ja esmentada tesi de Sierra Pellón, Mª C., Feminismo lerrouxista...
- 81) "El Progreso", 4 de juliol de 1910.
- 82) Pel nacionalisme republicà, vegeu, amés de les obres conegudes, la tesi de llicenciatura inèdita de S. Tusell Gómez, Los nacionalistas republicanos de 1904 a 1914 (Centre Nacionalista Republicà y Unió Federal Nacionalista Republicana), Universitat de Barcelona, 1984, així com la síntesi sobre el tema elaborada per Josep Termes al volum VI, cap. III, de la Història de Catalunya, dirigida per P. Vilar.
- 83) "El Poble Català", 4 de juliol de 1910.

- 84) "El Progreso", 7 de juliol de 1910, p. 1^a
- 85) "El Progreso", 8 de juliol de 1910, p. 1^a.
- 86) Segons E. Navarro, eren 15.000: Historia crítica de los hombres del Republicanismo Catalán, Barcelona, 1915, p. 120.
- 87) "La Publicidad", 11 de juliol de 1910 i "El Progreso", 12 de juliol.
- 88) "El Progreso", 11 de juliol de 1910, p. 1^a.
- 89) Vegeu Golden, L., op. cit.; Comaposada, J., La Revolución en Cataluña, Barcelona, 1910; Paulis, Juan de, Las obreras de la aguja, Barcelona, 1913.
- 90) "El Progreso", 15 de juliol de 1910, p. 1^a.
- 91) "La Veu de Catalunya", 9 de juliol de 1910, p. 2 i 11 de juliol, p. 1^a.
- 92) Culla i Clarà, J. B., op. cit., pp. 250 i ss.
- 93) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 77, desembre de 1914, p. 16.
- 94) Entre febrer de 1911 i novembre de 1914 només es varen publicar 10 números. La revista era de periodicitat mensual.

- 95) Boletín Oficial de la GLSRCEB, n. 65, febrer de 1911 i n. 68, maig de 1911, p. 1^a i ss.
- 96) "El Progreso", 23 de setembre de 1910, p. 2.
- 97) "El Progreso", 6 d'octubre de 1910, p. 1^a.
- 98) "El Progreso", 12 d'octubre de 1910, p. 1^a. Azzatí i Barral eren també maçons.
- 99) "El Progreso", 17 d'octubre de 1910, p. 2.
- 100) "El Progreso", 14 d'octubre de 1910, p. 1^a.
- 101) "El Progreso", 13 d'octubre de 1910, p. 2.
- 102) Op. cit., p. 1^a.
- 103) "El Progreso", 17 d'octubre de 1910, p. 2.
- 104) "El Progreso", 16 d'octubre de 1910.
- 105) "El Progreso", 15 d'octubre de 1910, p. 2.
- 106) "El Progreso", 19 d'octubre de 1910.
- 107) "El Progreso", 22 d'octubre de 1910, p. 1^a.
- 108) El Proceso Ferrer en el Congreso: recopilación de los discursos pronunciados por varios diputados en el debate, Barcelona, 1911. Correspon a les sessions de març i abril de 1911.

- 109) Boletín Oficial de la GLSRCEB, n. 64, novembre de 1910, pp. 6-7.
- 110) Navarro, E., op. cit., pp. 132-133.
- 111) "El Libertador", I, n. 6, Barcelona, 19 de novembre de 1910.
- 112) "El Progreso", 18 de desembre de 1910, p. 2.
- 113) "El Progreso", 8, 9 i 10 de març de 1912. Per les accions en favor de la igualtat femenina: "El Progreso", 8 de febrer de 1912.
- 114) Boletín Oficial de la GLSRCEB, n. 69, juny de 1911, pp. 3-4. Quan al feminisme conservador, vegeu "Feminal", n. 100, Barcelona, 25 de juliol de 1915.
- 115) "El Progreso", 28 i 30 d'agost de 1911, p. 1^a. El 2 de juliol es va celebrar un míting al Teatre Bosque per demanar la llibertat de tots els presos polítics i socials.
- 116) "El Progreso", 28 de setembre de 1911, p. 1^a.
- 117) "El Progreso", 30 de novembre de 1911, p. 1^a; 7 de desembre, p. 1^a i 16 de desembre, i 22 de desembre.
- 118) "El Progreso", 10 de febrer de 1912, p. 1^a i 11 i 12 de febrer. Eladi Gardó, juntament amb 80 i Singla i altres varen ser fundadors de l'Ateneu Enclopèdic Popular : Solà, P., op. cit., pp. 97-98.

- 119) "El Progreso", 6 de març de 1912, p. 1^a.
- 120) "El Progreso", 11 de març de 1912, p. 1^a.
- 121) La Masonería, "El Progreso", 13 de juliol de 1910, p. 2.
Torroella havia estat secretari de la lògia el 1897:
AHNS, Llig. 755 A, exp. 13.
- 122) "El Progreso", 13 de juliol de 1911, p. 1^a. A.S.R. correspon molt probablement a A. Solanas Riqué, membre de l'"Almogávares".
- 123) "El Progreso", 12 de juliol de 1912, pp. 2-3. Fins els 1914, any del pacte entre la Catalana Balear i el GOE, les lògies "Adelante" i "Almogávares" varen ser auspiades pel Gran Consejo General Ibérico-GLE.
- 124) La Masonería, "El Progreso", 16 de juliol de 1912, p. 2.
- 125) "El Progreso", 22 de juliol de 1912, p. 2, i 27 d'agost de 1912.
- 126) La Masonería S.'. F.'. U.'. , "El Progreso", 9 de març de 1913, p. 1^a; 5 i 8 de març, p. 1^a.
- 127) Charconac, P., La vida simple de René Guénon, Ed. Obelisco, Barcelona, 1987, pp. 52-53: Robin, J., René Guénon, témoin de la tradition, Ed. de la Maismie, París, 1987, pp. 50-53.

- 128) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 65, febrer de 1911, pp. 11-12, Adolfo Gil era el Gran secretari.
- 129) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 74, agost de 1914, p. 3.
- 130) Boletín Oficial de la GLE, n. 7, Barcelona, 20 de gener de 1924, p. 2.
- 131) Op. cit., p. 4. Es conserva algun ritual del Sob Gran Cons. Ibérico a França; vegeu Rite National Espagnol. Grande Loge Symbolique Espagnole, Bib. National de París, FM Imp.
- 132) Morayta, M., Sobre Asociaciones Religiosas, Madrid, 1911. El Gran Mestre del GOE opina que la "guerra dels malcontents" va ser fruit d'una manipulació clerical -dels frares-. Tampoc hi manca l'elogi a Carles III.
- 133) Liga Anticlerical Española, 10 de maig de 1911 i 25 de juny de 1911. Arxiu del G.O. d'Holanda, Spanje, 1053.
- 134) "La Publicidad", 2 de juliol de 1911.
- 135) Boletín Oficial del GOE, XIX, n. 231, 26 de juliol de 1911, pp. 118-120.
- 136) Boletín Oficial del GOE, XXI, n. 256, 31 d'agost de 1913, p. 146.

- 137) Sobre L. Simarro i la Lliga dels Drets de l'Home vegeu Ferrer Benimeli, J. A., "El Doctor Simarro y la masonería", a Los orígenes de la Psicología científica en España: El Doctor Simarro, "Investigaciones psicológicas", Madrid, Universidad Complutense, n. 4, 1987, pp. 211-344.
- 138) Liga Española para la defensa de los Derechos del Hombre y del Ciudadano, Madrid, 1913.
- 139) Boletín Oficial del GOE, XXI, n. 256, 31 d'agost de 1913, pp. 143-145.
- 140) AHNS, Llig. 351 A, exp. 25, doc. 25-VIII-1915.
- 141) AHNS, Llig. 619 A, exp. 10.
- 142) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 65, febrer de 1911 i n. 66.
- 143) Boletín Oficial del GOE, XII, n. 150, 20 d'octubre de 1904, p. 182. El 1906 fou elegit de nou Gran Mestre, així com el 1910 i el 1914.
- 144) Boletín Oficial del GOE, XV, n. 181, 29 de maig de 1907, p. 72.

- 145) Boletín Oficial del GOE, XVIII, n. 219, 28 de juliol de 1910, p. 4. Segons l'organisme internacional de la maçoneria amb seu a Suïssa, el 1909 hi havia a Espanya 80 lògies, mentre que Portugal en tenia 100, Itàlia 300 i França més de 500: Bulletin. Organe Officiel du Bureau Internationale de Relations Maçoniques, VII, n. 21, octobre - novembre de 1909, p. 200.
- 146) AHNS, Llig. 591 A, quadres de 1914, 1915 i 1918.
- 147) "El Progreso", 31 d'octubre de 1915, p. 1^a.
- 148) Alvarez Lázaro, P., "Pluralismo masónico en España", a La masonería en la España del siglo XIX, vol. I, pp. 38-39. El centre d'aquesta obediència era a Nàpols; G. Garibaldi havia estat un dels seus Gran Mestres.

CAPÍTOL III

LA MAÇONERIA DURANT LA GUERRA EUROPEA

El pacte de 1914 i les relacions internacionals de la maçoneria espanyola

Segons confessaven els maçons de la Catalana Balear el 1911, aquell era el moment més difícil que atravessava l'obediència en moltes dècades. Des de 1900 els germans asseguraven que a Barcelona hi havia varis milers de maçons durments (les xifres basculaven entre els 5.000 i els 15.000 (!)) (1) però els durments no despertaven i les lògies catalanes rebien poques sol·licituts d'ingrés. Barcelona era la ciutat més progressista de l'Estat i posseïa la sisena part de les llibreries d'Espanya, però la maçoneria no acabava de reeixir-hi, excepció feta dels actius -però també reduïts- efectius maçònics que treballaven políticament dins les estructures lerrouxistes.

El G.O. Espanyol tampoc creixia a Catalunya, encara que a la resta de l'Estat les iniciacions i les noves lògies augmentaven de número any darrera any.

La situació d'estancament va conduir a ambdues obediències a plantejar-se la necessitat d'establir algun tipus de pacte que unís les dues maçonerias a Catalunya. Però les raons que justificaven alguna forma d'unió no eren només d'ordre intern, sino que el factor internacional també hi va desempènyer un paper important, doncs una obediència nacional o regional estava condemnada a l'ostracisme i a l'aïlla-

ment i no era admesa com a regular per alguna de les dues - grans organitzacions maçòniques internacionals: la que aplegava la maçoneria anglosaxona -sota la direcció de la Gran - Lògia Unida d'Anglaterra- o el "Bureau International de Relations Maçoniques", amb seu a Neuchatel, hereu de l'organització que, a partir de 1875, va federar tots els Supremes Consells del món dins del Rite Escocès Antic i Acceptat.

Al segle passat la Catalana Balear no havia estat reconeguda per cap obediència estrangera ni organització internacional i aquest va ser un -encara que no el més important- dels motius del seu fracàs.

El 5-6-7 de setembre de 1902 es reuniren a Ginebra els representants de la majoria d'obediències maçòniques del món, amb el fi d'arribar a la creació d'una organització internacional que regulés la vida maçònica internacional, dirimís conflictes entre obediències nacionals i facilités les relacions entre les organitzacions nacionals, la celebració de congressos internacionals periòdics i la creació d'un arxiu, tot amb seu a Suïssa (2).

Segons la versió de la Catalana Balear, el seu delegat a Ginebra va defensar una maçoneria espanyolaestructurada federativament a partir de Grans Lògies regionals autònomes, que va rebre l'aprovació dels representants allí presents. Però donat que aquí existien dues obediències, calia arbi-

trar una sol.lució que tendís a unir-les. El G.O. de França va ser, de comú acord, l'encarregat d'arbitrar un projecte d'acord entre les dues organitzacions espanyoles, però que no donà el resultat esperat.

Per altra banda, al congrés de Ginebra aviat entraren en conflicte els dos grans corrents existent a la maçoneria. Per una banda, els anglosaxons, americans i alemanys, als quals es va unir, curiosament, el G.O. Espanyol, que defensen una maçoneria no polititzada, que obligava a creure en un Ser Suprem, posava l'accent en activitats com la filantropia i la beneficència i en un humanisme no exclusivament laicista i anticlerical.

A l'altra costat es varen alinear les obediències llatines, europees, belgues, francesos, italians i també egipcis, hebreus, grecs i llatinoamericans. A aquests dos grans grups el delegat de la Catalana Balear els anomenava "els del nord" i "els del sud". La Gran Lògia Suïssa Alpina va intentar assumir una posició intermitja i conciliadora.

En les propostes dels del "Nord" es deia "res de política", doncs en els seus països, després de la Reforma ja estava garantitzada la llibertat de consciència. Naturalment que els belgues -amb una poderosa comunitat catòlica al seu país- no hi podien estar d'acord, com tampoc els francesos o els italians. La Gran Lògia Unida d'Anglaterra es va retirar del congrés perquè s'havia suprimit al Gran Arquitecte

de l'Univers, (GADU) reemplaçat per la divida "Al Progrés de la Humanitat", que era la que emprava la Catalana Balear.

L'aliniació del G.O. Espanyol amb els anglosaxons era, evidentment, tàctica i estava motivada en gran part per la seva pugna amb la Catalana Balear, que intentà per tots els medis obtenir el reconeixement del G.O. de França i la Gran Lògia Suïssa Alpina. Pompeu Gener va ser el delegat oficial dels catalans al congrés maçònic, el qual tenia excel.lents relacions amb la maçoneria francesa i particularment amb el Gran Orient.

Al llarg del període constituent del "Bureau International de Relations Maçonniques" varen estar representades les dues obediències espanyoles (Congrés de Brusel.les, 1904). El març de 1906 el "Bureau" va dictaminar que només les organitzacions que admetien el GADU podien formar part de l'organisme internacional que era la condició inexcusable que posaven les obediències anglesa i nordamericana. El representant general E. Quartier La Tente, va adreçar aleshores una circular a la Catalana Balear notificant-li que a Espanya només hi havia una obediència regular i aquesta era el G.O. Espanyol, per tant, quedaven exclosos del "Bureau".

Val a dir que en la decisió hi va influir no només la qüestió del reconeixement del GADU, sino que la Catalana Balear no havia estat fundada amb el reconeixement de cap obe-

diència regular i ben segur que el G.O. Espanyol va fer valdre aquests arguments entre els anglosaxons; d'aquí el seu interès -però potser no l'únic- en apropar-se a l'obediència anglesa el 1902 i no pas als llatins, como hauria estat lògic, donada la seva trajectòria.

El 26 de març de 1906 Quartier La Tente notificava a Barcelona que totes les seves temptatives per assegurar a la Catalana Balear el reconeixement internacional havien fracassat, a l'hora que calificava la posició dels catalans d'inadmissible:

"... nos parece que la solución más feliz sería ingresar, como lo ha hecho el Gran Oriente de Milán con Roma, en la familia del G.O. Español. Sentimos tanto más tener que daros esta noticia, cuanto que vuestro interés por la Oficina ha sido real y que teníamos gusto de corresponder con vosotros. (subratllat en el texte).

"Se nos ha pedido formalmente que en el Congreso de 1907 no acudan más que las potencias masónicas cuya regularidad sea incontestable".

"Por consecuencia (...) la Oficina os devolverá, cuando le sea posible, los 200 francos que nos habéis remitido, a no ser que, uniéndoos al Grna Oriente Español, consintáis en cambiar vuestra cotización en donativo para la obra importante que realizamos" (3).

En semblant situació varen quedar el Suprem Consell de Nàpols i el Gran Orient de Nort Amèrica, els quals tenien relacions amb la Catalana Balear.

A Suïssa argumentaven també que els títols del G.O. Es panyol presentaven "més garanties" i estava en relació amb "Orientes incontestablement regulares y goza de una consideración que no poseéis, por estar en relaciones con Potencias notoriamente irregulares" (4).

Al marge de les possibles raons de la Catalana Balear i dels criteris emprats per Bureau a l'hora de decidir quines obediències eren o no eren regulars, la qüestió bàsica es centrava en què no estaven disposats a admetre una obediència espanyola que no fos el Gran Orient Espanyol, que auspi-ciava lògies arreu d'Espanya i del món, tenia bones relacions amb moltes obediències considerades "regulars" i, a més, podia presentar Patents de fundació que, d'una o altra manera, procedien del Suprem Consell del Grau 33ª creat a Espanya el 1811, que tenia en el de França (1804) el seu origen i aquest en el de Charleston, (USA), fundat el 1801. L'obediència espanyola quedava, així, inclosa en l'arbre genealògic del Rite Escocès Antic i Acceptat (5). El reconeixement del GADU havia quedat en lloc secundari: n'hi havia de més poderosos.

La Catalana Balear no havia estat fundada amb l'auto-rització del G.O. Lusitano Unido -que l'havia d'apadrinar- i va ser condemnada per totes les obediències espanyoles. Per

altra banda, mantenia relacions fraternals -oficials- amb obediències de semblants característiques, considerades pseudo-maçòniques pels anglesos i per aquells que aplicaven els seus criteris.

No quedava als maçons catalans altra alternativa que unir-se al G.O. Espanyol, es a dir, ser absorbits per l'obediència de Madrid. Com sigui que això hagués significat la seva desaparició, preferiren seguir existint al marge de les altres maçoneries i en pugna permanent amb els maçons catalans que Madrid auspiciava.

Sempre cercant l'ocasió per a obtenir regularitat d'una obediència que no fos la de Morayta, quan el 1910 va sorgir al panorama maçònic espanyol un efímer G.O. de España, que pretenia ser el descendent directa del decimonònic, la Catalana Balear hi va establir immediatament relacions d'amistat, qualificant el G.O.E. de "cismàtic" i aquest nou G.O. d'Espanya d'"antiguo y primitivo". El primer de setembre la Catalana Balear va lliurar una circular segons la qual reconeixia "al Antiguo y legal Gran Oriente de España" i hi establí relacions oficials (6).

Així mateix, l'organització catalana seguia mantenint relacions amb obediències estrangeres també considerades irregulars, com la Gran Lògia de Pensylvània, la del Valle de Méjico i el Sobirà Consell de la Vall del Nil, a El Caire, entre altres.

Es important senyalar que la Catalana Balear, en tant que organització simbòlica, no podia treballar ni conferir altres graus que els tres primers, els dits simbòlics o bàsics, ja que els graus superiors fins el 33 eren administrats epr l'anomenat filosofisme, organitzat el capítol i càmbrs Kadosh, controlades i regularitzades per un Suprem Consell, del que només en podia existir un per país. A Espanya el Suprem Consell del Grau 33a estava integrat en l'estructura del G.O.E. única obediència que disposava d'organitzacions pel fi filosofisme, ja que les altres havien desaparegut amb la crisi finisecular.

El març de l'any següent la Catalana Balear insistia en què la potència regular a Espanya era el "antiquísimo y prestigioso Grande Oriente de España" i no el de Morayta, que havia estat considerat com a regular a causa "de la equivocación que sufren" al "Bureau International" (7).

Per la seva banda, el butlletí oficial del G.O.E., en notificar la mort del Gran Mestre E. Labán, ho feia dient que havia estat el "titulado Gran Mestre de la agrupación masónica irregular conocida con el nombre de Gran Logia Simbólica Regional Catalana Balear". Aquest era l'estil que emprava la maçoneria anglesa en referir-se a les entitats considerades irregulars.

Tanmateix, les regularitats obtingudes per Morayta no suposaren el creixement dels seus efectius a Catalunya, on

seguien tenint una sola lògia -la "Lealtad"- . Finalment, ambdues obediències arribaren a la conclusió que era més profitós establir algun tipus de pacte que tendís a unir-les, al menys en territori català.

Les converses començaren el 1912, en les que va jugar un paper molt important la lògia parisina "Plus Ultra", composta majoritàriament per espanyols residents a aquest país (8).

La situació de la Catalana Balear entre 1912 i 1914 no va ser gaire feliç, doncs el seu butlletí no va aparèixer entre març de 1912 i juny de 1914. De les lògies que havien reprès els treballs amb el nou segle, en quedaven menys de la meitat: la "Cataluña" havia desaparegut, com també la "Teúrgia Psíquica" de Sabadell. L'"Osiris", la "Igualdad", de Reus i la "Gesoria", de Sant Feliu i la "Ciencia i Libertad" de Sant Martí, estaven en somnis. La "Progreso", de Malgrat no va passar de projecte, com tampoc reeixiren els triangles projectats a Calella del Mareme, Valls i Vimbodí.

L'"Almogávares" i "Adelante" estaven sota el G.C. Gen Ibérico, molt unides a la política lerrouxista, com ja hem dit. Les úniques lògies que mantenien dempeus la Catalana Balear eren la "Humanidad" i la "Redención", ànima de l'organització.

Per fi el febrer de 1914 es reuniren a Madrid els re-

presentants del G.O. Espanyol ara dirigit per A. L6pez del Vi
llar, i els de la Catalana Balear, encapçalats pel seu Gran
Mestre Adjunt, Manuel Cherizola, signant-se el Pacte d'unio el
2 de març de 1914. Segons l'acord, la Catalana Balear, en
tant que organisme regional, passava a integrar-se al G.O.E.,
i a canvi quedava sota la seva jurisdicció tot el concernent
a la maçoneria simbòlica i passava a auspicar totes les lò-
gies simbòliques de Catalunya. El G.O.E. seguia administrant
el filosofisme o graus, les cambres Kadosh i els capítols.

La representació a l'estranger de la maçoneria espanyo
la seria detentada pel GOE, així com la representació de la
maçoneria catalana arreu l'Estat. La Base tercera del pacte
establia que a partir d'ara els documents i el nom oficial
de la Catalana Balear havien d'anar encapçalats per la divi-
da A.L.G.D.G.A.D.U. (A la Gl6ria del Gran Arquitecte de
l'Univers) (9).

La lògia "Lealtad" es va oposar d'antuvi a ser controla
da per la Catalana Balear i, de comú acord, va continuar sota
el G.O. Espanyol. No obstant l'acord establia que totes les
lògies que es creessin a Catalunya a partir d'ara havien de
ser auspicades per l'organització simbòlica catalana (10).

El butlletí de la Catalana Balear, que es reedità el
mes de juny, després vintiquatre mesos de silenci, afirmava
que a totes les lògies de Catalunya el pacte havia estat re-
but amb "alegría inmensa (...). No nos cabe la menor duda de

que laborando juntas las dos únicas potencias masónicas que hasta hoy existían en el Ibero pueblo, podremos llevar a cabo nuestro programa en un plazo relativamente corto" (11).

El G.O. Espanyol donava a conèixer el pacte sota l'epigraf Noticia importante, anotant que la labor de la Catalana Balear, separada de la dels altres maçons de l'Estat, no podia donar tots els fruits desitjables, encara que treballés "inspirada en los altos principios que informan el credo de nuestra Institución" (12).

Els resultats positius de la unió no es feren esperar, doncs el mes de juliol ja inauguraven un nou temple, que seria la seu central de la maçoneria catalana per uns anys, al carrer Ataulf n. 7, sota el nom d'Ateneo Humanidad, el temple dela qual va ser consagrat el 27 del mes anterior (13).

A partir d'ara, la revista de la Catalana Balear va ser dirigida representants de les lògies "Redención", "Adelante" y "Almogávares", reflexe del nou equilibri de forces al si de la maçoneria catalana. Es constituí un nou Consell de Govern i el Gran Mestre -Francisco Alvarez, simbòlic "Tasso"- va haver d'afagir-hi "regional", ja que l'entitat catalana havia passat a formar part del que s'anomenava les "columnes federals del G.O. Espanyol, amb un únic Gran Mestre, càrrec que aviat tornaria a ocupar l'incombustible M. Morayta fins la seva mort, el 1917 (14).

El mes d'agost el butlletí de la Catalana Balear anunciava que aviat reanudarien l'activitat les lògies "Osiris", "Igualdad", de Reus, i "Cataluña", de Sant Martí i s'instal·larien triangles a Vilafranca del Penedès, Llagostera i Port-Bou (15). Encara que les coses no marxaren tan bé com s'esperava, l'empenta que rebé l'entitat catalana a partir de la unió amb el G.O.E. va ser vital i, sens dubte, va dinamitzar sensiblement la vida maçònica al país.

Un cop estabilitzada i normalitzada la situació, quedaren en activitat a Catalunya la lògia "Lealtad", que seguia sota el control directe l'obediència de Madrid i les lògies "Redención", "Humanidad", "Gesoria", "Adelante", "Almogávares" i "Ciencia y Libertad", que serà la de vida més breu de totes les citades, juntament amb l'"Almogávares", que va ser absorbida per la "Lealtad" el 1917 (16).

poc després de signat el pacte, la Catalana Balear era inscrita oficialment al "Bureau International de Relations Maçonniques", tal com havia promès Quartir la Tente la dècada anterior (17). A primers de 1915 ja rebien el Butlletí oficial del Bureau i fins i tot es comprometien a traduir al castellà la Guia d'Instrucció maçònica del que era autor Quartier La Tente (18).

El primer treball conjunt entre l'obediència catalana i la de Morayta va ser la celebració del centenari del naixement del general i maçó Joan Prim i Prats, del que els germans n'estaven tant orgullosos.

Per celebrar l'efemèride, el G.O.E. va decretar que totes les lògies de l'Estat celebressin el 6 d'octubre de 1914 una tinguda blanca (oberta als profans) en el seu honor (19). Els maçons catalans celebraren l'acte a Barcelona, en els que intervingueren com a oradors Angeles López de Ayala i representants de vàries lògies, entre els que hi havia J. Jorge Vinaixa, per l'"Adelante". A Reus es celebrà un acte amb la participació de totes les forces vives locals, el senador Balcells, els diputats republicans Nogués, Soriano, Miró, Nicolau, Sánchez, Kindelán, Inclán, Veciana i Marcelino Domingo, representant alguns d'ells a la maçoneria en aquell acte (20).

Pels homes de la Catalana Balear, els objectius que la unió havia d'assolir, eren enfortir l'orde i constituir una xarxa de lògies per tot el país, "creando así aquella red que permita en un momento dado efectuar un movimiento de opinión en favor de las reformas que se solicitan de los poderes públicos..." (21).

El 1915 es fundaren dues noves lògies a Barcelona, la "Fènix", que també es va negar a ser auspiciada per la Catalana Balear i va passar a dependre directament del G.O. Espanyol (22), i la "Nueva Lealtad", fruit d'una escisió, i que tingué una existència efímera. També va ser creada, l'any anterior, la lògia "El Fènix", a Vilafranca del Penedès, però el 7 de novembre del mateix any va ser dissolta (23).

El fet que la "Fènix" de Barcelona tampoc volgués sotmetre's a l'acord signat entre ambdues obediències i el G.O. Espanyol l'admetés sota el seu control directa, va crear tensions entre els membres de la Catalana Balear, com era d'esperar.

Les relacions formals entre les dues obediències varen quedar interrompudes des del 30 de novembre de 1915, al mes següent d'haver-se fundat la "Fénix". L'organització catalana va denunciar el pacte de 1914 adduint que Madrid havia incomplert els acords del mateix. En l'assamblea que amb aquest motiu celebrà la Catalana Balear el 31 de maig de 1916 es va ratificar la denuncia del pacte, però deixant oberta una porta al diàleg. Aprofitant que al mes següent s'havia de celebrar el Congrès Nacional Maçònic a Madrid -que era en realitat el congrés del G.O. Espanyol- varen decidir enviar una delegació encarregada de plantejar el problema i les possibles solucions (24).

El problema era delicat, doncs el que existís una nova lògia, a més de la "Lealtad", que es negava a ser auspiciada per la Catalana Balear indicava que un sector de la maçoneria catalana no estava d'acord amb les directrius d'aquesta organització i preferien estar sota el control de Madrid i no perquè fossin "excesivament" anticatalanistes, encara que els factors polítics no deixaren de jugar-hi un paper, tant com els estrictaments maçònics.

La delegació que es va desplaçar a Madrid estava composta per Josep Jorge Vinaixa i Salvador Puigvert. Després de renegociar els termes del pacte, aquest es modificà d'acord amb les demandes dels maçons catalans: la "Lealtad" i la "Fénix" havien de passar a ser auspiciades, en tant que lògies simbòliques, per la Catalana Balear, així com totes les que a partir d'ara es creessin a Catalunya. A més, a les assemblees anuals del G.O. Espanyol -amb atribucions legislatives- hi seria representada cadascuna de les lògies catalanes amb un delegat i la Catalana Balear, amb dos (25).

En aquesta ocasió, com anteriorment, els germans de Barcelona havien anat a Madrid a arrancar concessions i un G.O.E. més poderós que ells, que atorgava les coses "inspirándose en un criterio de suma transigencia, amplia tolerancia y manifiesto y decidido empeño de anudar más estrechamente los fraternales lazos masónicos entre todos los hermanos...". Els germans de Madrid feien us de la seva superioritat vers els de Barcelona, que representaven menys del 10% dels efectius maçònics de l'Estat.

A partir de la signatura dels acords, les relacions cordials es referen entre les dues organitzacions. La "Fénix" també es reconcilià amb la Catalana Balear i celebraren plegats el banquet solsticial, el juny d'aquell any. Va ser una concòrdia que va durar poc, doncs el 1919 els conflictes greus emergerien altre cop. En aquesta ocasió la ruptura serà definitiva, com veurem més endavant.

Quan a la situació legal de la maçoneria al país, amb la constitució de la "Fénix" tenim quelcom de nou en aquest terreny i és que, aquest taller serà el primer en presentar al Govern Civil una sol.licitut de legalització, que obtindrà l'any següent, sota el nom de Ateneo Fénix, per ser legalitzats pel Govern Civil com a lògia Fénix el 3 d'abril de 1921 i no com a ateneu "profà" (26). Aquest anys totes les lògies del G.O. varen presentar sol.licituts de legalització als respectius Govern Civils (27). El G.O.E. havia estat legalitzat com a societat filantròpica i benèfica, el 7 d'agost de 1889 (28).

La darrera etapa del lliurepensament maçònic llerrouxista.
"El Gladiador del Librepensamiento"

Al marge i paral.lelament a les disputes intestines, la maçoneria filollerrouxista continuava en actiu mitjançant el lliurepensament i l'estructura organitzativa del partit radical. L'organ d'aquest corrent maçònic, feminista i lliurepensador seguia sent "El Gladiador del Librepensamiento", que havia desaparegut entre 1908 i juny de 1914. Apareix de nou la revista, ara de periodicitat quinzenal, l'organ oficial de la Federació Lliurepensadora de Barcelona, que ho és en realitat de Catalunya. La publicació segueix dirigida per Angeles López de Ayala i hi col.laboren Maria Marín, de la Societat Progresiva Femenina, Rosario de Acuña i altres do-

nes. Entre els homes continuen C. Litrán, que és el President de la Federació Lliurepensadora, J. Jorge Vinaixa, i altres maçons com Lluís Humbert, Albert Carsí, Ginés Bernades, Rómulo Sales i Costa Pomés, entre altres. El mes d'agost el veterà Litrán fa una crida a "los librepensadores, a los republicanos, a los masones" en la que conmina a tots a lluitar contra el clericalisme com a medi per proclamar la república. Litrán, per qui la maçoneria només és una eina al servei de la política, acusa a tots de dessidia i abandó de la lluita, i als maçons en particular:

"... oiganme los francmasones, y practiquen más los principios de la Orden que los ritos arcaicos de sus Logias..." (29). El vell lluitador està desenganyat i acusa amb amargor als republicans i tothom d'estar contaminats per la "febre de l'or" que la guerra ha portat al país. A primers de 1916 Litrán va obrir un bar al carrer Pere IV del Poble Nou per tal de subsistir, mentre la redacció del quinzenari es lamentava de que l'antic maçó i republicà-lliurepensador no tenia el lloc que es mereixia (30).

La Societat Progresiva Femenina, com "El Gladiador del Librepensamiento", tenen ara la seu al carrer de Blanes n. 12, segueix mantenint una escola laica femenina i participa en gran nombre d'actes i mítings, normalment amb els radicals. Així, l'agost de 1915 celebra un míting al Somorrostro en unió de Giner de Los Ríos, Puig d'Asprer, J. Jorge Vinaixa.

Maria Marín, representant a l'entitat feminista, va parlar sobre educació, afirmant que fer escola era fer republica i progrés. "Lo demás creemos que es cantar a la luna" (31).

Angeles López de Ayala hi escriu alguns articles de caire doctrinal i les referències a la maçoneria sovintegen. Un dels col.laboradors signa A.. S., "Girodano Bruno", que és en realitat A. Solala Piqué, Vicepresident de l'Agrupació Lliurepensadora de Gràcia i Sant Gervasi: (32).

El març de 1916 la revista inclou una notícia sota l'epígraf Loa masones velan, on es diu que la maçoneria ha endagat una campanya profana pro-normalització ciutadana, afegint la revista que estan a la disposició de la "digna Institución masónica" (33).

Aquest any el Comité de la Federació de Lliurepensadors de Barcelona-Catalunya estava formada per Litrán, president honorari; J.Jorge Vinaixa, president efectiu; Ramón Tubau, vicepresident; Durán i Bellera, Angeles López de Ayala i Ginés Bernadas -tots ells maçons- i també per Ramona Bonet i Abdó Puig (34).

La seu de la federació, la qual s'havia reorganitzat després d'un període d'inactivitat, era al carrer Ataulf n. 7-1ª; que eren els locals de la Catalana Balear, en els quals també treballaven les lògies que, com l'"Adelante", s'havien unit a la Catalana Balear després del Pacte de 1914.

Litrán, permanentment preocupat pel problema religiós, afirma que el "Lázaro de la Federación ha resucitado", tot recordant els temps feliços en què el lliurepensament barcelonçí era capaç de treure milers de persones al carrer en favor de l'escola laica i llibertat de consciència. Aquest important i poc conegut personatge de la nostra història, ha estat el model de maçó exclusivament polític, enemic acèrrim de rites, cerimònies i de tot allò que olorés a espiritualisme.

Comentant a "El Gladiador" uns sonets del seu admirat amic Nakens, Litrán aprofita l'ocasió per denunciar el tipus de república que alguns sommen:

"República de Boletín Masónico y Breviario? (...) ¿De pena capital y jubileo? Constitución guardada en relicario y Gobierno a los pies del bandoneo? (...) Antes que tal República, pidiera yo para mi patria el sable del zarismo..."

(35)

que olorés a espiritualisme. El combatiu lliurepensador i maçó espera una renovada expansió del lliurepensament que pugui emular els èxits dels anys 1880-90, però els temps no són els mateixos.

Uns mesos després la revista notificava que els membres de la lògia Almogàvares -Litrán entre ells- juntament amb J. Jorge Vinaixa i A. López de Ayala havien anat a visitar la tomba de Ferrer Guardia.

Mateu Asencio Proubasta escriu un article glosant la figura de Ferrer on se'l compara amb Crist, perquè també va ser un redentor; conclusió: "Los nuevos cristianos serán partidarios de la Escuela Moderna" (36).

La maçoneria havia fet pública reiteradament la seva protesta arrel de l'enderrocament de l'estatua de Ferrer a Brusel·les pels alemanys, el gener de 1915. També el butlletí del G.O. Espanyol es va ocupar del cas, comentant les simpaties que l'acte despertà entre la dreta madrilenya que va entregar a l'embaixada alemana de la capital unes 10.000 targetes de felicitació (37).

Per la seva banda, "El Gladiador" recordava que al castell de Figueres encara estaven empresonats 6 dels 8 condemnats pels fets de la Setmana Tràgica.

Genís Bernades continuava escrivint a la revista les seves proclames i sentències del tipus "¡Paso a la república Radical-Socialista y Anticlerical, siempre!" (38) o amb afirmacions com aquesta:

"Dejar de ser religioso definitivamente y declararse francamente librepensador, anticlerical y anti-religioso, y hasta ateo, si se quiere presumir de ser buen republicano" (39).

El tema feminista segueix sent un dels pilars de la re

vista, on varis autors i especialment Angeles L6pez de Ayala -per6 tamb6 Rosario de Acuña, Maria Marín i Paquita Duaygües- mantenen i recorden les reivindicacions feministes als lectors de la publicació, que eren majoritàriament radicals. Tan mateix, es manté la independència del partit radical i del seu cap, doncs des de 1914 es manifesta obertament contrària a la intervenció d'Espanya a la guerra i contra la guerra mateixa, oposada a l'opinió de Lerroux, que fins ben entrat el 1917 es va mostrar reiteradament favorable a la intervenció d'Espanya en el conflicte per apoïar França (com tamb6 ho defensà Blasco Ibáñez) "¡Guerra a la guerra!", serà la divida que la revista publica en el primer número de la seva reaparició (40).

Angeles L6pez de Ayala continua insistint:

"¡No abandonemos el problema femenino! (...) ¡Instruid a la mujer y habreis redimido al mundo!" (41).

"Ni bachillera ni marimacho", dirà la veterana feminista, per6 qualsevol cosa abans que "beata o estúpida..." (42).

Tamb6 continuaran els mítings femenins a seus republicanes i el maig de 1918 subscribeixen la proposta de crear una Liga de mujeres españolas (43). El 1919 va desaparèixer la publicació (el gener de l'any anterior Angeles L6pez de Ayala havia sofert un infart). Des de maig de 1917 "El Gladiador" estava en crisi i s'havia constituir un "Comité pro-

"Gladiador", el president honorari del qual era J. Jorge Vinaixa, A. López de Ayala el president executiu i comptava amb altres membres destacats del radicalisme, com Puig d'Asprer, Eladi Gardó, Jaume Moré i Domènec Barba, la majoria d'ells maçons (44). Tanmateix, el lliurepensament de factura decimonònica està en decadència irremediablement. El gener de l'any anterior A. López de Ayala havia sofert un infart. El 1919 desapareix "El Gladiador", el darrer número del qual anuncia un projectat Congrés lliurepensador que no es celebrarà. Angeles López de Ayala moria a Barcelona el gener de 1926 (45).

La presència del lliurepensament a les lluites pel laicisme i les llibertats ha minvat sensiblement a mesura que ens acostem als anys vint i les transformacions esdevingudes durante la guerra europea a la societat catalana col.laboran a debilitar el moviment. Aviat els sindicats de classe i els partits incorporaran a la seva praxis política i social les reivindicacions històriques del lliurepensament. "El Gladiador" serà la darrera publicació filo-maçònica i lliurepensadora del segle.

La maçoneria i la guerra europea. . El pacifisme

El conflicte bèlic internacional va proporcionar a la maçoneria la possibilitat de practicar un pacifisme internacionalista que reivindicava des del passat segle. Com sigui que les maçoneries dels països en guerra hagueren d'ajornar els principis de pau i fraternitat en espera de millors temps, la maçoneria espanyola i la d'altres països neutrals varen poguer donar lliure expressió als ideals pacifistes i internacionalistes, dels que l'orde es sentia tant orgullosa, doncs estava convençuda que les idees de pau i fraternitat universals formaven part del seu patrimoni. En aquest cas, cal donar, efectivament, la raó a la maçoneria, ja que foren maçons la gran majoria dels homes que crearen les primeres organitzacions pacifistes al passat segle.

Els primers congressos de la pau es celebraren a Londres, el 1843, Brusel·les, 1841, París, 1849, Francfort, 1850. Interromputs a causa de la guerra franco-prusiana, s'organitzaren de nou a partir de 1889 a París, amb gran nombre d'adhessions de la maçoneria catalana i d'arreu l'Es-tat. El 1890 es celebrà a Londres; 1891, Roma; 1892, Berna; 1893, Chicago; 1894, Amberes; 1896, Budapest; 1897, Hamburgo; 1900, París; 1901, Glasgow; 1902, Monaco; 1903, Rouen i 1904 a Boston (46).

A Catalunya, la primera gran manifestació pacifista i la primera organització que defensava aquest ideari varen

ser obra quasi exclusiva de la maçoneria. L'abril de 1889 es va celebrar a Barcelona el primer míting internacional per la pau i la fraternitat dels pobles.

El projecte, segons P. Chevalier, havia estat impulsat per les maçoneries de França i Itàlia, en tant que capdevan- ters de la família llatina i especialment preocupats per les polítiques de Bismarck, Tisza i Crispi (47). Seixanta lògies del migdia francès varen adreçar un missatge de simpatia als pobles italià i Espanyol i dues lògies de Nantes decidiren proposar la celebració d'un congrés de la pau a Barcelona. Posats en contacte amb llurs germans catalans, es formà un comitè organitzador a Barcelona, encarregat de portar a terme les gestions que havien de culminar en la celebració, al Teatre Novetats, de la primera manifestació del pacifisme organitzat a Catalunya i Espanya, el 14 d'abril de 1889.

La seu del Comitè organitzador va ser el de la Catalana Belar, al carrer de Basea, n. 30. Va estar compostat per Rossend Arús, que en fou el President; el vescompte de Torres Solanot, vice-president; Josep Caparà, Tresorer i J. Torrents Ros, Secretari, tots ells maçons (48).

El míting comptà amb una important presència estrange- ra; hi participà el polític anglès W.E. Gladstone i alguns diputats del parlament d'aquell país, a més dels italians Campani i Sicardi, aquest darrer, delegat per "Il Secolo", de Milà. També hi foren presents Gibon i Icard, representants

francesos de Marsella, així com dels assidus als actes lliure pensadors del país, la majoria d'ells maçons: Josep Llunas i Pujals, Salas Anton, Aguayo, A. Domingo Soler, Tarrida del Marmol i C. Litrán, entre altres. R. Arús i Torroella parlaren en català.

Arrel d'aquest acte es constituí a Barcelona la Lliga Internacional de la Pau i la Fraternitat dels Pobles. El mes de juny ja estaven redactats i publicats els Estatuts, basats en les conclusions establertes en l'acte pacifista. La Junta Directiva la composaren R. Arús, President; Torres Solanot i Teodor Reynals, Vice-presidents; Josep Caparà, Tresorer, etc., a més de comptar amb una majoria de Vocals que eren igualment maçons, com Eduard Fontseré, Vallès i Ribot, Agustí Trilla i Alcover, J. Roca, Genís Argentí, Pere Closas, Salas Anton, Tarrida i Antonio Comas (49).

Aquell mateix any el G.O. Espanyol va decretar l'obligació, per part de totes les lògies que dirigia, de celebrar una tinguda magna dedicada exclusivament a la pau i el desarmament. Igualment, va establir que totes les lògies creessin a llurs respectives localitats una secció de la Lliga per la Pau i la Fraternitat dels Pobles. A Manresa i Sant Feliu de Guíxols, entre altres, es crearen seccions de la Lliga (50). Des de finals de segle la maçoneria espanyola: totes les lla^utines celebraren anualment la festa de la pua.

En tant que capdevantera de les campanyes pacifistes, pel desarmament i per la creació d'organismes internacionals que arbitressin les relacions entre els països i evitessin els conflictes armats, un nombre sempre important de maçons figuraren entre els fundadors d'institucions com el Tribunal de La Haïa o la Societat de Nacions.

Al congrés maçònic celebrat a París el 1900, en el que hi eren la Catalana Balear i el G.O. Espanyol, es condemnà la guerra i es va proposar la creació d'una institució d'arbitratge. El pacifisme i el desarmament va ser també un dels objectius polítics prioritaris que s'imposà el "Bureau International de Relations Maçonniques", fundat a Ginebra el setembre de 1902, arrel del congrés maçònic internacional que allí es celebrà.

Amb el nou segle, les festes de la pau es succeïren en la maçoneria llatina i tant el "Bureau" que les agrupava, com les diverses obediències, dedicaren una part de les seves activitats exteriors o polítiques a fer proselitisme del pacifisme i el desarmament (51).

Fou especialment important, quan al tema que ens ocupa el congrés maçònic internacional de 1904, celebrat a Neuchâtel (52).

La maçoneria catalana es sentí compromesa, des de la seva reorganització, el 1900, en la tasca contra la guerra i en

favor del desarmament i l'arbitratge.

El setembre de 1900 l'obediència catalana -i també el G.O. Espanyol- varen ser convidats per la lògia "Cosmos", de París, a una gran tinguda magna internacional per debatre els temes de la pau, la guerra i el patriotisme.

A. de Maglia, ex-secretari de la "Lealtad", representà al G.O. Espanyol i un germà de la Catalana Balear resident a París va participar-hi en representació d'aquesta (53).

A la gran tinguda, que fou un acte paral·lel al congrés de la pau que es celebrava a la capital francesa el mateix mes de setembre, hi hagueren nombroses intervencions, totes -si hem de creure el delegat de la Catalana Balear- de to obertament esquerrà i fins i tot revolucionari, "pues se veía que la Masonería francesa está dispuesta a luchar enérgicamente contra la peste nacionalista e imperialista que ha amenazado con llevarse al pueblo francés".

"La Masonería ha abierto francamente las puertas al dreyfusismo y al socialismo .... Allí no hay miedo al internacionalismo, siendo de notar que la recepción que en dicha tenida se dió a los delegados alemanes fue significativamente cordial" (54).

El darrer punt és de força interès, doncs en el clima patrioter que es vivia a França i la secular animadversió

contra els alemanys, que "ocupaven" una part del territori francès, era un acte certament gosat el de convidar representants alemanys. No seria, però, la darrera vegada que això succeïa.

El 1903, amb la posta en marxa del "Bureau International" a Suïssa, s'intensificà la campanya anti-belicista i anti-nacionalista a les files maçòniques. En la presentació oficial dels seus Estatuts, el gener de 1903, el Gran Orador de la Gran Lògia Suïssa Alpina va recordar a l'auditori que l'amor a la pàtria no implicava necessàriament "una aversión brutal y ciega hacia los otros pueblos (...). No basta condenar la guerra: es preciso destruir las causas que la producen. Esas causas, sería injust imputarlas exclusivamente a las ambiciones dinásticas, que hoy no pueden representar ya un gran papel; es preciso buscarlas, digámoslo con valentía, en los extravíos colectivos que pueden producirse en el seno de las naciones y que, apoderándose de los pueblos, arman sus brazos y los arrastran el uno contra el otro" (55).

L'apropament entre els pobles, l'eliminació de tot tipus de barreres entre les nacions, la formació d'una opinió pública internacional, anaven estretament lligats al pacifisme, així com a la unificació d'Europa, del que les maçoneries belga, suïssa, francesa i italiana foren les capdevanteres.

El pacifisme europeu estava convençut, d'antuvi, que la pau permanent a Europa no era possible sense la unió del vell continent. Es significatiu que l'òrgan oficial de la Lliga internacional de la Pau i la Llibertat hagués adoptat en nom de "Les Etats-Unis d'Europe", darrera del qual hi havia un nombre important de maçons (56).

La política decididament pacifista dels maçons va fer que els individus i les organitzacions que lluitaven contra la guerra i les seves causes s'apropessin naturalment a la maçoneria. Es evident que la família llatina -més que no pas l'anglosaxona- ocupà un lloc preeminent en la història del pacifisme.

Aquell any, com era usual, ambdues obediències espanyoles celebraren la festa de la pau el mes de març, ja que el 18 d'aquest mes es commemorava l'apertura de la primera Conferència de La Haïa, el 18 de maig de 1899. La lògia "Lealtad" ho va celebrar l'onze de maig de 1903. A la Catalana Balear es va celebrar una tinguda magna conjunta, el 18 de maig, amb l'assistència dels components de les lògies "Redención", "Humanidad", "Cataluña" i "Ciencia y Libertad".

Hi assistiren, entre altres, Climent Selvas i Pompeu Gener, membre de la "Redención", tot i que residia normalment a París (57).

El mes següent la Lliga Internacional de la Pau i la Llibertat va publicar una crida a "Les Etats-Unis d'Europe" en la que apel.lava a tots els estaments socials, des dels industrials i els jurisconsults fins la classe obrera, sense oblidar les dones, a que lluitessin en el seu àmbit respectiu perquè prevalessin les idees pacifistes entre la població i perquè els governs no destinessin llurs impostos a armament i objectius bèlics, sino a la consecució d'una societat més justes i fraternes (58).

A la commemoració pacifista de 1904 la Catalana Balear va convidar a germans durments i persones alienes a la maçoneria, com Amàlia Domingo Soler. Intervingueren en l'acte E. Laban, F. Esteva, Lleonart i el regidor de l'Ajuntament pels lerrouxistes, Zurdo Olivares, també maçó (59).

Arrel de la guerra russ-japonesa, el "Bureau International de Relations Maçonniques", així com les obediències llatiens, entre elles les dues espanyoles, varen lliurar misatges i circulars perquè el conflicte fos resolt pel Tribunal de La Haïa (60).

Poc després el butlletí de la Catalana Balear reproduïa la intervenció del seu delegat, François Nicol, al congrés maçònic internacional celebrat a Brusel.las aquell any. Una de les seves propostes anava adreçada a procurar que a les escoles es fes prosselitisme pacifista, així com que els llibres de texte fossin reformats, de manera que es consagres

sin al dèssarrotllament de les civilitzacions i no als fets bèlics (61).

Per altra banda, des de 1889 existia l'anomenada "Unió Interparlamentària, associació de membres i ex-membres dels Parlaments de la majoria dels grans Estats del món, que es reunien anualment en una Conferència Interparlamentària, a fi de tractar els problemes de la pau; el 1900 enquadrava a sis-cents membres de 19 Parlaments. A primers de segle va ser creat a França, per Estournelles de Constant, el Grup parlamentari de l'Arbitratge Internacional, organisme que agrupava a membres de la Cambra de Diputats i del Senat francès i va jugar un paper important a l'anomenada "Intel·ligència Cordial" entre aquest país i la Gran Bretanya, com també en apropar França a Itàlia.

A Espanya, el govern de Maura va signar un tractat d'arbitratge permanent amb el Tribunal de La Haïa, el 26 de febrer de 1904 (62).

El gener de 1905 començaren les gestions a la Catalana Balear per crear a Barcelona la Branca Espanyola de la Lliga Internacional de la Pau i la Llibertat, que tenia la seu a Berna. Simultàniament, al seu butlletí publicava les bases del concurs sobre l'arbitratge Internacional -Premi Narcís Thibault- que havia convocat l'oficina central de La Lliga. Al mes següent es demanaven adhesions al projecte de constituir la Branca Espanyola, amb seu a Barcelona (63).

El mes d'octubre, tot denunciant les matances de Manxúria, el butlletí de l'obediència catalana elogiava a Jean Jaurès i Roosevelt, que per la seva voluntat va aconseguir que els EEUU fossin la primera potència que es sotmetés a l'arbitratge del Tribunal de La Haïa (64).

Al congrés lliurepensador internacional d'aquell any, celebrat a París, es varen proposar, les conclusions següents (entre altres):

"... la guerra i la pau armada no desapareixeran sense un canvi en l'organització de l'actual societat; (...) cap subsidi, sigui en homes, sigui en diners, ha de ser atorgat al militarisme" (65).

Uns mesos després el butlletí del G.O. Espanyol reproduïa els acords presos pel seu homònim francès, establerts en motiu de la celebració de la Festa de la pau d'aquell any (18 de maig), on s'afirma que la solidaritat entre els pobles no s'oposava el patriotisme i que de la col.laboració de les pàtries havia d'emanar l'internacionalisme pacífic (66).

Les preses de posició contra la guerra es manifestaren també en les campanyes contra la guerra del Marroc, impusades pels radicals i la Unió Federal Nacionalista Republicana, en les que prengueren part destacats maçons, com al míting del Circ Barcelonès, el 16 de juliol de 1911, presidit per Vallès i Ribot.

Quan el juny de l'any següent s'intensificà la campanya militar a la colònia marroquí, tots els partits republicans celebraren actes i mítings contra la guerra colonial.

El 1913, amb la campanya militar del Kert, trobem de nou a maçons -ara quasi sempre vinculats al partit radical- fent intensa campanya contra l'ocupació militar del Marroc, com Domènec Babra, B. Calderón Fonte, i R. Guerra del Río.

Des de finals d'abril de 1914 fins el 2 de maig es celebraren varis actes contra la guerra d'Àfrica, culminant amb el congrés de la Democràcia Catalana, al Palau de Belles Arts de Barcelona, el 2 de maig. Tanmateix, tot i que destacats maçons com Hermenegildo Giner de los Ríos -que presidí l'acte-, Marcel·lí Domingo i altres intervingueren en l'esmentat congrés (67), la maçoneria com a tal no va prendre part significativa en aquestes campanyes, entre altres coses perquè, com veurem més endavant, les idees que circulaven aleshores entre molts maçons sobre temes colonials no encaixaven exactament en les directrius radicals.

En esclatar la guerra es feren paleses les profundes contradiccions dins les maçoneries dels països en conflicte, doncs les declaracions repetides insistentment en temps de pau i els actes realitzats en temps de guerra posaven en dubte la solidesa i fins i tot l'autenticitat dels principis pacifistes de l'orde. Els maçons francesos, com els alemanys, acabaren guanyats per les passions patriòtiques i si

la II Internacional no va aconseguir canviar el rumb de les coses, menys encara la maçoneria, on la diversitat ideològica complicava encara més la unitat d'acció de llurs membres o de les cúpules nacionals. Com tampoc va poder fer res el "Bureau International" de Suïssa.

Pocs mesos després d'esclatar la guerra, el seu butlletí oficial advertia que atravessava una situació extremadament difícil, que probablement es veia obligat a desaparèixer i a suspendre la publicació del butlletí. Tanmateix, mentre seguís dempeus, estava a la disposició de tots els germans europeus a fi de localitzar a civils en els països en guerra, així com a ajudar els ferits i els presoners.

Sota la consigna de pau i concòrdia, el "Bureau" va fer una declaració de principis neutralista i pacifista, que condemnava, però, els enemics de la democràcia, a més d'advertir sobre el perill que suposava, des de primers de segle, "le développement prodigieux de l'autoritarisme absolu et d'une caste militaire, en tout point arrogante et extravagante, employant les masses comme armes dociles ou stupides, dirigés par elle et utilisées selon ses intentions en vue d'une augmentation de sa domination" (68).

A Catalunya, com a la resta de l'Estat, la maçoneria va poder continuar amb les seves tradicionals declaracions i campanyes pacifistes, tot i que el neutralisme no va tenir

gaires adeptes, predominant l'aliadofília, tant en les files de la Catalana Balear com del G.O. Espanyol.

En esclatar les hostilitats, l'obediència catalana va manifestar-se aviat; en l'assamblea que va celebrar el Sobirà Consell en aquells dies va fer una declaració de pacifisme en la que no es feia cap referència al posicionament de les maçoneries dels països en lluita, solidaritzant-se amb el patriatisme que defensava "la patria en peligro", però condemnant la guerra i apel·lant a una Confederació internacional i a l'arbitratge per dirimir els conflictes entre nacions (69).

A la premsa maçònica, les notícies referents a la guerra varen tenir sempre un tarannà aliadòfil, en les que o bé la fraternitat maçònica prevalia per sobre dels esdeveniments bèlics (un francmaçó alemany perdona la vida a un de belga i als que amb ell estaven, etc.) o bé es donen notícies de les atrocitats dels exèrcits de l'Entente, en especial dels alemanys. Així mateix, els butlletins maçònics es fan ressò de les opinions que aleshores circulen entre els francòfils -més que no pas aliadòfils-, segons la qual la intel·lectualitat alemanya aprovava les accions "incivilitzades" dels exèrcits alemanys (70).

Eduardo Barriober, diputat pels republicans al Parlament, i que el 1915 seria nomenat Gran Comanador del G.O. Es

panyol, va intentar relatar a les Corts un episodi bèlic amb protagonistes maçons -ell mateix s'havia declarat maçó a la Cambra-, però li ho impediren (71).

Quan a la presa de posició per un o altra bàndol, la Catalana Balear -coherent amb la seva directriu política més visible i públicament expressada- va fer una declaració oficial en favor dels aliats, trencant el neutralisme oficial de l'Estat, cosa que, segons les lleis maçòniques no podia fer, doncs les maçoneries havien d'acatar les lleis de cada país. I la transgressió ho era doble, ja que aleshores l'organització catalana estava federada al G.O. Espanyol i la representació a nivell estatal i amb l'estranger el G.O. Espanyol, tal como fou acordat en el pacte de 1914. Tanmateix, la Catalana Balear va declarar públicament el seu recolzament als aliats, com ho recordava uns anys després en un document intern:

"... en una sola ocasió y a raíz de la conflagración europea nuestra Gran Logia, impresionada por la gran tragedia y sintiendo hondamente la causa de los que a su entender defendían los principios de Libertad y Justicia, acordó dirigir a la opinión española, así como a la extranjera, un Manifiesto en el que palpitaba el sentir y pensar de la misma" (72).

Acte seguit enviaren una còpia del Manifest a la seu del G.O. Espanyol a Madrid perquè fos publicada per aquest,

cosa a què es negà, a més de desautoritzar la iniciativa que, de forma unilateral, havien pres a Barcelona. Tanmateix, la Catalana Balear va continuar fent públiques declaracions de simpatia amb els aliats, particularment publicant les declaracions fetes pel G.O. de França sobre el panorama bèlic.

El gener de 1915 el butlletí de l'organització catalana es feia ressò de les protestes del G.O. de França contra la maçoneria alemanya que acusava a les potències aliades d'haver provocat la guerra i d'haver comès actes de barbàrie contra belgues i francesos, que havien comès en realitat els alemanys a Bèlgica i França.

En el mateix número es donava notícia de que, seguint la presa de posició del govern portugués en favor dels aliats, el G.O. Lusitano Unido, dirigit per S. Magalhaes Lima, s'havia proposat d'anar "de perfecto acuerdo con la Gran Bretaña y manifestar su simpatía por Francia y las demás naciones que juntas luchan con heroico tesón en defensa de sus ideales patrióticos y principios fundamentales y progresivos" (73).

Probablement el fet que a la Catalana Balear hi figuressin destacats lerrouxistes en la direcció va afavorir les manifestacions aliadòfiles. No obstant, els radicals no eren pas els únics defensors de les potències occidentals, com és sabut.

Devant la neutralitat d'Espanya, el G.O.E. jutjà poc convenient de fer declaracions obertes d'aliadofília, tot i que ningú dubtava de les seves simpaties per la Triple Entente i especialment per França i Bèlgica. Tanmateix, per deixar clara la seva posició i desfer possibles interpretacions tendencioses motivades per la seva discreció oficial, l'obediència dirigida per Morayta va lliurar al G.O. de França una circular palesant la seva identificació amb la causa aliada:

"El (...) Gr. Or. Español, y profanamente en actos profanos de alguna resonancia, su Gran Maestro, manifestaron antes de la batalla del Marne su fervorosa adhesión a los aliados".

"Los generosos impulsos del corazón nos inclinan a ofrecerles todo; más la necesidad nos obliga a defender la neutralidad, pero sin ocultar nuestras preferencias, contrarias a los imperios centrales, y sin dejar de hacer por los aliados cuanto cabe dentro de la neutralidad..."

"Los Masones del Gran Oriente español, fieles a éstos propósitos, vienen defendiéndolos en el Parlamento, en las reuniones públicas y en la prensa como vienen concurriendo a expediciones de propaganda aliadófila en Francia, Portugal y distintas poblaciones de España, y tomando parte en suscripciones, entre otras en la abierta por la Gran Logia de Fran-

cia, a la qual acudimos con más de mil francos y a manifestaciones en favor de los heróicos belgas -alguna debida exclusivamente a su iniciativa-. Y estas tareas les han sido fáciles por pensar y sentir lo mismo que los Francmasones, la mayoría de los españoles" (subratllat en el texte) (74).

A més de la propaganda aliadòfila realitzada per polítics, homes públics i per periodistes membres de l'orde, ambdues organitzacions maçòniques recaptaren al llarg de la guerra, de manera continuada, diners destinats a malalts i ferits de guerra.

Quan a la neutralitat del G.O.E., als quasi dos anys d'iniciar-se la guerra, aquesta va ser d'alguna manera trencada en l'Assamblea que l'obediència va celebrar el juliol de 1916. El missatge que el Gran Mestre Morayta va adreçar als representants allí presents -i que constituïen tradicionalment una de les ocasions per fer pública les directrius programàtiques de l'obediència per al pròxim any- va constituir una inequívoca presa de posició aliadòfila i un clar rebuig de les potències centrals, en particular d'Alemanya.

Morayta va recordar allí que, el 19 de juny de 1914, poc abans de la declaració de guerra, la Federació de les Grans Lògies germàniques varen acordar que cooperar directament amb el moviment pacifista no formava part del quadre de treballs maçònics a realitzar: "... para desgracia de los ma

sones germanos, han concluido por romper sus relaciones con la Masonería italiana y francesa".

Després de dir que des de feia quaranta anys Alemanya es preparava per la guerra "a fin de prepararse para dominar el mundo", Morayta afirma que "si el imperialismo prusiano venciera, ¡qué espantosa reacción se desataría en los Estados pequeños y aún en algunos de los grandes! Felizmente, este triunfo no es posible; los aliados tienen de su parte la inmensa fuerza de cuantos factores constituyen la causa del Progreso" (...).

En la contestació al missatge del Gran Mestre que va fer la Comissió designada per l'Assamblea, es deplorava "que en la Familia Masónica exista el cisma espiritual germánico, que haya sucumbido a la tentación militarista".

Tant el missatge de Morayta com la resposta de la Comissió varen estar dedicats quasi exclusivament als problemes de la guerra i a la posició que la maçoneria germànica, de la qual va dir la dita Comissió:

"Un sentimiento de piedad induce a considerar a aquellos orientes germanos como cautivos del militarismo imperialista, y a los masones discordantes, (...) bajo el doble cautiverio de los poderes de la Orden y del ambiente profano". (...).

"En vista de estas reflexiones, considera la lamentable actitud de la Familia germánica como tributo pagado a la tiranía de los poderes dominantes por esa esclavitud invencible de la humana condición, y al tenerla que juzgar, cree deben contemplar compasivamente en ella la dolorosa caída del hermano vencido mejor que reputarla defección pecaminosa y apostasía del común ideal" (75).

A Catalunya, els aliats tenien la simpatia i fins i tot el favor passional i incondicional de tots els republicans i els sectors progressistes. En llurs esquemes, la democràtica i republicana França s'oposava als imperialismes totalitaris de l'Europa Central: progressisme i república contra reacció. El febrer de 1916 la Catalana Balear adreçava al G.O.E. una nota de tràmit en la que aprofitava per declarar que "los hombres de buena voluntad, los abnegados, debemos acercarnos y, con ardor, sin medir el peligro, procuremos hacer que nuestra Orden sea la triunfadora sobre la Reacción, de donde ha salido la chispa que ha puesto fuego a la gran guerra" (76).

El butlletí del G.O. Espanyol es parla del fracàs de Déu i del catolicisme per evitar la guerra...! (77).

El clima aliadòfil que regnava entre els maçons catalans va convertir l'acusació de "germanòfil" en sinònim de reaccionari i contrari als principis de l'orde. Els membres

de la Lògia "Fenix" foren acusats pels sectors maçònics més esquerrans d'afavorir la causa alemana, possiblement perquè semblaven massa neutrals -com el G.O. Espanyol a la primera etapa del conflicta armat- i també perquè aquest taller, en el que serà iniciat M. Portela Valladares, estava compost per germans moderats i fins i tot francament conservadors. Al seu temple imperava un ambient força burgès, es cuidaven molt les formes, la cerimònia i els rituals i era un exemple de lògia apolítica i conservadora que encaixava malament en els medis maçònics barcelonins.

Els membres de la "Fénix" opinaven que la maçoneria catalana estava en decaïment a causa de la politització partidista que hi havia regnat fins aleshores, així com a les iniciacions inadequades que secularment s'havien portat a terme a les lògies del país. Per contra, ells es consideraven més puristes i exigents i al taller no es pujava de grau sense haver donat om a mínim una conferència a la lògia. El Libro del Maón, obra molt divulgada entre els membres de l'orde arreu l'Estat, havia estat publicada per Ramón Soriano Cardona, simbòlic "Viriato", militar i ex-Venerable del taller.

Una idea força clara del tarannà que imperava en la nòmina de la "Fénix" ens el dóna l'opinió que aquests tenien de molts dels seus germans, als que titllaven de tenir escassa o nul·la cultura, de no comportar-se adequadament a les cerimònies, de no vestir tal com obligava el rite (smoking) i fins i tot d'eructar a la lògia...!

Les lògies de la Catalana Balear, a excepció de la "Lealtad", també adscrita directament al G.O. Espanyol, els varen acusar de reaccionaris i germanòfils. Potser les acusacions de germanofilia podrien ser matisades, però sens dubte els components de la "Fénix" formaven el nucli més conservador de la maçoneria catalana. Hues aquí en quins termes s'expressaven en la Memòria corresponent a 1918, que enviaren a Madrid:

"La Masonería en los Valles de Barcelona ha llevado siempre a partir de una docena de años una vida lánguida y miserable. Fueron iniciados hombres de escasa cultura y limitadísimos medios económicos... Así se explica que en Barcelona existan más de 30.000 hermanos durmientes, (!) mientras los talleres apenas si abren trabajos con una docena de hermanos" (...).

"Un pequeño número de Masones de mayor ilustración y posición más deshaogada, entre los que figuraban hombres de carrera, comerciantes, propietarios, etc., quisieron en vano luchar contra el medio ambiente. (...) Y de ese deseo nació la (...) Logia Fénix. (...) Reunimos cuantas pesetas pudimos, empezamos los trabajos de instalación mientras solicitábamos el ingreso directo en la Federación del Gran Oriente Español, pues huíamos de la Gran Logia Catalano-Balear, que conceptuábamos un cuerpo contaminado. Y de ahí vino el primer roce (...).

"Se nos recibió con curiosidad no exenta de mala voluntad, al ver que algunos hermanos (los de más valía), pedían su afiliación en la Logia Fénix. Y no teniendo motivo justificado en que apoyarse, se nos tildó de aristócratas por el sólo motivo de asistir a las iniciaciones de etiqueta o traje oscuro, de guardar en los trabajos la compostura que manda la urbanidad y buena educación, sin eructar, roncar ni despojarse del cuello o de la americana, como hasta la fecha había sido práctica corriente".

"No obstante, cuando a nuestro taller se han dirigido en demanda de trabajo y socorro para hermanos menesterosos o de libertad para hermanos encarcelados, el cuadro se ha puesto en movimiento como un solo hombre, hasta tener la satisfacción de obtener aquello que se propuso".

"Pero en pecho plebeyo reina la ingratitud" (...) (78).

Aquest no era, certament, el tarannà que imperava entre les lògies catalanes i no pas perquè els membres de la "Fénix" fossin de classe social més elevada que els d'altres entitats (79) -ja hem dit que el proletariat i era pràcticament absent i que la majoria eren comerciants i professionals-, sino perquè la lògia en qüestió practicava les formes més tradicionals del Rite Escocès i llurs components blandien un conservadurisme més propi de la Lliga (i no sabem de cap lligarire que fos maçó) que de la maçoneria. El conflicte era

estrictament ideològic, ja que les qüestions de purisme quan a la pràctica del ritual no preocupava gaire als seus acusadors, que no acostumaven a donar gaire importància a aquestes qüestions i en alguns casos fins i tot eren partidaris de suprimir el rite de les lògies.

Les acusacions de germanofília es feien aleshores amb molta facilitat per part dels republicans que identificaven neutralisme amb animadversió a l'Entente (80). Es clar que en no pocs casos les definicions ambigües i el neutralisme encobria en realitat posicions properes als imperis centrals i germanofilies temeroses de fer-se públiques. No podem assegurar que fossin fundades les acusacions fetes a la "Fénix" per part dels homes de la Catalana Balear, però el cas és que aquestes foren tant insistents que la lògia hagué de fer una declaració formal d'aliadofília, que va ser lliurada a la cúpula del G.O.E. mitjançant el Capítol "Integridad", de Barcelona i a l'opinió maçònica del país.

La lògia "Fénix" -deia la declaració- condemnava la guerra per ser contrària als principis de l'orde i guardava, però, "un profundo respeto por los pueblos que bajo sus banderas dan generosamente su sangre en defensa de sus ideales nacionales". També condemnava "los bárbaros atentados cometidos en la guerra contra los derechos de la humanidad (...) garantizados en el Conveni de Ginebra...".

"Reconoce y ve [la lògia] con profunda simpatía los ideales democráticos que animan a Francia, la de la inolvidable Revolución y a la libre Inglaterra, país que como ningún otro conserva el máximo respeto a la libertad ciudadana. Para ellos nuestra respetuosa adhesión" (81).

Alguns sectors de la Catalana Balear interpretaven el conflicte com l'oposició entre una maçoneria progressista i aliadòfila i una altra -la de la "Fénix"-, reaccionària i molt amiga del G.O.E..... Aquest era un element més dels que va consolidar el distanciament definitiu entre ambdues formacions.

Un fet a destacar dins del món maçònic durant els anys del conflicte bèl·lic va ser la celebració del Congrés de les Maçoneries Aliades i Neutres, el juny de 1917 a París, per iniciativa de la Conferència de les Maçoneries de les Nacions Aliades, que el gener anterior s'havia celebrat també a la capital francesa. Hi varen participar les organitzacions maçòniques de França, Itàlia, Suïssa, Portugal, Sèrbia, Bèlgica, Argentina, la Gran Lògia de Río Grande do Sul (Brasil) i la Gran Lògia D'Arkansas (EEUU) (82). Com a representants del G.O.E. hi participaren Luis Simarro Evaristo, Salmerón i J. Jorge Vinaixa, membre del Sobirà Consell de la Catalana Balear. En aquesta ocasió també va haver problemes entre ambdues organitzacions peninsulars, perquè J. Jorge Vinaixa va fer que en el "Compte rendu" del Congrés aparegués

el seu nom com a representant de la Catalana Balear i no pas del G.O.E. violant així els acords de 1914, que assignava a l'organització de Madrid la representació espanyola a l'estranger. El G.O.E. protestà i publicà una nota al seu butlletí aclarint la qüestió en els termes que ell creia correcte.

El Congrés, que no va ultrapassar l'àmbit de les declaracions d'intencions i el testimoniatge, proposava en la seva primera sessió que la pau a Europa s'havia de basar en els següents punts:

- 1.- Retorn de l'Alsàcia-Lorena a França
- 2.- Unificació i independència de Polònia
- 3.- Independència de Bohèmia
- 4.- Alliberament o unificació de totes les nacionalitats oprimides per l'organització política i administrativa de l'imperi dels Habsburg, que es convertiran en Estats mitjançant un plebiscit.

També es demanava que el Trentino fos retornat a Itàlia (83). El congrés es va cloure amb una declaració pacifista i "wilsoniana" en favor de la Societat de Nacions. En la salutació que la Comissió encarregada va adreçar al President dels Estats Units, s'afirma que els principis "eterns de la Francmaçoneria són del tot conformes als proclamats pel President Wilson per la defensa de la civilització i de la llibertat dels pobles" (84).

A Catalunya la maçoneria no es feu ressò del Congrés de París, entre altres motius -o potser bàsicament per aquest- perquè assistim a una devallada important de les activitats de l'orde entre 1915 i 1918. La Catalana Balear només va publicar set números del seu butlletí entre juny de 1915 i gener de 1918. Apart de la "Lealtad" -que va absorbir l'"Almogàvares" el 1917 (85)- i la "Fénix", només sobreviuran a la dècada la "Redención", l'"Adelante", la "Humanidad" i la "Justicia", fundada el 1918, la primera lògia de catalanistes del present segle. La "Lealtad", sempre fidel al G.O.E., comunicava a Madrid el setembre d'aquest any que la lògia "Justicia" només emprava la llengua catalana i escrivien les comunicacions en aquesta llengua, afegint que l'entitat era un "foco de separatismo" en el que es treballava per la independència de Catalunya (86).

Per la seva banda, el G.O.E. va experimentar un creixement important al llarg dels anys de guerra europea. El 1915 comptava amb 228 lògies, de les quals només 36 eren a Espanya; el 1920 el nombre d'entitats a Espanya era de 103, segons el "Bureau International de relations Maçonniques" (en cara que el nombre de lògies estrangeres que controla era sensiblement inferior) (87).

Quan a l'acció de l'orde en les campanyes aliadòfiles que es feren a Catalunya en aquests anys, no tenim constància de les mateixes. Encara que en revistes com "Els Amics

d'Europa" o "Messidor" hi haguessin col.laboradors pertanyents a les lògies, no necessàriament aquestes havien de ser les promotores d'ambdues publicacions o bé d'iniciatives com la duta a terme pel Comité d'Estudi i Acció Internacionalista, que publicà el seu primer Manifest el 6 de novembre de 1918, signat per alguns maçons com el diputat republicà August Pi i Suñer i S. Valentí Camp (88).

El mateix podem dir del Manifest per la Unitat Moral d'Europa, signat per periodistes, intel·lectuals i polítics catalans el 1915, del que se'n va fer ressò el butlletí de la Catalana Balear (89).

L'abril de 1917 el G.O. Espanyol va passar una circular a totes les seves lògies amb l'objecte que aquestes elaborassin una Memòria sobre l'estat de l'opinió pública sobre la guerra europea en les seves respectives localitats, "detallando qué beligerantes tienen mayor número de adeptos, así como quiénes están en mayor número, si los intervencionistas o los pacifistas, y no olvidando expresar la condición social de los que forman cada grupo".

Aquesta era una fórmula molt emprada per l'obediència espanyola des de la seva fundació, el 1888, per tal de conèixer la realitat social i política d'arreu l'Estat i que es seguirà aplicant repetidament al present segle. Amb aquest tipus d'enquestes, no només es recopilava informació de les

poblacions en les que hi havia lògies, sino que era una manera més o menys directe de conèixer les preferències ideològiques, polítiques i socials dels membres que formaven els tallers. En el cas que ens ocupa, el G.O.E. demanava també que s'enviés a Madrid un informe detallat de l'actuació de l'Església en la política local, l'actuació dels partits i les persones destacades per les seves idees democràtiques, republicanes o progressistes, l'estat econòmic de la comarca on actuaven les lògies, els problemes agraris i obrers que hi havia en aquell moment i fins i tot la relació dels productes que hi havia disponibles per a l'exportació, així com els seus preus (90).

Ignorem si el G.O.E. tenia alguna empresa dedicada al comerç exterior o simplement es tractava d'obtenir l'informació més completa possible de l'estat social i econòmic de les comarques i localitats espanyoles, per intentar posteriorment d'actuar en cadascuna d'elles a partir de les realitats concretes locals, com suposem que succeïa.

De tota manera, les activitats del G.O.E. respecte a l'aliadofilia militant es centraren en el prosselitisme fet a través de la premsa política d'arreu l'Estat o allí on algun dels seus membres es podia fer escoltar i l'ocasió era propícia. Repetim que, quasi unànimament, la maçoneria peninsular va palesar obertament les seves preferències per les potències de l'Entete i en especial per França, objecte

d'una veneració encara força decimonònica, que convertia aquest país en el bressol de les llibertats, el laïcisme i la fraternitat universal.

A mesura que s'acostava el final de la guerra, les manifestacions contràries a les forces que encarnaven el totalitarisme i la reacció es feren més clares i radicals.

Poc abans d'acabar la guerra -agost de 1918-, el ara Gran Mestre Luis Simarro s'adreçava a la Gran Assamblea de l'obediència amb un parlament dedicat exclusivament al desenllaç del conflicte i als projectes europeus i mundials per la post guerra.

Va ser un discurs obertament aliadòfil, potser perquè els maçons espanyols havien rebut queixes o pressions per part dels seus homònims de les potències aliades, o simplement perquè a Madrid decidiren que la neutralitat de l'Estat espanyol en la guerra no implicava fer declaracions de simpaties pro-aliats per part de la maçoneria ja que tan sols el govern estava obligat a observar una estricta neutralitat en les seves declaracions. Per altra banda, ja estava clar que els alemanys perdrien la guerra.

En el seu discurs, Simarro va condemnar -com sempre- la guerra, el militarisme i l'esperit de violència i dominació que estava sacsejant la vella Europa un cop més, amb la radicalització de totes les manifestacions polítiques i so-

cials. Es lamentava el Gran Mestre del G.O.E. en aquests termes: "los absolutistas se han hecho más absolutistas, los liberales, más liberales. Los turcos han degollado más armenios y griegos, los austriacos y magiares han orpimido más cruelmente a los checos y yugoeslavos; los prusianos, que habían antes militarizado a Alemania, no sólo intentan someter bajo su espada a la Polonia y a media Rusia, sus enemigas, sino que aplican el propio sistema a su aliada Austro-Hungría".

Segons Simarro, la guerra constituïa en realitat una revolució democràtica, "segundo acto de la Revolución francesa de 1789", del que sorgiria un món més lliure:

"El ideal humanitario, pacifista, de libertad, igualdad y fraternidad que pone sobre todas las cosas del mundo el Derecho, la Justicia y el Amor entre todos los hombres, que es precisamente el ideal masónico, (...) constituye hoy la bandera común de los 23 pueblos y naciones que luchan contra el espíritu de dominación, oligárquico, militarista y fomentador de los odios nacionales que representan los imperios absolutos de Alemania, Austria-Hungría y el despotismo oriental de Turquía" (91).

Al llarg de la guerra és perceptible un posicionament progressivament més esquerrà i també més políticament intervencionista per part de la maçoneria espanyola. L'agitació

política que viu el país, la crisi de 1917, les tensions socials que indirectament provoca la guerra europea (encariment incontrolat dels productes de consum bàsic, etc.) indueixen a les organitzacions maçòniques a "prendre partit" d'una manera més oberta, entre altres coses perquè a amplis sectors socials -bàsicament republicans- hi ha un convenciment general que la conjuntura permet aspirar a un canvi efectiu de règim. Al butlletí del G.O.E. (disposem d'escassa premsa maçònica a Catalunya entre el juny de 1915 i el gener de 1919, com ja s'ha dit) sovintegen els articles obertament polítics, en els que es tracten temes com "tierra, capital y trabajo" o el "problema democrático" (92).

En un "berenar republicà" al Mundial Palace, A. Lerroux declarava el 25 de febrer de 1917 que ja no calia que Espanya trenqués la neutralitat en favor dels aliats perquè la victòria d'aquests era segura. A finals d'any Lerroux seria afiliat a la lògia "Adelante", de Barcelona, amb el grau 3^a (93).

El setembre de 1918 la "Lealtad" s'adreçava al G.O.E. per respondre a una circular sobre la situació política al país. Segons els components del taller barceloní, "llegado el momento oportuno será preciso apoyar al Gobierno Español, siempre que éste se inspire en los ideales que informan nuestro Credo, (...) ya que aún que se preferiría un cambio de régimen, pero nos hacemos cargo que ésto por ahora no es posible, dado el actual estado de cosas".

"Que si el Gobierno Español no se inspira en lo antedicho, será preciso e indispensable levantar la opinión pública para obligarle a ello" (94).

Al marge de que els maçons acostumessin a sobrevalorar les possibilitats i la força i capacitat d'intervenir en els governs i la marxa política del país, sembla evident que els germans participen de la mateixa efervescència que els republicans i altres sectors progressistes, que creuen trobar-se davant d'una ocasió força propícia per canviar radicalment la situació política del país.

Poc abans d'acabar la guerra, el G.O.E. va enviar a la maçoneria italiana -i molt probablement a les dels altres països del bloc democràtic- una comunicació en la que felicitava els exèrcits aliats i esfeien vots per la seva victòria (95).

Devant les expectatives que oferien el fi pròxim de la guerra, les maçoneries aliades i també l'espanyola començaren a preocupar-se per la reorganització del panorama maçònic internacional de la postguerra, així com de la creació d'entitats maçòniques supranacionals, en sintonia amb el suport que, des dels inicis, prestaren a la fundació de la Societat de Nacions.

A la Gran Assemblea del G.O.E. d'abril de 1919 va ser aprovada una proposta en la que es demanava la celebració

d'un congrés maçònic internacional a París -que havia estat ajornat a causa de l'esclat bèl·lic-, per tal d'unificar tota la maçoneria, "haciendo desaparecer la clasificación de regulares e irregulares". La proposició pretenia que les maçoneries de Bèlgica, França, Itàlia i Portugal es possessin en contacte amb els maçons americans i anglesos, que es trobaven a París amb motiu de les Conferències interaliades, "a fin de establecer una Federación de las Masonerías interaliadas y la Española, que tanto demostró desde el principio de la guerra estar al lado de aquéllas, con el fin de que seamos un núcleo verdaderamente potente, que establezca la verdadera relación entre las Masonerías regulares, y se terminen todas las agrupaciones irregulares que, faltas de fuerza y organización, interrumpen y estorban la buena marcha de los Orientes regulares reconocidos y admitidos por todos los Supremos Consejos confederados" (96).

Si bé era objectivament positiu per la maçoneria europea de federar-se sota una o altra forma amb l'anglesa -hegemònica a Escandinàvia, als EEUU i amb gran implantació a l'Amèrica llatina- l'interès era doblement gran pel G.O.E., que esperava així ésser reconegut plenament per totes les maçoneries del món. Cal recordar al respecte que no era la primera vegada que l'obediència espanyola intentava de jugar la carta anglesa, d'aproximar-se a la maçoneria britànica i nordamericana, doncs en aquests anys les lògies del G.O.E. a

diversos països llatinoamericans i als EEUU eren nombroses. En parlarem més extensament en tractar el tema colonial.

En iniciar-se l'any 1919 existien oficialment a Catalunya vuit lògies en activitat, a més del Capítol "Integridad", controlat pel G.O.E., a l'igual que les lògies "Fénix" i "Lealtad". Sota la jurisdicció directa de la Catalana Balear hi eren l'"Adelante", "Justicia", "Humanidad", "Redención", "Ciencia y Libertad", a Sant Martí de Provençals i la "Gesoria", a Sant Feliu de Guixols. Tanmateix, les dues entitats darreres varen desaparèixer definitivament després de 1915 (97). En finalitzar la guerra, doncs, la presència de l'orde a Catalunya no era gaire important i les seves activitats foren també escasses. Per contra, el G.O.E. segia igualment estancat al nostre país, però creixia ininterrompudament arreu l'Estat i a l'estranger. Des de 1914, el Gran Mestre de la Catalana Balear era Francès Esteva Bertran.

De la situació internacional en finalitzar la guerra, pensava l'obediència catalana que tot i que s'havia vençut a l'imperialisme, era difícil que tots els homes fossin "libres, iguales e independientes (...) si no se procura aniquilar junto con el imperialismo a sus mantenedores (...). Tenemos el convencimiento que mientras subsistan las comunidades religiosas será imposible la paz" (98).

Els maçons de l'obediència catalana continuaven aplicant els seus anàlisi decimonònics a la complexa situació internacional que va provocar la guerra i continuaven veient en el clericalisme la causa i la font d'on sorgien tots els moviments reaccionaris del món.

L'editorial de la revista -que apareixia després d'un llarg parèntesi denunciava obertament la situació social al país, amb l'augment incontrolat dels preus al consum, dels lloguers, així com la suspensió arbitrària de les Garanties Constitucionals, la clausura de centres obrers i republicans i de les escoles laiques:

"Y así capitalistas fabricantes como industriales, que todos hipócritamente son católicos, apostólico-romanos aconsejados por el clero, exprimen a los consumidores".

En el mateix número del butlletí s'incloïa un encès elogi a Clemenceau i a França calificada com a segona pàtria de tots els homes civilitzats. I reprenent de nou el tema clerical en la seva forma més tòpicament contubernista -simètricament oposada a la dels seus seculars enemics- afirmen que "no logrará el jesuitismo, a pesar de sus inmensos capitales e influencia en algunas casas reales, (que hoy son bien contadas) volver a dominar ni dirigir los destinos de la Humanidad. Se les conoce".

"Conocedores del sentimiento humano, (...) procuran de sesperadamente dividir a los Aliados, mientras que están sembrando el caos por todas partes, como en Rusia y Alemania. (...) No han sido los jesuitas los únicos en detener el Progreso; los franciscanos, dominicos, agustinos, escolapios, etc., etc. han hecho lo propio. Pero los ignacianos han superado a todos". Per acabar-ho d'arrodonir, es recorda que l'emblema dels jesuïtes és INRI, que el butlletí oficial tradueix per "Justum Necare Reges Impios", és a dir, "Es Just Matar els Reis Impius" (99).

El 19 d'octubre de 1920 era reinagurada l'estàtua de Ferrer Guàrdia a Brusel·les, gràcies en gran part a les gestions fetes pel G.O.E., segons que afirmen els documents de la lògia "Lealtad" (100).

A finals d'any l'obediència dirigida ara per Luis Simarro va decretar que totes les seves lògies col·laboressin en l'erecció d'un monument a la memòria dels morts en la guerra, que s'havia d'erigir a França (101).

Quan al panorama maçònic europeu, el G.O. de França va fer pública una nota que no admetria la presència de la maçoneria alemanya a l'assemblea fundacional de l'Associació Maçònica Internacional a Ginebra (19-23 d'octubre de 1921) si prèviament aquesta no declarava oficialment que condemna va les violacions dels principis de justícia i humanitat co

mesos pels exèrcits alemanys durant la guerra. Les grans lògies alemanyes no varen participar a la dita assemblea (102).

La maçoneria i la crisi de 1917

El gener de 1917 va morir M. Morayta, que havia estat Gran Mestre amb alguns breus lapsus, entre 1888 i l'any de la seva mort. A l'enterrament -civil- hi varen assistir 3.000 persones (103) i tot seguit l'obediència va celebrar una gran assemblea extraordinària, de la que va sortir escollit pel càrrec de Gran Mestre el doctor Luis Simarro, militant del partit de Melquiades Alvarez i antic lluitador republicà.

Alguns destacats protagonistes dels successos de 1917 estaven afiliats a lògies, del G.O.E., com Daniel Anguiano i L. Simarro Lacabra, simbòlic "Franklin", membre de la lògia madrilenya "Ibérica" n. 7 i des de 1913 Sobirà Gran Comandador del Suprem Consell del Grau 33ª (104). Va ser un dels fundadors de la Lliga dels Drets de l'Home i es va comprometre decididament amb la causa dels aliats i en les campanyes en favor de la pau, éssent un dels signants del manifest La Guerra Europea. Palabras de alumnos españoles, el setembre de 1915, que signaren, entre altres, alguns maçons catalans destacats com Marcel·lí Domingo, S. Pey-Ordeix, August Pi i Suñer, membre de l'Institut d'Estudis Catalans, el radi-

cal S. Valentí Camp i altres personalitats "profanes" com Nicolau D'Olwer, Santiago Rusiñol, Joan Miró, Enric Granados, i Carme Karr de Lassarte, directora de "Feminal" i vídua del republicà i maçó Josep Mª Lassarte i de Janer (105).

El juny de 1917 va participar en el Congrés de les Maçoneries Al·liades i Neutres, el mes d'agost d'aquest any era convidat per la Lliga francesa per la Defensa dels Drets de l'Home i del Ciutadà perquè formés part de la Comissió que havia de preparar el congrés maçònic que tractaria la pròxima organització de la Societat de Nacions, el primer de novembre.

Simarro també va ser convidat a adherir-se a la Federació Internacional Maçònica per a la Societat de Nacions, a fi que constituís la corresponent secció a Espanya, amb la fita posada en fer realitat l'existència de l'organisme internacional, en el que tots els maçons tenien posades gran esperances (106).

El G.O.E. no es va pronunciar obertament en favor de l'Assamblea de parlamentaris o del moviment vaguístic, tot i que les seves simpaties i solidaritat activa amb el moviment polític era palès.

Luis Morote, membre destacat del G.O.E., era des del mes de gener el nou Governador Civil de Barcelona. Va dimi-tir el 27 de maig, coincidint amb l'empresonament dels caps

i oficials de la caserna de les Dressanes que havien organitzat la Junta de Defensa de l'Arma d'Infanteria.

La Catalana Balear, de forma unilateral, s'adherí públicament a l'Assamblea de Parlamentaris, -com ja s'ha dit- el qual molestà a la cúpula maçònica de Madrid. No serà l'úni ca vegada que ambdues organitzacions afrontaran la participació en els afers polítics del país de manera diferent. L'organització catalana practicava un politicisme més evident i es comprometia amb moviments suprapartidistes de forma pública, mentre que el G.O.E. feia, de forma discreta, la mateixa política, però no acostumava a implicar les lògies o les obediències en els avatars polítics. Eren dues concepcions molt diferents de "fer política" que es manifestaran repetidament a partir d'ara i fins la guerra civil.

El mateix G.O.E. havia recollit i aprovat l'any anterior una proposta en la que es declarava que l'obediència i els seus membres treballarien per la unió de tots els elements d'esquerra (107). Per altra banda, sempre va ser posar de relleu que maçons com Francisco Rodríguez Besteiro o D. Anguiano estaven empresonats no per ser maçons o actuar com a maçons, sino per la seva participació en el moviment polític de 1917(108).

Segons que afirma Gómez Molleda, la majoria de lògies madrilenyes hagueren de suspendre les activitats des del mes

d'agost fins a primers de l'any següent. A Catalunya no tenim constància que això succeís i no creiem pas que els esdeveniments afectessin seriosament la vida maçònica. A Barcelona, la lògia "Lealtad", sense fer cap esment a una possible repressió de l'orde per part de les autoritats, es dirigia al G.O.E. per demanar-li que endegués una campanya per demanar l'amnistia dels empresonats, aprofitant que havia ascendit al poder el govern de concentració de García Prieto (109).

El 24 de setembre de l'any següent la mateixa lògia ja s'havia dirigit a Madrid en termes semblants i suggerint que es podia demanar l'amnistia per tots els delictes polítics aprofitant la pròxima celebració del "día de la raza" (110).

No cal dir que Largo Caballero, Besteiro, Saborit i Anguiano passaren directament de la presó al Parlament perquè el Partit Socialista els va incloure en les seves candidatures i no pas gràcies a la "poderosa maçoneria".

Les simpaties del G.O. Espanyol amb el moviment de 1917 eren, com hem dit, evidents i en medis polítics no se'n dubtava pas. Per altra banda, la pròpia editorial de l'obediència -LIF- creada pel Comitè de propaganda del Consell de Govern- va publicar Los sucesos de agosto en el Parlamento. El pròleg va ser escrit per Luis Simarro, (que aviat seria nomenat Gran Mestre) i la recopilació dels discursos parlamentaris va ser feta pel director d'"El Mundo", Augusto Vivero, membre de la lògia madrilenya "Ibérica".

La maçoneria va créixer considerablement -però sobretot qualitativament- a partir d'aquests anys, en què molts polítics importants o que ho seran pròximament demanen la iniciació, no pas cercant els "misteris" maçònics, sino el recolzament d'una institució que podia ser útil als seus objectius polítics.

La lògia "Adelante", de Barcelona, va acollir, a més de les figures lerrouxistes que ja hem fet esment, a Andreu Nin el 1914 i a A. Lerroux, el desembre de 1917. El cap radical havia estat iniciat el 1886 a la lògia "Betónica", de Madrid i després de vint i cinc anys d'inactivitat maçònica -si exceptuem el discurs que va fer el 1904 a la lògia "Redención"- va sol.licitar l'afiliació a la lògia amb més implantació radical existent al país. El mes d'abril de l'any següent figurava amb el tercer grau (111). Andreu Nin, que havia estat iniciat després de la seva estada a Egipte, ja no figurava a l'Adelante quan hi fou admès Lerroux, doncs el mateix desembre d'aquest any estava adscrit a la lògia "Justícia", de la que n'era el Venerable (112).

D. Anguiano, que posteriorment abandonaria la III Internacional per romandre a la maçoneria, va ser iniciat el mes d'agost de 1917 a la lògia "Hispano-América", de Madrid.

A Catalunya l'afluència de polítics també és constatable a partir de 1917: Eduard Layret Foix, Portela Valladares, E. López Ochoa i Lluís Companys, entre altres.

Un nombre considerable de maçons actius al llarg de la Segona República seran iniciats abans de 1923, com S. Albert Pey, A. Aragay Davi, A. Samblancat Salanova i Rafael Ulled Altemir.

Les relacions entre la Catalana Balear i el G.O. Espanyol quedaren estancades o quasi nul·les. Malgrat el pacte de 1914, els conflictes havien predominat per sobre de la concòrdia i el distanciament entre ambdues organitzacions era palès, tant a nivell de lògies com entre les cúpules dirigents. La Catalana Balear es queixava que a Madrid no atendien les seves demandes i no contestaven a la correspondència. Tanmateix, a Barcelona continuaven informant a Madrid de qüestions d'ordre intern, però també de la situació política que atravessava el país. El juliol de 1919, poc abans de trencar-se definitivament el pacte, José Matamala, Gran Secretari de la Catalana Balear, donava la seva versió a Madrid del panorama polític:

"Continuamos en plena dominación militar. Se encarcelan obreros por recaudar cuotas, por reunirse y por todos los motivos".

"Se cometen a menudo atentados contra encargados y patronos, de manera que hay poca tranquilidad social".

"En cuanto a la política, también mal. Poca unión entre las izquierdas; domina el personalismo y toda la políti-

ca se reduce a elecciones; la gran preocupación está en salir Concejal, y según parece, cada fracción irá por su cuenta" (...).

"Y Usted sin escribir...." (113).

Els efectius del G.O. Espanyol varen anar en augment de manera ininterrompuda al llarg de la primera dècada del segle i la seva presència entre la classe política va ser perceptible especialment a partir dels anys de la Primera Guerra. El gener de 1918 el butlletí de l'obediència felicitava als maçons que havien estat elegits diputats a Corts: E. Barriobero, A. Barcia, Anguiano, Albert, Azzati i Marcellí Domingo (114).

NOTES

- 1) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 67, abril de 1911, p. 10 i n. 76, novembre de 1914, p. 5 i ss.
- 2) Boletín Oficial del GOE, X, n. 124, 9 d'agost de 1902, pp. 114-115 i n. 125, 6 de setembre de 1902, pp. 121-123.
- 3) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 51, abril-maig de 1906, pp. 1-7.
- 4) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 52, maig-juny de 1906, p. 3.
- 5) Bulletin du Bureau International de Relations Maçonni-ques, V, n. 10, gener-març de 1907, pp. 4-5.
- 6) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 64, novembre de 1910, pp. 2-3.
- 7) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 66, març de 1911, p. 5.
- 8) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 74, agost de 1914, p. 2.
- 9) AHNS, Llig. 740, exp. 2, doc. 2-III-1914.
- 10) Sánchez Ferrè, P., La lògia lealtad...., pp. 96-97.
- 11) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 72, juny de 1914, pp. 4-5.

- 12) Boletín Oficial del GOE, XXII, n. 263, 31 de març de 1914, pp. 33-34.
- 13) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 73, juliol de 1914, pp. 4-5. El butlletí del GOE en va fer una extensa crònica: XXII, n. 268, 30 d'agost de 1914, pp. 134-136.
- 14) En aquests mesos el GOE va reformar la seva Constitució, en sentit més democràtic i amb un tebi intent d'atorgar certa autonomia a les lògies simbòliques: Boletín Oficial del GOE, n. 271, 30 de novembre de 1914, pp. 177-178.
- 15) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 74, agost de 1914, p. 4.
- 16) AHNS, Llig. 612 A, exp. 2; Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 75, setembre-octubre de 1914, p. 16.
- 17) Bulletin. Bureau International de Relations Maçonniques, XII, n. 41, octubre-desembre de 1914; Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 74, p. 3.
- 18) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 79, febrer de 1915, p. 16 i n. 81, març de 1915, p. 15.
- 19) Boletín Oficial del GOE, XXI, n. 271, 30 de novembre de 1914, p. 191.
- 20) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 77, desembre de 1914, pp. 2-3 i n. 78, gener de 1915, p. 16.

- 21) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 74, agost de 1914, p. 4.
- 22) AHNS, Llig. 595 A., doc. 2-XI-1915 i Llig. 740 A, doc. 20-V-1915 i 30-V-1916. Boletín Oficial del GOE, XXIII, n. 275, 30 de març de 1915, pp. 33-34.
- 23) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 76, novembre de 1914, p. 13.
- 24) AHNS, Llig. 740 A, exp. 2.
- 25) Boletín Oficial del GOE, XXIV, n. 291, 31 de juliol de 1914, pp. 113-114; AHNS, Llig. 740A, exp. 2, doc. 7-VI-1914.
- 26) AHNS, Llig. 381 A, doc. de la lògia "Fénix".
- 27) Boletín Oficial del GOE, XXIX, n. 350, 30 de juny de 1921 i n. 351, 31 de juliol de 1921, p. 112.
- 28) Sobre el tema vegeu Hidalgo Nieto, V., "Masonería y libertad de asociación", a La masonería en la España del siglo XIX, vol. II, pp. 409-424.
- 29) "El Gladiador", n. 38, agost de 1914, p. 1^a.
- 30) "El Gladiador", n. 72, 1 de gener de 1916.
- 31) "El Gladiador", n. 63, 21 d'agost de 1915, p. 3.
- 32) "El Gladiador", n. 120, 13 d'abril de 1918.
- 33) "El Gladiador", n. 76, 4 de març de 1916, p. 2.

- 34) Op. cit., p. 1.
- 35) "El Gladiador", n. 81, 20 de maig de 1916, p. 1^a.
- 36) "El Gladiador", n. 95, 10 de desembre de 1918, p. 2.
- 37) Boletín Oficial del GOE, XXIII, n. 273, 30 de gener de 1915, pp. 4-5.
- 38) "El Gladiador", n. 94, 2 de desembre de 1916, p. 3.
- 39) "El Gladiador", n. 103, 13 d'abril de 1918, p. 3.
- 40) "El Gladiador", n. 33, 16 de maig de 1914, p. 2.
- 41) "El Gladiador", n. 994, 2 de desembre de 1916, p. 11.
- 42) "El Gladiador", n. 97, 20 de gener de 1917, p. 1^a
- 43) "El Gladiador", n. 121, 4 de maig de 1918, p. 1^a.
- 44)45) AHNS, Llig. 740, exp. 1, doc. 31-I-1926.
- 46) La bibliografia sobre el pacifisme no és extensa, especialment al nostre país; vegeu, entre les més interessants, Rosselló, P., La escuela, la paz y la sociedad de naciones, Ed. la Lectura, Madrid, s. a.; Blondel, M., Lutte pour la civilization et philosophie de la paix, Aubier, París, 1947; Defrasne, J., Le Pacifisme, PUF Col. "Que-sais-je", 1983; Gotivitch, J., "Franc-maçonnerie , guerre et paix", a Les Internationales et le problème de

- la guerre au XXe. siècle, Università di Milano-École Française de Rome, Roma, 1987, pp. 75-105; Ferrer Benimeli, J. A., "Masonería y Pacifismo: la Sociedad de Naciones", a La masonería y su impacto internacional, Univ. Complutense, Madrid, 1989, pp. 51-72.
- 47) Chevalier, P., op. cit., vol. III, pp. 193-194.
- 48) "La Tramontana", n. 408, 5 d'abril de 1889, p. 3; n. 409, p. 4; "La Concordia", II, n. 9, Barcelona, abril de 1889, p. 67.
- 49) Bib. Pública Arús, Imp.; Boletín Oficial del GO de España-Pantoja, III, n. 49, Madrid, 15 de juliol de 1889, p. 6; "La Tramontana", n. 410, 19 d'abril de 1889, p. 2.
- 50) AHNS, Llig. 621 A, exp. 1 i 621 A, exp. 10.
- 51) Lantoine, A., Hiram au jardin des oliviers. La paix mondiale et la Franc-Maçonnerie, Paris, 1928.
- 52) Vegeu, entre altres, Conference Maçonique Universelle de La Haye, 25-28, juillet 1896. Compte-rendu. Quinta Albani Frères, 1 La Jaña, 1897; Congrès Maçonique Internationale. Bruxelles, 1904, Bureau International de Relations Maçoniques, Ed. Bücher, Berna, 1905.
- 53) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 7, octubre de 1900, pp. 3-4.

- 54) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 8, octubre de 1900, pp. 9-10.
- 55) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 24, febrer de 1903, pp. 6-7.
- 56) El francès Charles Lemonier, Auguste Vacquerie i altres maçons com el Gran Mestre de la maçoneria portuguesa, S. Mahalhaes Lima, eren fervents partidaris, ja al passat segle, de la unificació d'Europa. També M. Ruiz Zorrilla havia declarat en un discurs, el 1892, que era partidari, no només de la unió ibèrica, sino dels "Estats Units d'Europa": Magalhaes Lima, S., La Fédération Ibérique, París, 1892, p. 123.
- 57) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 25, Abril de 1903, p. 1 i n. 26, pp. 2-3.
- 58) Boletín Oficial del GOE, XI, n. 132, 27 d'abril de 1903, pp. 61-62, i Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 30, novembre de 1903, pp. 7-9.
- 59) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 36, juny de 1904, pp. 6-8.
- 60) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 38, agost de 1904, pp. 2-4.
- 61) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 39, octubre de 1904, pp. 4-8.

- 62) Op. cit., p. 6.
- 63) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 41, gener de 1905, p. 4 i n. 44, maig de 1905, pp. 5-6.
- 64) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 47, octubre de 1905, pp. 9-10.
- 65) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 49, gener de 1906, p. 8 i n. 50, p. 4.
- 66) Boletín Oficial del GOE, XIV, n. 170, 27 de juny de 1906, pp. 86-87.
- 67) La Societat Progresiva Femenina també participà al congrés: "El Progreso", 3 de maig de 1914. Vegeu també Navarro, E., op. cit., p. 132
- 68) Bulletin. Bureau International de Relations Maçonniques, n. 41, octubre-desembre de 1914, pp. 525-526.
- 69) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 74, agost de 1914, pp. 5-6.
- 70) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 76, novembre de 1914, pp. 8-9.
- 71) Boletín Oficial del GOE, XXII, n. 264, 29 d'abril de 1914, pp. 54-55 i Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 76, pp. 2-4.

- 72) AHNS, Llig. 740 A, doc. 23-VI-1920.
- 73) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 78, gener de 1915, p. 18.
- 74) Va ser lliurada a requeriment del G.O. de Bèlgica: Arxiu del G.O. d'Holanda, Spanje, 1.01, Imp., s. a.
- 75) Boletín Oficial del GOE, XXIV, n. 291, 31 de juliol de 1916, pp. 101-105. L'estil és de S. Pey Ordeix, ex-sacerdot, que presidia la comissió de contesta al missatge del Gran Mestre.
- 76) AHNS, Llig. 740 A, doc. 26-II-1916.
- 77) Boletín Oficial del GOE, XXV, n. 300, 30 d'abril de 1917, p. 53.
- 78) AHNS, Llig. 595 A, Memoria de 1918.
- 79) Al quadre de 1918 hi figuren 25 membres, 13 dels quals són comerciants o negociants, a més d'1 industrial, 1 procurador, 2 militars, 1 propietari, 1 mariner, 2 empleats, 1 mecànic, 1 pintor, 1 professor d'esgrima i 1 periodista.
- 80) Sobre el tema vegeu Dossier. Catalunya davant el món en guerra (1914-1918), "L'Avenç", n. 69, març de 1984, pp. 30-79; El Catalanisme i la Gran Guerra (1914-1918), Antologia a cura de D. Martínez Fiol, La Magrana/Diputació de Barcelona, Barcelona, 1988.

- 81) AHNS, Llig. 595 A, doc. 6-VII-1917. A Anglaterra es va permetre a la maçoneria de poder continuar en activitat normal al llarg de tota la guerra.
- 82) També s'hi adheriren les Grans Lògies de Costa Rica i Ohio (EE.UU); Boletín Oficial del GOE, XXV, n. 304, 31 d'agost de 1917, p. 135.
- 83) Congrès de Maçonneries des Nations Alliées et Neutres, París, 1917, p. 28.
- 84) Op. cit., p. 46.
- 85) Sánchez Ferré, P., la lògias Lealtad,....., p. 50. Compartava amb 16 membres al moment de la fusió.
- 86) AHNS, Llig. 617 A, exp. 1, doc. 27 de setembre de 1918.
- 87) Segons el mateix "Bureau", de les 228 lògies que el GOE auspiciava el 1915, només 36 eren a Espanya; el 1920 els seus tallers arreu l'Estat eren 103. Vegeu l'estudi de J. A. Ferrer Benimeli "Las logias del Grande Oriente Español (1900-1936)", a Masonería, política y sociedad, vol. II, pp. 1031-1082.
- 88) Vegeu Solé, G., La incorporación de España en la Sociedad de Naciones, "Hispania", XXXVI, n. 132, gener-abril de 1976, pp. 166-167; Rodés, J. M^a. / Ucelay da Cal, E., Nacionalisme i internacionalisme, "L'Avenç", n. 69, març de 1984, pp. 62-72.

- 89) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 81, març de 1915, p.12.
- 90) Boletín Oficial del GOE, XXV, n. 300, 30 d'abril de 1917, pp. 50-51.
- 91) Boletín Oficial del GOE, XXVI, n. 316, 31 d'agost de 1918, pp. 77-80.
- 92) Boletín Oficial del GOE, XXV, n. 304, 31 d'agost de 1917, pp. 144-148.
- 93) AHNS, Llig. 14-18 A, el seu expedient no conté gaire informació. Vegeu també AHNS, Llig. 591 A, doc. 10-IV-1918 i 740 A, doc. 31-XII-1918.
- 94) AHNS, Llig. 617 A, exp. 1.
- 95) Doc. del 15 de setembre de 1918, cedit per Aldo A. Mola; la comunicació anava adreçada al G. O. d'Itàlia i va ser contestada pel Gran Mestre E. Nathan. També felicitaven l'exèrcit italià pel "raid" que la seva acció havia fet sobre Viena: Arxiu del G.O. d'Itàlia, Roma.
- 96) Boletín Oficial del GOE, XVIII, n. 326, 30 de juny de 1919, pp. 58-59.
- 97) AHNS, Llig. 621 A, exp. 10; Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 91, gener de 1919; Boletín Oficial de la GLE, n. 12, 20 de juny de 1924.

- 98) Boletín Oficial de la GLSRCEB, n. 92, febrer de 1919, p. 1^a.
- 99) Op. cit., p. 8.
- 100) AHNS, Llig. 617 A, exp. 1, doc. 16-X-1920; Boletín Oficial del GOE, n. 339, 31 de juliol de 1920, pp. 76-77 i 83.
- 101) AHNS, Llig. 617 A, exp. 1, doc. 4-I-1921.
- 102) AHNS, Llig. 617 A, exp. 1, doc. 12-X-1921. Tanmateix, les maçoneries de Bulgària, Austria i Turquia sí varen participar-hi.
- 103) Boletín Oficial del GOE, XXV, n. 297, 31 de gener de 1917, p. 5 i ss.; n. 298, 28 de febrer de 1917, pp. 4-9. Vegeu la breu biografia del Gran Mestre del GOE feta per Ruiz Tarazona, A., Miguel Morayta, "Historia 16", n. 146, juny de 1988, pp. 92-97.
- 104) Vegeu Ferrer Benimeni, J. A., "El Doctor Simarro y la masonería", pp. 233-239.
- 105) Ibidem.
- 106) Ibidem.
- 107) Boletín Oficial del GOE, XXIV, n. 291, 31 de juliol de 1916, pp. 114-115.

- 108) Mª D. Gómez Molleda, insisteix en les relacions maçòniques dels germans i en la pròpia maçoneria per explicar certs comportaments, cosa força dubtosa. Vegeu la seva obra -per altra banda de consulta obligada- La maçoneria en la crisi española del siglo XX, Taurus, Madrid, 1986, pp. 30-31.
- 109) AHNS, Llig. 617 A, exp. 1, doc. 22-XI-1917.
- 110) AHNS, Llig. 617 A, exp. 1.
- 111) AHNS, Llig. 591 A, quadre del 10-IV-1918.
- 112) AHNS, Llig. 320/25.
- 113) AHNS, Llig. 740 A, doc. 22-VII-1919.
- 114) Boletín Oficial del GOE, n. 309, 31 de gener de 1918, p. 16 i n. 310, p. 17. Augusto Barcia va ser ascendit al grau 33^a el mes següent.

C A P Í T O L   I V

EL NOU MAPA MAÇONIC I LES RELACIONS
INTERNACIONALS. 1920-1923 TRES ANYS DECISIUS

De la ruptura del pacte a la consolidació de la Lògia Espanyola.

Els successius conflictes esdevinguts entre la Catalana Balear i el G.O.E. des de poc després de signar el pacte d'unió de 1914 palesaren, com hem dit anteriorment, que era certament difícil d'articular un tipus d'acord que satisfés alhora les aspiracions d'independència de l'organització catalana i permetés al G.O.E. de practicar a Catalunya les mateixes directrius maçòniques que a la resta de l'Estat. Als catorze mesos de signat el pacte la Catalana Balear ja proposava de trencar-lo, a causa de l'afer amb la lògia "Fénix". Però la Catalana Balear tenia altres greuges contra la seu maçònica de Madrid:

"Falta de atención a nuestra Gran Logia al no contestar a ninguna de las planchas enviadas desde noviembre de 1914" (el document és de maig de 1915).

"(...) El Gran Oriente Español prescinde de la personalidad de esta Gran Logia al contestar directamente a las logias federadas, cuando debería hacerlo por mediación nuestra". Es a dir, que a Madrid mantenien correspondència oficial amb les lògies directament, marginant així l'organització intermitja catalana i convertint en parcialment inútil la seva existència.

Així mateix, acusen al G.O.E. de no haver notificat el rebement del darrer gir postal de 200 Pts., lliurades desde Barcelona a l'obediència i de no enviar-lis l'estat de comptes corresponent (1).

Devant les amenaces de trencar el pacte, el G.O. Espanyol va escoltar les demandes dels maçons catalans i les relacions es redreçaren de nou, encara que relativament, doncs les friccions mai deixaren d'emergir per motius diversos.

El més greu d'ells i que va precipitar la ruptura entre ambdues organitzacions va esclatar arrel de la creació de la lògia "Progreso", a Blanes, entre març i juliol de 1919. També en aquesta ocasió el G.O.E. va invair competències que per mutu acord corresponien a l'obediència catalana, ja que es tractava de fundar una lògia simbòlica. Tanmateix, com si gui que l'esmentada entitat de Blanes -primer triangle- va ser impulsada per membres de la "Lealtad" i l'"Adelante", la "Progreso" també va tractar d'evitar ésser auspiciada per la Catalana Balear.

El 30 de març de 1919 el Venerable Mestre de l'Adelante i el de la "Lealtad", Rodolf Bourlon, en unió d'altres membres d'aquest taller es traslladaren a Blanes per fundar el triangle "Progreso", a la seu de la Casa del Poble de la localitat. Però quan el 12 de juniol es disposaven a constituir definitivament la lògia "Progreso", es presentà un no-drit grup de germans pertanyents a la Catalana Balear dispo-

sats a fundar ells la lògia i no els de la "Lealtad" i l'"Adelante", enarbolant el Pacte de 1914 amb les reformes de 1916. Els membres del G.O.E. s'hi negaren i constituïren la lògia sota els auspicis d'aquesta obediència, en la línia de la "Lealtad" i la "Fénix", obertament oposades a la Catalana Balear i violant obertament el Pacte (2).

Cap de les dues organitzacions posava en dubte que, amb semblant situació no era possible de continuar mantenint relacions normals, basades en un Pacte que era sistemàticament ignorat, amb més evidència per part del G.O.E. Espanyol, al menys als darrers temps. Fou aquest qui, a mitjans de 1919 va decidir que calia aclarir i donar una solució definitiva al "problema maçònic" de Catalunya, tal vegada perquè ara ja es sentia prou consolidat a Catalunya i amb millors expectatives cara a la creació de nous tallers, els membres dels quals estarien disposats a seguir les seves directrius i no les de la Catalana Balear.

Abordà la situació amb dos objectius: acabar amb els desitjos d'independència de l'organització catalana i obligar a aquesta a separar-se del G.O.E., pas previ per a captar la majoria de les lògies i maçons del país -que seguien sent escassos- i acabar així amb les seculares aspiracions d'un poder maçònic català independent o massa autònom.

El primer pas va consistir en adreçar a l'organisme català una circular datada el 25 de juliol, en la que s'esta-

blien les bases perquè aquesta continués auspiciat pel G.O.E. Les condicions que Madrid proposava eren ben dures i restrictives, perquè esperava provocar la reacció negativa de la cúpula catalana.

La base cinquena establí que, a partir d'ara, la Catalana Balear només podia expedir certificats del 1ª i 2ª grau, però no del 3ª, com havia estat pactat, donat que un organisme simbòlic com aquest s'ocupava de tot allò que pertanyia als 3 primers graus.

Quedava prohibit que l'entitat catalana mantingués amb obediència o lògies estrangeres cap relació que no fos la d'estricta cortesia, el número dels seus representants a la Gran Assemblea del Gran Orient quedava reduït a un de sol i les lògies catalanes no podien emprar altra numeració que l'assignada per Madrid. A més, a partir d'ara qualsevol de les lògies del país podia escollir de ser auspiciada directament pel G.O.E. o per la Catalana Balear, com ho feien ja la "Lealtad" i la "Fénix".

Finalment, si la Catalana Balear comptava a partir d'ara amb menys de set lògies havia de dissoldre's, segons l'article 58 de la Constitució del G.O.E., homologat a la maçoneria del Rite Escodès. Només amb aquesta darrera disposició ja quedava de fet desautoritzada la Catalana Balear, doncs només auspiciava realment 4 lògies: "Adelante", "Redención", "Humanidad" i "Justicia", com hem vist.

Amb els Estatuts i els Reglaments a la mà, el G.O.E. es reservava també "el derecho de inspección de los Talleres Simbólicos que integren la G. L. S. R. C. Balear, siempre que lo considere conveniente" (3).

Es evident que a Madrid havien redactat unes bases prou draconianes com perquè la Catalana Balear reaccionés negativament i decidís separar-se definitivament de l'obediència espanyola; el G.O.E. podria, així, declarar el que s'acostumava en aquests casos: un grup poc nombrós de descontents havia abandonat les seves files per engreixar les de la "irregularitat" i la "pseudo-maçoneria".

Plantejat el conflicte obertament, la Catalana Balear va enviar un delegat -Juan Moreno Viña, membre de l'Adelante- a la Gran Assamblea del G.O.E. celebrada a Madrid el juny de l'any següent. Allí la cúpula de la maçoneria espanyola va dictaminar que la Constitució del G.O.E. no podia donar satisfacció als desitjos de plena autonomia o independència a què aspiraven els maçons de la Catalana Balear i que el Pacte de 1914, com tampoc la reforma del mateix feta dos anys després, no contemplaven el grau d'independència a què aspiraven.

Des de la seu central de la maçoneria espanyola el problema es reduïa a una gran lògia que de fet només comptava amb 4 tallers i menys de 200 maçons que aspiraven a establir relacions amb ells en pla d'igulatat. Era evident que a Madrid no hi tenien cap interès en pactar i més a guanyar que

no pas a perdre si arribava el moment del trencament definitiu.

La Catalana Balear seguia pensant que el Pacte de 1914 i la seva revisió, el 1916, constituïa -com diu l'informe del delegat Moreno Viña- "un Pacto de unión" entre dues obediències i en cap moment varen contemplar la possibilitat de ser efectivament auspiciats pel Gran Orient i abandonar la seva independència, al marge del que diessin els Reglaments i la Constitució d'aquest; per això afirmaven que allò que havien signat amb Madrid era "un Pacto libre" (4). La Catalana Balear necessitava els organismes responsables dels graus superiors, en mans del G.O.E., així com estar directament o in directament relacionada amb la maçoneria internacional i per això li era necessari disposar de quelcom més que una entitat simbòlica, amb jurisdicció únicament sobre els tres primers graus.

Així mateix, les aspiracions polítiques tant palesades entre els components de les seves lògies i de la cúpula no podien aspirar a gran cosa sense el suport decidit del G.O.E. el necessitaven per dur a terme les grans solucions que els maçons de la Catalana Balear volien aplicar als grans problemes d'Espanya, doncs mai pensaren únicament en Catalunya. Això cal remarcar-ho perquè és molt important i aquí rau precisament una de les contradiccions bàsiques dels seus plantejaments: una organització catalana, restringida a la maçoneria

ria simbòlica i al territori català (a les Balears no aconseguiren auspiciar cap lògia al segle XX) que tenia vocació espanyola, encara que comptés amb sectors -minoritaris sempre nacionalistes i fins i tot separatistes, no podia aspirar a transformar l'Estat.

La contra-proposta que el representant de la Catalana Balear va presentar a la Gran Assamblea del G.O.E. va ser rebutjada i per tant, l'obediència catalana es va considerar a partir d'ara "sin obligació legal de mantener su fuero masónico dentro de lo pactado y con su vigente y propia Constitución decretada en 1886 como ley orgánica del poder regional masónico que la misma le concede a esta Gran Lògia..." (5).

La dita contra-proposta reduïa les competències del G.O.E. a signar i refrendar oficialment els documents de la Catalana Balear pels tres graus simbòlics. Quan a la representació maçònica d'Espanya al món, el seu punt 6ª establia que la Gran Lògia tenia facultats per establir relacions oficials amb les obediències estrangeres (6).

Assumint propostes maximalistes no havia cap possibilitat d'arribar a un acord, però això era precisament del que es tractava, de posar les coses difícils per tal d'acabar amb una situació que de fet havia estat sempre ambigua, font constant de problemes i de la que cap de les dues obediències n'havia obtingut els beneficis esperats.

El juny de 1920 el G.O.E. publicava oficialment la ruptura del Pacte, on s'addueix que "la Gran Logia mantiene la situació equívoca de considerarse, para unos fines, como organismo de la Federación (del G.O. Espanyol) y para otros como cosa al margen de la misma Federación". Tot seguit el document pregunta: si la Catalana Balear entenia el pacte com un acord entre "dos Potencias independientes", ¿perquè havia consentit que els seus membres -al menys sobre el paper- juressin fidelitat al G.O.E.?

"Queremos juzgar todo esto con espíritu sereno y ánimo comedido, y hemos de establecer la piadosa suposición de que el origen del problema estriba en una incomprensión por parte de la Gran Logia de lo que son prácticas masónicas; procedimientos de derecho en la esfera masónica y profana" (7).

Tanmateix, l'obediència espanyola, aprofitant la benenlesa i fent ostentació de "tolerància" i esperit democràtic obria la porta de la reforma constitucional, en sentit federal, (la "Federación" del G.O. Espanyol era en realitat una organització estrictament centralista), sempre i quan fos demanada per la meitat més una de les seves lògies. Res per tant, tenien a fer els homes de la Catalana Balear per aquesta via.

A continuació declarava que des de sempre estaven al corrent de les demandes de l'entitat maçònica catalana, però ignoraven els motius que la justificaven:

"Desde luego no puede atribuirse a que tenga plétora de vida y necesite más amplia esfera de actividad. Al venir al Or.. tenía cuatro logias en actividad, que es el mismo número con que hoy cuenta. Y en esa misma región tiene el Or.. tres logias (fundadas con anterioridad al acuerdo de 1916 que le impedía crearlas), un Capítulo y una Cámara Kadosch, no habiendo creado más logias, a pesar de contar con elementos para ello, porque éstos no quieren depender de la Gran Logia y prefieren no constituir Talleres en tanto esté vigente el acuerdo que reserva a la Gra.. Log.. aquel territorio".

Efectivamente, la precariedad numérica de l'entitat catalana era palesa des de feia anys, com hem vist, tot i que el G.O.E. tampoc podia presumir de prosperar més a Catalunya que els seus adversaris. Auspiciava la "Lealtad", la "Fénix", la "Progreso", de Blanes, que fundaria de nou el 1921, a més del Capítol "Integridad" i la Cambra Kadosh "Germinal".

Finalment, declaren "irregular a la Gr. Log. Simb. Reg. Catalano-Balear, y ruega a las Potencias Masónicas que así la consideren y procedan con respecto de ella conforme a esta declaración que formulamos, suspendiendo todas las relaciones que sostuvieron con dicha Gr. Log., mientras que por pertenecer a nuestro Oriente gozó de la regularidad que antes no tenía" (8).

El mes d'agost del mateix any la Catalana Balear va pu

blicar també la seva pròpia versió sobre la ruptura del Pacte de 1914, en la que es referien un nombre elevat de greuges causades per "la intransigencia del G.O. Español". Segons l'organització catalana, ells havien complert sempre amb el pacte i havien seguit el Rite tal com es practicava al G.O.E., afirmant, que entre ambdues obediències només hi havia diferències d'apreciació que "en nada afecta a lo fundamental de los principios de nuestra Augusta Institución". També es preguntaven si era maçònic titllar d'irregulars a un grup de "200 hermanos en activo (la "Fénix" i la "Lealtad" sumaven uns 75 membres i dels 200 que esmenten n'hi ha un bon nombre de "durments", de manera que el total de maçons actius de que disposen el 1919 no ultrapassava els 100) de cuyos son Venerables Maestros un centenar, Compañeros y aprendices los restantes y figurando entre ellos unos veinte Capitulares? No, nosotros nos rebelamos contra el tildado de irregulares, porque no lo somos, (...) puesto que regularmente hemos sido iniciados y exaltados debidamente, cumpliendo estrictamente lo que prescribe el Ritual del Rito Escocés Antiguo y Aceptado; nosotros negamos autoridad al Gran Oriente Español para lanzar esa excomunión, no le reconocemos ese derecho por ser parte interesada, y por ello apelamos ante las Potencias Maçónicas para que examinen nuestro caso y nos hagan justicia".

La Catalana Balear apuntava, com a única solució del problema maçònic català i espanyol, "la reforma de la Constitución en un sentido altamente autonómico, tal como lo conce

bía el gran apóstol del federalismo y esclarecido masón Don Francisco Pi y Margall, -Pi i Margall no era maçó- però ja-más separatista" (9). Aquesta va ser l'única al·lusió -enca-ra que ben difosa- a la quèstió nacional catalana dins de l'orde. Federalisme pimargallià i no pas nacionalisme era el que, en el pla polític, reivindicaven la majoria dels seus membres.

Consumada la separació, la Catalana Balear va endegar les gestions prop d'algunes obediències estrangeres, particu-larment del G.O. de França, per tal d'aconseguir ésser auspi-ciats; igualment va plantejar la situació al G.O. d'Itàlia i a la maçoneria anglesa, sense obtenir però, de moment, cap resultat.

Per altra banda, els dirigents de la "Fénix" i la "Leal-tad" varen informar haviat al G.O.E. de les gestions realitza-des per la Catalana Balear, a fi que possessin al corrent a la maçoneria europea de la situació i evitar així que l'organit-zació catalana passés a ésser auspiciada per una obediència estrangera. Toit això va ser extensament tractat en una tin-guda conjunta que el 23 de novembre de 1920 varen celebrar les dues lògies (10).

Quan a la Catalana Balear, a partir del mes d'agost de 1919 s'abocaren en l'àmbit intern a la discussió de l'estra-tègia a seguir devant la ruptura i les possibles sol·lucions

a la crisi (11). En la ment de la majoria existia la idea i el desig de prescindir per complet del G.O.E. i convertir-se sense més dilacions en una obediència. El novembre de l'any següent el Sobirà Consell de Govern de Barcelona comunicava que, en data del 20 d'octubre de 1920, havien acordat proposar que s'estudiés la possibilitat de que la Catalana Balear -con sumada la ruptura amb Madrid-, "SE CONVIRTIERA EN GRAN LOGIA ESPAÑOLA, PERDIENDO SU CARACTER DE REGIONAL Y PASANDO A SER NACIONAL" (12).

Un cop realitzada la consulta i votada la proposició a les lògies, el 10 de desembre de 1920 la Gran Maestria publicava oficialment el decret de reorganització i canvi de nom de l'obediència:

"Artículo único. La Asamblea General de la Gran Log. Catalano-Balear se reunirá en SESION EXTRAORDINARIA el día 18 de diciembre del año actual en su asiento oficial de Barcelona (...) con el exclusivo objeto de tratar de los asuntos siguientes:

1ª Reaer acuerdo sobre la conveniencia de que nuestra Gran Logia sea NACIONAL en lugar de REGIONAL" (13).

Finalment, a l'Assamblea extraordinària celebrada els dies 15 i 17 de març de 1921 l'antiga Catalana Balear va desaparèixer definitivament per donar pas a una nova obediència d'àmbit estatal sota el nom de Gran Logia Espanyola.

Quedaven molt lluny els temps de Rossend Arús, Litrán, Vallès i Ribot, E. Fontseré, Llorenç Frau, etc., que varen lluitar durant dècades per aconseguir un poder maçònic català independent de Madrid, federat amb la resta de futures grans lògies d'arreu l'Estat i fins i tot amb les de Portugal. Aquell federalisme catalanista dels anys 70-80 del passat segle havia estat abandonat progressivament per les noves generacions que reorganitzaren l'obediència el present segle. Vint anys després, davant la disjuntiva de seguir aïllats i permanentment ostigats per una potència molt més forta, o bé donar un pas endavant i ultrapassar les fronteres catalanes, optaren per la segona via, convençuts que només convertint-se en una obediència d'abast estatla com el seu oponent podrien aspirar a quelcom més que fer tingudes de ritual per queixar-se de l'hostilitat del Gran Orient o dels perillosos progressos del clericalisme al país i del poc que ells podien fer per donar-hi solucions.

Recordem de nou que en cap moment la qüestió nacional catalana va figurar en les reivindicacions ni va ser tingut en compta per res. De ctalanisme no se'n parlà en cap moment al llarg del període de crisi i sub següent reforma de la Catalana Balear. Per ara, el nacionalisme era quelcom quasi exclusiu de la lògia "Justicia"; a la resta de maçons catalans els preocupava altres temes, estrictament relacionats amb la independència maçònica del simblisme, amb posseir una

obediència pròpia i amb la possibilitat de fer política d'acord amb els seus criteris i no els del G.O.E. Tanmateix, ja no es tornaria a practicar el Rite Modern o Francès, sino que es mantindrien dins de l'Escocès Antic i Acceptat i fins i tot, obligats per les circumstàncies, hagueren d'acceptar de reincorporar el Gran Arquitecte de l'Univers al seu cos doctrinal i a l'encapçalament dels seus documents. La voluntat estatal dels maçons catalans va canviar radicalment el mapa maçònic espanyol.

El 1920 havia estat per l'obediència espanyola un any fructífer, amb augment considerable d'iniciacions i de noves lògies, tant arreu l'Estat com a l'estranger, doncs segons les dades oficials als darrer anys varen experimentar un augment de 776 membres (14). En la seva Gran Assamblea dels anys 1920-1921 s'aprovaren actuacions i propostes de diversa naturalesa, tals com protestar oficialment contra l'anomenat "terror blanc" a Hungria, demanar la supressió de la pena de mort, petició al govern perquè establís escoles de castellà a Grècia, Turquia, Palestina i Síria. La Catalana Balear, en cara sota els auspicis del Gran Orient, havia proposat que no s'admetés a profans pertanyents als Somatens, Defensa Ciutadana i similars i que es declarés falta greu que un maçó substituís en el treball a vaguistes. També volien demanar al govern que establís relacions diplomàtiques amb Rússia.

Les Comissions encarregades dels temes varen dictaminar que la maçoneria no podia orientar les seves activitats a l'oreig dels successos polítics concrets ni menys encara al de les passions polítiques, sino que havia de defensar principis. Tanmateix, l'Assamblea va aprovar de sumar-se a tota acció tendent a acabar amb el bloquig a Rússia i defensar el dret a la vaga i el rebuig de l'esquirolisme. Per no caure en les accions polítiques concretes, tampoc va ser aprovada una proposta de la lògia "Lealtad" demanant la destitució de "la autoridad civil de Barcelona".

Sobre el problema marroquí la Gran Assamblea va aprovar per unanimitat que es sollicités al govern espanyol la celebració d'un referendum a la colònia i que en cap cas la penetració espanyola a aquell territori havia de ser violenta.

La Lealtad va presentar a la Gran Assamblea un document defensant el reconeixement de les petites nacionalitats, emparada en les declaracions de principis de la Lliga de les Nacions, proposant que les lògies d'una mateixa regió poguessin comunicar-se entre elles amb la llengua o dialecte respectiu. Com era d'esperar, la iniciativa va ser rebutjada per majoria en votació secreta. Tot i que la proposició del taller barceloní no havia estat elaborat amb l'aprovació de tots els seus membres, és significatiu senyalar el canvi que experimenten envers el catalanisme fins i tot els sectors maçònics que hom podria definir com centralistes (15).

La lògia "Fénix" va intervenir demanant que es prestés suport al "Bureau International de Relations Maçoniques", que es trobava en crisi arrel de la guerra i calia reorganitzar-lo, el qual s'acceptà recordant que ja el Gran Consell tenia previst d'assistir al pròxim congrés maçònic internacional amb aquest objectiu (16).

Un any després (juny de 1921) el G.O.E. aconseguia crear una tercera lògia a Barcelona: la "Liberación", impulsada per la "Fénix" i encapçalada per Manuel Portela Valladares. El propòsit que dugué als membres de la Fénix -a la qual pertany Portela- a fundar el nou taller va ser, segons els documents d'aquesta, possibilitar l'entrada a l'orde de treballadors i persones amb nivell econòmic limitat. Volien, en definitiva, allò que en una tinguda conjunta amb la "Lealtad" anomenaren "una logia econòmica, para que nuestra Orden tenga elementos de combate en todos los órdenes sociales y económicos", a fi d'atraure a "aquellos hombres de buena voluntad que únicamente por causas económicas se ven alejados de nosotros" (17). Dos anys després la lògia "Liberación" comptava amb 59 membres actius. Eren els anys en que el G.O.E. va fundar arreu l'Estat algunes lògies especials per la classe obrera, com recordarem.

Es evident que la creació de la G.L. Espanyola va trasvalsar en primer lloc la vida maçònica catalana i va fer tēmer a les entitats del G.O.E. que els seus oponents

acabessin sent hegemònics al país. El mes següent de la fundació de la G.L. Espanyola (2 d'abril de 1921) la "Fénix" i la "Lealtad" varen celebrar una assemblea extraordinària amb l'objectiu d'abordar la nova situació. Com a primera mesura es proposà de crear noves lògies encara que fos mitjançant la reducció del nombre de components de les existents. La meta era poder constituir una Gran Lògia a Catalunya sota l'obediència del Gran Orient. Segons els Estatuts calien un mínim de set tallers per crear-la. Hom apuntà la possibilitat de fundar-ne a Ciutat de Mallorca, Badalona, Mataró, Blanes i Reus, on hi havia germans "durments". En finalitzar l'assemblea es nomenà al germà "Voluntad" (Portela Valladares) perquè gestionés a Madrid el permís per a constituir una Gran Lògia Regional de Catalunya i es nomenà vàries comissions per intentar de fundar noves lògies (18).

Preocupada pel futur del G.O.E. a Catalunya, la "Lealtad" advertia per aquestes dates a la seu de Madrid que l'obediència rival estava realitzant una intensa campanya a l'estranger per tal d'obtenir reconeixement oficial, així com que projectava crear un Capítol, una Cambra Kadosh i un Suprem Consell del Grau 33^a.

Potser convençuda que a Madrid no acabaven d'entendre què estava passant a Catalunya i que, per tant, no serien capaços d'actuar de la manera i en el sentit correcte, la veterana "Lealtad" -que més d'una vegada s'havia enfrontar al

G.O. Espanyol per divergir de les valoracions i decisions de Madrid va decidir proposar a l'assamblea general de 1922 que aquesta fos declarada constituent, a fi d'abordar la reforma de la Constitució, conscient que els temps exigien alguna cosa més que tenir una representació a Madrid que es reunia amb poder legislatiu però que només l'exercia un cop l'any i limitadament.

En aquest punt els desitjos de la "Lealtad" es compliren i el G.O.E. va decretar que la pròxima Gran Assamblea fos constituent, "teniendo en cuenta que ya existe alguna otra proposición aprobada por esta Asamblea que supone también la reforma de la Constitución..." (19). El maig de l'any següent els dirigents del Gran Orient es presentaven a la Conferència de Suprem Consell del Grau 33a, celebrada a Laussana, amb la proposta de reconvertir l'obediència en una federació de grans lògies sota la direcció d'un Suprem Consell per Espanya, com estipulaven els principis del Rite Escocès Antic i Acceptat.

Quan a la G.L. Espanyola, tres anys després comptava amb set lògies a Catalunya (i no nou perquè la "Cataluña" i la "Gesoria" ja no existien) i amb tres triangles: "Unión", a Canet de Mar, "Verdad", a Calella i "Fénix", a Badalona, encara que no reeixirien cap dels tres. Fora de Catalunya auspiciaven la lògia "Costante Alona", a Alacant i el triangle -després lògia- "Autonomía", de La Línea. Els tallers

amb activitat real a Catalunya eren, doncs, els següents: "Redención", "Humanidad", "Adelante", "Justicia", "La Sagesse")fins ara sota obediència francesa), "Ruiz Zorrilla" i "Helios", fundada el febrer de 1923 (20).

La nova obediència va publicar el primer número del seu butlletí oficial -de periodicitat mensual però de fet d'aparició força irregular- el març de 1921. En el mateix es donava notícia de que havien estat una de les obediències fundadores de l'Associació Maçònica Internacional, a Ginebra i que s'havien convertit en una potència d'àmbit estatal a causa "del estado de decadencia que se observaba en el funcionamiento de la francmasonería de España a pesar de existir un Gran Oriente, cuya irradiación es nula, siendo demostrado de los trascrito, el hecho de carecer de representación en la absoluta mayoría de poblaciones importantes de nuestro país, dedicando únicamente su atención en auspiciar Logias fuera de nuestro territorio.

Prescindint de la versió parcial i interessada de la Gran Lògia, era cert que el G.O.E. auspiciava tantes o més lògies a l'estranger. A Espanya superaven la cinqüentena. Però el atorgava superioritat quantitativa i qualitativa al G.O.E. sobre el seu rival no era només una qüestió de números, sino que el primer ostentava el control de la maçoneria filosòfica -els graus superiors- mitjançant les organitzacions de la qual -capítols, Cambres Kadosh, areòpags i el Su

prem Consell del Grau 33^a- fiscalitzava tota la vida maçònica de les lògies i tenia el poder de decidir quins germans eren mereixedors d'aspirar als graus superios. La Gran Lògia podia fer la competència al Gran Orient dins la maçoneria simbòlica i prou, perquè si el seu Gran Mestre Francesc Esteva, L. Gertsh, J.Jorge Vinaixa, etc. ostentaven graus superios i pertanyien simultàniament a organismes filosòfics o al Suprem Consell, controlats tots pel Gran Orient, era perquè aquest seguia considerant que eren regulars; del contrari, podria, arribar el moment convenient, posar en dubte la pertinença dels caps de la Gran Lògia al filosofisme o bé tancar l'aixeta de l'expedició de títols de graus superios pels germans adscrits als seus tallers.

Es cert que des del segle XIX els defensors de la independència del simbolisme, argumentaven que els tres graus bàsics eren suficients i en ells estava continguda sintèticament tota la doctrina i la sabiduria de l'orde. Tanmateix, la pràctica totalitat dels dirigents de la Gran Lògia Espanyola eren posseïdors de graus superiors atorgats per organismes filosòfics. Es una de les moltes contradiccions que enraria la vida de la maçoneria catalana. Es clar que la G.L.E. podia crear el seu propi Suprem Consell, però no hagués estat reconegut per cap altra dels existents al món, ja que només en podia existir un per cada país.

Al G.O.E. imperava el centralisme més cru o si es vol el caciquisme en versió maçònica, per les raons de preeminència que ja hem apuntat; la G.L.E., però, podia fer-li una competència molt important i amb grans possibilitats de consolidar-se com a alternativa maçònica arreu l'Estat en el pla del simbolisme, doncs la trajectòria de l'obediència madrilenya al llarg de vint anys havia provocat l'aparició de sectors descontents, tant per raons polítiques (considerar la cúpula de l'obediència com a massa moderada i poc compromesa políticament) o per raons més o menys administratives: el centralisme amb totes les seves conseqüències. Hi havia un tercer grup en discòrdia, però molt reduït i que, amb excepcions, no feia soroll: els que podriem anomenar "esotèrics", on convergien elements espiritistes i teosofistes, com Climent Terrer i la lògia barcelonina "Inmortalidad", adscrita a la Gran Lògia i després al Gran Orient. Eren els heterodoxes, guanyats per la càbala, l'alquímia o l'ocultisme tant en voga els anys vint i trenta arreu d'Europa.

La G.L.E. feia una defensa abrandada del simbolisme i per aquest terme entenia dues coses diferents, cadascuna de les quals era aplicada segons les preferències dels personatges o de l'oportunitat del moment. Unes vegades lluitar per simbolisme era defensar una maçoneria federal, estructurada a partir de grans lògies autònomes i sense cap poder centralista i fiscalitzador. Aquesta interpretació tenia molts adeptes

tes fins i tot a les files del G.O.E., perquè el mot centralista ja tenia mala premsa des de feia anys, tant en el camp polític com en el maçònic.

La segona acepció era més ambigua, perquè a voltes el concepte era emprat com a definidor d'un sistema doctrinal genuí, ben diferenciat dels altres, però que no ultrapassava el marc del Rite Escocès practicat pel G.O.E. i que si en alguna cosa es diferenciava d'aquest era en què reivindicava independència també per fer política, ja que a les lògies simbòliques estava prohibit parlar de política i de religió, però als capítols i Cambres Kadosh no...

Encara hi havia una altra interpretació del mot simbolisme, que feia referència a l'estudi dels símbols, de la filosofia simbòlica, basada en el pensament analògic, interpretació grata especialment als sectors esotèrics de l'orde, que a l'època acostumaven a simultanejar el seu maçonisme amb la pertinença a grups teosòfics, al si dels quals s'ensenyava la filosofia oculta, clau per interpretar "correctament" els símbols maçònics, els hindus, els cristians, egipcis, druides, etc.

Potser aquest corrent podia ser titllat d'espiritualista i fantasiós pels germans més materialistes, racionalistes -hegemònics a l'orde-, però malgrat les deformacions en què podien caure, afirmaven amb raó que si havia a l'època algú

que encara comprenia els símbols i les doctrines maçòniques eren ells. Potser pecaven de sincretistes -i en la tradició el correcte és la síntesi i no el sincretisme- però eren els únics sensibles a les explicacions que René Guenon i altres autors varen fer a l'època dels símbols maçònics, demostrant que els propis maçons eren, en la majoria de casos, ignorants del sentit profund de les seves doctrines i per aquesta raó no havien sentit cap puritre en alterar o simplement ignorar els rites, les cerimònies i el cos doctrinal de l'orde ja que no entenien en absolut de què parlaven aquests. A la maçoneria espanyola i catalana, aquest sectors esotèrics eren els "maçons de tradició", com diríem en l'actualitat, entenent per aquest terme la maçoneria que s'ocupa essencialment de l'estudi i la pràctica del Rite, la ciència i la filosofia maçòniques, de naturalesa espiritual però no religiosa i que predica una forma diferent de fer política.

En el primer número del butlletí oficial de la G.L.E. els seus responsables varen escollir com a carta de presentació doctrinal una conferència llegida per Eveli Toront a la seva lògia, la "Helios", de Barcelona, de la que n'era el Primer Vigilant (21). Era aquesta una entitat de les que podem qualificar d'espiritualistes, amb elements teosòfics com ell. Potser va influir en l'elecció el fet que el Gran Secretari, el suís Louis Gertsch fos també teòsof o que la nova obediència volia oferir una imatge diferenciadora respecte

del Gran Orient, alhora que declarava defensar una maçoneria allunyada completament de les lluites de partit i de la política concreta. Abona el que afirmen el fet que al mateix número es deia del G.O.E. que "el caciquisme reinante en las alturas" havia provocat "que la Masonería española siguiese una política determinada", suposem que aludint a Diego Martí nez Barrio, cap de la "revolta simbolista" al Gran Orient, cap destacat del Partit Republicà Radical de Lerroux, doncs al Suprem Consell de Madrid hi havia de tot, fins i tot el conegut teòsof Mario Roso de Luna.

La conferència d'E. Torent reproduïda pel butlletí donava la imatge d'una maçoneria molt preocupada pel simbolisme i la seva filosofia. Reproduïm alguns dels fragments de més interès:

"El Simbolismo es un estado particular de la "Ciencia Filosófica", en la que todas las "afirmaciones científicas" están representadas por "Símbolos". (...) El único inconveniente que podrá reprocharse a los "Símbolos" es el peligro de que algunos Hermanos no instruidos suficientemente, no los comprendan más que superficialmente y tomen la forma por el fondo, los medios por el fin y no apereciban más horizonte que las prácticas masónicas celebradas en el Templo. (...) Las representaciones Masónicas tienen una profunda significación y no son para los cerebros débiles (...).

"El hombre positivista que no obedece más que a su razón no es un masón verdadero... Algunos masones se han mostrado favorables a la supresión de los Símbolos... No comprendiendo la tradición, la condena" (...).

"La Masonería está unida al Simbolismo como el alma al cuerpo, (...) constituye el gérmen de donde salió robusto el "Arbol Masónico" (...).

La inequívoca defensa d'una filosofía simbòlica tradicional i espiritualista havia de portar, forçosament, a reivindicar igualment la pràctica de la maçoneria filosòfica dels alts graus, tal com l'aborda a continuació E. Torent:

"Aquel que ama el estudio, la observación, que mira el fondo y no la forma de las cosas, aprenderá en los "Grados Superiores", la utilidad de las representaciones "Simbólicas" y "emblemáticas" para la revelación de la "Verdad".

"Si hacemos una comparación entre la Institución Masónica y aquellas de los "Magos de Persia", de los "Brahmanes de la India", de los "Druidas de Galia" y de los "Misterios de Egipto", veremos que con ellos aspiramos a la instrucción universal por la "Ciencia", la "Verdad" y por la "Virtud" (...).

"No faltan los que dicen que los "Grados Masónicos" [es refereix als graus superiors] son un espíritu aristocrático en la Masonería. (...) Si quieren decir que los Capítulos as-

piran a tener en su seno hombres inteligentes e instruidos, es justo y natural... Si es esto el espíritu aristocrático a que hacen referencia, tenemos el honor de decirlo, existe efectivamente en nuestras Logias y Capítulos, y tendremos buen cuidado de que jamás desaparezca" (22).

Aquells maçons que només s'interessen per la política, afirma després E. Torent, no els convé de pertanyer als Capítols ni aspirar, doncs, als graus superiors, i més encara: és preferible que no s'apropin a la maçoneria.

Obviament que aquesta és només una veu -emprada ara més per necessitats d'un contexte puntual- i no pas la veu de l'obediència, tot i que precisament el sector més minoritari de l'obediència faci en aquesta ocasió el paper de protagonista.

Els anys vint el teosofisme es va posar tant de moda entre els medis neoespiritualistes catalans que l'Església va encomanar al pare Joan Tusquets d'emprendre una campanya contra el mateix (23), i alguns dels dirigents maçons més influents militaven simultàniament a les files teosofistes. Però no per això la Gran Lògia va convertir-se en un catau d'esotèrics que contemplaven la política amb indiferència. Ans al contrari, va apostar aviat i amb claretat per la intervenció directa de l'orde en la vida política i social del país.

També podem apuntar una segona -i gens menyspreable- raó d'aquesta presentació "moderada" i distanciada dels avatars socials, on l'única política que es propugna és l'anticlericalisme. Aquesta raó cal cercar-la en el particular interès de la G.L.E. per ésser admesa a la neixent Associació Maçònica Internacional (a partir d'ara AMI), de la que, efectivament, va ser una de les obediències fundadores.

La fundació de l'AMI i la seva influència en la vida maçònica espanyola.

El març de 1921 era constituïda la Gran Lògia Espanyola, el mes d'octubre del mateix any es fundava a Ginebra l'AMI, sorgida de la reorganització del "Bureau International de Relations Maçonniques", desapareguda a causa de la guerra, l'ànima del qual havia estat Eduard Quartier-La-Tente, que ara va ser nomenat Gran Canciller de la renovada entitat maçònica internacionala (24).

Les reunions preparatòries per a la fundació de l'organisme internacional varen començar a principis de 1920, quan Quartier-La-Tente i un reduït grup de maçons europeus varen endegar les gestions, alhora que es dirigien a totes les obediències importants per tal de recabar la seva col.laboració en l'empresa. A l'efecte es va convocar un Congrès Maçònic Universal del Simbolisme, a celebrar a Ginebra l'any següent,

que va ser el primer congrés maçònic internacional de la post guerra.

El G.O.E. va notificar per mitjà del seu butlletí oficial que havien estat convidats a l'esmentat congrés, així com al que reuniria els Supremes Consells del Grau 33^a a Roma, la propera tardor de 1920. "En ambos congresos, -deia la nota- a los que tenemos acordado asistir, (...) han de tratarse asuntos de verdadera y gran importancia Masónica" (25). Dos mesos després el butlletí reproduïa una proposició de la lògia "Fénix" de Barcelona en defensa del significat i l'obra realitzada pel "Bureau" i el germà Quartier-La-Tente. Es conminava a tots perquè recolzessin la reorganització de l'entitat, la decadència de la qual era causada en gran part -es deia- per la indiferència de les maçoneries anglesa i nordamericana al llarg dels divuit anys d'existència del "Bureau". La proposta de la "Fénix", en simbiosi amb el Gran Orient, afirmava en primer lloc que "si la Masonería anglosajona se encasilla en sus posiciones prescindiendo del resto de la Orden, el Bureau propondría intentar, al menos, la común y directa inteligencia de la Masonería latina, suiza, sudamericana regualr (l'auspiciada per l'anglosaxona) y tal vez la alemana, (...) que convirtieran el organismo dirigido por el hermano Quartier-La-Tente en un Directorio Masónico que (...) fuera un orientador y (...) y un juez supremo y árbitro en todas las cuestiones que puedan afectar, no sólo a la familia masónica, sino a la Humanidad en general" (26).

Finalment, però, el Gran Orient no va presentar-se al Congrés de Ginebra, celebrat el 19-23 d'octubre de 1921 i el dia anterior a la clausura va enviar un telegrama d'adhesió, lamentant no haver pogut enviar-hi un Delegat i acceptant a priori les resolucions que es prenguessin. ¿Perquè no va assistir-hi l'obediència espanyola, havent estat convidada des de l'any anterior? No coneixem documents que facin al·lusió clara a aquesta important qüestió. Podriem apuntar que un cop més el G.O.E. intentava d'obtenir el reconeixement de la maçoneria anglesa -com el tenia la portuguesa- i aquesta era una maniobra més d'aproximació a la família anglosaxona, que d'antuvi havia ignorat el "Bureau" per considerar-lo un "catau d'irregulars". També podriem suposar que, no assistint-hi la representació oficial de la maçoneria espanyola, posava en un compromís a la futura AMI, ja que al congrés si hi eren els delegats de la G.L.E.

Sigui com sigui, el fet és que, sorprenentment, la representació espanyola a Ginebra va ser ostentada per una obediència que no podia representar ni al 10% de les lògies i els maçons de l'Estat, que havia estat convertida feia menys d'un any en obediència d'abast estatal i que tots els seus membres amb graus superiors només podien afiliar-se a les entitats filosòfiques del Gran Orient Espanyol.

Podem preguntar-nos per quina via els maçons catalans varen aconseguir guanyar la partida al seu oponent, què va-

ren explicar als maçons europeus per ésser admesos com a poder simbòlic oficial espanyol. Es cert que era un congrés de poders simbòlics, amb exclusió del filosofisme i els Supremes Consells del Grau 33^a i en el que es posà especial ènfasi en defensar aquest sistema maçònic i la seva completa independència del filosofisme, amb tot el qual comulgava perfectament la Gran Lògia. Però també no és que hi eren altres obediències tant centralistes com l'espanyola, tals com el G.O. de França o el d'Itàlia, la qual cosa no va impedir que subscriuissin tots els acords de Ginebra -atorgar independència al simbolisme- i es convertissin en membres fundadors de l'AMI, com la G.L.E.

Aquesta victòria en el pla internacional de l'obediència catalana va ser realment un cop gens esperat a Madrid. Quan intentaren reaccionar i enganxar-se al carro dels protagonistes, la Gran Lògia estava ocupant el lloc de la representació espanyola. A la sisena sessió del congrés, el seu Gran Mestre F. Esteva va llegir el telegrama del G.O.E. al que ens hem referit més amunt, apostil·lant que es felicitava d'aquesta adhesió, "aunque tardía"; la Gran Cancilleria, per voluntat dels congressistes, va prendre nota de l'adhesió i va aplicar a l'obediència de Madrid la mateixa decisió que pèr la Gran Lògia Nacional d'Itàlia, dirigida pel controvertit (com veurem més endavant) Raoul M. Palermi: "... quedarã ajena a las decisiones tomadas" (27).

El 23 d'octubre quedava constituïda l'AMI, fundada per 12 obediències, entre les quals figurava la Gran Lògia Espanyola i la signatura de F. Esteva Bertran, potser davant els ulls incrèduls del G.O.E. Les altres obediències fundadores eren la G.L. de l'Estat de Nova York, la G.L. de Viena, el G.O. de Bulgària, el G.O. de Bèlgida, el G.O. de França, la G.L. de França, el G.O. d'Itàlia, el G.O. dels Països Baixos, el G.O. Lusità Unit de Portugal, la G.L. Suïssa Alpina i el G.O. de Turquia.

Al menys aparentment, l'única raó per la qual el G.O.E. no era present a l'AMI era que s'havia negat a signar els principis de la mateixa, segons els quals només s'admetia a les obediències que havien atorgat completa independència al simbolisme, es a dir, a les lògies simbòliques, convertint-se així els grans orientes en organitzacions del Filisofisme a la cúpula dels quals estava el Suprem Consell del Grau 33^a. Amb semblant estructuració, un gran orient passava a convertir-se en una entitat un xic ambigua i amb escassos poders, ja que quedava encotillada -minvada- entre les atribucions que li prenia el poder simbòlic -agrupat en grans lògies- i el Suprem Consell, que en teoria -i només en teoria- funcionava completament autònom del Gran Orient. L'obediència espanyola es va negat a sotmetres a una tal minva d'atribucions, acostumada com estava, a ostentar tot el poder maçònic en règim de quasi monopoli. No tota la cúpula de Madrid, però, estava d'acord en continuar organitzats com si res no estigués pas-

sant a la maçoneria internacional i a l'espanyola, amb una obediència rival disposada a treure partit de tots els errors que cometessin.

Per altra banda, el G.O.E. tenia també problemes en els forums maçònics internacionals des de primers de segle i a la Conferència Internacional de Supremes consells del 33ª celebrada a Washington el 1912, els americans varen vetar la presència del Suprem Consell espanyol aduint que auspiciava lògies als EEUU i estaven violant les lleis de territorialitat acceptades unànimament des del passat segle. Els maçons espanyols eren conscients que en aquest cas la raó estava amb els ianquis, però arribarà el moment de les negociacions i l'obediència espanyola denunciarà la "invasió" maçònica de Filipines per part dels nordamericans, éssent, com era, un territori maçònicament inequívocament espanyol; en parlarem en el capítol dedicat a colonialisme.

Des de 1900 abans s'observa amb claretat dins les maçoneries europees d'orientació llatina una clara tendència a atorgar al simbolisme la plena autonomia o independència respecte dels graus superiors, sense per això dissoldre els Grans Orientes que continuaven estretament units al Suprem Consells del Grau 33ª convertint-se amb variants, en òrgans de coordinació i supervisió de les organitzacions simbòliques (amb o sense grans lògies regionals), alhora que servien de nexa entre el Suprem Consell i el simbolisme. El congrés

maçonic de París, celebrat el 1900, va consolidar i legitimar aquesta tendència, entre altres raons perquè es consideraren més democràtica que el centralisme tradicional. El 1902 el G.O.E. va reformar la seva Constitució, seguint el corrent imperant als seus homònims europeus, promulgada el 1903.

La nova Constitució pretenia "poner término a la lucha entre el Simbolismo y el Filosofismo". Tanmateix, la reforma consistia en poca cosa més que les lògies simbòliques elegis sin per democràcia directa, el Gran Mestre, càrrec que no es separarà del de Gran Comanador. Però com sigui que això no suposava l'autonomia de les lògies simbòliques i, a més, els càrrecs clau d'un i altre organisme havien de ser ocupats per les mateixes persones, la reforma no va solucionar res. El G.O.E. només organitzarà grans lògies a l'estranger, com a Filipines i Puerto Rico, però no al territori espanyol (28).

En separar del tot el simbolisme del filosofisme s'acabaren les lògies capitulars -com era usual al segle passat- on els graus superiors al 4^è es reunien paral·lelament, formant "capítol" dins la lògia simbòlica. Ara els capítols constituïen entitats del tot separades de les lògies simbòliques, de manera que s'hi havien d'afiliar els graus superiors de cada localitat. Així, als capítols hi confluen elements de les diferents lògies, al si dels quals es discutien els problemes i les qüestions -vedades a les lògies simbòli-

ques, com la política- de manera conjunta, tal com ho preci-
sava un document del Suprem Consell adreçat a la lògia Leal-
tad, a l'abril de 1918 (29). Això implicava, naturalment,
que els components de la Catalana Balear amb graus superiors
havien d'inscriure's a un capítol del G.O.E. -en aquest cas
el capítol "Integridad", de Barcelona- o bé sol·licitar de
l'alt organisme la patent necessària per constituir-ne un,
cosa difícil, si tenim en compte que el Suprem Consell es
confonia a Madrid amb el Gran Orient... Resultat: que els
graus superiors de la Catalana Balear no s'afiliaven al ca-
pítol de l'obediència rival, encara que els posseïdors del
grau 33º pertanyessin al Suprem Consell de Madrid, com era
el cas del Gran Mestre F. Esteva, L. Gertsch i altres diri-
gents de l'obediència. I no cal dir que aquests estaven es-
pecialment interessats en estar presents allí on es ventila-
ven els grans temes nacionals i internacionals del filoso-
fisme i on es plantejaven les qüestions al més alt nivell
maçònic. En el cas de la Catalana Balear la pertinença dels
seus membres al capítol "Integridad" -l'únic a Catalunya du-
rant molts anys- era només relativament important, ja que
ells tractaven els mateixos temes "polítics" a les lògies
simbòliques. I tenint representants seus al Suprem consell
estaven assabentats de les orientacions generals del filoso-
fisme.

Per fi, el G.O.E. va decidir de reformar de veritat i amb profunditat la seva Constitució, pressionant tant pels corrents interns, descontents amb la inèrcia centralista i burocràtica de la seva cúpula, com per la imperiosa necessitat de no quedar marginat de la maçoneria internacional, en uns anys en què tota gran organització se sent temptada de crear la seva pròpia internacional i es respira un clima propici per unir forces, voluntats i fins i tot països en tasques comunes, presidits per ideals internacionalistes (30). Com no havia de sentir la temptació la maçoneria, que des del segle XVII estava reivindicant la fraternitat universal, la unió dels pobles d'un mateix continent i la posterior unió d'aquests en una unió universal, rèplica de la vella sinarquia del pensament tradicional antic, que somniava en un món amb un sol govern, una sola llengua i una religió universal.

Les raons que impulsaren al G.O.E. a portar a terme la reforma més important de la seva història han estat poc estudiades. Ferrer Benimeli i els autors que han seguit els seus passos descriuen el procés breument i no aporten gaires explicacions (31). Per la seva banda, M^a.D. Gómez Molleda -qui ha prestat més atenció al tema- s'ha centrat exclusivament ens els aspectes polítics de la qüestió, doncs tota la seva obra, per altra banda de consulta obligada, està presidida per l'intent permanent de demostrar que totes les accions de la maçoneria espanyola eren motivades i estaven presidides per

la política. Malauradament, la professora Gómex Molleda sembla haver vist només aquest aspecte i ha confós encara més la situació dividint els maçons entre "polítics" i "apolítics", quan el correcte serà discernir entre dues formes divergents d'incidir en la política del país, ja que de política tots en feien -i no ho negaren mai-, però el nus de la qüestió estava en el com calia intervenir perquè la política espanyola discorregués per la via dels principis maçònics. Perquè el Filosofisme no era "apolític", sino que havia estat, precisament, el que dictava les orientacions polítiques generals de les lògies simbòliques i es negava a perdre aquest privilegi. Potser els seus dirigents eren ideològicament més dretans que la majoria dels Simbolisme i la qüestió és que uns pensaven en una república laica i socialment moderada i els altres en una "república de treballadors". Però cal subratllar també que el Filosofisme entenia de forma diferent la manera com s'havia d'influir en la societat espanyola. Per altra banda, el que tenim els alts graus és que el simbolisme, on eren majoria els maçons novells, acabessin convertint les lògies en clubs i ateneus, en el que no es fes res més que política; això és el que va succeir a la II República.

L'esmentada autora no ha prestat cap atenció a les implicacions que pel G.O.E. podien tenir l'existència d'un poder simbòlic d'abast espanyol -la G.L.E.- al mateix moment

de la fundació de l'AMI. També ha ignorat del tot la importància que revestia pel G.O.E. poder integrar-se a l'organisme internacional i apenes es refereix a les pressions a què estava sotmesa l'obediència de Madrid i particularment el seu Suprem Consell per part dels nordamericans.

Els plantejaments que comencen a demanar la reforma federal i la independència del simbolisme -recordem que això és palès a partir de 1920- tenen ja molt present la recent creació de la G.L.E., poder simbòlic independent que pot arrebatat la representació maçònica espanyola a dins i a fora de l'Estat, en un moment de creixent protagonisme nacional i internacional del simbolisme dins la maçoneria. I si són els catalans del G.O.E. en primer lloc els qui demanen la reforma és perquè són ells qui viuen més directament el canvi que s'ha operat en el panorama maçònic català i que ja està present a la resta de l'Estat. Sumem-hi a això que a l'any 1921 la situació internacional del G.O.E. és més crítica que mai. Aleshores queden molts pocs maçons al'obediència que dubtin de la necessitat de fer reformes amb rapidesa. Sense analitzar aquests elements no és possible de comprendre la trajectòria del Gran Orient ni tampoc entendre les implicacions polítiques d'aquesta reorganització dins l'orde, perquè a la política general espanyola li afectaven altres forces i esdeveniments de més transcendència pel país que les reformes internes de l'orde i els enfrontaments de "moderats" i "radi-

cals" per imposar cadascun d'ells les directrius ideològiques més pròximes a llurs respectius partits o ideologies. Insistent: ha començat la ideologització de la maçoneria espanyola, la penetració partidista dins l'orde, i no pas la maçonització dels partits i la política espanyola.

La reorganització del G.O.E. -"reajuste teòric"-, com li diu Gómez Molelda, no converteix aquesta obediència en la "plataforma de convergència de las fuerzas de izquierda", com afirma, molt en sintonia amb el pensament contubernista del pare Tusquets, Carlavilla, comín Colomer, etc. També hi ha un sector maçònic d'irreductibles, que segueixen conformant la història de l'orde amb la història d'Espanya i de tot l'Occident.

Els anys anteriors a la Dictadura de Primo de Rivera d'hortodòxia doctrinal de l'orde segueix insistint en la clarificació del què és fer política en maçoneria. El butlletí del Gran Orient publica en desembre de 1921 i el gener de 1922 un extens article en dues parts dedicats a la maçoneria i la política, signats pel membre de la lògia "Lealtad" i del Suprem Consell del Grau 33ª, Francisco Seguí, simbòlic "Guerra", grau 33ª.

Com ja havia manifestat el G.O.E. en temps de Morayta, l'orde havia de treballar per l'adveniment de la república, "pero indirectamente", diu l'autor, "se impone, por tanto,

una Política pasiva, no de bandera, sí de doctrina".

"Llevar esa política a las Sociedades, es la misión de la Masonería (...) La masonería no aumenta su libro; siempre es el mismo: la Verdad es única y no puede extenderse; (...) nuestras armas son eternamente las mismas: Ciencia, Tolerancia, Amor; el eterno lema: Libertad, Igualdad, Fraternidad. Los sabios son libres, los tolerantes cariñosos, los alturistas justos".

"La sociedad regida por esos ideales tienen una política sublime; esa es la que persigue la Masonería y por ende los masones; por eso trabajan, por eso son políticos. (...) Del choque de dos ideas políticas sale la muerte. (...) Las ideas chocan, las virtudes, nunca, unidas producen una tercera" (32).

Convençut, com la resta de la societat, que el gran problema social a partir d'ara havia de ser la lluita entre el capital i el treball "los dos campeones del torneó" -diu el butlletí-, els maçons entenen el conflicte com una lluita entre dos drets: el dels treballadors i el dels patrons. Així, el paper de l'orde havia de tendir a "iniciar al obrero en sus derechos, enseñar al patrono el límite de los suyos. En el tempo los dos son hermanos, fuera de él deben ser lo también".

Sobre la segona gran dicotomia -"la Monarquía i el Pueblo"- afirma l'article que la primera "tiene del Poder", però que el poble tenia "el Derecho", per prendre partit obertament: "la una es el egoísmo, el otro es la abnegación; la priemra es la sombra, el segundo la luz. "Dónde está, pues, la Masonería?; al lado del pueblo. ¿Es republicana?; no; pero no es monárquica. La monarquía es un privilegio, y la Masonería no los admite; al contrario, los combate; (...) lealmente, con la idea, con la palabra, ilustrando. La Masonería, pues, trabaja en pro de la República, pero indirectamente; no por ella, sino por algo más que ella".

El pactisme, la defensa dels principis de la democràcia liberal i la harmonia de classes és -i seguirà sent al llarg del segle XX- la pedra angular de totes les formulacions doctrinals centrades en la política i les lluites socials. Ens referim, obviament, a les posicions oficials d'ambdues obediències i no pas a les opcions personals dels maçons o d'alguns tallers que bladiran un maçonisme unit a ideologies concretes, com per exemple la lògia "Karl Marx", de Barcelona, durant la II República.

Certament que l'orde ha apostat per la república des de finals del passat segle, però cap govern de la Restauració pot acusar-la de violar la Constitució espanyola, que és el principi que l'orde obliga a respectar, sempre que existeixi un sistema més o menys democràtic. Naturalment que

tot això és molt ambigu i per això mateix extremadament mani-
pulable, però aquest era el terreny doctrinal en què es movia
la maçoneria llatina espanyola i europea. I no era pas l'úni-
ca institució no partidista de la Restauració que defensava
principis polítics, encara que va ser la que va comptar amb
més polítics actius de primera, segona i tercera fila en la
història contemporània d'Espanya.

Semblant peculiaritat va espantar sobretot aquells que
entenien la política com un espai privilegiat on ells fixa-
ven les regles de participació molt particularment a l'Esgl̄e-
sia, que va veure i intuir moltes coses, cap de les quals,
però, no va saber ni poder entendre, bàsicament perquè feia
-si se'm permet l'expressió- una lectura tronada de la reali-
tat; aplicava receptes i doctrines arcaiques per a analitzar
realitats massa noves i dinàmiques per entendre-les, fer les
pertinents reflexions i a continuació treure'n conclusions,
en lloc de fer declaracions alarmistes, proposar receptes ex-
peditives i anatemitzar la meitat del país.

Tots coneixem les honroses excepcions, però en els anys
decisius no varen significar quasi res i tampoc pogueren do-
nar un caire diferent a l'Església espanyola i catalana.

Entre les activitats polítiques que movilitzà al Gran
Orient els anys 1920-1924 figura en primer lloc la campanya
en favor d'Unamuno, perseguit per delictes d'impremta a par-
tir de setembre de 1920. En l'esmentada campanya jugà un pa-

per important el Gran Mestre Luis Simarro, que era -com recordarem- el president de la Lliga dels Drets de l'Home, la qual va lliurar a l'opinió pública una declaració en favor d'Unamuno (33).

Preocupats com estaven pel clima de gran tensió, crisi política i violència social que vivia Espanya en l'inici dels anys vint, a la Gran Assemblea de 1921 es va aprovar de sol·licitar als governs la redacció d'un projecte de llei encaminat a que aquests adoptessin mesures d'equitat en la lluita entre capital i treball (34). Per la seva banda, el Gran mestre Luis Simarro s'adreçava amb posterioritat a l'assassinat de Dato, a les obediències maçòniques estrangeres demanant-los que col·laboressin en la solució de la crisi política i social que vivia el país, on s'incloïen sengles acusacions a Maura i La Cierva, "esos hombres funestos" que pretenien fer tornar Espanya a una realitat política caduca i anacrònica, amb el perill de que la democràcia fos destruïda:

"Al efecto, deseamos que os sirvais promover en la Prensa de vuestro país una campaña que pueda influir en la defensa de las libertades y en la caída del Gobierno actual, al par que vuestro influjo se extienda a cuanto sea posible para que vuestros gobernantes, vuestros políticos y cuantos escritores gocen de fama mundial, secunden esta campaña... En una palabra, deseamos que la influencia internacional llegue, a ser posible, a demostrar hasta al Rey de España, que su go

bierno actual es incompatible con el espíritu moderno.." (35).

A Catalunya les lògies del G.O.E. agraien les gestions per l'alliberament d'un germà de Barcelona, empresonat per ésser familair d'un delinqüent, el suport donat a una profesora laica de Lleida, defensada per A. Barcia al Parlament de les ires del bibe lleidetà (36).

La federalització del G.O. Espanyol

Com ja hem dit anteriorment, a l'Assamblea del G.O.E. de 1921 la lògia "Lealtad", així com altres sectors de l'obediència varen proposar que la propera de 1922 fos declarada constituent, cosa que va ser aprovada. El mes d'abril d'aquest any l'esmentada lògia i la "Fénix" ja havien sol·licitat a Madrid que es creés a Catalunya una gran lògia, a fi "de establecer un dique a la Catalana Balear" (37). Per tal d'aconseguir les set lògies necessàries per poder crear una gran lògia, varen proposar de crear-ne a Mataró, Reus i Badalona, i també captar els membres de la lògia de Blanes, ara sota els auspicis de la G.L.E. Però de moment el projecte va quedar aturat en espera dels resultats que podien donar les gestions a dins i fora del país.

La cúpula del G.O. Espanyol ja havia decidit de reestructurar l'obediència en sentit federal, però cal entendre -i això és bàsic- que la reforma era estrictament maçoni

ca i no pas política; no podem, doncs, establir paral·lelismes entre un futur Estat federal espanyol i la projectada reforma maçònica, en primer lloc perquè de republicans federals ni a Espanya ni a la maçoneria no n'hi havia grans contingents, el 1992. Repetim que va ser un intent estrictament maçònic que pretenia només d'acomodar-se a les exigències de l'AMI, que no estava disposada a admetre un gran orient clàssic tenint com tenia entre els seus fundadors una altra obediència espanyola que d'antuvi havia adoptat l'estructura homologada, és a dir, la divisió de la maçoneria nacional en dues grans branques independents una de l'altra: el simbolisme i el filosofisme. En el cas espanyol, com ja hem repetit, el filosofisme era patrimoni del gran orient, mentre que el simbolisme estava dividit en dues obediències: G.O.E. i G.L.E. No obstant, el gran orient no disposava de l'organització adequada per comptar amb una maçoneria simbòlica independent del filosofisme i això no estava permès als membres de l'AMI. Els intents de Madrid es varen dirigir, doncs, a adaptar les reformes pertinents a fi d'ésser admesos a l'organisme internacional, davant el perill que suposava per a ella no ser la representant oficial del simbolisme espanyol arreu del món maçònic. I fer-ho creant diverses grans lògies regionals arreu l'Estat era la millor manera de construir aquell "dique a la Catalana Balear".

El maig de 1922 els dirigents del G.O.E. presentaren a la Conferència de Supremes Consells, celebrada a Laussana, la proposta de reconvertir l'obediència en una federació de set grans lògies, acceptant així la independència de les lògies simbòloques. Anotem que els Supremes Consells Nacionals no eren l'AMI però molts dels seus membres en formaven part, de la mateixa manera que el Suprem Consell per Espanya i les seves Dependències no eren el G.O.E., però eren de fet els qui dirigien l'obediència.

Aquest va ser el primer pas oficial en el nou concert maçònic internacional per aconseguir el reconeixement. Paral·lelament, en l'espai domèstic, suposava la primera acció encaminada a recuperar l'hegemonia de l'obediència en el terreny del simbolisme i treure arguments i influència a la G.L.E.

Al paquet negociador del G.O.E. hi havia un altra element que als medis maçònics internacionals es considerava de gran importància i que els dirigents espanyols varen presentar conjuntament amb la proposta de reorganització: deixar d'auspiciar lògies als EEUU i a algun altre país on l'obediència espanyola controlava lògies. La qüestió va quedar en expectativa. La voluntat d'acceptar les bases de l'AMI per part del Gran Orient semblen evidents. Poc després de crear-se la G.L. Regional del Nordeste -organització catalana del G.O.E.- aquesta enviava varis comunicats a entitats estrange

res en les que donava a conèixer les novetats maçòniques espanyoles en aquests termes:

"Celebrada en Lausana (...) la Conferencia de Supremos Consejos, (...) el Supremo Consejo del 33 y último para España, que estuvo allí representado, creyó en su obligación proponer una reorganización de la francmasonería española conforme a las normas, orientaciones y principios fundamentales que rigen el Rito Escocés en el universo y que tuvieron su más concreta expresión en los acuerdos de aquella Conferencia (...).

"A tal efecto, (...) la Gran Asamblea del Grande Oriente Español (...) acordó ratificar en todas sus partes los acuerdos de la Conferencia de Supremos Consejos de Lausana, y de un modo especial el acuerdo por el que se ponía generosa y amistosamente fin a las diferencias que (...) sostenían desde hacía tiempo los Sup. Cons. de las jurisdicciones Norte y Sur de los Estados Unidos y el Sup. Cons. de España, retirando el Sup. Cons. de España las cartas constitutivas a todos los organismos que bajo su obediencia hasta entonces existían en territorio de los Estados Unidos y en el distrito de Colombia".

"Y también se acordó en aquella Gran Asamblea del Grande Oriente Español que en adelante la francmasonería española viviría en los grados simbólicos en independencia absolu-

ta de los grados filosóficos, agrupándose el simbolismo en Grandes Logias regionales, bajo los auspicios siempre del Sup. Cons. del 33 y último para España, que tiene la ejecutoria nobilísima de ser el tercero del mundo y datar de 1811" (38).

Així doncs, si pocs anys abans pràcticament ningú al G.O.E. pensava en dur a terme una reforma estructural interna d'aquest abast, amb l'aparició de la rival G.L.E. i el seu primerenc "trionf" als forums maçònics internacionals, la "necessitat" de fer reformes va guanyar en molt poc temps -mesos- totes les voluntats. Simultàniament, es donava el pas que la majoria de Suprems Consells del món desitjaven: que acabés amb la seva política internacional expansionista. El G.O.E. es va sotmetre a ambdós exigències perquè suposaven només un mal menor, tenint en compte la crítica situació amb que va entrar en la dècada dels vint.

Com era d'esperar, les divergències al si de l'obediència emergiren al moment de definir les característiques i l'abast de les reformes internes. El Suprem Consell, gelós de les prerrogatives que històricament havia gaudit, es va resistir en alguns casos -cal dir personatges- a atorgar lli bertat a les lògies simbòliques (39).

La mecànica per a la reforma del Gran Orient es va posar en marxa en la Assamblea Extraordinària Constituent, ce-

lebrada a Madrid l'octubre de 1922. En la sessió del dia 23 l'Assamblea va votar que la Comissió encarregada d'elaborar la nova organització es reunís a porta tancada. El resultat de l'escrutini va ser de 32 boles a favor i 21 en contra de que es fes a porta tancada. Tanmateix, posteriorment es va accedir, per pressions de Rodríguez Sánchez i altres membres de la Comissió, que fossin admesos varis germans com a visitadors.

La base 1ª per a la reforma deia el següent: "La Masoneria Simbólica que actualmente forma, en unión de los Cuerpos que dependen del Supremo Consejo del grado 33, el Gran Oriente Español, transforma su organización constituyéndose en siete Grandes Logias Regionales".

La base tercera deia que per formar una Gran Lògia calien un mínim de tres lògies, quan l'ortodoxe era que en calien set; suposem que va pesar decisivament sobre aquesta resolució el fet que a Catalunya i a Canàries l'obediència només auspiciava tres lògies (40).

La divisió territorial duta a terme per a la constitució de les set grans lògies palesà sense cap mena de dubte que mai va estar en l'esperit del Gran Orient elaborar un mapa maçònic d'Espanya que respongués a les diferències regionals i nacionals o a un futur Estat federal. La divisió que varen fer era tant irracional -social i políticament par-

lant- com perquè excluïm tota motivació que no sigui la que hem dit anteriorment: adaptar-se als principis de l'AMI. Es per això que a la G.L. Regional del Nordest se li va assignar Catalunya, Balears, Navarra i Aragó, excepte la província de Terol. La del Centre incloïa Madrid, les dues Castelles -excepte Cuenca-, Extremadura i Euscadi. La divisió es va fer, doncs, a partir de la seva implantació maçònica a l'Estat i dels nuclis d'influència, amb els seus respectius radis d'acció (41).

Les set grans lògies eren les següents: Nordest, Llevant, Noroest, Migdia, Centre, Puerto Rico i Filipines. Quedava clar que a Lausana el G.O. Espanyol havia conservat els seus drets històrics sobre Puerto Rico i les Filipines. Quan a les lògies de Salònica, Argentina i la República Dominicana, es va acordar que depenguessin directament del Suprem Consell, en espera de decidir quina gran lògia seria l'encarregada d'auspiciar-les (42).

Cal repetir la decisiva influència que el panorama maçònic internacional de l'escocisme va desempènyer en la reforma de l'obediència espanyola, com ho atestigua la Memòria de la seva Gran Secretaria, a l'octubre d'aquell any, en la que Augusto Barcia va explicar amb detall les dificultats que varen tenir per ser admesos en la Conferència Internacional de Supremes Consell de Laussana -en la que hi varen estar representats vintiun països- a causa del vet imposat

pels maçons dels EEUU, que no va ser retirat fins que el G.O.E. es va comprometre formalment a retirar-se d'Amèrica del Nord, on auspiciaven 37 lògies, així com de Colòmbia (43).

La G.L. Reg. del Nordest es va constituir el desembre de 1922, amb seu al carrer Méndez Vigo, 5, de Barcelona. D'altres que també es crearen al llarg d'aquests mesos no arribaran a organitzar-se efectivament perquè la Dictadura limitaria o anul.laria la consolidació de les noves grans lògies.

Tanmateix, els conflictes que esdevingueren entre el Suprem Consell i els defensors de la independència del simbolisme invairen l'obediència de tensions, picabaralles i enfrontaments oberts, on els personalismes, tant com les concepcions divergents d'entendre l'activitat maçònica i la política fins i tot arribaren a posar en perill l'existència del G.O.E. En general, els components del Suprem Consell no volien admetre que els tallers simbòlics assolissin tota la independència, argumentant, d'una forma més o menys velada, que aquests acabarien per convertir-se en entitats polítiques, ja que la majoria de germans no posseïa la sabiduria maçònica necessària per fer política autènticament maçònica i no pas profana. La clau d'aquesta "política maçònica" la assegurava posseir el filosofisme, on es considerava que hi havia els germans més preparats.

En el camp del simbolisme es conceptuava aquests arguments com una mànscara que ocultava deficientment els desitjos del Suprem Consell de no perdre els privilegis que fins ara havia tingut. Ceferino González, Torres Campañá, Gómez Lozano i altres encarnaran els sectors més polititzats de l'orde que, com afirma Gómez Molleda amb raó, seran els més acèrrims defensors de la independència del simbolisme (44). Però al nostre entendre, s'equivoca quan afirma que, en última instància, del que es tractava era de si "la orden debía o no seguir manteniendo por principio el apoliticismo defendido por los Grados Filosóficos" o bé, com era desig dels simbolistes, havia de "colaborar más eficazmente y con menos trabas en pro de la anhelada transformación democrática del régimen político del país" (45). Uns i altres -ho repetim- aspiraven a transformar en sentit democràtic la societat espanyola, però diferien en la forma com s'havia d'intervenir en la política i la societat per assolir l'objectiu. Era una discussió sobre els mètodes i no sobre els objectius. La situació era certament complexa, perquè a les ja citades corrents divergents al si de l'orde s'hi afegien les posicions ideològiques, els interessos personals i els de partit.

Les reformes federalitzants acabaren amb l'existència del Gran Consell de l'Orde, que dirigia el simbolisme, però en contrapartida atorgaren al Suprem Consell les atribucions de l'organisme desaparegut. Els defensors del simbolisme te-

nien raó en protestar d'unes reformes que ho canviaven tot perquè quasi res canviés (46).

En aquesta polèmica els maçons catalans de la G.L.R. del Nordest (a partir d'ara G.L.R.N.E.) varen inclinar-se per defensar els punts de vista del Suprem Consell i el març de 1924 varen editar un fulletó en el que s'exposaven els arguments dels partidaris del filosofisme. En el mateix s'inloïa la intervenció de la delegació del G.O.E. al congrés de l'AMI, celebrat a Ginebra el setembre de 1923, composta pels germans Barcia, Dejen, Angiano i Millet. L'organització internacional va comunicar-lis que no els podien admetre com a membres de ple dret, sinó únicament com a visitants, però que si cadascuna de les set lògies demanava la incorporació a l'AMI serien acceptades, si la documentació estava en regla.

Devant d'aquest plantejament, A. Barcia va puntualitzar que el G.O.E. no havia desaparegut, sino que estava en període de reestructuració:

"El Gran Oriente, Potencia de Altos Grados, ha concedido a los tres primeros Grados su independencia, lo cual explica la organización autónoma de las Logias regionales". Després d'afirmar que les set grans lògies pasaven a formar part d'un G.O.E. reestructurat, Barcia va declarar que, malgrat l'autonomia de les grans lògies regionals, quedava "vi

gente su dependencia respecto al Supremo Consejo (...) El Rito Escocés coloca a los Sup. Cons. en posición directora y preeminente dentro de la masonería. (...) Se puede ser masón sin pertenecer al Rito Escocés; pero dentro del Rigo Escocés no se puede ser masón sin acatar la autoridad del Suprem Cons., (...) lo mismo el Simbolismo que el Filosofismo".

Emparant-se en una de les resolucions de l'AMI de 1922, Barcia va recordar que el Suprem Consell de cada país era qui tenia poder legal per a determinar quins cossos maçònics simbòlics eren o no regulars" (47). Aquest punt interessava especialment el G.O.E. perquè suposava -en cas de que es regularitzés la seva pertinença a l'AMI- la possibilitat de vetar la G.L.E. declarant-la irregular, o bé forçar-la a deixar-se assimilar per l'obediència de Madrid.

L'admissió del G.O.E. a l'AMI -que aviat es produïria- va quedar de moment pendent de la reorganització definitiva de l'obediència, ja que Barcia i els altres delegats varen insistir en què lacausa de la no adhesió al mateix havia estat la reorganització empresa (48).

Per la seva banda, la G.L.E. va publicar les actes de l'AMI en les que només s'acceptava la presència del Gran Orient com a germans visitant, al temps que manifestava una clara predisposició a arribar a algun acord amistós entre ambdues branques de la maçoneria espanyola (49).

A tot això, la recent constituïda G.L.R.N.E. incorporava a les seves files una nova lògia a Barcelona, la "Resurrección", fundada el gener de 1923; aquest taller comptava amb tres dones el 1924 i amb destacats polítics de diferents tendències, com el general Eduardo López Ochoa, Francesc Layret Foix, Eladi Gardó i Martí Barrera, que hi serà iniciat el set d'octubre de 1924 (50). L'any següent varen incorporar una altra lògia de nova creació: la "Rectitud", constituïda el mes de desembre, de la que també en va formar part E. López Ochoa (51). El desembre del mateix any va ser fundada la "Fuerza y Unión", composta exclusivament per empleats de la companyia d'electricitat Unión Eléctrica de Cataluña. Així, a finals de 1924 comptaven amb 6 lògies a Barcelona i cap a comarques, encara que aviat es crearien el triangle "Virtud", de Granollers (1925) i la lògia "Pitágoras", de Lleida, també el 1925. El capítol "Integridad" havia estat refet el 1902 i la Cambra Kadosh "Germinal" de Barcelona, funcionava des de 1919.

La G.L.E. auspiciava aquest any set lògies a Barcelona: "Adelante", "Helios", fundada el 1923; "Justicia" (1919) "Humanidad", "Redención", "Ruíz Zorrilla" (1924) i "La Sagesse", reorganitzada el 1924. L'any següent seria fundada la "Inmortalidad", lògia de predomini teosòfic, en la que hi estava afiliat F. Climent Terrer, un dels seus impulsors. A comarques auspiciaven la lògia "Fénix", de Badalona (1924); "Alvarez de Castro", a Girona (1924) i "Luz de Figueres",

fundada el 1921, ja que la lògia decimonònica del mateix nom havia desaparegut a finals del segle. El 1926 seria constituïda la "Fidelidad", de Rubí i l'any següent la "Unión Fraternal", a Granollers. Fora de Catalunya auspiciaven la "Constante Alona" a Alacant. La "Cataluña" i la "Gesoria" havien desaparegut, encara que figuraven com "en somnis" (52).

El 1922 la G.L.E. va intentar de donar vida a un organisme capitular anomenat "Barcino" -el mateix nom que tenia el capítol més important dels anys vuitanta del passat segle-, però de moment no va reeixir, doncs era el Suprem Consell, encarregat de dirigir el filosofisme, qui havia d'atorgar legalitat als capítols, cosa que no va fer el Suprem Consell del G.O.E. (53).

Les creixents tensions i enfrontaments entre filosofistes i simbolistes al si del G.O.E. abocaren en la rebel·lió oberta d'aquests contra un Suprem Consell que pretenia seguir, d'una o altra manera, governant i fiscalitzant les activitats de les lògies simbòliques. El 23 d'octubre de 1923 es varen reunir els grans mestres de les grans lògies del G.O.E., -totes elles fundades feia poc- i decidiren de constituir la que anomenaren Gran Lògia Federal Simbòlica, en un intent clar d'acabar amb les atribucions del Suprem Consell (54). Per la del Nord est hi era Oriol Martorell. Sis mesos després les grans lògies decidien assumir el poder legislatiu del G.O.E. i concedien plena independència al simbolisme.

En la sessió del 12 de març de 1924, la G.L.R.N.E. va proposar que, a fi de que no desaparegués les sigles històriques de l'obediència, la nova entitat reguladora del simbolisme s'anomenés Consejo o Asamblea Nacional Simbólica del Gran Oriente Español (55). Tanmateix, a Catalunya no va ser gaire ben vist la creació d'aquest organisme, ja que molts temien que es convertís en un nou centre de poder semblant al clàssic Gran Orient o el Suprem Consell. M. Portela Valladares, que va prendre part molt activa en la reforma de l'obediència, va expressar els seus temors al respecte i finalment va dimitir del càrreg de Gran Mestre de la Regional del Nordest (56). Als primers anys de la Dictadura la polèmica i les disensions a la G.L.R.N.E. per aquest motiu varen continuar, com veurem.

Constituït el Gran Consejo Federal Simbólico, el 19 d'abril de 1924, va ser signat un pacte de reconeixement i amistat entre aquest i el Suprem Consell, en el qual quedaven clarament dividides les competències entre un i altra organisme:

"Las Grandes Logias Regionales reunidas en Asamblea, asumen desde hoy el poder legislativo para la masonería Simbólica del Grande Oriente Español (...) El Supremo Consejo (...) procederá a revisar su Reglamento en la parte que pudiera afectar a la independencia del Simbolismo..."

"Artículo 1a. El Supremo Consejo del 33º reconoce como única autoridad legítima en España y demás territorios de la jurisdicción del Supremo Consejo, al Gran Oriente Español para los tres primeros grados simbólicos".

Recíprocament, el Gran Orient reconeixia al Suprem Consell com a l'únic regular per els graus 4a al 33a (57).

Amb aquest acord es va consolidar a Espanya -al menys legalment- la completa separació entre el simbolisme i el filosofisme. Encara que els problemes causats per la rêmora centralista no desapareixeren mai del tot a Catalunya, de fet amb la rebel·lió dels simbolistes i l'esmentat acord a què forçaren al Suprem Consell es tancava una etapa històrica en la maçoneria espanyola.

En el pla internacional, les gestions fetes pel Gran Consell Federal, així com pel Suprem Consell, varen possibilitar l'admissió del renovat Gran Orient a l'AMI, formalitzada el juny de 1924 (58). La sol·licitut feta des de Madrid per ésser inscrits com a membre de l'AMI es va fer -i va ser acceptada- en nom del G.O.E. i no en el de cadascuna de les set grans lògies:

"Au nom du Gran Orient Espagnol, nous formulons la présente pour solliciter réglementairement, six mois avant la date fixé pour la célébration du Congrès de Bruxelles, la ratification de notre adhésion a l'Association Maçonnique Internationale" (59).

La G.L.E. va atacar d'antuvi el repenti transformisme del G.O.E., recordant-li que mesos abans condemnava, com sempre ho havia fet, l'organització federal i simbòlica que històricament havia defensat primer la Catalana Balear i després la G.L.E. (60). Tanmateix, va intentar repetidament una aproximació a l'obediència de Madrid, conscient que ambdues organitzacions estaven condemnades a entendre's, ja que cap d'elles podia fer desaparèixer l'altra.

El juny de 1923 el butlletí oficial de la Gran Lògia proposava, però, solucions que no tenien cap futur, ja que demanava que totes les lògies simbòliques d'Espanya s'auspi ciessin sota la Gran Lògia i que fos reconegut com a legal el Suprem Consell fictici creat per Emilio González Linera, membre descontent del Suprem Consell que pretenia ressucitar el decimonònic G.O. de España amb el seu propi Suprem Consell (61). No cal dir que aquest seria un projecte sense cap futur, encara que la G.L.E. veiés en el dissident Linera una oportunitat per donar suport a un Filosofisme que no fos el controlat pel G.O. Espanyol (62).

Fracassat aquest intent, el desembre del mateix any la G.L.E. publicava un manifest dirigit "A todos los masones" en termes molt conciliadors, referències al "porvenir glorioso de nuestra madre España" i a l'unió de tots els maçons de l'Estat (63).

En el congrés de l'AMI celebrat a Brusel·les el setembre de 1924 ambdues obediències espanyoles celebraren una entrevista, en la que la Gran Lògia es va comprometre a apoïar la candidatura del Gran Orient com a membre de l'AMI (64). A més, i gràcies en part als bons oficis d'un delegat de la maçoneria francesa, el germà Monier, de la G.L. de França, ambdues obediències acordaren establir un pacte d'amistat i mutu reconeixement, signat a la capital belga el 26 de setembre de 1924. A. Barcia i Portala Valladares representaren al Gran Orient, mentre que L. Esteva, L. Gertsch i Rodolfo de Micheli (representant a Europa de la Gran Lògia) ho feren per la Gran Lògia.

El punt tercer del pacte deia que ambdues obediències acceptaven recíprocament la Constitució de les dues Potències, "co-existiendo las Grandes Logias Regionales de entrambas; presididas por DIPUTADOS GRANDES MAESTROS: " Els altres punts establien l'existència d'un Gran Mestre per a cada obediència, així com el propòsit d'arribar a la uniformitat quan als drets i els requisits necessaris per a la iniciació. També es va acordar que cap de les dues organitzacions afiliaria a un membre de l'altra sense el consentiment d'ella.

En el pacte es va incloure un punt -el sisè- referent a la implantació del G.O.E. a Puerto-Rico i Filipines, que no incidia per res en el camp dels acords entre les dues obe

diències peninsulars, però que hi va ser inclosa perquè els maçons nordamericans seguien pressionant a l'AMI perquè els espanyols deixessin d'auspiciar lògies a Puerto Rico i Filipines, territoris que la maçoneria ianqui considerava seus, tot i que el G.O.E. s'hi hagués establert abans que ells. A més, el Gran Secretari de la G.L.E., L. Gertsh era el representant dels maçons porto-riquenys de filiació nordamericana, situació que feia encara més difícil la negociació i colaborava a augmentar la desconfiança entre ambdues obediències espanyoles. Defensant la causa dels nordamericans, la G.L.E. esperava consolidar la seva posició, tant a l'AMI com a Espanya.

El referit punt sisè establia que, en cas de conflicte entre les lògies del G.O.E. i les nordamericanes a les esmentades colònies, el problema seria sotmès a l'arbitratge de l'AMI (65).

Aquest va ser un pacte en certa mida forçat pels esdeveniments, que es compliria només parcialment i que al cap de pocs anys s'ignoraria sistemàticament. El Gran Orient va signar el pacte perquè li era imprescindible de formar part de l'AMI, tant per raons internes com externes. A la Gran Lògia li era necessari d'estar present en el Suprem Consell espanyol, encara que estigués en mans de l'obediència rival. Es significatiu que un dia abans del pacte (el 25 de setembre) adreçés al Comité Consultiu de l'AMI reunit a Brusel-

les afirmant que la demanda d'afiliació del G.O.E. no havia de ser acceptada "y no debe, legalmente, ser sometida a la consideración de la Asamblea sin faltar a los procedimientos legales" (66).

La G.L.E. va acceptar finalment apadrinar el Gran Orient, juntament amb la G.L. de França i el G.O. de França perquè entrés a formar part de l'AMI. A canvi, l'obediència dirigida per F. Esteva va passar a formar part del Comité Consultiu de l'AMI per trienni 1924-1927 en representació d'Espanya i de les obediències americanes de parla castellana (67). Poc després el butlletí oficial de l'AMI es publicava també en castellà, a més del francès, anglès i alemany. Com arreu, tots donaven una cosa a canvi d'una altra.

El sis de març de 1925 alguns dels dignataris de la G.L.E. entraven a formar part del Suprem Consell espanyol: Felip Kupfer, F. Esteva, Josep Bosch Serra, Daniel Samsó i Eveli Torent, tots ells grau 33^a (68). Així mateix, fent gala "del amplio espíritu que reina en todos nosotros de paz, armonía y franca fraternidad", el Suprem Consell, presidit per E. Gras Morillo, va absoldre a Eveli Torent, Ramón Soriano i Antoni Vinaixa, (tots ells membres de la G.L.E.) dels processos que els havia obert el Suprem Consell. La resolució favorable els va ser comunicada el 28 de febrer de 1925.

Així mateix, el pacte signat a Brusel·les va ser ampliat al mes de gener, en el que es va establir un mínim de cotitzacions (no especifica la tarifa), a fi que no hi haguessin masses diferències entre els preus d'iniciacions, exaltacions i cotitzacions entre ambdues organitzacions. També es prohibia crear noves lògies en localitats on el nombre de membres del taller existent no ultrapassés els 50 germans (69).

Aquest i altres aspectes del pacte acabarien, com hem dit, sent ignorats per les dues obediències, però al menys durant la Dictadura altres problemes de més importància, com foren les persecucions i clausures de locals desplaçaren alguns aspectes del conflicte a un segon terme, per emergir amb més virulència que mai l'any 1930, molt poc abans de proclamar-se la República.

Tan el G.O.E. com la G.L.E. entraren en l'etapa de la Dictadura amb un procés de creixement. Aquesta darrera afirmava comptar, el juny de 1924, amb les seüents entitats: "Redención", "Humanidad", "Adelante", "La sagesse", "Helios", "Ruíz Zorrilla", totes a Barcelona, a més de "Fénix" a Badalona, "Luz de Figueras", a Figueres i el Capítol "Barcino" n. 1 i la Cambra Kadosh Hisnia, ambdós a Barcelona, doncs ja havien obtingut del Suprem Consell l'autorització per crear entitats filosòfiques. Arreu l'Estat auspiciava les lògies "Constante Alona" (Alacant), "Autonomia" (La Línea),

"Redención", (Almería). "Fraternidad", (Málaga) "Renovación", (Ciutat de Palma) "Fe y Democracia", (Sevilla) "Lixus", (Larache) "Fermín Salvochea", (Cádiz) i "Viriato", (Melilla) (70).

El G.O. E. auspiciava a Catalunya, mitjançant la seva G.L.R.N.E., les lògies "Lealtad", "Fénix", "Resurrección" i "Rectitud". El 1924 el preu per a la iniciació era de 40 pes setes i la cotització mensula, de 2,50 ptes. (71).

La implantació de l'orde a l'estranger. Maçoneria i colonialisme

Encara que el tema colonial no és quelcom que afecti directament la maçoneria catalana, creiem d'interès oferir una breu aproximació al mateix, no només perquè constitueix un aspecte molt important de la història del G.O.E., sino també perquè suposa d'aproximar-nos a una realitat que ens permet conèixer l'estat ideològic de la nòmina maçònica i dels seus dirigents.

Si bé la G.L.E. no va tenir una política colonial pròpia, tot i auspiciar lògies al Marroc des dels anys vint, els criteris colonials que defensava no diferien en res del seu homònim, el Gran Orient ni del conjunt de les maçoneries europees. Com molts progressistes de l'època, estaven con-

vençuts que fer maçoneria era treballar per l'emancipació moral, intel·lectual i econòmica dels pobles colonials, als quals s'havia "d'educar" i propagar-hi les llums maçòniques -que eren les llums del segle- per tal que en un futur pròxim poguessin regir-se sense tuteles. La destrucció de les cultures autòctones no els preocupava especialment, perquè només veien en elles una forma d'opressió i de dogmatismes supersticiosos. Els més oberts proposaven que respectessin les "peculiaritats" culturals d'aquells pobles, però en definitiva el que s'aspirava era a occidentalitzar i a substituir les religions i tradicions autòctones pel racionalisme científic i la moral europea laica.

Semblants objectius afavorien objectivament les polítiques colonials de les potències occidentals europees i nord-americana i alguns governs -amb o sense maçons entre els seus membres- aprofitaren la potencialitat integradora que la maçoneria -o del teosofisme a la Índia anglesa- en benefici de les seves polítiques colonials. El 1892 el G.O.E. va proposar per primera vegada al govern espanyol de portar endavant al Marroc una política colonial "moderna", amb col·laboració maçònica en un moment especialment propici, perquè Muley Hasan estava particularment interessat en apropar-se a Espanya, doncs si havia de ser administrat el Marroc per una potència europea, el Sultà preferia que fes aquest paper Espanya (72). L'obediència espanyola va rebre la negati-

va rotunda del ministre d'Ultramar, el conservador Duque de Tetuán i, segons les anàlisis maçòniques Espanya va perdre una oportunitat preciosa i irrepetible per colonitzar civilitzant -i no a cononassos- la possessió africana.

Malgrat la pèrdua de Filipines i de les Antilles amb la subsegüent ocupació nordamericana, el G.O.E. no va renunciar a mantenir a les antigues colònies algunes de les lògies existents, així com a fundar-hi d'altres. L'expansió maçònica del Gran Orient va continuar a Argentina, la República Dominicana i fins i tot a Grècia i Turquia, sense oblidar el Marroc i, com ja hem dit, els EEUU, on el 1921 compta ven amb més de 50 lògies. El 1904 l'obediència espanyola va ser admesa a la Federació de Suprems Consell del Grau 33a, amb seu a Laussana, organisme fundat el 1875. Va ser la primera obediència en ser-hi admesa i era, també, la primeva vegada que en la història de la maçoneria espanyola existia només un Suprem Consell i no mitja dotzena, com succeïa al passat segle.

Les raons de la implantació internacional de la maçoneria espanyola obeeix a causes diverses que cal analitzar separadament. Es deu tant a l'existència de colònies d'emigrats -com en els cas ja vist de la Catalana Balear, que auspiciavà lògies a Xile-, com a factors de naturalesa política o estrictament maçònica. Pertànyer -ho posem com exemple- a una lògia d'obediència llatina als EEUU suposa, entre

altres coses, estar afiliat a una maçoneria que no exigia la creença en Déu per ésser iniciat i que políticament es situava força més a l'esquerra del que es trobava la maçoneria anglosaxona que, entre altres peculiaritats, no admetia membres de raça negra. No és una maçoneria d'emigrants aquesta, doncs no hi pràcticament cap dirigent d'aquestes lògies espanyoles als USA que sigui espanyol. Tanmateix, el G.O.E. ha estat reconegut per la maçoneria nordamericana -jurisdicció Nord i Sud- i té relacions amb la Gran Lògia de Color del Districte de Columbia, a Washington (maçoneria per negres) (73). A la ciutat de Philadelphia auspicia, a més d'un nombre respectable de lògies, un capítol i un Consell Kadosh, agrupats tots ells en la Gran Lògia Regional de Philadelphia (74).

A Puerto Rico la situació és completament diferent, així com les raons per què alguns d'aquells antillans preferixen ser auspicats per una obediència espanyola. El G.O.E. hi manté lògies des del passat segle, agrupades entorn a una Gran Lògia Regional. En els seus tallers es fa el ritual en castellà i no en anglès i els maçons porto-riquenys partidaris de convertir-se en un país independent s'afilien a la branca espanyola. Es comprén doncs la preocupació de la maçoneria nordamericana per les activitats i la implantació del G.O.E. als seus territoris colonials i d'aquí que pressions a l'AMI perquè l'obediència espanyola es comprometés clarament a no fer política antiamericana a Puerto Rico i Filipines (75).

Aquest sector nacionalista de la maçoneria porto-riquenya va rebre de manera continuada el decidit suport del G.O.E. i en especial d'Augusto Barcia (76).

La G.L.E., com hem vist, va apoïar la causa de la maçoneria porto-riquenya pro-ianqui, de la que va publicar manifestos contra el G.O.E. al seu butlletí (77).

En coupar els nordamericans l'illa, els maçons d'aquest país hi varen constituir la Gran Lògia Soberana de Puerto Rico, auspiciada pel Suprem Consell de Colón, pro-ianqui. La pugna entre aquesta obediència i la G.L. Reg. del G.O.E. es succeirà fins els anys vint i posteriorment entre aquella i la G.L. Hispano Americana, la una pronoramericana i l'altra favorable a la independència del país (78).

Malgrat que al pacte signat a Brusel·les entre les dues obediències espanyoles hi havia estat inclòs un apartat en el qual s'especificava que el G.O.E. es comprometia a abandonar el territori maçònic de Puerto Rico, si axí ho reclamaven les seves lògies a aquell territori, aquesta obediència, després de concedir la independència maçònica a la G.L. Regional d'aquella illa, impulsava poc després la creació d'una nova entitat sota el nom de G.L. Regional Hispanoamericana, amb les protestes renovades dels nordamericans i de la seva G.L. Soberana de Puerto Rico. El 1927 el G.O.E. va intentar que la seva patrocinada antillana fos admesa a

l'AMI, cosa que no aconseguí. Tanmateix, el 1929 seguia auspiciant lògies a Puerto Rico (79),...

A Filipines, les lògies del G.O.E. varen sobreviure al conflicte colonial i a l'ocupació americana. Quan aquests s'establiren a l'antiga colònia espanyola, els maçons nordamericans atorgaren a la Gran Lògia de Califòrnia la jurisdicció sobre el nou territori, de manera que aviat el panorama maçònic a Filipines es va polaritzar entre una Gran Lògia de les Isles Filipines, auspiciada pels ianquis i una Gran Lògia Regional de Filipines, auspiciada pel G.O.E. en la que s'hi afiliaran els maçons hispanoparlants i els contraris a l'ocupació nordamericana. Això no vol dir naturalment, que tots els afiliats a lògies filipines d'obediència espanyola fossin independentistes actius, però sí que els maçons independentistes els trobem tots a aquestes lògies.

Poc després de la ocupació maçònica de Filipines per part dels nordamericans, el G.O.E. denunciava a la maçoneria ianqui per haver invaït un territori que era de jurisdicció espanyola, segons establien precisament els principis de Laussana, acceptats per la majoria de Supremes Consells del món, incluit els americans.

El 1907 va ser regularitzada la G.L. regional de Filipines, sota l'obediència espanyola (80). Amb tot, a la primera dècada del segle el G.O.E. no va mostrar-se especialment

bel.ligerant amb la maçoneria nordamericana i fins i tot va aplaudir -com no- que el govern colonial expulsés als frares de l'Arxipèlag. I un cop més va afirmar que "sin los frailes, aún Filipinas sería nuestra" (81).

El 1908 l'obediència espanyola auspiciava a Filipines 10 lògies, un triangle i un capítol Rosacreu, agrupats entorn a la G.L. Regional, que comptava amb uns setcents membres.

El 1914 les seves lògies, unides a altres sectors socials i polítics filipins varen impulsar la celebració del "Día Español", que a partir d'ara es pretenia commemorar anualment (82). Podem molt bé suposar que aquesta festa d'agermanament, com se li va dir, era tant una forma de reconèixer els vincles històrics amb la "madre patria" com una demostració d'antiamericanisme.

L'any següent, Teodoro M. Kalaw, Gran Mestre de la Regional de Filipines és dirigida a Milton E. Springer, cap de la G.L. filipina de filiació nordamericana, tractant a aquesta darrera d'intrusa:

"La Constitució, pues, por masones americanos de una Gran Logia soberana en Filipinas, existiendo como existía una organización masónica nativa anterior, ha creado una situación difícil, que es y será el germen constante de rozamiento y dificultades entre americanos y filipinos" (83).

El 1916, any de l'aprovació del "Bill Jones", que atorgava autonomia política a Filipines, el Governador General americà era maçó d'una lògia de filiació ianqui, mentre que el líder independentista Manuel L. Quezón estava afiliat a una lògia del G.O.E. (84).

El 1917 la G.L.R. de Filipines demanava la independència del G.O.E. argumentant que aviat Filipines seria independent, però la independència no va arribar, però no els seus tallers i de nou el 1923 va ser constituïda una G.L. del Archipiélago Filipino, sota obediència espanyola (85).

Com ja s'ha dit, els maçons nordamericans varen denunciar als G.O.E. el 1922 per tal d'obtenir d'aquest la promesa d'abandonar EEUU i les lògies d'altres territoris americans, així com de Filipines. En els casos de Puerto Rico i Filipines l'obediència espanyola no va accedir als seus desitjos, argumentant el deure i el compromís que tenien amb les organitzacions d'aquells territoris i implícitament, el G.O.E. apuntava que els concedirien la independència maçònica quan ho demanessin i això succeïria quan fossin independents políticament (86).

El juliol de 1923 el seu Gran Comanador Delegat a Filipines, W. Bruggmann, s'adreçava a Augusto Barcia, Gran Mestre del Consell Federal Simbòlic, demanant-li que donés a conèixer el fulletó "Nuestra demanda de libertad". També li demanava que la revista "España", pròxima a la maçoneria

espanyola (87), publicués articles en favor de la independèn_çcia de Filipines (88).

L'any següent era el propi butlletí oficial qui prenia partit obertament per la causa dels independentistes filipins, malgrat les promeses de no fer política antiamericana. Arrel de la dimissió del governador americà general Wood, A. Barcia escrivia a les seves pàgines que es congratulava de la victòria de Quezón, "caudillo admirable de la independencia y del nacionalismo de aquel pueblo".

El dirigent del G.O.E. recordava un cop més que el 1922 el Gran Orient es va oposar a abandonar maçonícament les Filipines i Puerto Rico, declarant: "Cuando esos pueblos sean libres políticamente, en la esfera masónica nosotros seremos los primeros en ayudarles a ser soberanos e independientes. Aquellas palabras y aquellos actos aún resuenan y se discuten hoy en Filipinas" (89).

El desembre del mateix any, el citat W. Burggmann es dirigia a Barcia per comunicar-li que malgrat que ells mai permetrien un moviment polític antiamericà dins les seves lògies, els polítics filipins -maçons i no maçons- eren partidaris de la independència immediata de l'Arxipèlag (90).

El 1929 la G.L. Soberana del Archipiélago Filipino, auspiciada pel G.O.E. elogiava en el seu butlletí la "gloriosa Península Ibérica" (91).

Els maçons sefardites

Una de les raons per les que s'explica la implantació de la maçoneria espanyola a ciutats com Salònica, Istambul, Tànger o Casablanca és l'existència d'importants comunitats sefardites en elles. Els hebreus sefardís s'inclinaven naturalment a afiliar-se a lògies espanyoles, en les quals es practicava el ritual en llengua castellana. La composició de la majoria de lògies espanyoles en aquestes ciutats es majoritàriament hebrea. Menció especial mereix el cas de Salònica, en la dita aleshores Turquia europea, amb 110.000 habitants el 1907, 70.000 dels quals eren sefardites.

Des de primers de segle el G.O.E. va rebre dels maçons hebreus d'aquesta ciutat sol·licituts per a crear tallers i afiliar germans. Les lògies de Salònica "Perseverancia", "Fazilette", "Constitución" i "Immanuel", totes sota el G.O.E., estaven composades quasi exclusivament d'hebreus (92). Aquests tallers -com els d'obediència italiana i francesa a la ciutat- mantenien relacions estretes amb els "Joves Turcs" de Mustafà Kemal, artífex de la modernització -europeització- de Turquia uns anys després. El Venerable Mestre de la "Perseverancia", Riza Tev Fik, va ser elegit diputat pel Parlament turc el 1908, després de ser enderrocat Habdul Hamit pels "Joves Turcs".

El 1909 M. Morayta s'ocupava d'elogiar la maçoneria turca, la qual, segons les seves paraules, "introduciéndose

(...) en las filas del ejército y apoderándose de los espíritus más esclarecidos, alentó a los más y determinó el triunfo de las nuevas ideas" (93).

La voluntat d'estretar els vincles amb Espanya, bé per raons personals o per causes polítiques varen fer que un nombre considerable de maçons sefardites demanessin els bons oficis del G.O.E. a Madrid amb l'objectiu d'aconseguir la nacionalitat espanyola (94).

Al Marroc les comunitats jueves també comptaven amb nombrosos maçons afiliats a lògies del G.O.E. algunes de les quals tenien noms tant significatius com la "Hispano-Hebrea", de Tànger. A aquesta ciutat marroquí, com a Casablànca, les lògies de filiació espanyola estaven compostes majoritàriament per sefardites (95).

Aquí també, com a Turquia, els germans hebreus d'aquestes lògies cerquen els auxilis de l'obediència espanyola perquè gestioni l'obtenció de la nacionalitat espanyola. Entre altres motius, l'interès d'aquests maçons jueus radica en què per la comunitat jueva del Marroc, ésser espanyol constitueix una forma de protecció de la qual tenen especial necessitat aquells que, com ells, són sovint amenaçats per les arbitrarietats que genera la complexa situació colonial marroquí en aquells anys.

Marroc i la proposta colonial de la maçoneria espanyola

Al darrer terç del passat segle coexistien al Marroc lògies de filiació nordamericana, francesa, espanyola i d'algun altre país. Tant al XIX com al XX, els temes polítics de la maçoneria espanyola en aquell territori es varen centrar en la lluita contra el fanatisme religiós -tant islàmic com cristià- i l'agermanament de les tres cultures: la marroquí, l'hebrea i l'europea. Amb aquesta perspectiva el G.O.E. va proposar els anys noranta -com ja s'ha dit- un projecte colonial civilitzador" a l'Estat espanyol que disposava del beneplàcit del sultà Muley Hasan i que no va reeixir. No era la primera vegada que la maçoneria pretenia donar lliçons de colonialisme als governs espanyols, al temps que acusava a anglesos, francesos i alemanys d'intentar dominar i explotar el poble marroquí (96).

El 1907 el G.O. Espanyol va revelar, insistint sobre la veracitat del que ara afirmava, que la maçoneria espanyola havia arribat a un acord amb el sultan Muley Hasan pel qual aquest i els 5.000 personatges més rellevant del Marroc serien iniciats o s'afiliarien a lògies del G.O.E., a canvi de la protecció dels governs espanyols i de la maçoneria. Es a dir, que si el Marroc havia de ser administrat per una potència europea, Muley Hasan preferia que aquesta fos Espanya. Cal recordar al respecte que el juliol de 1891 el Sultán es va desplaçar fins a Sant Sebastià per obsequiar

la Regenta i el rei amb cavalls àrabs, tapisso, alfombres, etc. etc.

Els caps de la maçoneria espanyola estaven convençuts que la política colonial espanyola era la més torpe de totes perquè enviava al Marroc els presidiaris i les missions del pare Lerchundi, que combatia un fanatisme amb un altre, a més de convertir l'ocupació pacífica en penetració a connades.

Es clar que avui podem fer una valoració molt crítica dels principis i els objectius colonials que perseguen les maçoneries europees i nordamericana. Perquè, de fet, el discurs colonial maçònic, amb l'aspiració a agermanar cultures i crear noves civilitzacions basades en la secularització de les societats ocupades, el racionalisme i el progrés material, tendia objectivament a destruir les cultures autòctones, encara que a això se li anomenés donar passos vers la fraternitat universal (97).

Perquè si al Marroc francesos i espanyols parlaven d'agermanar cultures, a la India els anglesos no dubtaven en emprar la maçoneria i en particular la teosofia en els seus intents de destruir la societat hindú tradicional. I no precisament per acabar amb la injustícia de les castes, sino perquè la religió, base d'aquella compacte civilització, constituïa la barrera més sòlida i eficaç contra els

intents anglesos de destruir les estructures socials i la identitat de la Índia. Per aquesta raó el colonialisme britànic es va servir de les lògies establertes a aquell país i molt especialment de la Societat Teosòfica per a desnaturalitzar la tradició espiritual de la Índia. La masona, teòsofa i socialista Anie Besant va fer un trist paper amb el seu "College" de Benarès, on el sincretisme teosòfic agermanava, de forma més o menys fantasiosa, el cristianisme, l'hinduïsmo i totes les religions conegudes (98).

Augusto Barcia, un dels intel·lectuals maçons de més talla i amplitud de mires, havia afirmat en una conferència a l'Ateneu Obrer de Gijón, el 1923, que els súbdits de les colònies angleses admiraven el poder econòmic i el progrés de la Metròpoli, però no pas la seva moral: "Sabne que Inglaterra no paga su trabajo, (...) pero no piden nada, no reclaman nada. Como Cristo, pondrían la otra mejilla ante quien los abofeteara una. Mas en su espíritu no penetrará ninguna de las ideas de la moral europea. El ideal de su vida es un ideal espiritual. Y esto ha llegado a preocupar hondamente a Inglaterra, que sabe que el generalizarse esa táctica sería la destrucción de su imperio" (99).

Podriem dir en descàrrec de teòsofs i maçons que l'etnocentrisme i el paternalisme respecte a les colònies i els anomenats pobles atrassats eren valors plenament assimilats per totes les famílies republicanes de l'Europa llati-

na, pels progressistes en general i fins i tot pels anarquistes fins a finals de seglel.

Quan a posició de la maçoneria espanyola en la qüestió marroquí, el 31 d'agost de 1919 el G.O.E. va lliurar un decret perquè les seves lògies estudiessin el "problema del Marroc" (100).

La lògia Fénix de Barcelona contestava sobre el tema que "Marruecos constituye para España una obligación y una necesidad de la que no puede renunciar (...) la humanidad civilizadora tiene un deber que cumplir en Marruecos" (101).

A l'Assamblea del G.O.E. de 1920 es va proposar que es celebrés un referèndum al Marroc. També es va dir allí que la penetració espanyola havia de ser pacífica i civilitzadora, respectant les autoritats, les lleis i les costums del país, perquè l'abans possible poguessin "regir-se sols" (102).

El mes d'octubre de 1927, poc després d'acabar la guerra del Marroc, el aleshores Diputat Gran Mestre de la G.L.R. del Migdia (Andalusia) Diego Martínez Barrio va visitar les lògies marroquines. En un discurs pronunciat a Casablanca va expressar amb claretat meridiana quin era l'ideari colonial de la maçoneria espanyola:

"Colonizar es, si se procede rectamente, civilizar. Ci

vilizar significa función tuitiva de hermanos mayores cerca de hermanos menores. (...) Los pueblos musulmanes que constituyen Marruecos son pueblos degradados, (...) pero no puede juzgárseles como pueblos muertos, en trance de liquidación, a los fines superiores de la comunidad universal (...) Ayudar a esos pueblos, educarlos, fortalecerlos, es la obra abnegada del colonialismo inteligente y, desde luego, la única posible de la Masonería".

"Nuestros talleres tienen que convertirse en laboratorios donde se amalgamen los diferentes postulados de tales pueblos en crisis, para producir un nuevo tipo de civilización marroquí..." (103).

El mateix Martínez Barrio, que tenia el mèrit de parlar clar, va dir a la Gran Assamblea Nacional Simbòlica de 1927, celebrada a Madrid:

"En Marruecos se dan cita tres grandes pueblos: el ára be, el israelita y el español, unidos a través de la historia por vínculos irrompibles (...) y la buena armonía de ellos tiene que ser orientada y presidida por una institución, cual la masónica, (...) depurándola de toda intransigencia política o religiosa". (...)

"La conquista espiritual de Marruecos, como la de todos los pueblos atrasados o en estado de infantilismo corresponde a la Institución masónica, que no hiere el senti-

miento religioso de ningún pueblo ni ataca su decoro nacional, sino que despierta en las almas un sentimiento de fraternidad de tipo superior, que las coloca en situación de comprenderse, a pesar de sus diferencias religiosas y políticas. A esa obra no puede renunciar el Grande Oriente Español...." (104).

Malgrat les paraules de Martínez Barrio, no hi havia apenes marroquís a les lògies espanyoles -ni franceses- del Marroc, sino hebreus i europeus. Per la seva banda, la G.L.E. -que auspiciava algunes lògies a aquell territori- va proposar el 1924 de crear una Gran Lògia Africana, que finalment no es va constituir, però mai varen contemplar la possibilitat de reivindicar la independència de la colònia marroquí (105).

L'abril de 1925 la G.L.E. col.laborava ostensiblement en la campanya d'Homenatge al Mutilat d'Àfrica, organitzada per la noblesa i la gran burgesia espanyola i al seu butlletí oficial es reproduïa una extensa nota tramesa per Elena de Campos y Barrera, presidenta del Comitè Regional de l'esmentada campanya, amb seu a la Capitanàa General de Barcelona. Hi formaven part també la marquesa de Castelvell, la baronesa de Viver i Teresa del Pino de Milans del Bosch. En la mateixa es demanava suport a la campanya, a la qual varen respondre totes les lògies de l'obediència encapçalada per F. Esteva, afirmant que es tractava d'una obra "en consonan-

cia con los principios masónicos, que nos mandan el amor a la patria y la caridad al decaído..." (106).

NOTES

- 1) AHNS, Llig. 740 A, doc. 20-V-1915.
- 2) AHNS, Llig. 755 A, exp. 3 i 617 A, exp. 1.
- 3) AHNS, Llig. 740 A, doc. 25-VII-1919.
- 4) AHNS, Llig. 740 A, doc. 23-VI-1920.
- 5) La realitat era que durant els anys que havia durat el pacte els membres de la Catalana Balear no juraven obediència al GOE, sino únicament a l'organisme català:
AHNS, Llig. 740 A.
- 6) AHNS, Llig. 350 A, exp. 5. També es pretenia que la "Lealtad" passés a integrar-se a la Catalana Balear.
- 7) Breve reseña de las causas que han motivado que el GOE declarase irregular y separada de la Federación a la GLSR Catalana Balear, Madrid, juny de 1920.
- 8) Boletín Oficial del GOE, XXVIII, n. 339, 31 de juliol de 1920, pp. 97-100 i 43-44.
- 9) Boletín Oficial del GOE, XVIII, n. 339, 31 de juliol de 1920, p. 100.
- 10) AHNS, Llig. 617 A.
- 11) AHNS, Llig. 513 A, doc. 8-VIII-1919.

- 12) Loc. cit., doc. 30-XI-1920.
- 13) AHNS, Llig. 613 A, doc. 10-XII-1920. També es proposà de crear un fons propi de beneficència, ja que l'existent fins ara estava en mans del GOE; ho va demanar la lògia "Humanidad".
- 14) Boletín Oficial del GOE, XXVIII, n. 337, 31 de maig de 1920, p. 79. Varen tenir uns ingressos de 32.004 ptes. i unes despeses de 30.645.
- 15) AHNS, Llig. 617 A, exp. 1, doc. 21-V-1920.
- 16) Boletín Oficial del GOE, n. 339, p. 86.
- 17) AHNS, Llig. 595 A, doc. 23-IV-1921.
- 18) AHNS, Llig. 617 A, exp. 1, doc. 2-IV-1921.
- 19) Boletín Oficial del GOE, XXIX, n. 350, 30 de juny de 1921, pp. 113-114.
- 20) Boletín Oficial de la GLE, n. 2, Barcelona, abril-maig de 1923, p. 16.
- 21) AHNS, Llig. 618 A, exp. 1:
- 22) Boletín Oficial de la GLE, I, 20 de març de 1923, pp. 11-14. Al mateix número (pp. 14-15) es diu de l'espiritisme i la maçoneria: "quan hermanos son estos dos ideales, tanto en sus hermosas aspiraciones como en su lucha contra el común enemigo, el oscurantismo".

- 23) Tusquets, J., Prev. El Teosofisme, Llibreria Catalònia, Barcelona, 1927, pròleg del pare Miquel d'Esplugues.
- 24) L'organització internacional, ara amb el nom d'Associació Maçònica Internacional, es va fundar al congrès maçònic del 19-23 d'octubre de 1921: Bulletin. Organ Officiel de l'AMI, I, n. 1, gener-març de 1922.
- 25) Boletín Oficial del GOE, XXVIII, n. 337, 31 de maig de 1920, pp. 77-78.
- 26) Boletín Oficial del GOE, n. 339, p. 86.
- 27) Boletín Oficial de la GLE, n. 1, 20 de març de 1923, p. 5; Bulletin. Organ Officiel de l'AMI, n. 1, gener-març de 1922, p. 13.
- 28) El capítol "Integridad" i la lògia "Lealtad" varen votar negativament a la proposta de crear grans lògies regionals: Boletín Oficial del GOE, X, n. 126, 8 d'octubre de 1902, pp. 133 i ss.
- 29) AHNS, Llig. 617 A, doc. 30-IV-1918.
- 30) El seu butlletí es fa ressò d'aquest internacionalisme declarant que davant les internacionals "negra", "obrer" i "feminista", caldrà que la maçoneria impulsi la "internacional humana" i unifiqui totes les famílies maçòniques del món: Boletín Oficial del GOE, n. 353, n. 353, 30 de setembre de 1921, pp. 145-147.

- 31) Vegeu Ferrer Benimeli, J. A., Masonería española contemporánea, Siglo XXI, Madrid, 1980, pp. 54-55; "Las Logias del Grande Oriente español", pp. 1048, 1050 i 1051; Ayala, J. A., La masonería en la región de Murcia, Ed. Mediterráneo, Murcia, 1986, pp. 369-371; Moreno Gómez, F.,/Ortiz Villalba, J., La masonería en Córdoba, Ed. Albolafia, Córdoba, 1985, p. 187-188; Paz Sánchez, M. de, Historia de la Francmasonería en Canarias (1739-1936), Excmo. Cabildo Insular de Gran Canaria, Tenerife, 1984, pp. 747 i ss.
- 32) Boletín Oficial del GOE, XXIX, n. 356, 31 de desembre de 1921, pp. 189-191 i n. 357, 31 de gener de 1922, pp. 4-8.
- 33) Vegeu sobre el tema, Ferrer Benimeli, J. A., La masonería con Unamuno, "Historia 16", XI, n. 129, gener de 1986, pp. 31-38.
- 34) Boletín Oficial del GOE, n. 351, 31 de juny de 1921, p. 115. També protestaven contra la supressió de Garanties com a pràctica usual dels governants (p. 103).
- 35) Citat per Ferrer Benimeli, J. A., "El Doctor Simarro y la masonería", pp. 249-251.
- 36) 37) AHNS, Llig. 595 A, doc. 2-IV-1921.
- 38) AHNS, Llig. 600 A, doc. 30-VII-1923.

- 39) Vegeu Gómez Molleda, M^a. D., op. cit., p. 161 i ss.
Tanmateix, no estem d'acord amb la interpretació política que fa aquesta autora d'aquells fets, arribant a confondre, via Martínez Barrio, els interessos del Partit Republicà Radical i els d'un sector del GOE.
- 40) Boletín Oficial del GOE, XXX, n. 365, setembre de 1922, pp. 122-123; a Catalunya només auspiciaven la "Lealtad", la "Fénix" y la "Liberación". Per Canàries, vegeu Paz Sánchez, M. de, op. cit., pp. 747 i ss.
- 41) Per la implantació geogràfica de l'obediència, vegeu Ferrer Benimeli, J. A., "Las Logias del Grande Oriente Español (1900-1936).
- 42) Boletín Oficial del GOE, XXX, n. 365, p. 124.
- 43) Boletín Oficial del GOE, n. 366, 25 d'octubre de 1922, pp. 134-136.
- 44) Gómez Molleda, M^a. D., op. cit., p. 63.
- 45) Op. cit., p. 58 i ss.
- 46) Ibidem.
- 47) A todos los Francmasones esparcidos por la superficie de la tierra, Barcelona, 1924, pp. 4-8 i 10-11.
- 48) Bulletin. Organ Officiel de l'AMI, II, n. 6, abril-juny de 1923, p. 19.

- 49) Boletín Oficial de la GLE, I, n. 6, 20 de desembre de 1923, pp. 2-3.
- 50) AHNS, Llig. 620 A, exp. 13.
- 51) AHNS, Llig. 620 A, exp. 12.
- 52) Boletín Oficial de la GLE, I, n. 2, maig de 1923, p. 16. També incloïen a la llista les lògies "Gesoria" i la "Cataluña", que estaven en somnis i no reeixien.
- 53) AHNS, Llig. 598 A.
- 54) Gómez Molleda, M^a. D., op. cit., pp. 67-69.
- 55) AHNS, Llig. 192 A, exp. 2.
- 56) Gómez Molleda, M^a. D., p. 70-71.
- 57) AHNS, Llig. 350 A, exp. 6.
- 58) AHNS, Llig. 600 A.
- 59) Bulletin. Organ Oficial de l'AMI, III, n. 11, juliol-setembre de 1924, p. 232.
- 60) Boletín Oficial de la GLE, n. 1, 20 de març de 1923, pp. 1-2.
- 61) Gómez Molleda, M^a. D., pp. 61-62.
- 62) Boletín Oficial de la GLE, n. 3, 6 de juliol de 1923, pp. 9-10.

- 63) Boletín Oficial de la GLE, n. 6, 20 de desembre de 1923, p. 13.
- 64) AHNS, Llig. 350 A, exp. 9, doc. 26-IX-1924.
- 65) Ibidem i Boletín Oficial de la GLE, n. 21, novembre-març de 1924-25, pp. 12-13.
- 66) AHNS, Llig. 350 A, el document estava signat per Esteva, Gertsch i Micheli.
- 67) Boletín Oficial de la GLE, n. 17-21, p. 14.
- 68) Boletín Oficial de la GLE, n. 22-23, abril-maig de 1925, p. 7.
- 69) Op. cit., p. 4.
- 70) Boletín Oficial de la GLE, n. 12, 20 de juny de 1924, p. 2.
- 71) AHNS, Llig. 600 A, doc. 3-XI-1924. Quan a la societat catalana, eren normalment els membres de la GLE els més actius; veiem, per exemple, que les lògies "Humanidad" i "Justícia" s'adhereixen a la campanya contra el terrorisme que fa l'Ateneu Enciclopèdic Popular el 1923, així com la GLE, que a més s'adhereix a la campanya pro indult dels presos polítics i socials: "Noticiari de l'Ateneu Enciclopèdic Popular", IV, n. 35, Barcelona, març de 1923, p. 25; n. 37, juny-juliol de 1923, pp. 53-56.

- Aquest any Pau Isart Bula segueix formant part, com a President, de la Junta Directiva: n. 38, agost-setembre de 1923, p. 63.
- 72) Sanchez Ferré, P., "Masonería y colonialismo", a La masonería y su impacto internacional, pp. 23-24.
- 73) Boletín Oficial del GOE, XII, n. 152, 21 de desembre de 1904.
- 74) Boletín Oficial del GOE, n. 122, 8 de juny de 1902, p. 65.
- 75) Vegeu les queixes a l'AMI que feia la maçoneria porto-riquenya de filiació noramericana contra el GOE: Las actuaciones del "Gran Oriente Español" en territorio Masónico de la "Gran Logia Soberana de Puerto Rico" .... Circular, San Juan, 1929. Arxiu de la G. L. Suïssa Alpina, Lausana, Imp.
- 76) AHNS, Llig. 191 A, exp. 1, s. a. (1924 aprox.); Boletín Oficial del GOE, XXXII, n. 380, gener de 1924, pp. 1-2, la G. L. Hispanoamericana va ser fundada el 1924.
- 77) Boletín Oficial de la GLE, n. 9, 20 de maig de 1924, p. 4.
- 78) Boletín Oficial de la GL Soberana de Puerto Rico, III, n. 16, 15 d'octubre de 1908, pp. 4-5; AHNS, Llig. 258 A, exp. 1, doc. 8-VI-1901.
- 79) Las actuaciones del "Gran Oriente Español" en Territorio Masónico de la "Gran Logia Soberana de Puerto Rico. Circular, pp. 15 i ss.

- 80) Boletín Oficial del GOE, XV, n. 181, 29 de maig de 1907, pp. 81-82.
- 81) Boletín Oficial del GOE, n. 182, 26 de juny de 1907, pp. 96-97.
- 82) Boletín Oficial del GOE, n. 263, 31 de març de 1914, pp. 38-40.
- 83) AHNS, Llig. 196 A, exp. 1, doc. 16 d'agost de 1915.
- 84) Boletín Oficial del GOE, n. 296, 31 de desembre de 1916, pp. 207-209.
- 85) Boletín Oficial del GOE, XXXI, n. 370-371, març-abril de 1923, p. 14.
- 86) Memoria. Convento Extraordinario de Ginebra, Madrid, 1925, escrita pel Gran Mestre del GCFS del GOE, pp. 25-28.
- 87) Gómez Molleda, M^a. D., op.cit., p. 33.
- 88) AHNS, Llig. 196 A, exp. 1, doc. 5-VII-1923.
- 89) La independencia de Filipinas, Boletín Oficial del GOE, XXXII, n. 380, gener de 1924, pp. 11-12. Barcia recordava en aquest article que també als propis EE.UU. hi havia un sector -el partit demòcrata- que era partidari de la independència filipina.
- 90) AHNS, Llig. 196 A; exp. 1, doc. 24-XII-1924.

- 91) Boletín Oficial de la Gran Logia Soberana del Archipiélago Filipino, n. 3, San Juan, 15 de juliol de 1929, Edició bilingüe.
- 92) L'"Acacia", 1907, pp. 53-55; Boletín Oficial del GOE, n. 199, 23 de novembre de 1908, pp. 175-179. Per altra banda, el 1914 o probablement abans el GOE va fundar una anomenada Associació Hispano-Hebrea: Boletín Oficial del GOIE, n. 267, 29 de juliol de 1914, pp. 112-113.
- 93) Boletín Oficial del GOE, XVII, n. 207, 16 de juliol de 1909, pp. 105-106. El 1911 el GOE va signar un pacte d'amistat amb el G. O. Otomà: Boletín Oficial del GOE, n. 228, 27 d'abril de 1911, pp. 51-52.
- 94) El 1920 el GOE proposava als governs espanyols que obrissin escoles espanyoles a Turquia, Síria, Grècia i Palestina: Boletín Oficial del GOE, n. 337, juliol de 1920, p. 87 i n. 339, pp. 86-87 i 92-93.
- 95) AHNS, Llig. 771 A, exp. 2 al 8 i Llig. 351 A. La "Ciencia y Libertad", de Tànger, va ser fundada el 1906; la "Clemenceau", també de Tànger, el 1919 i la "Casablanca", eren totes elles de composició majoritàriamente jueva.
- 96) Boletín Oficial del GOE, IV, n. 43, 1 de febrer de 1892, pp. 33 i n. 52, 5 de juny de 1892, pp. 115-117; n. 185, 27 de setembre de 1907, pp. 144-146.

- 97) La bibliografia existent sobre colonialisme i maçoneria és minça; vegeu Nicol, F., Pacifisme et colonisation, París, 1908; Roninard, J., La Franc-Maçonnerie et la colonisation sous la IIIème. République, de 1904 à 1936, Universitat d'Aix en Provence, tesi de doctorat, Aix en Provence, 1971; Yacono, X., Un Siècle de Franc-Maçonnerie algerienne. 1875-1884, G. P. Maisonneuve et Larose, París, 1969; (edició castellana abreviada a "Anales de Historia Contemporánea", n. 6, Murcia, 1987, pp. 103-125); Sánchez Ferré, P. "Masonería y colonialismo", a La masonería y su impacto internacional, pp. 11-26.
- 98) Vegeu Guénon, R., Le Théosophisme, Ed. Traditionnelles, París, 1978. Aquesta obra, editada per primera vegada el 1921, denuncia la manipulació que Anglaterra feia dels teòsofs, els quals titlla de ser antitradicionals i per tant gens esotèrics, sino que el seu sincretisme fantàstic no porta a enlloc més que a intentar destruir la tradició cristiana i catòlica a Occident, enterbolint i no pas clarificant allò que de més autèntic ha conservat el catolicisme.
- 99) Boletín Oficial del Supremo Consejo del Grado 33^a, n. 379, octubre de 1923, pp. 3-6. Comentant l'obra de Splenger i la crisi europea, Barcia afirma que cal "restaurar el sentido espiritual de la vida".

- 100) Boletín Oficial del GOE, n. 328, 31 d'agost de 1919.
- 101) AHNS, Llig. 595 A, doc. 25-III-1920.
- 102) Boletín Oficial del GOE, n. 339, 31 de juliol de 1920, pp. 92-93.
- 103) Boletín Oficial del GOE, Swgona Epoca, II, n. 15, Sevilla, 10 de desembre de 1927, p. 13.
- 104) Gran Asamblea Nacional Simbólica; GOE., Madrid, 1927, p. 135. Dissolta la G. L. del Marroc, les lògies del territori depenien directament del Suprem Consell.
- 105) Boletín Oficial de la GLE, II, n. 15-16, setembre-octubre de 1924, pp. 3-6. Alguna lògia, com la "Perseverancia", de Larache, admetien àrabs sense que aquests cotitzessin.
- 106) Boletín Oficial de la GLE, n. 24-25-26, juny-agost de 1926, pp. 20-21.

CAPÍTOL V

LA MAÇONERIA DURANT LA DICTADURA DE

PRIMO DE RIVERA

La implantació de la dictadura primoriverista va sorprendre la maçoneria en plena reorganització i també en una sensible expansió. El G.O.E. no va deixar de créixer al llarg del període i la G.L.E. va experimentar una igual expansió, tant humana com geogràfica, éssent Andalusia la regió on més lògies auspiciaria fora de Catalunya. S'ha dit i repetit que l'orde es va polititzar durant els anys de la Dictadura i és evident que va ser així, però mai va desaparèixer el corrent "neutre".

Pocs mesos abans del cop, la G.L.E. seguia obrint les seves pàgines a les veus "polítiques", tant com a les contràries a les intervencions directes en la societat. En un mateix número del seu butlletí oficial reproduïa una conferència del Gran Secretari L. Gertsch elogiant extensament l'Oficina Internacional del Treball i en un article signat per "Galileo" es desaprobaven les intervencions més o menys velades de l'orde en la societat:

"Si la Masonería, (...) ha transformado (...) las sociedades profanas valiéndose de la enseñanza, conferencias, revistas y periódicos con el barniz del librepensamiento, organizado y fundado sociedades políticas y recreativas (...) ¿qué es lo que ha ganado? Nada; pero sí, ha perdido mucho... Verdad que la Institución en si no es culpable, (...) pero la tienen y grande los que diciéndose masones

han obrado entre profanos de peor manera que los enemigos de la Institución...".

A continuació l'autor afirma que fins que la condició humana sigui l'actual, la maçoneria, composta per homes, no ha d'intervenir directa ni indirectament en la política dels països, limitant-se a "trabajar dentro de las logias para instruir, para mejorar, para pulimentar las conciencias de sus obreros, (...) procurando en lo sucesivo las vibraciones que las Logias emitan sean armónicas yendo al compás rítmico y armónico del tiempo infinito, que obliga a despertar las conciencias dormidas, iluminando las mentes de aquellos que tienen hambre y sed de amor, de paz, de libertad, de progreso" (1).

La Memòria llegida a la Gran Assamblea de la G.L.E., celebrada el maig de 1923 i llegida per A. Vinaixa, Venerable Mestre de la lògia alacantina "Constante Alona" va ser de caràcter estrictament polític. Entre altres temes, es condemnava el pistolisme de la patronal, la passivitat del govern i autoritats i s'afirmava que "Los partidos todos de la política militante se han desmoronado" i els seus dirigents havien perdut "su virtud histórica y cuanta dignidad nos legaro nnuestros antepasados (...) Y los obreros desengañados, van al retraimiento o vendne traidoramente sus ideas y sus conciencias al mejor postor, para sufragar las atenciones perentorias del necesario vivir". La Memòria tam

poc oblidava de descalificar el G.O.E. (del que A. Vinaixa havia format part fins feiz poc) referenti-se a la transformació federal d'aquesta obediència, "monstruo jesuítico que detenía la marcha de la Masonería enroscado en el cuerpo de los altos poderes administrativo y ejecutivo de aquel Oriente de triste memoria, (...) pero aquel fenómeno de rareza desconocida tenía siete cabezas y éstas han resurgido redivivas en siete regiones de nuestra Península con el fin de entorpecer nuestros trabajos y sostener a nuestra desdichada España en el embobamiento paradisiaco y embrutecedor en que tristemente la contemplamos" (2).

Al mes següent del cop de Primo de Rivera, el butlletí del Suprem Consell del G.O.E. lliurava un comunicat oficial en el que es recordava que la maçoneria no podia estar adscrita a cap partit polític "ni someterse a las vicisitudes de las luchas profanas".

El novembre del mateix any un "parte no oficial", però signat per Augusto Barcia, s'afirmava el "de sempre:

"Nosotros, como francmasones, no podemos pertenecer a ningún partido ni confundirnos con ninguna bandería (...) Toda organización política es inevitablemente exclusivista y parcial. La Francmasonería no excluye ni fracciona; atrae, llama a sí todo lo que sea expresión racional de la vida, ansia humana, fervor civil".(...)

"El viejo sistema, aquel régimen, no podía tenerse en pié, (...) aquello murió y bien muerto está. Nadie querrá resucitarlo... Pero aquello tiene que ser sustituido por al go. Lo que ahora existe no puede perdurar: es, por su propia esencia, fugaz, interino. Es un puente levantado para salvar un paso difícil..." (3).

Heus aquí el plantejament i la interpretació que Barcia fa de la situació política creada per la Dictadura. Aquesta, apunta el dirigent maçó, havia de ser útil a la transformació de l'Estat i la societat espanyola, malgrat la naturalesa del nou i passatger règim. Però adverteix Barcia als seus germans d'obediència que "quien no enfoque estos su cesos con una amplitud de visión, como sucesos históricos que han de dejar honda huella en el alma de España, caerá confundido con los viejos y vulgares caudillos de aquel falso liberalismo ... (...) Yo, si tuviera autoridad para formu lar un ruego, a todos los hermanos les diría: estudiad esta nota, reflexionad sobre ella y procurad ajustar vuestros actos a tales consejos. Y aun agregaría en mi súplica: pensad en todo menos en mezclaros con los políticos. Nosotros tenemos siempre que estar sobre ellos; no podemos confundirnos con ellos" (4).

Barcia i els maçons moderats pensaven en un treball lent, indirecte i, en definitiva, "tradicional" de l'orde en la societat espanyola, per tal d'aconseguir un canvi de rè-

gim que aboqués el país a la república. Altres sectors varen caure en la tentació -aleshores tant en voga- del conspiracionisme per arribar molt ràpid el més lluny possible. Però no podem fer divisions polítiques de la maçoneria situant els consipracionistes entre els defensors del simbolisme i els moderats com a membres del filosofisme. La realitat era molt més complexa a les dues obediències i les seves respectives posicions envers el règim de Primo varen ser durant una primera etapa molt ambigües, com veurem. Potser perquè esperaven que el règim fos realment efímer i es convertís en la porta o "el pont" que havia de portar a la república. Hi havia, entre els sectors progressistes d'arreu l'Estat un desig vehement d'acabar amb el règim de la Restauració i el cop militar va ser interpretat, al menys durant els primers temps, com una possible via vers la definitiva liquidació del vell i caduc sistema. Encara que la maçoneria, tenia raons supletòries a altres col·lectius per combatre aquests tipus de governs i això era ben patent en el cas italià, on el dictador Mussolini havia prohibit la maçoneria un any abans del cop de Primo, estaven disposats a esperar aconteixements.

Les contradiccions internes i la naturalesa precària de la dictadura, sense un aparell d'Estat prou sòlid per fiscalitzar i endegar amb eficàcia real quelcom més que l'ordre públic i la política social repressiva, va fer que

precisament al llarg dels anys que més es va perseguir la maçoneria aquesta creixés més, al menys en certes regions i localitats espanyoles, i a Barcelona ciutat pel que fa a Catalunya. D'igual manera, la repressió del catalanisme no va impedir que es publicuessin més llibres, revistes i periòdics en català que mai, ni l'expansió i la radicalització del moviment catalanista (5).

Entre personatges grotescs que representaven el règim i mesures anacròniques i sovint ineficaces, la dictadura va convertir-se en una forma de governar ni pitjor ni millor que la majoria dels governs de la Restauració. Quan a la maçoneria, aquesta no va ser expressament prohibida i les persecucions mai varen emanar directament del dictador, sino que foren els poders locals i els delegats que el govern havia posat als ajuntaments, els jutjats i als governs provincials qui, de forma arbitrària i sense cap coordinació entre ells, varen decidir en cada ocasió si es permetia o no les activitats a les lògies. El dictador ho sabia i simplement deixava fer. Es aquest desgavell normatiu i legal el que permet, per exemple, que una assemblea del G.O.E. amb representants de tot l'Estat sigui permesa a Barcelona i prohibida a Madrid, alhora que es permet publicar a Madrid una revista maçònica prohibida a Barcelona.

Quan a l'activitat política i conspirativa contra el règim, en la que varen prendre part molts i destacats ma-

çons, és important senyalar que aquest mai actuaren en nom de la maçoneria ni tant sols de la seva lògia. Per altra banda, la dictadura mai va condemnar o empresonar a un maçó pel sols fet de ser-ho, sino únicament si estava acusat d'actuar contra el govern. I quan varen ser clausurades les seus del G.O.E. a Madrid i Barcelona no se'ls acusà de maçonisme, sino de ser centres sospitosos de fer política contra la dictadura. L'acció repressiva es va centrar, doncs, en les activitats polítiques dels maçons i no en la seva condició de membres de l'orde. La situació era, certament, ben diferent a la d'Itàlia o la del franquisme, on el fet de ser maçó constituïa delictes.

Creiem que confirma el que diem el fet que fins el 1925-6 la maçoneria va intentar de no enfrontar-se directa ni indirectament amb el Directori i fins i tot va intentar suavitzar o ignorar, en alguns casos, les persecucions de que era objecte. Al nostre entendre, l'objectiu era "no molestar" el règim i denunciar únicament les arbitrietats dels poders locals i els seus aliats reaccionaris. Com recordarem, la G.L.E. fins i tot va col.laborar en la campanya engegada per la noblesa espanyola en favor dels mutilats de la guerra d'Àfrica.

A més, no totes les mesures del règim desagradaven als maçons. Veiem com als rancis anticlericals de l'obediència catalana no desagradava gens la persecució del clergat catalanista. Es prou exemplar una article que el butlletí

de la G.L.E. va publicar el maig de 1924 en la que s'acusava el clergat de fomentar el separatisme:

"Ese clero que crea, fomenta y protege los llamados Pomells para sembrar en corazones tiernos y vírgenes, (...) la semilla del odio de nacionalidad que más tarde puede dar sus emponzoñados frutos.."

"Cuando la masa clerical que preside en Cataluña (...) haya, por lo menos -disponiendo el Gobierno de atribuciones sobre ello- sido trasladada en masa hacia otras regiones, y substituidos sus componentes por individuos que también de otras regiones procedan, (...) la defensa de la unidad nacional podrá apuntarse un tanto valioso en pro de dicha unidad" (6).

Amb tot, el vehement anticlericalisme d'aquesta família maçònica no era pas l'únic motiu perquè rebutjessin el nacionalisme català, ja que hi ha altres manifestacions en les que el catalanisme militant no està ben vist per la cúpula de la G.L.E. En la ja citada Gran Assamblea de finals de maig de 1925 (sessió del 31 de març) es va decidir advertir novament (no era doncs la primera vegada) el catalanisme maçònic, "a la R. Logia Justicia, desautorizándola para el uso de la lengua catalana en su correspondencia con las demás Logias de la Obediencia y con las autoridades de la Gran Logia, cúpula directiva debiendo utilizar exclusivamente el idioma español".

En la Gran Assamblea Extraordinària i Constituent del G.O.E. de 1920 una comissió presidida per Enrique Barea va aprovar la petició de les lògies catalanes que permetia la utilització del "idioma o dialecto regional" entre lògies d'una mateixa regió o nacionalitat. Però quan el Dictamen va passar a la votació -que fou secreta- l'Assamblea va rebutjar per majoria la proposta (7). Al menys aquesta obediència no havia reivindicat mai el nacionalisme català ni el federalisme real. El que sorprèn, però, és que la G.L.E. prengui semblant postura davant el catalanisme, en uns moments en què hi ha un significat augment del sentiment català, humiliat per les disposicions de la dictadura. I no serà fins el juliol de 1934, que la G.L.E. farà oficial el bilingüisme a l'obediència, quasi dos anys després que el parlament espanyol aprovés el bilingüisme a Catalunya (8).

Els dos aspectes de l'actitud maçònica vers el Directori

L'abril de 1924 la G.L.E. va adreçar una instància al Directori Militar sol·licitant del mateix que legalitzés l'obediència i que la maçoneria llatina enquadrada en l'AMI -la "Maçoneria Universal"- fos oficialment reconeguda pel règim. Els arguments dels maçons catalans (ara ja amb unes quantes lògies arreu l'Estat) eren els següents:

"Si França, Italia (!) Bèlgica, Alemanya, Inglaterra

y muchas otras naciones europeas y americanas han concedido a la masonería en sus territorios respectivos una situación legal, es debido sin duda alguna a que sus leyes de asociaciones y reuniones son suficiente garantía de libertad de acción para el desenvolvimiento de la orden sin necesidad de una disposición especial al efecto. Pero en España nos encontramos con que no puede ser ésta considerada como una asociación de las comprendidas en las vigentes leyes de 30 de junio de 1987 y 15 de junio de 1890, por lo que precisa para su reconocimiento y existencia legal la promulgación de una disposición concreta y especialísima que supla el vacío que en las citadas leyes existe hasta que una nueva ley de asociaciones y otras de Reuniones, más ajustadas ambas que las actuales a las corrientes modernas, permitan que nuestra Orden sea incluida en ellas".

Després d'algunes consideracions sobre la universalitat de la maçoneria i de la pertinença de l'obediència a l'AMI, fan una proposta en la que suggereixen el redactat d'un Reial decret, en el que es diu:

"Artículo primero. A partir de la fecha de la promulgación de este Real Decreto se reconoce existencia legal en todo el territorio español a la "Masonería Universal", representada en España por la Gran Logia Española, cuya sede radica en Barcelona". [el G.O.E., doncs, no havia de ser legalitzat].

L'article tercer establia que la G.L.E. "podrá establecer logias dependientes de la misma en todas las poblaciones de España" (9).

Com queda palès, el propòsit de l'obediència de Barcelona no era només obtenir la legalització, sino de que el Directori reconeixés només aquesta obediència como a legal i no pas a tota la maçoneria espanyola. Sens dubte la mesura havia de provocar les airades protestes del G.O.E., que va interpretar els intents de la Gran Lògia com un cop baix. Al llarg de la Segona República, quan la Gran Lògia acuitava el Gran Orient per ser massa moderat, aquest li recordava en cara que durant la Dictadura la Gran Lògia intentar de convertir-lo en una organització ilegal.

Per altra banda, la G.L.E. va convèncer l'AMI de que recolzés la seva demanda de legalització al govern espanyol, de manera que juntament amb la sol.licitud esmentada hi varen adjuntar un document de l'organisme maçònic internacional en el que es demanava al general Primo de Rivera que la Gran Lògia fos reconeguda oficialment i legalitzada com a associació filantròpica i humanitària, ja que -deien- "la Masonería no hace política en el estricto sentido de la palabra. [subratllat en el texte]. Jamas conspiró, jamás tomó una decisión en ese orden de ideas".

La petició venia subscripta també pel G.O. de França, de Grècia, i les Grans Lògies de Bulgària, d'Egipte i Cuba.

Considerem també d'interès remarcar que entre els països on la maçoneria era reconeguda i respectada pels governs i les lleis hi figura Itàlia. Es ben sorprenent, ja que el règim feixista ja no podia enganyar ningú respecte de les seves intencions envers l'orde i les llibertats polítiques a Itàlia. Tanmateix, hi havia una excepció, perquè una de les obediències italianes, -la Gran Lògia dita de la "Piazza del Gesù", dirigida per Raoul V. Palermi- va apoïar el feixisme i obtingué el reconeixement del "Ducce". Aquesta maçoneria feixista va ser utilitzada per Mussolini per aproximar-se a la branca maçònica anglosaxona i fins i tot per infiltrar-se en medis maçònics europeus, entre ells Espanya (10).

En aquests moments la G.L.E. comptava amb vuit lògies catalanes i a la resta d'Espanya n'auspiciava nou. A Catalunya: "Redención", "Humanidad", "Adelante", "La Sagesse", "Helios", "Ruíz Zorrilla", "Fénix", de Badalona i la "Luz de Figueras". Arreu l'Estat: "Constante Alona" (Alacant), "Autonomía" (La Línea), "Redención" (Almeria), "Fraternidad" (Málaga), "Renovación" (Ciudad de Palma), "Fe y Democracia" (Sevilla), "Fermín Salvochea" (Cádiz), "Lixus" (Larache) i "Viriato" (Melilla). A Barcelona havien organitzat també el capítol "Barcino" n. 1. Encara que a les llistes hi incloïen la Cambra Kadosh "Hispania", (11), aquesta és probablement el consistori del G.O.E. amb el mateix nom. De tota manera, els graus superiors de la G.L.E. no podien ser administrats

per aquesta, com tampoc les seves organitzacions, sino pel Suprem Consell del G.O.E.

Quan a la situació de l'obediència respecte del Directori, en la Memòria de juny de 1924 es declara que el govern no havia "cohibido en general nuestra actaucción; no, pues en algunas provincias hemos merecido de las autoridades toda clase de atenciones que agradecemos sinceramente, pero en otra ha presidido un criterio extraño que ha hecho que las Logias, (...) o no hayan podido reunirse o han debido hacerlo de tal manera que sus trabajos han resultado ineficaces" (12).

De la situació de l'orde a Itàlia -que constituirà una preocupació constant de la maçoneria espanyola- la versió que en fa la G.L. Espanyola és igualment contradictòria. El setembre de 1924 es denuncia al seu butlletí que els feixistes han saquejat i incendiat vàries lògies del país, enmig de fortes acusacions contra Mussolini i el seu règim (13). Un any després el mateix butlletí afirma que "si bien es cierto que nuestros queridos Hermanos italianos han sufrido muchas persecuciones, no dejan de ser fantásticas muchas no ticias que se leen en la prensa diaria, pues en gran parte son inventadas por la reacción, que siempre busca algún modo de retraer a elementos susceptibles de ingresar en nuestra Augusta Orden, asustándoles con noticias de supuestos atropellos, tanto en Italia como en otros países, como el

nuestro, en el que de buena fe la prensa publicó, resultando del todo inexacta, la noticia de la clausura del G.O.E. en Madrid" (14).

La seu del G.O.E. situada al carrer del Príncipe va ser, efectivament, clausurada per les autoritats de Madrid i, encara que el jutge va absoldre la maçoneria, va romandre tancada fins el final de la dictadura (15).

La G.L.E. té dos discursos per referir-se a la situació de l'orde sota la dictadura, que empra segons l'ocasió. Per una banda demana ser legalitzada, declara que no fa política i que la repressió a què està sotmesa l'orde i al país no és gens greu. Per l'altra afirma coses ben diferents. L'octubre de 1924 el Gran Mestre F. Esteva escriu a un dirigent maçònic de Cartagena, Baltasar Gil, membre de la lògia "Paz, Trabajo y Justicia" (16), auspiciada per l'obediència catalana, on s'expressa en aquests termes:

"Los momentos angustiosos por los que atraviesa nuestra desgraciada Patria, ante un régimen que ahoga todas las libertades conquistadas por nuestros antepasados, (...) nos impone el deber de hacer cesar la guerra civil existente en la familia masónica española, para dar ejemplo a los elementos progresivos del país de que ha cesado la hora de las luchas intentinas, para formar el cuadro y dar definitivamente la batalla a las fuerzas reaccionarias".

Aquest preludi, declaració clara y formal de que calia participar directament a la lluita política per enderrocar el Directori, era seguit per la notificació de que a Brusel·les s'havia signat el pacte entre les dues obediències espanyoles, éssent admès el G.O.E. a l'AMI. Tanmateix, Esteva puntualitzava a B. Gil que no es tractava de fusionar-se amb l'organització de Madrid:

"Nada de confusiones, nada de uniones, solamente los lazos de concordia deberán regir nuestra futura actuación ante los organismos del G.O.E. La Gran Logia Española seguirá el camino que desde su fundación se ha trazado, es decir, el de conquistar los elementos que, militantes dentro de la esfera del progreso, quieran prestarnos su concurso (...) formando el ejército democrático que habrá de regir mañana los destinos del país" (17). Més endavant Esteva recomanava que es fessin tots els esforços per a captar nous adeptes i fundar lògies a totes les províncies, a fi que ben aviat es poguessin constituir grans lògies regionals, "que ha de ser el còmputo de nuestra representación por el Pacto Federal". Es a dir, que quan més grans lògies tinguessin, més nombrosa seria la seva presència i el seu poder dins les organitzacions espanyoles del simbolisme.

A l'Assamblea de maig de 1925, F. Esteva va recordar a tots que l'acció política de l'orde, a exemple del que s'havia fet a altres països, havia de basar-se en la crea-

ció, arreu l'Estat, d'una lliga de l'ensenyament i d'entitats culturals a totes les poblacions a fi de difondre mitjançant aquestes, "los principios democráticos y laicos". L'Assamblea va acordar també que es preparés a "la opinión pública por medio de meetings en defensa del poder civil, para que, secundado nuestra acción, apoye las peticiones que en su día (...) sean presentadas al Gobierno que rige sus destinos para obtener:

- a) La Reforma del artículo 11 de la Constitución.
- b) La secularización de los cementerios.
- c) Establecimiento de la Ley de divorcio en los Códigos civiles.
- d) Restablecimiento de la Ley del Jurado para todas las causas.
- e) Abolición de la pena de muerte.
- f) Implantación de la enseñanza obligatoria, gratuita y laica".

A continuació s'indicava que aquesta campanya havia de portar-se endavant des de les lògies, "siendo ellas las que la dirijan desde el seno de sus Templos" (...) "A la lucha, pues, Queridos hermanos. Vayamos a la batalla completamente unidos y en compacta formación, (...) no nos amedranemos ante el resultado de las primeras embestidas, que indudablemente causarán bajas en nuestras filas.." (18).

Aquesta no era, certament la imatge que pretenien donar al Directori, al que volien convèncer de que la G.L.E. s'havia convertit en una obediència més pròxima a la maçoneria anglesa que a la llatina...

Les proposicions polítiques de la G.L.E. no eren, certament, patrimoni reivindicatiu d'un sol partit, però a ulls del Directori defensar tals principis comprometia l'orde amb el republicanisme i, per tant, amb els enemics de la Dictadura i de la monarquia. Per menys motius Primo de Rivera havia empresonat un nombre considerable de ciutadans, els havia desterrat o els havia imposat aquelles prolífiques multes a què tant afeccionat va ser el singular dictador.

A més, què podia pensar el Directori de lògies que tenien noms com el d'"Espanya Democrática" (Cádiz, G.O.E.), "Ruíz Zorrilla" (Barcelona, G.L.E.), "Fe y Democracia" (Sevilla, G.L.E.), etc.?

Quan al G.O.E., tant a Catalunya com arreu d'Espanya va practicar la mateixa estratègia de no enfrontar-se amb el règim fins que la situació fos francament insostenible, per les raons que ja hem apuntat. Aquesta forma de sobreviure i treballar -també políticament- sota la dictadura va causar, però, algunes dissensions al si de l'obediència.

En la memòria de la G.L.R.N.E. corresponent a 1924 es consignava, entre altres activitats, que havien protestat

pel desterrament d'Unamuno i per l'assassinat de Matteotti i advertien que "dificultades y obstáculos sin fin hallaremos en adelante más que nunca en nuestro camino. Mas (...) si somos perseverantes, (...) más gloriosa será la victoria y esta será nuestra" (19).

Les dificultats de l'organització del G.O.E. a Catalunya -que tenia la seu al Pss. Mendez Vigo nº 5- eren dobles, doncs a les clausures que aviat arribaran, s'hi afegia el fet que encara no havia aconseguit d'organitzar-se completament. El març d'aquest any encara estava dictant normes de funcionament, redactant els Estatuts i enviant circulars a les lògies on es demana que enviïn les dades de tots els seus components -que envara no té- o es recorda que les dones no poden ésser admeses en els treballs rituàlics de les lògies (20).

La G.L.R.N. figurava, com totes les altres grans lògies regionals sorgides del G.O.E., sota els auspicis del Suprem Consell del Grau 33ª, encara que notificava al Gran Consell Federal Simbòlic del G.O.E. la marxa de l'organització, l'estadística, les activitats, et.

El desembre de 1924 se li incorporaven dues lògies de recent creació: la "Rectitut" i la "Fuerza y Unión" (21). Després de ser dirigida la Regional per un Diputat Gran Mestre ínterí, a principis de 1925 va ser nomenat pel càrrec

Manuel Portela Valladares i les seves lògies varen experimentar un auge i expansió important en iniciar-se l'any, que es reflexa tant en el augment de lògies i membres, com en les actes d'alguns tallers, que comenten el moment de creixement que experimenta la G.L.R.N.E. (22).

Les clausures

Les primeres clausures governatives arribaren aviat. El 16 de juny de 1925 les autoritats de Barcelona clausuren totes les seues maçòniques perquè no s'ajustaven als preceptes de la llei vigent, entre els quals hi figurava l'obligatorietat de que a les reunions -en aquest cas tingudes- hi fos present un representant de l'autoritat.

El perquè d'aquesta sobtada repressió no va explicitar-la el governador de Barcelona general Barrera, però no creiem que pot tenir relació amb el dit complot de Garraf. Encara que no va ser fins els anys trenta que el pare Tusquets i els anti-maçons vocacionals adjudiquessin a l'orde aquest intent de regicidi, és probable que els sectors més reaccionaris hi veiessin -com en tot complot- la ma oculta de la maçoneria i això influís en la decisió d'acabar amb les activitats de les lògies. Entre els autors i col.laboradors del complot hi figuraven uns quans joves impacients i radicalitzats que en els pròxims anys serien iniciats a

l'orde, la majoria d'ells a la lògia "Themis", catau del se paratisme català, fundada a Barcelona en caure la Dictadura: Marcel·lí Perelló, Jaume Julià, Joan Bertran i Deu, Francesc Ferrer (Fina?), Jaume Compte, Jaume Miravittles i Joan Terrés (23).

Així, l'Ateneu Fénix, seu de la G.L.R.N.E. va ser clausurat. Les poques lògies existents a comarques van haver de tancar portes, o foren clausurades, com la "Luz de Figueres" (24) i la seu de les lògies de la G.L.E. va ser igualment clausurada per les autoritats de la dictadura. El seu butlletí va desaparèixer fins el gener de 1929; el butlletí del Suprem Consell del Grau 33a no es va publicar entre finals de 1923 i gener de 1928 i el del G.C.F.S. del G.O.E. no va aparèixer de nou fins el 1926, única revista ma çònica en aquest anys, que va aconseguir editar més de trenta números al llarg de la dictadura.

El juny de 1924 la lògia barcelonesa "Resurrección" afirmava que hi havia germans empresonats; a Rubí les autoritats varen tancar la lògia "Fidelidad" i foren confiscats tots els estris i el mobiliari que hi trobaren al temple (25).

La "Lealtad", com les altres lògies del G.O.E. a Barcelona, va ser clausurada i el seu arxiu va ser segellat per les autoritats (26).

Des de novembre de 1924 la Regional del Nordest es referia als "atropellos clericales" de que era objecte l'orde i conminava a les seves lògies que enviessin informes detallats dels mateixos (27).

Aquest clima repressiu, però, era suportat -com ja s'ha dit- amb interessada calma, en espera d'un desenllaç que no arribava. El mateix Augusto Barcia, quan va exposar la situació legal de la maçoneria espanyola al Convent Extraordinari celebrat per l'AMI a Ginebra, el novembre de 1915, va repetir que tot i que s'havien aturat "los desmanes y persecuciones iniciados, especialmente en Andalucía, contra nuestra Institución, pueden volver a reproducirse en cualquier momento". Efectivament, dos dies abans de sortir Barcia cap a Ginebra, la seu de la G.L.R.N.E. a Barcelona va ser clausurada. Barcia va dir al respecte que esperava que l'incident es resolés com en el cas d'Andalusia. El dirigent del Suprem Consell va declarar també que les persecucions no eren obra del Directori, sino dels poders locals influenciats "por los manejos de la Iglesia y del jesuitismo, que en España, como lo están haciendo en Italia, quieren aprovechar la situación política creada por la dictadura para acabar con las organizaciones masónicas".

El dirigen del G.O.E. va recordar un cop més, que malgrat els problemes amb el govern militar, la maçoneria no podia participar en les lluites polítiques profanes. I per

justificar la seva posició enfront la dictadura Barcia va declarar a Ginebra que el President del Directori, el general Nouvillas, havia fet una declaració oficial, ratificada pel mateix Barcia al G.C.F.S., en la que es deia textualment que el govern "no perseguiria a ningun mason por ser mason y que la Orden, sometida a las leyes y preceptos legales que regulan el derecho de asociacion, seria considerada y respetada como una Asociacion lícita" (28).

Barcia, que no amagava que un sector de la seva obediència estava pressionat perquè aquesta dugués a terme una forta campanya d'enfrontament obert amb el Directori, va declarar-se partidari d'altres mètodes més propis, segons el seu criteri, de l'hortodòxia maçònica. També va retutjar tota idea tendent a que l'AMI o alguna obediència europea pressionés al govern espanyol per tal que aquest deixés de perseguir l'orde, conceptuant-ho com a contraproductiu i poc honorable per la maçoneria espanyola, que hauria de reconèixer la seva debilitat i impotència per resoldre tota sola els problemes interns. Aquí Barcia criticava veladament a aquells que, com els dirigents de la G.L.E., havien reclamat l'auxili de l'AMI per obtenir la legalització i subsegüent reconeixement oficial d'aquesta obediència, així com als dirigents de la G.L.R.N.E., que eren també partidaris de que l'AMI intervingués en els assumptes interns espanyols per intentar acabar amb les persecucions del règim. En aquest sentit, la Regional catalana va demanar a Barcia que

gestionés prop de l'organisme maçònic internacional la dita intervenció, a la qual cosa es manifestà contrari el dirigent de la maçoneria espanyola. Tanmateix, va proposar al Delegat de la Regional catalana que buscara la manera de que ells mateixos fessin les gestions que creguessin convenients a Europa, però sempre en nom de la Regional del Nord-est exclusivament. Amb aquest objectiu es varen establir contactes a Basilea i el compromís d'una pròxima entrevista d'un delegat de la maçoneria espanyola amb l'embaixador espanyol a París. Aleshores la G.L.R.N.E. va pregar a Barcia que ell mateix fos qui s'entrevistés amb l'embaixador, a la qual cosa accedí. D'aquesta entrevista diu Barcia en la citada Memòria:

"Celebrada la visita, que duró dos horas, (...) empecé por exponer (...) nuestra situación actual en relación con el Directorio; las persecuciones de que éramos objeto por parte de las autoridades provinciales y locales en determinados sitios (...) Hice historia al Embajador de nuestra conducta y proceder desde el día que se constituyó el Directorio militar; de cómo éste atendió nuestras quejas; de las resistencias de ciertas autoridades locales a seguir las normas que les fueron trazadas por el general Nouvilas, de acuerdo con las declaraciones del General Primo de Rivera, distinguiéndose en esta actitud las autoridades gubernativas de Barcelona, Sevilla, Córdoba y Valladolid, en contraste con las de Madrid, Valencia, Alicante, Málaga, Almería y

Oviedo, que jamás nos causaron daño ni molestia. También cuidé de insinuar con toda transparencia el peligro en que estábamos, si las persecuciones proseguían o no se rectificaba radicalmente la política de los gobernadores de Barcelona, Sevilla, Córdoba y Valladolid, de tener que realizar una acción defensiva que pudiera tener repercusiones en el exterior, que todos estábamos obligados a evitar por el buen nombre y prestigio de España. No le oculté que dentro de la orden existía una corriente fuerte que (...) pedía una campaña de protesta franca y clara (...). La contestación del Embajador fue terminante: "En mi próximo viaje a España me ocuparé de esta cuestión. Se la plantearé personalmente al Presidente del Directorio militar y, siendo cierto que ustedes no hacen política ni se mezclan en ella, haré saber oficialmente mi opinión de que no pueden ni deben ustedes ser inquietados por nadie".

Que a Catalunya la Dictadura aplicava mesures més dràstiques i repressives que a altres indrets de l'Estat és cosa sabuda, però no pas perquè els maçons catalans conspirassin especialment contra el règim, sino perquè aquí la societat en general era més obertament contrària a la dictadura, a més de comptar amb un moviment nacionalista que s'expansionava ràpidament.

Sobre les raons de la clausura de les seus maçòniques catalanes, Barcia va dir a l'AMI que no ho creia motivat per

unes suposades llistes de maçons que, essent-ho, no figuraven als llibres de membres de les lògies. Aquests eren definits com "de notoriedad y prestigio social, conocidos como masones, y que no obstante no figuraban como tales", raó per la qual "la policia se creyó engañada" (29).

Per la nostra part opinem que és molt possible que alguns recent iniciats no figuressin als quadres de membres de les lògies per causa de les seves activitats polítiques, evitant així un doble perjudici: el de l'individu en concret i el de la lògia. Però seguim creient que la raó estava en què la policia o el governador, pensessin o no que algunes lògies o maçons conspiraven, aprofitaren el complot de Garraf per tancar les lògies del país. Perquè de complicitats dels maçons amb el complot no es varen existir ni les autoritats o algun jutge varen intentar mai demostrar-les. Els futurs maçons o potser en algun cas recent iniciats compromesos amb el fet eren massa joves per significar alguna cosa dins l'orde i fins i tot per a ser-hi admesos.

A Catalunya, la política de clausures va tenir altres conseqüències, doncs va col·laborar en augmentar les tensions i recels entre ambdues obediències. Un mes després de ser clausurada la seu de la G.L.e. -i la de la Regional del Nord-, la primera va ser autoritzada a obrir de nou les portes (25 de juliol) i continuar amb les activitats maçòniques usuals: tingudes, etc. La d'aquesta discriminació és

que l'obediència dirigida per F. Esteva s'havia sotmès a les disposicions vigents sobre associacions, permetent que un delegat governatiu fos present a les reunions maçòniques.

Devant aquest fet, cal suposar que el delegat de torn era present només a les portes del temple, -a "pasos perduts", segons la terminologia maçònica- on eren reunits els germans abans d'entrar i no pas que presenciés el ritual, cosa que dubtem molt. De tota manera, era ja una mesura força coercitiva, encara que hi hagués moltes maneres d'evitar la presència incòmoda del delegat governatiu. Tanmateix, a les files de la G.L.R.N.E. va córrer aviat la notícia que els seus oponents havien permès que la policia profanés el secret ritualic. Al·ludint a aquest fet la lògia "Lealtad" va trametre una circular a totes les entitats maçòniques on declarava que "estava patint la persecució per part de les autoritats, "como las demás Logias de la misma Obediencia. No habiéndose querido allanar a las medidas gubernativas que venían a violar el secreto masónico..." (30).

La "Lealtad", com el capítol "Integridad" i altres tallers del G.O.E. no varen poder reanudar les seves activitats -encara que limitadament- a partir de mitjans de 1927.

En aquests moments -i malgrat les permanents tensions entre la G.L.R.N.E. i la G.L.E.- les relacions entre ambdues obediències havien millorat sensiblement, doncs, com es recordarà, el setembre de 1925 havien signat a Brusel·les un

Pacte d'amistat, gràcies al qual els graus 33 de la G.L.E. eren admesos com a membres del Suprem Consell del Grau 33ª per Espanya i les seves Dependències. El 18 de gener de 1925 el pacte sobre el Filosofisme entre ambdues organitzacions posava els capítols i les cambres Kadosh de la Gran Lògia sota els auspicis directes del Suprem Consell i tres dels seus membres passaven a formar-ne part: El Gran Mestre F. Esteva, Josep Bosch i Eveli Torent (31).

El 1925, quan comença la veritable "travessa del desert" de la maçoneria, a Catalunya hi ha en activitat poc més d'una dotzena de lògies, quasi totes a Barcelona, amb un marcat equilibri numèric entre ambdues obediències. La G.L.E. compta amb les següents lògies: "Helios", "Inmortalidad", "Justícia", "Humanidad", "Redención", "La Sagesse" i la "Ruíz Zorrilla", que està suspesa per irregularitats des del 14 de gener, a més d'un capítol: el "Barcino". La "Alvarez de Castro" i la "Luz de Figueras" no están en actiu.

La Regional del Nordest auspicia les lògies "Lealtad", "Fénix", "Fuerza y Unión", "Resurrección", "Liberación", "Rectitud", "Pitágoras", de Lleida i el triangle "Virtud", a Granollers, a més del capítol "Integridad" a Barcelona.

La G.L.E. cobrava preus molt semblants a la seva oposada, tant pel que fa a la iniciació com a les diverses cotitzacions. Per una iniciació es pagaven entre 30 i 35 ptes.

(depenia de les lògies) i la cotització mensual era de 3 pts. La Regional del Nordest cobrava 40 ptes. per la iniciació i 2,50 per la cotització mensual (32).

Quan als seus efectius, ambdues organitzacions comptaven amb un nombre semblant de germans, que voltaven els 300 o 350 com a màxim. Cal tenir en compte que la documentació conservada és incompleta i que les obediències acostumaven a inflar les seves dades; si a això hi afegim el clima repressiu, es compren que és molt difícil precisar el nombre exacte de maçons, cosa que tampoc és d'especial interès. Hi ha aspectes molt més importants per a la història de l'orde al nostre país que comptabilitzar amb precisió el seu nombre en un moment determinat.

Arreu l'Estat la G.L.E. comptava amb 17 lògies, 4 triangles, i 601 germans, majoritàriament a Andalusia (33). El G.O.E. auspiciava unes 80 lògies arreu l'Estat, amb 2700 inscrits, aproximadament.

Malgrat la clausura de les lògies i les coaccions o persecucions, la maçoneria va continuar amb les seves activitats internes, encara que limitadament i amb problemes de coordinació i informació entre les diverses entitats. Moltes lògies fins i tot varen experimentar un augment sensible dels seus efectius, com la "Fraternidad", de la G.L.R.N.E. o la "Lealtad" (34).

D'acord amb les dades de que disposem en l'actualitat, el nombre de maçons en iniciar-se la Dictadura era de i el gener de 1930 era de .

A mesura que es perden les esperances d'una sol.lució favorable que acabi amb el règim, els maçons intensifiquen les seves protestes i accions contra Primo de Rivera, participant d'un estat d'opinió molt generalitzada que progressiva i ràpidament mostra, d'una o altra manera, el seu descontent. Es un contexte especialment propici perquè molts polítics es maçonitzin i molts maçons es polititzin. L'enemic comú -la Dictadura- unirà moltes voluntats i algunes estratègies i accions contra el règim comptaran amb la intervenció de maçons.

Sobre els complots i conspiracions contra la dictadura en què varen prendre part alguns maçons, alguns autors com Juan Simeón Vidarte, (dirigent socialista i maçó) o la citada Ma^a D. Gómez Molleda -que es basa en l'anterior- han volgut demostrar que l'orde o una obediència en ple estava darrera de la dita Conspiració de las Nit de Sant Joan, organitzada per militars, republicans i cenetistes. Precisem que S. Vidarte va ser un dels polítics que es va maçonitzar al llarg de la Dictadura i va unir-se als que, com ell, utilitzaren l'orde i les lògies com la "Mare Nostrum" o la "Danton" ambdues de Madrid, per fer simplement política. Ens semblen prou eloqüents les declaracions de Vidarte a una de les seves obres:

"(...) Era necesario decidirse a actuar revolucionariamente y que la logia [es refereix a la Mantua] sirviera para algo más que para discutir sobre el Gran Arquitecto del Universo..."

"Tras un efímero paso por la logia Osiries, fundamos la Logia Mare Nostrum, que tan gran importancia hubo de tener en las conspiraciones contra la monarquía, y de la que, al proclamarse la República, siete de sus miembros fuimos diputados a las Constituyentes. Sólo nos ganó en número la logia Dantón..."

"Ya con casa propia, nuestras tenidas tuvieron un marcado acento conspiratorio. Nos reuníamos casi siempre en (...) la "Camara de Maestros", para evitar indiscreciones de personas recién iniciadas, a las que era necesario probar antes" (35).

Certament, cal donar la raó a A. Barcia i els altres dirigents enemics de que les lògies acabessin sent un catau de conspiradors, quan denunciaven repetidament el perill que corria l'orde si permetia aquestes pràctiques. Perquè, obviament, el que Vidarte i els seus amics feien a la lògia no era pas maçoneria... Per altra banda, no creiem pas que els diputats de les esmentades lògies aconseguissin bons llocs a les llistes electorals dels seus partits per l'únic fet de ser maçons.

Cal no oblidar també que la policia -i- el règim mai deixaren de banda la "pista maçònica", quan de conspiracions i polítiques anti-Directori es tractava, entre altres raons perquè quasi sempre aconseguien demostrar que algun dels seus autors pertanyien a l'orde. Això no vol pas dir que la maçoneria conspirés, sino que determinats polítics o sindicalistes que, entre altres coses, eren maçons, lluitaven contra Primo de Rivera. El règim ho sabia i abordava els conflictes des d'aquesta premisa, però molts dels seus braços executors i dels seus aliats, com la ultradreta i l'Església, tenien un particular i secular interès en acusar a tota la maçoneria. Els compromesos en la conspiració de la Nit de Sant Joan actuaven com a polítics i no com a maçons. Es inqüestionable que molts sempre actuaven com a polítics, a dins i a fora de la lògia i el nombre d'aquest tipus de maçó va proliferar al llarg de la dictadura -i de la república- i fins i tot va constituir un corrent majoritari a mesura que s'acostava el final del règim de Primo de Rivera.

Arrel del fracassat intent, foren detinguts uns quans maçons, com Salvador Quemades, E. Barriobero, M. Domingo i Eladi Gardó, entre altres. El general i maçó Eduardo López Ohcoa, simbòlic "Rectitud", que ya havia tingut problemes amb el Dictador arrel de l'intent militar de novembre de 1925, havia estat iniciat a la lògia "Resurrección", de Bar

celona. Des d'octubre de 1925 era el Gran Secretari de la G.L.R.N.E., fins que, després de la "Sanjuanada", va dimi-
tir del càrrec, palesant els problemes que tenia amb alguns sectors de la Regional catalana (36). El febrer de l'any se-
güent tornarà a ser el centre del conflicte establert entre partidaris i enemics d'actuar obertament contra la dictadu-
ra, ja que López Ochoa era partidari de fer política, encara que no partidista i defensava la completa independència del simbolisme per això, a més de ser favorable a que l'AMI aju-
dés directament a la maçoneria espanyola per tal d'acabar amb el règim, contràriament al que defensava el Suprem Con-
sell. Recordem que Barcia va dir el 1925 al si de l'organis-
me internacional que no era convenient ni desitjable per la maçoneria espanyola la intervenció estrangera per solucionar els seus problemes amb el dictador.

En aquest aspecte, López Ochoa i els partidaris de la seva postura dins la Regional catalana estaven més pròxims a la G.L.E. que no pas del Suprem Consell, la qual cosa no deixava de preocupar a Madrid i Sevilla, seu del G.C.F.S.

A fora d'Espanya també hi havia maçons catalans que conspiraven contra el Dictador, ajudats en alguns casos per altres germans d'aquí. El tema de les activitats i les rela-
cions de la maçoneria espanyola i francesa relacionades amb la lluita contra el règim de Primo no està feta ni tant sols començada, però creiem que és un dels molts elements d'intè-

rès per la història de l'orde en aquest període.

Ramón Fabregat explica que quan el juliol de 1926 el rei Alfons XII va visitar París, els exiliats espanyols el reberen a l'estació del "Quai d'Orsay" amb una gran pitada i en la revista militar del dia 14 es repartiren proclames contra el rei i el dictador. La majoria dels qui prengueren part en els fets varen ser detinguts i es va decretar la se va expulsió de França, però gràcies a la intervenció de la Lliga dels Drets de l'Home i de la maçoneria, varen ser posats en llibertat i no va haver expulsions (37).

Creiem també d'interès referir-nos a l'aventura de Macià i el seu grup a Prats de Molló, perquè ens forneix d'un exemple clar, tant del clima filo-maçònic que l'envoltava, com dels compromisos i les accions individuals d'laguns des tacats maçons catalans. Ignorem si Macià va ser o no iniciat a la maçoneria; el pare Tusquets insisteix en què va veure el seu nom a una revista maçònica de l'Havana. Potser és més significatiu, disposats a especular, el testimoni del citat R. Fabregat, el qual refereix que Eduardo Ortega Gasset, iniciat a la maçoneria madrilenya del G.O.E. abans de la Dictadura, va expressar la seva admiració per Macià dient-li: "Jo puc dir, jo castellà, a vos, Macià; sou el meu germà, us saludo cordialment i us expresso tot el meu entusiasme" (38).

Els agents feixistes infiltrats també varen tenir el seu paper, ja que un dels compromesos, el coronel Ricciotti Garibaldi, va resultar ser un agent de Mussolini.

Hi havia maçons entre els organitzadors de l'expedició militar de Prats de Molló, com Jaume Aiguadé, Roc Boronat Font i Jaume Miravitlles; els dos darrers passarien a formar part de la "Themis" els anys trenta. Més important però, per la qualificació dels maçons que hi prengueren part, va ser la participació, que, posteriorment a l'intent insurreccional armat, varen tenir L. Gertsch i F. Esteva en favor dels compromesos.

Un maçó exiliat a París, de nom simbòlic "Laia", i que havia estat afiliat a La Sagesse, com Gertsch, referia els anys seixanta que el Gran Secretari de la G.L.E. i F. Esteva es varen desplaçar a París amb l'objectiu d'evitat que la policia espanyola coneixés la llista dels implicats en l'afer de Prats de Molló. Per evitat els servei de vigilància que agents espanyols tenien establert aleshores a la capital francesa, es varen entrevistar en un taxi amb el jutge que s'ocupava del cas i que també era maçó. Aquest informà a Esteva que l'embaixada espanyola li havia ofert un xec en blanc a canvi de facilitar-li la relació dels compromesos amb Macià, al qual es negà l'esmentat jutge. Aleshores Esteva li va dir: !malheureusement la G.L.E. ne pouvait rien lui offrir en échange, si ce n'était que sa reco-

nnaissance, mais le Juge le rassura en lui disant que ni sa qualité de Maçon ni son honneur ne lui permettaient de communiquer ces listes, et le gouvernement de Primo de Rivera n'en eut jamais connaissance" (39).

Heus aquí un exemple de les activitats polítiques dels maçons, però no pas de les obediències o de tot l'orde. Segurament que ambdós personatges es serviren de la posició rellevant ocupaven dins la maçoneria espanyola, però això no implica que actuessin en nom de la G.L.E., sino per iniciativa exclusivament individual. Quan a les relacions amb el Directori, veiem que els dirigents de la G.L.E. seguien dues vies: oficialment s'acomodaven a certes exigències del règim i, paral·lelament, s'aliniaven amb els seus enemics. Aquesta estratègia va evitat, ben segur, que la repressió i sobretot el nombre de detinguts i empresonats fos molt més inferior a la G.L.E. que no pas al G.O.E., encara que alguna de les seves lògies a Espanya fos clausurada.

El 1926 les lòges d'Andalusia i de Catalunya auspiciades pel G.O.E. seguien clausurades i en la V Assamblea Nacional Simbòlica del G.O.E. celebrada a Alacant el juliol de 1926, el Gran Mestre Femófilo de Buen va proposar que si els pregs de l'obediència al Dictador perquè les autoritats locals catalanes i andaluses permetessin l'activitat de les lògies no eren escoltats, caldria plantejar-se la demanda d'ajuda a l'AMI, tal com desitjava l'ara Diputat Gran Mes-

tre de la Regional del Nordest, E. López Ochoa i representant seu a l'Assamblea (40). També es va crear una comissió per a visitar els empresonats maçons i s'alertava als tallers que a Barcelona un grup de maçons dissidents de la Regional del Nordest i de la G.L.E. intentava fundar una lògia sota els auspicis d'un suposat G.O. de España, el qual havia desaparegut definitivament a finals de segle.

Quan als efectius de l'obediència, la comissió d'estadística va afirmar que, donat l'estat precari en què es trobaven molts tallers i grans lògies, era del tot impossible de saber el nombre de germans i lògies de què disposaven.

En l'Assamblea de l'any següent, celebrada a Madrid el mes de maig, D. de Buen va recordar als assembleistes que la maçoneria "no puede ser un club revolucionario" ni barrjar-se en la lluita política directa, missatge que va ser contestat matitzant les afirmacions del Gran Mestre i afirmant que quan els drets fonamentals de les persones eren violats o ignorats, aleshores la maçoneria havia de lluitar perquè prevalessin de nou aquests principis (41).

De nou es va plantejar el conflicte entre filosofisme i simbolisme, ja que els darrers insistien en conquerir la completa independència en tots els assumptes dels tres primers graus i de les lògies simbòliques, fins i tot en les possibles actuacions polítiques dels tallers. I de nou

el Suprem Consell -que per altra banda els va concedir independència però no plena- va resoldra que el simbolisme, "en sus actuaciones profanas de índole política, procederá siempre previo consentimiento del Supremo Consejo, a quien corresponde, en cada caso, definir si estas iniciativas son o no conformes a la doctrina y al rito" (42). Així mateix, l'alt organisme va amnistiar, com abans ho havia fet el G.C.F.S. a tots els germans processats per delictes estrictaments maçònics. Recordem que al Suprem hi havia alguns membres de la G.L.E., com Bosch i Esteva. La Comissió Permanent es va referir en l'esmentada Assamblea als desitjos d'un sector de germans d'unificar la maçoneria simbòliques del G.O.E. i de la G.L.E., afirmant que, encara que les relacions entre ambdues obediències eren força cordials, de moment no era possible anar més enllà (43).

La crisi de la G.L.R.N.E.

La crisi que va atravessar la Regional catalna es reflexava en les estadístiques que es varen presentar a la VI Assamblea Nacional Simbòlica de 1927, on es donava a conèixer que a Catalunya hi havia 7 lògies, però només hi constaven com a actius 212 membres. Les entitats eren les següents: "Lealtad", "Fénix", "Liberación", "Resurrección", "Fraternidad", "Democracia", totes de Barcelona i la "Pitágoras", a

Lleida. Segons aquestes fonts, el G.O.e. auspiciava aleshores un total de 100 lògies, amb 2.228 germans inscrits.

Les dissensions al si de la G.L.R.N.e. continuaren i fins i tot Martínez Barrio va anar a Barcelona per tal de col.laborar en la solució del conflicte, sense obtenir resultats tangibles, com es va demostrar amb l'actitud recelosa en extrem del delegat que la Regional Catalana va enviar a l'Assamblea esmentada (44). La situació legal de les seves lògies era el 1927 absolutament caòtica, ja que a unes se les deixava treballar sense problemes i a altres se les mantenia tancades, sense cap criteri racional per prohibir o autoritzar els funcionaments de les entitats; a no ser que les autoritats de la dictadura exercicin a Catalunya una premeditada política de incoherències per crear problemes i divisions al si de l'orde. Martínez Barrio i els dirigents del G.C.F.S. varen proposar que tots els tallers de la federació demanessin de ser legalitzats a les respectives autoritats, prèvia declaració de que la maçoneria era una associació filantròpica, cultural i d'instrucció moral, "sin que pida otra coas más que se le permita, dentro de esas leyes [les vigents], defender sus principios de Libertad, Igualdad y Fraternidad, enseñando a cultivarlos y amarlos a sus adeptos". Només així, afegia la declaració, podrien obtenir la legalitat. Puntualitzava, però, que calia mantenir el secret del ritual i aquest era un punt irrenunciable (45).

El nou G. Mestre de la G.L.R.N.E., Eduard Layret Foix, company de lògia d'E. López Ochoa i que va succeir a aquest, va demanar que el G.C.F.S. mirés d'obtenir del govern que a totes les localitats del país la maçoneria fos tractada igual, cosa que no va aconseguir. Se'ls proposà que signessin una declaració en els termes referits i presentessin la sol.licitud de legalització a les autoritats de Barcelona. E. Layret sabia que això no era possible a Barcelona, on els partidaris de fer política contra el Directori eren molt forts i no claudicarien davant els repressors, permetent que fiscalitzessin les seves activitats i tinguessin accés a les llistes de membres dels tallers, etc. punt que semblava preocupar als maçons catalans.

A ulls de l'Assamblea, la Regional de Catalunya, petita i a més dividida, suposava un problema més als ja força importants que tenia l'obediència en aquells moments.

El febrer d'aquest any López Ochoa, Venerable Mestre de la lògia "Rectitud" i 19 Gran Vigilant de la G.L.R.N.E., dimitia de tots els seus càrrecs i simultàniament, la seva lògia, solidària amb ell, es dissol.lia, tot protestant de les actuacions de dues lògies, dirigida una d'elles per l'ex Gran Mestre, l'havien calumniat. López Ochoa parla fins i tot de delacions a la policia (46). La lògia "Rectitud" i el militar maçó varen romandre en "somnia" fins l'adveniment de la República. Arrel dels fets d'octubre, el ge-

neral tornarà a tenir problemes amb alguns sectors de l'orde.

A la VII Assamblea Nacional Simbòlica de 1928, celebrada el mes de juny a Gijón, la G.L.R.N.E. no hi va enviar cap delegat, sino tant sols una comunicació en la que exposava la greu situació per la que atravessava "una parte de la Masonería de Barcelona" (és a dir, no pas els de la G.L.E., que se'ls permetia celebrar tingudes), amb la subsegüent dispersió i desorganització, la qual cosa havia provocat "disidencias y relajaciones de disciplina", motiu pel qual havien decidit de dissoldre temporalment la Regional catalana i mantenir només una comissió perquè quan arribés el moment propici, es dugués a terme la seva reorganització. El Gran Mestre de la G.L.R.N.E. era aleshores Antoni Montaner Castaño, un advocat membre de la "Fénix" i president de l'esmentada comissió.

Una segona part de la comunicació anava destinada a manifestar la voluntat del grup català d'oposar-se a un projecte de llei en el que es pretenia atorgar a una dita Assamblea General del Grande Oriente la capacitat per a elaborar lleis generals per a totes les lògies simbòliques, per sobre de l'autoritats de les respectives regionals. Aquest projecte, segons Montaner Castaño i els maçons que representava, suposava la destrucció de l'autonomia de les lògies: "constituyen, a nuestro entender, una manifiesta

violación del espíritu netamente federal que los inspiró". El cap de la Regional catalana recordava que varen ser precisament les lògies de Barcelona les que iniciaren el combat per la independència del simbolisme i la implantació d'una estructura federativa al si del G.O.E.

La comunicació finalitzava conminant a la unió de totes les forces per tal de lluitar per la victòria de la "Libertad, la Democracia y la Justicia" (47).

La Comissió Permanent de l'Assamblea va decidir de donar sis mesos als germans catalans perquè reorganitzessin la Gran Lògia, o del contrari, el G.C.F.S. del G.O.E. declararia "territori lliure" Catalunya, dissoldria definitivament l'actual Gran Lògia i atorgaria a una altra o al propi G.C.F.S. la jurisdicció d'aquell territori. Quan al projecte de llei, es va acordar que la Regional catalana hauria d'acceptar la situació legal del G.O.E. en el moment de la seva reorganització. No tenia, per tant, veu ni vot a les deliberacions d'aquella Assamblea Nacional.

Aquest és, sens dubte, un dels moments més crítics en la història del G.O.E. a Catalunya. Tanmateix, l'esmentada Assamblea va acordar de no constituir un organisme amb capacitat per a fer lleis generals que poguessin alterar la independència del simbolisme i de nou es va ratificar la completa independència del simbolisme mitjançant unes denominades

"Aclaraciones al pacto", en les que es deia, entre altres coses, que el Filosofisme "no puede ni doctrinalmente debe, en ningún caso, ni por ningún concepto, intervenir en la esfera propia y exclusiva de la acción del Simbolismo". El paper del Suprem Consell es limitava tant sols a vetllar per la conservació del Rite i de la doctrina, d'acord amb els principis formulats per A. Barcia (48).

La G.L.R.N.E. no comunicava al G.C.F.s. el moviment de membres des de feia quasi un any i altres Lògies com la "Hansa" i la "Resurrección" -que havia experimentat un auge important a les seves files- no aportaven cap dada. Segons la informació de que disposava l'Assamblea Nacional Simbòlica de 1928, (que en realitat corresponien a l'any anterior), el nombre de germans que composaven la Regional catalana eren els següents:

- lògia Fenix	45	membres
- " Lealtad	70	"
- " Liberación	54	"
- " Resurrección	00	"
- " Fraternidad	27	"
- " Democracia	47	"
- " Pitàgoras (Lleida)	21	"
- " Hansa	90	"

Els efectius, el 1927, eren de vuit lògies i aproximadament 264 membres. El nombre total de lògies del G.O.E. l'any següent era de 84 i 27 triangles, amb uns 2.700 germans inscrits, 1.100 dels quals pertanyien a la G.L. Regional del Mediodia, amb seu a Sevilla. A Madrid hi havia, segons les dades presentades per l'esmentada Assamblea, 293 maçons, agrupats en 7 lògies. Es palesa la preeminència d'Angalusia en el panorama maçònic espanyol, situació que es perllongarà fins la Segona República.

De l'expansió del G.O.E. al llarg de la Dictadura n'és bona mostra el fet que en l'exercici de 1926-27 l'obediència comptés amb 75 lògies i 2.288 germans i el 1927-28 amb 84 i 2.748 membres, sempre segons les referides fonts (49).

Es molt probable que els maçons de la Regional catalana presentessin a les grans assemblees un panorama més greu del que era en realitat, motivats tant per les dissensions internes al·ludides, com per aconseguir dels dirigents de Madrid i Sevilla que "intervingessin" amb força i decisió per tal d'obligar a les autoritats de Barcelona a rectificar la seva política antimaçònica.

Els maçons catalans del G.O.E. deien volguer la legalització, però afegien que aquesta només era desitjable si es respectava, per part de les autoritats, el secret del ritual (50). Tanmateix, sembla ser que no totes les lògies es taven disposades a lliurar al governador Barrera la llista

de membres i ni tant sols a la cúpula del G.O.E. Segons la policia, les lògies no volien donar a conèixer la identitat dels seus membres perquè -com hem dit- hi figuraven destacades personalitats de la vida cultural, periodística i política del país i es volia mantenir el secret per conspi-rar contra el règim... Els membres de G.O.E. a Catalunya es queixaven de les persecucions selectives però no totes les seves lògies tenien una activitat transparent, segons sembla. I preocupa especialment als dirigents de la G.L.R.N.E. el fet que algunes de les seves lògies no eren molestades per la Dictadura, les quals no citen mai (51).

Es palès -per sobre d'altres matissos- que dues ten-dències enfrontades coexistien al si de la Regional catalana; aquells que s'arreglaven amb l'ala moderada del Suprem Consell i A. Barcia a qui varen defensar el 1926 afirmant que era mal interpretat (52) i els radicals, partidaris d'utilitzar la maçoneria com eina política per lluitar contra Primo de Rivera. Aquests darrers es mostraren disconfor-mes fins i tot amb Martínez Barrio i els dirigents del G.C.F.S., com Demófilo de Buen, el seu President el 1928, als qui acusaven, més o menys obertament, de voler-se convertir en un organisme fiscalitzador de les lògies simbòli-ques, a l'estil del defenestrat Gran Orient. Anotem que al G.C.F.S. no hi havia cap membre de les lògies catalanes (53). Semblant posicionament els apropava raonable i objec-

tivament a la G.L.E. de F. Esteva. En aquest sentit, és sintomàtic les apel·lacions a la confraternització entre ambdues obediències per part d'alguns sectors influents de la Regional del Nordest.

El moviment per l'unió de les dues famílies simbòliques a Catalunya

Al llarg dels darrers anys de la dictadura es va gestar un moviment dins la maçoneria catalana, que va abarcar sectors importants de les dues obediències, disposat a lograr la unió de totes les lògies simbòliques en un sol organisme. Si bé el desig d'unir-se enfront de l'enemic comú que era el règim primoriverista va col·laborar en la consolidació del corrent unionista, no hem d'oblidar que feia dècades que el tema s'arrossegava a les lògies del país, i no sempre era fàcil d'explicar què era el que separava amb tanta insistència els germans d'una i altra obediència.

A les Actes de la lògia "Pitágoras", s'assegura, el setembre de 1927 que la unió d'ambdues organitzacions simbòliques "va por buen camino" (54). Tanmateix, els desitjos de fraternitat i concòrdia maçòniques -interessada o no- són més generals a la Regional del Nordest que no pas a la G.L.E., on l'opinió està més dividida i provocarà la crisi de 1930. Les discrepàncies entre els maçons del G.O.E.

a Catalunya estan centrades sobretot pels desitjos del G.C.F.S. de controlar i dirigir excessivament la Regional catalana, retallant així la seva independència. Quan a la possible unió de tota la maçoneria simbòlica catalana i espanyola en una sola obediència, la pràctica totalitat hi són d'acord i només discuteixen la manera de dur a terme la unió entre ells i l'obediència de F. Esteva.

A la G.L.E. les veus favorables a la fusió es manifesten tant a Catalunya com a altres indrets on auspicia lògies, com a Cartagena. L'agost de 1928 l'obediència catalana va aprofitar una proposta feta per la lògia "Paz, Trabajo y Justicia" d'aquella ciutat murciana, exposada a la Gran Assamblea d'aquell any, per posar sobre la taula el tema de la fusió de totes les lògies simbòliques de l'Estat. El gener de 1929 el Sobirà Consell de Govern va lliurar una circular al respecte, en la que s'analitzava de forma un tant vague l'actual situació de la maçoneria espanyola, es recordava que el pacte existent entre ambdues obediències no es complia des de feia temps i finalitzava recomanant a tots els membres de la G.L.E. que establissin "las más sinceras y afectuosas relaciones con los hermanos y logais del G.O.E.", a fi de conèixer's millor i eliminar les diferències i el distanciament existent fins aleshores (55).

Aquesta declaració d'intencions era particularment significativa pel fet que l'esmentada circular es publicava

en el primer número del seu reaparegut butlletí oficial, que s'havia deixat de publicar l'agost de 1925. Ara retornava a la llum l'òrgan de la G.L.E., encara que publicat a Madrid no només perquè es podia fer en millors condicions i permesivitat, sino també perquè aquest serà el primer pas per traslladar la seu central de l'obediència a la capital espanyola, en coherència amb la decidida voluntat estatal dels seus dirigents. Varen establir la seu social de l'obediència al carrer Alcalá nº 171.

Les esperances de veure unida la maçoneria espanyola també va movilitzar la direcció del Suprem Consell i del G.C.F.S. En la VII Assamblea Nacional Simbòlica del Gran Orient de 1928, va ser aprovada una declaració en la que s'expressava la clara intenció de treballar en pro de la unió d'ambdues obediències; el seu primer punt deia:

"La asamblea del Grande Oriente Español ratifica su voluntad de sostener y cultivar las más amplias relaciones de fraternidad con la Gran Logia Española, en tanto no se llegue a la fusión de las dos Obediencias, por cuya realización se pronuncia de modo categórico el Grande Oriente".

Lògicament, el G.O.E. era el més interessat -unànimament interessat, repetim-ho- en aconseguir la unió, doncs la superioritat quantitativa i qualitativa (ens referim al gran nombre de polítics i personatges influents que hi eren

afiliats) d'aquest feia preveure inequívocament que l'espera da fusió seria en realitat una absorció.

La citada declaració proposava igualment que una Comissió especial establís relacions amb els dirigents de la G.L.E. amb la finalitat d'organitzar una assemblea comuna, reformar el pacte existent, "e incluso de la posibilidad, si la hubiere, de llegar a la fusión de ambas". També es facultava als tallers del G.O.E. a comunicar als de l'altra obediència les sol·licituts d'iniciació i afiliació que rebessin, si ho creien oportú. La Comissió va ser formada per Demófilo de Buen i Daniel Anguiano, Gran Mestre del G.C.F.S. i Diputat Gran Mestre de la G.L. Regional del Centro (Madrid) (56).

Els conflictes, però mal endèmic de la família maçònica peninsular, es succeïren entre ambdues obediències i un cop més el G.O.E., (ara el G.C.F.S.) va decidir denunciar el pacte existent des de 1925 (signat a Brusel·les) i proposar a la G.L.e. la redacció i aprovació d'un de nou, en el que no fos possible lesinterpretacions diverses i fins i tot oposades del mateix, de manera que es pogués aplicar mecànicament i acabar així amb els conflictes. A la VIII Assamblea Nacional Simbòlica del G.O.E., celebrada a Barcelona el juliol de 1929, es va donar aconèixer als assembleistes l'esmentada proposta, feta el febrer a la G.L.E. La mateixa afirmava, com a conclusió, que "sin absorciones ni humilla-

ciones, 'se produzca la unidad de la Masoneria Simbólica de España, como en cierto modo se ha producido la del Filosofismo nacional" (57).

El 25 de febrer la G.L.E. contestava la notificació feta pel Gran Mestre D. de Buen afirmant que la denuncia del pacte "no puede alterar en lo más mínimo las relaciones de fraternidad entre ambas Obediencias y que ellas pueden continuar conviviendo con el mayor afecto dentro del territorio nacional, con Pacto y sin Pacto" (...) En último término, el Pacto firmado en bruseles bajo los auspicios de la Asociación Masónica Internacional, a cuyo fallo inapelable (...) se sometieron ambos contratantes, estipula un camino a seguir y por él queremos marchar nosotros, serena y ecuánimamente" (58).

El tema de l'unió va ser discutit a l'Assamblea de Barcelona, en la que la pràctica totalitat dels assembleistes es varen mostrar partidaris de "la fusión pura y simple de las dos Obediencias simbólicas nacionales". Mentre les circumstàncies no fossin favorables a la fusió, es va aprovar que es formalitzés un nou pacte amb la G.L.E. La comissió encarregada de confeccionar aquest va ser encarregada a tres dirigents catalans de la G.L.R.N.E.: Antoni Montaner Castaño -el Gran Mestre que havia substituït Eduard Layret el 1927- J. Olivart Sopera, el Gran Secretari i Ramón Gassol, considerats els més idonis per negociar amb l'obediència de Barcelona (59).

En poc temps, la Regional del Nordest havia passat de la quasi desaparició a reorganitzar-se i acollir la VIII Assemblea Nacional Simbòlica del G.O.E., amb un destacat protagonisme en la mateixa, no només perquè les circumstàncies la covertien en una peça clau cara a l'esperada fusió, sino també per l'activitat que demostrà, presentant cinc proposicions a l'Assamblea sobre temes diversos, com el funcionament d'una Borsa de Treball, l'organització de relacions comercials entre els membres de l'obediència i la creació de Tribunals arbitrals per dirimir els conflictes entre membres de l'obediència. A. Montaner Castaño va ostentar la presidència de la Mesa de Discussió i Josep Olivart Sopera va exercir de Mestre de Cerimònies. En la publicació de la memòria dels treballs es felicitava a Montaner Castaños per les seves "felicísimas intervenciones (...) su extraordinario talento y elocuencia" (60).

Segons sembla, els problemes de la Regional del Nord-est amb el G.C.F.S. de Sevilla havien desaparegut per complert, l'activitat regnava de nou a les files catalanes del G.O.E. i el clima de concòrdia s'havia segellat amb la celebració de la VIII Assemblea a Barcelona. Suposem que, més que la situació, el que havia canviat era l'actitud dels germans catalans.

Els partidaris de la fusió a les files de la G.L.E. estaven esperançats; al final de la Dictadura la majoria de

lògies barcelonines del G.O.E. passaren a treballar -als locals de l'Ateneu Humanitat -seu de la G.L.E.- primer al carrer Ataulf n. 7 i després al carrer Avinyó 27. Així mateix, els germans de graus filosòfics d'ambdues obediències treballaven plegats encara que els de la G.L.E. figuressin inscrits al capítol "Barcino" i els de la Regional del Nordest al capítol "Integridad". Certament, s'havien donat passos importants vers l'unió.

Recordem que tota aquesta activitat maçònica es fa en plena Dictadura, que hi ha lògies amb el local clausurat, com la "Lealtad"; que el setembre de 1928 la policia escorço llà el local de la Regional del Nordest i va detenir alguns germans, els quals foren posats posteriorment en llibertat sense càrrecs (61). Les lògies de comarques havien de fet de saparegut, doncs encara que seguien oficialment en actiu, la situació política a les comarques feia pràcticament impossible l'activitat regular de les lògies. Recordem tanmateix que a Catalunya la maçoneria havia estat particularment castigada, encara que no hi havia empresonats maçons ni les detencions practicades passaven de retenir-los unes quantes hores a comissaria. Una idea força cabdal del contexte en què es mou l'orde a Barcelona durant el règim de Primo de Rivera ens el dóna les peripècies que la G.L.E. va passar per aconseguir un nou local, que finalment seria el del carrer Avinyó 27, ja que el d'Ataulf els resultava insuficient per

acollir les lògies d'ambdues organitzacions. Al llarg dels primers mesos de 1928 els seus dirigents s'havien adreçat a 32 propietaris a fi d'aconseguir que els lloguessin un local, però tots 32 refusaren perquè es tractava de la maçoneria. Aleshores decidiren fer inserir un anunci als diaris "El Diluvio" i "La Vanguardia". Sorprenentment, l'anunci va ser publicat a "La Vanguardia", però no al "Diluvio" perquè la censura ho havia prohibit. Com que "La Vanguardia" era considerat amic del règim, els seus anuncis no passaven censura... Però tampoc obtingueren cap resultat i quan, per segona vegada intentaren de fer-se anunciar, el diari s'hi negà (62).

El mateix 1928 un viatjer nordamericà, membre de l'orde, va visitar la maçoneria de Barcelona; transcribim algunes de les seves observacions:

"En España, las organizaciones masónicas están obligadas a inscribirse en las oficinas gubernativas, dando los nombres de sus miembros e indicando el objeto de la organización (...) teniendo siempre a disposición de la autoridad los libros de actas y la lista de afiliados, que con toda escrupulosidad se llevan".

"Una noche, en Barcelona, después de la reunión de cierta logia, fuí invitado a un café, siendo acompañado por un miembro de la Logia aludida, el cual me enseñó, en el só

tano del edificio que ocupaba el establecimiento, una habitación donde, con carácter particular, suelen también reunirse los masones" (63).

Que hi havia maçons que celebraven forces reunions a més de les de ritual no ho dubtem, com que participaven en la lluita contra la Dictadura. Nogensmenys, resulta difícil explicar-se les raons que impulsaren a la redacció del butlletí oficial del G.O.E. per publicar les paraules del germà nordamericà, com no fos el "d'avisar" oberta i oficialment als germans catalans que tinguessin cura de les seves activitats fora de la fraternitat maçònica... Perquè el governador militar Barrera estava segur que hi havia "Traslogias" que, amb el coneixement o no de la cúpula maçònica, es dedicaven a conspirar contra el Dictador. Per no parlar del governador civil J. Milans del Bosch, que va clausurar el camp del "Barça" i l'Orfeó Català.

Malgrat els entrebancs, la maçoneria catalana va sobreviure amb suficient èxit com per veure augmentar considerablement els seus efectius precisament els anys 1928-1929 i gaudir de prou llibertat com per fer tingudes o celebrar actes de més abast, com el que motivà la mort de Blasco Ibáñez -un dels grans mites entre els maçons de l'època-, a qui es dedicà varies tingudes en honor seu. Fins hi tot intentaren d'organitzar a Madrid, el 12 de febrer, un gran

acte d'homenatge a l'escriptor republicà i maçó, el qual no es celebrà (64).

L'ambigüitat seguirà presidint la vida maçònica espanyola fins el final de la Dictadura, el que fa possible que les mateixes veus que denunciaven empresonaments i clausures afirmen que han experimentat un auge important en els darrers anys. Les assemblees simbòliques que celebra el G.O.E. anualment compten amb un apartat fixe sota l'epígraf de "prisiones", on es dona notícia dels germans empresonats i dels diversos ajuts que reben de l'orde. Tampoc desaprofita ocasions per evidenciar a la G.L.E. que mentre aquesta pot treballar sense apenes problemes, el G.O.E. està sotmès a una persecució insistent per part de la dictadura. El 13 de setembre de 1928 el G.O.E. adreçava una nota a la G.L.E. en la que li notificava que el dia anterior havia estat detinguts el Gran Mestre D. de Buen i els membres del G.C.F.S. Martínez Barrio, Talavera, Rodríguez Cardenal i Hernández Izquierdo, afegint que de Buen, Rodríguez Cardenal i Talavera eren encara a comissaria (65).

A l'Assamblea de 1929, celebrada a Barcelona, es diu que des de feia molt temps "no se había acentuado en España la hostilidad contra la Francmasonería como se ha acentuado ahora. Aunque en general no se ha impedido nuestra existencia -justo es decirlo- también es cierto que se nos ha señalado abiertamente (...) con manifiesta injusticia y desconocimiento" (66).

Unes pàgines més endavant es dóna la llista de detinguts al llarg dels anys 1928-1929, que sumen més de noranta, entre ells el ja esmentat Gran Mestre Demófilo de Buen, Martínez Barrio, Daniel Anguiano -empresonat prop de set mesos- Marcel·lí Domingo, José Giralt, Alvaro de Albornoz, Vicente Marco Miranda, etc. i quatre de catalans: Eduard Layret, Eladi Gardó, Genís Barnadas i Ricard Caballeria (67).

El nombre, certament, era important, però no pas la situació dels detinguts, en la qual cosa estaven d'acord ambdues obediències. Per evitar interpretacions alarmistes o interessadament tendencioses d'uns i altres, el 30 de setembre de 1928 el G.O.E. havia lliurat a l'AMI una nota aclaratòria sobre quina era la situació real dels maçons detinguts, així com la seva posició oficial davant la dictadura, que va publicar el butlletí de l'organització maçònica internacional. En ella es consignava la llista de detinguts per les autoritats -la mateixa que s'havia publicat a les actes de l'Assamblea Nacional Simbòlica de Barcelona- amb les següents precisions:

(en francès en l'original) "La majoria d'aquests germans varen recobrar la llibertat tres o quatre dies després de la seva detenció". Diego Martínez Barrio va romandre detingut deu hores, com altres dirigents de la Regional del Mediodía, a Sevilla.

En aquesta declaració el G.O.E. puntualitzava que "com a tal, mai havia estat perseguit per la Dictadura, estant dirigida la persecució contra certs germans i certes lògies, sense que el funcionament dels òrgans centrals hagi estat interromput, com el de la majoria de tallers".

Finalment es repetia un cop més que l'obediència estava allunyada de tota lluita partidista (68).

Per la seva banda, el butlletí de l'AMI afegia que havien rebut un comunicat de la G.L.E. on es confirmaven les afirmacions i dades aportades pel G.O.E., així com que no més un membre de l'orde a Barcelona havia estat detingut darrerament, però a causa de les seves activitats polítiques "sense cap relació amb la seva qualitat de maçó" (69).

El Gran Canciller de l'AMI, John Mossaz, es felicitava de l'actitut de la maçoneria espanyola i afirmava que les activitats individuals dels maçons no podien recaure sota la responsabilitat de l'orde (70).

El projectat congrés maçònic Iberoamericà i la reunió de l'AMI a Barcelona

Amb motiu de les exposicions internacionals de Barcelona i Sevilla que s'havien de celebrar el 1929, la maçoneria va projectar el que podia haver estat l'acte de més

trascendència durant aquells anys. Es tractava de celebrar un congrés maçònic Iberoamericà ambdues ciutats.

La iniciativa va sorgir a la V Assamblea Nacional Simbòlica del G.O.E., celebrada a Alacant el juliol de 1926; el butlletí de l'AMI se'n feia ressò poc després i acollia favorablement el projecte, esperant del mateix que s'estretessin les relacions entre la maçoneria peninsular i la llatinoamericana i fins i tot que es caminés cap a l'unio (71).

Posteriorment, el G.O.E. va abandonar el projecte, probablement a causa de les dificultats legals per la seva realització i va ser la G.L.E. qui va recollir el projecte, convertint-se en la impulsora del mateix, encara que amb es poca fortuna. El 15 de novembre de 1928 la direcció de l'obediència decretava que s'inserís al butlletí oficial el projecte del ara anomenat "Congreso Masónico Hispanoamericano", potser perquè les seves relacions amb la maçoneria por tuguesa eren escasses o inexistents (72).

F. Esteva i els dirigents de la G.L.E. demanaren la col.laboració del G.O.E., però aquest els contestà que, donada la situació repressiva a què estava sotmès i els germans de l'obediència que seguien empresonats, no estaven en condicions de participar-hi.

El 12 de novembre l'obediència catalana va decidir que el congrés es faria només a Barcelona.

L'abril de 1929 seguien treballant per organitzar el congrés Hispanoamericà i havien rebut les adhesions de Mèxic, Hondures, Puerto Rico i Xile i anunciaven que els germans que es desplaressin a Barcelona gaudirien de tarifes reduïdes als hotels (73).

Aprofitatn el Congrés, els dirigents de la G.L.E. varen aconseguir que la propera reunió del Comitè Consultiu de l'AMI es celebrés a Barcelona, coincidint amb la clausura dels actes del congrés Hispanoamericà, el qual havia de celebrar-se els dies 5, 6, 7 i 8 de setembre (74). A primers de mes arribaren a Barcelona els delegats de l'AMI i els que havien de representar alguns països americans al congrés.

El mes de maig la G.L.E. havia adreçat una instància a la Presidència del Consell de Ministres, sol·licitant autorització per l'acte, però no va obtenir cap resposta. De nou s'hi va adreçar el mes d'agost i tampoc obtingué resposta, interpretant el silenci administratiu com una autorització. Quan el dia 5 de setembre es disposaven a inaugurar el congrés va aparèixer el delegat governatiu pertinent, "cumpliendo órdenes de la Superioridad" i va prohibir la celebració. Inmediatament, uan delegació va intentar de fer rectificar l'orde de prohibició, però va ser inútil. El butlletí oficial de la G.L.E. deia, comentant els successos,

que "acatando como siempre las disposiciones de la autoridad, resolvió la suspensión definitiva de la Asamblea. Esto es todo" (75).

La Dictadura no estava disposada a permetre gaires coses més que discretes Assambleas Nacionals Simbòliques o tingudes de lògies, però no pas acte maçònic internacional a Barcelona.

Tanmateix, el Comitè Consultiu de l'AMI va celebrar la seva reunió consultiva a Barcelona el dia set. Les sessions es realitzaren al domicili particular del Gran Secretari de la G.L.E., G. Gertsch, que era suís. A fi de no causar problemes als germans de Barcelona havien evitat d'utilitzar el nou local del carrer Avinyó.

Posteriorment, el butlletí de l'AMI referia el que havia succeït a Barcelona i protestava per l'actitud intransigent del Governador Milans del Bosch, qui va declarar que, malgrat que no havia rebut cap indicació formal de Madrid, no estava disposat a permetre la celebració del congrés maçònic (76).

L'òrgan oficial de l'AMI puntualitzava finalment que aquesta havia estat exclusivament la raó de la prohibició del congrés. i no pas, com havia publicat alguns diaris maçònics mal informats, perquè aquest coincidís amb la visita a Barcelona d'un grup de feixistes. L'AMI considerava d'impor

tància puntualitzar aquest extrem, a causa de la psicosi d'infiltracions feixistes a l'orde i de l'actuació dels agents de Mussolini a Espanya i altres països europeus, del qual en parlarem aviat.

Les sessions celebrades pel Comitè Consultiu de l'AMI a Barcelona, a les que no va assitir-hi cap delegat del G.O.E., varen tractar de varis temes que afectaven directament l'obediència espanyola i cap d'ells favorables als seus interessos. Se l'acusava, entre altres coses, d'ahver trencat el pacte amb la G.L.E. i de no haver retirat la Carta Patent a la Gran Lògia de Puerto que auspiciava, condició posada per l'altra obediència porto-riguenya de filiació nordamericana, per no vetar l'admissió del G.O.E. a l'AMI.

El 31 d'octubre del mateix 1929 l'organisme amb seu a Ginebra adreçava a l'obediència espanyola una nota en els següents termes:

"El Comité Consultivo de la A.M.I. ha sentido mucho la ausencia de vuestra representación en su última reunión de Barcelona (...) esperábamos tener el placer, esta vez, por estar en tierra española, de contaros en el número de los asistentes..."

"Hemos sido informados de que vuestro Grande Oriente ha denunciado el Pato concluido con la Gran Logia Española de Bruselas y a consecuencia del cual ésta consintió en vuestra admisión en la A.M.I."

"Además, la Gran Logia de Puerto Rico (...) nos ha hecho saber que las cláusulas del tratado concluido en Bruselas no han sido observadas por vuestra parte..."

"Las obligaciones tomadas en lo que concierne a las Islas Filipinas no han sido tampoco observadas"

"Por último, se nos ha señalado que, con posterioridad al Convento de París, (...) y a pesar del voto unánime de las decisiones concernientes a la territorialidad, el Grande Oriente Español ha creado una Gran Logia en la República Argentina"

"Creemos (...) comprenderéis, pues, la necesidad (...) de pedirnos explicaciones relativas a esas quejas, (...) así como la elaboración de un informe, que será transmitido a las obediencias interesadas" (77).

El G.O.E., que ben segur no va assitir premeditadament a les sessions del Comitè Consultiu perquè sabia el que allí li esperava, va referir-se a la malaltia del Gran Mestre D. de Buen per excusar-se. Quan a les acusacions de que era objecte, el 14 de novembre va contestar cadascun dels punts afirmant tot el contrari d'allò que l'acusaven. Posteriorment, el tema va ser tractat al si del Gran Orient i a les actes de la IX Assamblea Nacional Simbòlica, celebrada a Cartagena el maig de 1930, es varen reproduir tots els documents que, segons l'obediència espanyola, atestiguaven que la raó de la se

va part. Tanmateix, a Puerto Rico seguien auspiciant la G.L. Soberana de Puerto Rico, com també ho feien a Filipines i a l'Argentina; Quan al pacte amb la G.L.E., la situació era força complexa. Les acusacions de violar les bases del Pacte eren mútues. El G.O.E. afirmava sentir-se agraviat i perjudicat, presentant, com era habitual, una llista de càrrecs contra l'altra obediència on hi figuraven afers com vetar l'entrada d'un representant seu a un acte determinat, etc. A mesura que s'acostava el final de la Dictadura s'agreujaven els problemes interns de la maçoneria espanyola i el G.O.E. tenia plantejat el conflicte amb l'AMI, a la que no només havia de donar explicacions satisfactòries, sino demostrar amb fets que acatava les seves disposicions.

La situació del G.O.E. a l'AMI tornava a ser difícil i li calia prendre decisions per sortir de l'atzucac sense grans traumes. Tanmateix, en els pròxims mesos els aconteixements de dins i fora l'orde donarien un tomb a la situació. De moment, però, a Madrid i Sevilla feien gestions i esperaven novetats.

La preocupació antifeixista

Des que Mussolini va foragitar la maçoneria d'Itàlia, deportant, empresonant o fent assassinar els seus membres més significats, la maçoneria catalana i particularment els

dirigents de la G.L.E. varen donar ajut de tota mena als germans italians exiliats. Com sigui que la dictadura primoreverista no era pas el feixisme simple i cru del "Duce", els maçons de Barcelona varen prestar tant suport material, com moral, als maçons italians exiliats a Catalunya, així com als que s'intal.laren a França, que establiren a París la seu del Gran Orient d'Itàlia a l'exili, després de fracassar la temptativa de fer-ho a Londres.

El febrer de 1923 era anunciada a Itàlia la incompatibilitat entre feixisme i maçoneria. Al mes següent, la G.L.E., sempre sensible a allò que passava a aquell país i a la maçoneria llatina, declarava:

"El pueblo italiano empieza a sentir el yugo que con tanto entusiasmo hace poco se puso él mismo, bajo la forma de fascismo" (78).

Quan Mussolini va dissoldre la maçoneria italiana i es va incautar dels seus locals, L. Gertsch i F. Esteva varen adreçar sengles telegrams solidaritzant-se amb el G.O. d'Itàlia (79). Al Convent maçònic internacional de Ginebra, celebrat el 1925, es va tractar el problema feixista; alguns es mostraren partidaris d'intervenir directament a Itàlia per tal de lluitar políticament contra el règim feixista, però la majoria es mostrà contrari a inmiscuir-se en els problemes propis de les maçoneries nacionals. El delegat del

G.O.E., Augusto Barcia -que tampoc desitjava una "intervenció política" a Espanya per part d'altres maçoneries europees o americanes- va dir que els problemes de la maçoneria italiana eren d'ordre intern i, per tant, era aquella la que havia de resoldre'ls rebutjant així una hipotètica intervenció de l'AMI, tant en els afers italians com en els espanyols, desaprovant així la posició de la G.L.E., la qual, com recordarem, no havia dubtat en demanar el suport de l'AMI per legalitzar l'obediència.

La no intervenció no suposava de cap manera desentendre's de la tragèdia de la maçoneria italiana i els actes de suport i solidaritat continuaren al llarg de la Dictadura per part d'ambdues obediències.

Quan el feixisme italià va assassinar el diputat socialista Matteotti, ambdues obediències i un gran nombre de lògies catalanes i d'arreu l'Estat varen protestar, enviant notes a la premsa i telegrams (80).

La premsa maçònica espanyola va seguir denunciant les deportacions de maçons italians, com la d'Ettore Ferrari (81) i fent-se ressò dels successos italians, com la demanda del diputat Vicini, quan va demanar que es depuressin tots els funcionaris que pertanyien o havien format part de l'orde (82).

El febrer de 1924 el butlletí del G.O.E. denunciava la deportació del general Bencivegna, acusat de mantenir rela-

cions amb destacats maçons francesos (83). Poc després ocupava les seves pàgines la deportació del Gran Secretari del G.O. d'Itàlia, Bachelli, en un moment en què hi havia rumors de que Mussolini tenia la intenció d'indultar als aproximadament 300 deportats que havia a les illes Sofre (84). A l'Assamblea Nacional Simbòlica de 9128 es protestava contra un acte terrorista a Milà, denunciant un cop més la persecució de la maçoneria practicada pel feixisme, que havia convertit "la violència en método usual de gobierno" (85).

El gener d'aquest any A. Barcia publicava un article titulat El culto de la violència, en el que feia lúcida anàlisi del fenomen feixista, que els maçons espanyols sentien tant pròxim (86).

També trobem certes actituds ambigües respecte a les actuacions del feixisme, motivat en aquest cas per l'abrandat anticlericalisme de la G.L.E. Així, quan es va signar el Tractat de Letrà, el butlletí oficial de l'obediència regida per F. Esteva es va fer ressò amb gens dissimulada satisfacció de que el Papa havia admès la pèrdua dels Estats Pontificis, així com d'unes anomenades "Fulles feixistes" que aleshores varen circular per Itàlia en les que s'advertia al Papa de que moderés les seves paraules i compostura. "Esto es triste pero irremediable", apostil·lava el butlletí, sense prestar atenció als altres aspectes de l'esmentat Tractat, gens desfavorables al catolicisme (87).

Un tema que preocupà especialment els maçons de Barcelona va ser el dels anomenats "elements provocadors" i altres agents dels feixisme escampats per Europa. El 1927 el G.O.E. declarava, comentant el desterrament de Raoul M. Palermi a Sicília (Gran Mestre de la Gran Lògia italiana que s'havia unit al feixisme amb la seva obediència) que malgrat el seu desterrament, l'actitut del cap de la G.L. de la "Piazza del Gesù" -així es coneixia a aquesta organització- enfront del feixisme era molt discutida en medis maçònics internacionals (88).

En l'inici de 1930 la G.L.E. alertava que Mussolini ha via decidit crear una maçoneria feixista a la seu de la G.L. de la "Piazza del Gesù", "poniendo de Gran Maestro a un individuo llamado Raoul M. Palermi, que comenzó a extender patentes, diplomas, garantes, a conferir grados, etc. Buscó auxiliarse en el extranjero, (...) pero con resultado negativo, pues pronto se dió la voz de alarma por la masonería regular italiana, que funciona, pero no en su país". A continuació referia el butlletí que el "Duce" havia posat a la "Piazza del Gesù" un altra corifeu -Eduardo Frosini- que intentava dur a terme la mateixa tasca que Palermi, però també sense èxit (89). Poc temps després, el butlletí de la G.L.E. informava que existia a Itàlia un denominant "G.O. Italiano" amb seu a Florència, controlat pel feixisme i que no era regular (90).

En el mateix número del butlletí s'insisteix en què hi ha agents provocadors infiltrats a les lògies regulars del Continent, l'estratègia dels quals, ja assatjada -es diu- a Itàlia amb èxit, consisteix en "provocar complots y sedicions para descubrirlos después y así poder disolver y prohibir la masonería" (91).

En aquest contexte, que en alguns moments semblava adquirir dimensions de psicosi en certs sectors maçònics, un nou element de confusió va aparèixer en la complexa vida de la maçoneria al llarg de la dictadura, en torn el ja esmentat compte Rodolfo de Micheli, grau 33^a, simbòlic "Maxxini". A Itàlia va estar inscrit a la lògia "Cavalieri di Scozia" i el 1914 va ser afiliat a la lògia madrilenya "Ibèrica". El juny de 1922 va ser admès a la "Redención" de Barcelona, sota la G.L.E. Micheli era membre del Suprem Consell del Grau 33^a, representant de la G.L.E. a Europa i de totes les obediències hispanoamericanes al si de l'AMI, a més de cònsul de Panamà a Cannes, entre altres ocupacions. Havia nascut a Milà el 1879 i el 1923 es va establir a Antibes (92). Ostentava, entre altres distincions, la de Comanador de la Rosa Blanca, atorgada pel govern de Finlàndia. Viatjava de forma continuada per Europa, ja que des de 1919 era el responsable de diverses missions comercials relacionades en fires i exposicions italianes a l'estranger (93).

El mes de setembre de 1925 va exercir, juntament amb L. Gertsch i F. Esteva, com a representant de la G.L.E. al Convent de l'AMI a Brusel·les. Les estretes relacions de Micheli amb els dos màxims dirigents de l'obediència l'havien convertit en un home que coneixia totes les interioritats de la maçoneria espanyola i estava al corrent de les actuacions d'alguns destacats maçons en el camp polític. Veiem així que el 4 de novembre de 1924 Gertsch va enviar a Micheli una carta de contingut força compromès, en la que es tractaven qüestions relacionades amb la lluita contra la Dictadura. En ella Gertsch referia que havia conseguit convèncer a certs grups anarquistes perquè desistissin d'emprendre una insurrecció general contra el règim de Primo de Rivera, assegurant-los que de portar-la endavant, haguessin abortat la labor que, des de París, estava realitzant V. Blasco Ibáñez. Segons el Gran Secretari de la G.L.E., era precís esperar el moment adequat per fer esclatar la insurrecció, la qual no havia de fer-se sota consignes anarquistes o comunistes, sino reivindicant únicament la república federal, opció que podien subscriure tots els sectors ideològics compromesos (94).

El 4 de novembre hi va haver a la Ronda de Sant Pau un enfrontament entre grups armats i la policia i es trobaren bombes i explosius, tot el queal relacionaren les autoritats amb el grup revolucionari i amb l'intent d'assalt a

la caserna de les Dressanes, aizi com amb la partida d'homes armats que a Vera (Navarra) varen matar dos guàrdies civils. Es probable que Gertsch fos un dels individus que ajudés a introduir els fulletons de Blasco Ibàñez a Espanya.

Quina no va ser la seva sorpresa i de tota la maçoneria espanyola, quan només cinc dies després el compte italià Micheli dirigia una carta al President de l'AMI, Magnette, notificant-li la seva decisió de passar-se al feixisme, pretextant que la maçoneria havia organitzat un complot per acabar amb la vida de Mussolini: (carta reproduïda al butlletí de la G.L.E. al 1930) "He sido fascista y he dejado el fascismo cuando el partido declaró la incompatibilidad entre el fascismo y la masonería. Hoy que veo lo que hace la masonería italiana y, en Italia, una masonería no italiana, me encuentro en absoluta divergencia entre mis sentimientos de patriotismo, mi concepción sobre el valor de la vida humana y mi calidad de masón. Es por eso que me retiro de la masonería de una manera neta y precisa y voy a ponerme, hoy mismo, a la disposición plena y entera de mi patria. (...) Estoy seguro que sabrá comprender este gesto de rectitud y de lealtad de un italiano que por encima de todo adora a su patria" (95).

Evidentment, las G.L.E. va expulsar Micheli de la maçoneria simbòlica, però com que aquest pertanyia, per ser grau 33^a, al Suprem Consell i els poders simbòlics no podien res

contra l'alt organisme, la qüestió de la seva expulsió va quedar pendent dels informes pertinents.

Sobre les activitats de Micheli a Europa a partir de la seva adscripció al feixisme -que seguiren sent prolífiques- ens en parla l'antifeixista italià Camilo Berneri en la seva obra Lo spionaggio fascista all' estero, editada dins la col·lecció "Pagine dell' Italia Libera" (96). Segons aquest autor, des de finals de 1925 el compte italià era objecte de vigilància per part de la policia francesa, a causa de les seves relacions amb Maria C. Elma Fett, alemana que es feia dir Elma Dubois i que havia estat expulsada de França, sospitosa de realitzar labors d'espionatge pels alemanys.

Devant les acusacions de que era objecte, Micheli va declarar al diari del Midi, "La France", el 17 de novembre de 1926, que era feixista i que estava orgullós de ser-ho, afegint a continuació que als feixistes a l'estranger els estava prohibit ocupar-se de qüestions polítiques, per ordre expressa del seu govern.

Tanmateix, per C. Berneri -com per la G.L.E. i altres sectors maçònics- era clar que sota l'aparença d'un home de negocis s'amagava un agent feixista.

Fossin o no reals les acusacions i les sospites que requèien sobre Micheli, el cert és que al llarg d'aquests anys

va ser repetidament senyalat com espia de Mussolini, tant a França, com entre els exiliats italians i molts sectors de la maçoneria espanyola.

El 14 de febrer de 1927 es va reunir el Suprem Consell amb la presència de F. Esteva, Rodríguez, E. Barea, Castells, Degen, Trujillo i Barcia, sota la presidència d'E. Gras Morillo, per tractar, entre altres temes, el cas Micheli. Este va va exposar la seva versió dels fets, declarant que no havien concedit la planxa de "lliurament" a Micheli -tal com ell demanava- perquè volien evitar que la seva regularitat maçònica fos emprada fora d'Espanya per fins oposats a l'ordre. Va intervenir a continuació A. Barcia per dir que a Micheli no se l'acusava de delictes que anessin contra l'honor i el bon nom, sino d'haver-se separat de la maçoneria i "en términos de excesiva pasión, haber declarado que dejaba de ser masón y preferir entrar en las filas del fascismo".

El mateix Micheli i els seus defensors varen insistir repetidament en el factor passional, propi del seu caràcter, per suavitzar l'ampulosa declaració de feixisme. Barcia insistia també en aquest punt i afegia que ara calia escoltar a l'encausat perquè respongués dels càrrecs que se li formulaven, però que no eren pas els que havien esgrimit la premsa francesa del Midi, al·ludint a les acusacions de traïció i de ser agent de Mussolini (97).

Malgrat la situació en què es trobava, Micheli es va aproximar de nou a la maçoneria espanyola. El 31 d'agost de 1928 escrivia al Gran Mestre F. Esteva explicant-li que s'havia entrevistat amb Augusto Barcia amb l'objecte d'explicar-li les seves desventures. Barcia li havia contestat que per aconseguir la seva rehabilitació feia falta temps. Micheli va acostar-se també als seus incondicionals dins la G.L.E., -doncs en tenia uns quans- per tal de lograr la seva readmissió a l'obediència. Els amics de Micheli a la G.L.E. eren tots contraris a F. Esteva i a Gertsch, com es veuria arrel del conflicte intern de 1930. Es va adreçar a Manuel Ximenez, advocat, membre de la lògia "Cosmos" i a Josep Bosch Serra, grau 33 com ell i membre -com ell- de la "Redención", per tal de solucionar la seva expulsió.

El 31 de juliol de 1929 Bosch Serra escrivia a Micheli assessorant-lo sobre alguns articles del drets maçnic espanyol, segons els quals la G.L.E., ent tant que poder únicament simbòlic, no tenia cap atribució per a jutjar-lo i el seu deure era només el de trametre el corresponent informe al Suprem Consell de Madrid. Però la carta de Bosch anava més enllà d'aquest assumpte, com es desprén de la seva lectura:

"Todos los amigos que tú ya conoces están asqueados por lo sucedido contigo y le hacen a Esteva y satélites acompañantes un verdadero vacío. Todos ellos han dimitido

del cargo de Consejeros en señal de protesta, por el inicuo proceder que se observa contigo. Grau y yo continuamos en el Consejo para vigilar lo que van a hacer con los documentos de tu expediente, que tienen la obligación de remitir al Supremo Consejo del 33^a, para que al reunirse el pleno en Madrid, se pueda dar cuenta de tu asunto, que yo tengo la absoluta confianza de que se te resolverá en justicia por aquel alto organismo..."

"El descontento aquí es general por las malas artes que se emplea por parte de aquellos individuos que no quiero mentar acerca de tu asunto" (98).

O sigui, que un sector de la G.L.E. i del Suprem Consell defensaven obertament un personatge que feiz ostentació pública de feixisme i que era acusat d'agent feixista en medis maçònics i profans europeus. Potser el compte Micheli havia abjurat en privat del feixisme i havia fet professió solemne de maçonisme, retornant així al si de l'orde i els maçons espanyols estaven disposats a creure'ho tant fermament com abans havien cregut en la seva declaració feixista. O tal vegada ningú deia tota la veritat -ni poca- i Micheli feia un acordat i consentit doble joc a benefici de l'orde i de la llibertat d'Itàlia. O potser mai havia deixat de ser un professional del ministeri de l'Interior italià, abans i durant el feixisme, perquè totes aquestes hipòtesis són palusibles.

Sigui com siguei, el compte italià es va presentar davant la Comissió de Justícia de la G.L.E., a Barcelona, el maig de 1929. Allí va declarar que havia abandonat l'orde perquè li havien arribat notícies de que el coronel Garibaldi -Ricciotti Garibaldi, el militar italià, net de Garibaldi que va traïr Macià, com recordarem, ja que era un agent feixista infiltrat- i les lògies del G.O. de França estaven recaptant fons per sufragar una invasió militar d'Itàlia, sota la direcció de l'esmentat militar, i així ho va comunicar a Magnette. (Aquest extrem no figurava a la carta que Micheli va enviar al cap de l'AMI). Pels germans de la G.L.E. que escoltaven la seva declaració, de cap manera podia admetre's de nou a l'orde un home que només tres anys abans havia fet tant contundent apostasia. Micheli era simplement un agent feixista que havia traït la maçoneria i s'havia burlat dels seus germans i amics d'obediència.

El 19 de maig de 1929, la G.L.E., ratificant-se en la seva resolució anterior, va expulsar Micheli "sin más fórmula ni proceso". Va ser un veredict de F. Esteva, Gertsch i el sector dins la Gran Lògia que els apoïaven, perquè aleshores ja estava prenent cos de manera accelerada un corrent obertament oposat a la cúpula directiva, progressivament hostil, que acabaria consumant una escisió de primera magnitud a mitjans de 1930. Els principals defensors de Micheli es varen alinear sense excepcions amb els de contents.

Pocs mesos després d'haver expulsat a Micheli, es reunia el Suprem Consell a Madrid i els membres cridats a consulta votaven tots en contra de l'expulsió, excepte F. Esteva i Mariano Larrañaga, l'home de la G.L.E. a Madrid. Martínez Barrio, Moreira, Barea, Barcia, Portela Valladares, etc., votaren a favor de l'italià, però també els graus 33 que consumarien la pròxima escisió a la G.L.E.: Albert Carsi, J. Bosch i E. Torens. Martínez Barrio resumia en la seva resposta sobre el pelit a Micheli, l'opinió majoritària dels membres del Suprem Consell Consultats: (...) "Nada haría tanto daño a la unidad masónica (...) y a las relaciones del Supremo Consejo del Grado 33 con los Cuerpos Simbólicos, como tolerar que cualquiera de éstos pueda procesar y condenar (...) miembros del Supremo Consejo. (...) ¡Asombra que haya hermanos en posesión del grado 33 que defiendan opinión contraria!" (99).

Sorprenentment, en la causa que es va seguir no es va fer cap referència al fet central que havia motivat l'expulsió de Micheli: la seva afiliació pública al feixisme. L'encausat va declarar per escrit -perquè no s'hi va presentar- que "con motivo del disgusto que me produjeron ciertos actos realizados por masones no españoles, quizá apreciados por mí erróneamente en un momento de ofuscación, (...) solicité de la Logia "Redención" (...) mi plancha de quite, a la vez que renunciaba (...) a las representaciones que de la Gran Logia Española ostentaba en el Extranjero" (100).

Aquest va ser el nucli central de la seva declaració i tota la seva defensa va estar basada en qüestions formals de dret processal maçònic.

Micheli no va assistir al procés, sino que va nomenar com a representant seu a Manuel Ximénez, un advocat membre de la lògia "Humanidad", de la G.L.E., autor d'unes fulles anònimes que demanaven la substitució d'Esteva i dels seus incondicionals; va ser un altre dels protagonistes de l'escenari.

Per altra banda, Micheli havia seguit ostentant al llarg dels darrers anys la Delegació del Suprem Consell Espanyol a Europa, malgrat les acusacions de que era objecte. L'agitada història del compte italià va contribuir a aguditzar encara més les tensions dins la família maçònica espanyola.

La caiguda de la Dictadura i la lluita pel poder maçònic a Catalunya

La dimissió del general Primo de Rivera i la subsegüent desaparició de la Dictadura va sorprendre la maçoneria enmig de greus lluites internes. Tanmateix, tothom celebrà el final del règim amb gran satisfacció.

La G.L.E., fidel al seu estil i a les seves anàlisis de la realitat política, va declarar que l'error capital de la Dictadura havia estat la prohibició del Congrés Maçònic Iberoamericà de Barcelona:

"Y fue el yerro que inutilizó la campaña de prensa contratada por el gobierno en el extranjero. ¿Qué eficacia iba a tener (...) cuando la prensa mundial, inspirada, regida o redactada por francmasones recogía la verdad de los hechos? (...)"

"La acción diplomática sonaba a hueco (...) ¿Qué iban a hacer o decir ...) cuando cualificadas personalidades del mundo intelectual y social se encuentran en Barcelona con las puertas cerradas "de orden de la autoridad"? (...)

"Fue un espectáculo lamentable. Los delegados extranjeros y españoles se entrevistan con la autoridad gubernativa. Intentan presentarle las consecuencias que aquello [subratlliat al texte] traería para la reputación del Gobierno. (...)" -No insistan. No me convencerán. El Congreso no se celebrará..."

"Y claro es, decimos nosotros, que no se celebró; pero después vino lo que vino" (...)

"En resumen: que se habrá podido ver que hoy por hoy no se puede gobernar de espaldas a la conciencia universal.

(...) Y menos hostigando a Instituciones como la nuestra, amante de la paz, respetuosa con el Poder público..." (101).

A l'Assamblea Nacional Simbòlica del G.O.E. d'abril de 1930, es va declarar: "España respiró, y aunque el Gobierno que la ha sucedido no es el que la opinión democrática reclama, significa un paso importante en la normalidad de la vida nacional". També es va dir que ara més que mai el Gran Orient simbolitzava "el baluarte de las ideas liberales españolas" (102) i hi va haver referències a "nuestra prédica y actuación durante el período ominoso de la Dictadura" (103).

Més circumspecte, el Suprem Consell no va fer valoracions polítiques de la caiguda de Primo, però es va ocupar de la legalitat de la maçoneria a Espanya, així com de recordar el gran nombre de membres del G.O.E. que varen ser empresonats o vigilats per la policia al llarg de la Dictadura. (104).

El G.O.E. tenia, però, un contenciós molt important pendent a l'AMI, on tot semblava en contra seu. A l'organisme internacional es seguia acusant a l'obediència espanyola de no haver complert cap dels acords signats a Brusel·les el 1925 i volien explicacions i fets concrets. Per tractar l'assumpte es va celebrar a Madrid una Gran Assamblea Extraordinària (a la G.L.E. ja s'havia consumat l'escisió) on es tractà del tema i també del conflicte amb l'AMI. El 29 de

setembre de 1930 el Gran Mestre D. de Buen va presentar-se a la Comissió encarregada per l'AMI per tractar el problema amb el G.O.E. Allí De Buen va dir que la seva obediència havia abandonat l'AMI, perquè del contenciós a què es sotmetia al G.O.E. es deduïa que el seu ingrés a l'AMI havia estat supeditat a "condiciones que no rigen para las demás obediencias", al·ludint a què els obligaven a abandonar Puerto Rico, Filipinas, Argentina, etc. Demófilo de Buen va puntualitzar, però, que havia trobat un clima fraternal a l'AMI, predisposat a arribar a un acord, a excepció, dels delegats de la G.L.E., F. Esteva i L. Gertsch, "los únicos (...) que correspondieron con una actitud de intransigencia". Per fi, el G.O.E. es va comprometre formalment a retirar la Carta-Patent de la G.L. Hispanoamericana de Puerto Rico abans del 31 d'octubre. Amb aquesta concessió única va ser readmès poc després al si de l'AMI; encara més: va passar a formar part del seu Comitè Consultiu, substituïnt a la G.L.E. (105). Aquest fet va marcar la victòria del G.O.E. en els forums maçònics internacionals, en detriment de la G.L.E.

Amb la desaparició de la Dictadura, els canvis arribaren també a les dues obediències espanyoles i les directrius d'acció política i social foren igualment replantejades, davant la possibilitat d'actuar en la societat d'una manera més oberta. A la IX Assamblea Nacional Simbòlica de 1930 va ser aprovat un dictament sobre les activitats externes de

l'obediència, en el preàmbul del qual es referia que, al llarg de la Dictadura, es varen veure obligats a seguir altres camins que no eren els dels partits d'esquerra a causa de la situació a què va estar sotmesa la maçoneria i això havia estat, precisament "la manzana de la discordia". Tot seguit el Gran Consell de Govern abordava directament el problema: desaparegudes les limitacions a que havien estat sotmesos en el règim desaparegut, calia o no que el Gran Orient actués en la vida política i social?.

Apoiant-se en els principis de l'AMI, segons els quals la maçoneria "poda estudiar y discutir de una manera desinteresada todos los problemas que conciernen a la vida de la Humanidad, para hacerla más feliz", però descartant que l'orde s'aliniés a qualsevol opció partidista, es mostraren partidaris d'intervenir en la vida política. Es recordà que a Suïssa es discutia a les lògies fins i tot les mesures de policia urbana que adoptaven els burgmestres i que la maçoneria de tipus anglosaxó, de tradició no intervencionista, no havia tingut ni tenia tradició a Espanya. La Comissió Permanent encarregada d'elaborar el dictamen reconeixia, però, que hi havia també aquí "los enamorados de las orientaciones masónicas inglesas y norteamericanas", al·ludint veladament a alguns dels membres de Suprem Consell com A. Barcia, que no entenien la tasca política de l'orde de mateixa manera que els sectors més intervencionistes.

Finalment varen ser votades les bases del que havia de ser "la política" del G.O.E. a partir d'ara, concretada en els punts següents:

- "a) Restablecer y consagrar en la vida del Estado los derechos individuales"
- "b) Favorecer la vuelta a la normalidad constitucional"
- "c) Proveer la promulgación de leyes que garanticen la libertad de conciencia"
- "d) Mancomunar los esfuerzos de todos los masones para estos fines y procurar en el mundo profano que se establezca una firme y cordial inteligencia entre los hombres de izquierda con el mismo objeto" (106).

Aquestes bases varen ser elaborades l'abril de 1930.

El G.O.E. seguia la tradició de la maçoneria llatina i tornava a basar la seva actuació política en els mateixos principis de, que des passat segle, eren defensats per l'orde a Espanya. Si les dues obediències franceses havien apoïat la formació del Càrtel a les eleccions que el 1924 havia donat la victòria a l'esquerra, ara el G.O.E. proposava el mateix a Espanya. L'exemple francès va ser l'emprat per la Comissió permanent que va redactar les bases polítiques de l'obediència.

Pel que fa a la G.L.E., el 10 de febrer de 1930 l'obediència va lliurar una circular a totes les seves lògies en

la que, abandonant l'etapa de no intervenció política anterior, indicava a les lògies quina havia de ser a partir d'ara la tasca política i social de la maçoneria.

Després de recordar que l'orde no era un partit ni constituïa una classe social, conminava a que es treballés per l'unió de les esquerres:

"Unificar su acción (...) es deber de la Masonería, que ha de ser el aglutinante para unificar su acción. Nada de objetivos que permitan diferenciarlas, nada de programas máximos que las separen..."

"Las Logias, pues, deberán en lo futuro, dedicar sus trabajos a este fin. Y a este tenor buscar la fórmula, dentro de su radio de acción, para ir difundiendo paulatinamente (...) el derecho que tiene la Nación de manifestarse libremente. Para ello se ha de poner a contribución cuantos medios estén en las manos de los hermanos: la tribuna y el periódico; la oficina y el despacho; la tertulia y la correspondencia epistolar: Hablar al amigo, convencer al indeciso, combatir al adversario. Sembrar la semilla, infiltrar el ideal, propagar por doquier que a España le ha llegado la hora de salvarse a sí misma y con sus propios medios" (107). El document afirmava també que el país necessitava una Constitució sorgida d'unes Corts que expressessin la voluntat del poble.

El mes de juny de nou la direcció de la G.L.E. s'adreçava a les seves lògies per donar a conèixer quines havien de ser les aspiracions de la maçoneria en la política del país. La circular afirmava en primer lloc que la G.L.E. s'ha via mantingut "dignamente" devant la Dictadura, "sin abdicar un solo punto de sus principios", sortin així al pas de les acusacions que li feia el seu oponent G.O.E. d'haver claudicat devant el "Dictador".

Després d'advertir del perill permanent que suposava pel país el fet que l'exèrcit pogués imposar per la força governs i règims en contra de la voluntat popular, la circular apuntava les següents conclusions, bases de la futura actuació política dels maçons de la G.L.E.:

- "1. Que (...) sus componentes actúen de una manera eficaz y contundente dentro de las organizaciones en que militen para que sea un hecho la constitución de un bloque nacional de izquierdas, para contrarrestar el frente de derechas..."
- "2. Que si llegara a plantearse la cuestión electoral, (...) concreten todas fuerzas y energías en favor del candidato designado por el bloque de izquierdas, prescindiendo del nombre y significación personal, atentos únicamente al ideal que perseguimos"

- "3. Que en la propaganda que se realice se obtenga el compromiso moral de que los elegidos laborarán en el Parlamento para la instauración de (...) la libertad de conciencia, con la separación de la Iglesia y el Estado y la enseñanza exclusivamente del Estado, en el sentido integral y laico, con la prohibición de practicarla las congregaciones religiosas"
- "4. Que la forma de gobierno (...) sea la que en uso de su soberanía se dé el Pueblo (...) por medio de unas Cortes Constituyentes, (...) esencialmente democrática y basada en el principio federativo, única manera de que las regiones puedan desenvolverse libremente, formando conjuntamente el Estado nacional" (108).

Veiem doncs, com l'obediència de F. Esteva anava políticament més enllà que el G.O.E., ja que mentre aquest es limitava a donar directrius molt generals, éssent l'objectiu d'unir les esquerres el punt més concret, la G.L.E. ja proposava apartar el clergat de l'ensenyament i el federalisme. La diferència de plantejaments s'anirà repetint al llarg de la Segona República.

Aquestes declaracions intencions polítiques varen ser posteriorment convertides pels autors complotistes amb la primera pedra del pacte de Sant Sebastià i posteriorment,

del Front Popular, quan en realitat era tot el contrari, a no ser que estem disposats a desautoritzar tota la historiografia i convertim la maçoneria en la protagonista de la història d'Espanya.

Encara que un nombre relativament important de polítics que també eren maçons lluitessin contra la Dictadura, el G.O.E. com a tal va tenir poques oportunitats de "fer política" al llarg d'aquells anys i menys encara la G.L.E., perquè, com molt bé diu Gómez Molleda, des de la seva cúpula es va evitar tot intent de participar en les conspiracions i lluites contra el règim, doncs F. Esteva, Gertsch i els organs de poder d'aquesta obediència fiscalitzaven amb contundència l'actuació de les lògies. Que el mateix Gertsch col.laborés amb els enemics de Primo de Rivera no invalida res del que afirmen, sino que demostra un cop més que una cosa eran els individus i la seva vida "profana" i l'altra l'actuació de lògies i obediències.

Va ser a partir de la desaparició de la Dictadura que la premsa catòlica, com "El Debate", de Madrid, va començar a instruir els seus lectors sobre les conspiracions i altres "secrets de la "secta", prolegòmens de les grans campanyes antimaçòniques de la II República i de les activitats literàries del Pare Tusquets a la seva col.lecció "Las Sectas".

Fent-se ressò de les denúncies d'"El Debate", l'òrgan del Suprem Consell informava a tots els interessats i curiosos que tot el que revelava el citat diari, "como si descubrieran grandes secretos, tremendas cosas ocultas, (...) buscando en una revista de París esos informes ¡probablemente a "Les Cahiers de l'Orde", revista antimaçònica francesa! inoraban que todos ellos estaban en la Dirección General de Seguridad y publicados en el Boletín Oficial del Grande Oriente Español, y en esta propia revista del Surpemo Consejo" (109).

Però la maçoneria catalana tenia problemes més immediats i molt més imperiosos que no pas determinar quina havia de ser la seva intervenció exterior, perquè la llar maçònica estava dividida i enfrontada en tres corrents clarament definides: les lògies adscrites al G.O.E., sota la Regional del Nordest, el sector que dins la G.L.E. apoïava incondicionalment F. Esteva i la cúpula dirigent i un tercer grup, contrari a Esteva des de feia alguns anys, en el que hi havia des d'enemics personals del Gran Mestre fins aquells que esperaven la unió amb les lògies del G.O.E. i també els que mai aprovaren la no intervenció oficial de l'obediència en la lluita contra Primo de Rivera. Els caps de la Regional del Nordest i del G.O.E. a Sevilla i Madrid estaven perfectament al corrent del que estava passant a l'altra obediència. Ningú dubtava que calia la unificació de la maçone-

ria simbòlica espanyola i que aquesta unió beneficiaria particularment al Gran Orient.

Les lluites internes a la G.L.E.

Entre els enemics d'Esteva varen circular a primers de 1930 uns fulls anònims desautoritzant-lo per a continuar al front de l'obediència, tant prolíficament distribuïts que un exemplar va arribar fins i tot a mans del pare Tusquets i el va reproduir a la seva obra Orígenes de la revolució espanyola, panflets antimaçònic i antisemític editat a Barcelona el 1932. El ja citat Manuel Ximénez, amic i representat de Rodolfo de Micheli, va resultar ser un dels autors dels fulls. Els arguments que esgrimien per demanar la admissió d'Esteva, Gertsch i els altres dirigents eren varis.

Dos dels que estaven presents a totes les protestes eren que Esteva detestava dos càrrecs: el de Gran Mestre i el de President del Sobirà Consell, el qual li donava massa poder i la possibilitat de detar qualsevol iniciativa que no fos del seu gust. El paral·lisme en al camp polític d'aquests càrrecs vindrien a ser el de President de la República i President del Consell de Ministres, tal com ho senyalaven els detractors d'Esteva. El segon punt era que el Gran Mestre, Gertsch i els seus aliats acèrrims enemics de fusionar-se amb el G.O.E. També circulaven altres

acusacions basades en afers obscurs, treure profit econòmic del càrrec, etc. Els descontents es preguntaven perquè a l'AMI sempre hi anaven Esteva i Gertsch -el viatge el pagava la G.L.E.- si només el primer podia votar, o bé qui fiscalitzava la política internacional de l'obediència, si aquesta era portada en exclusiva pels dos dirigents. Els manifestos anònims, signats pel "Grupo La Verdad", denunciaven aquests i altres aspectes de la gestió d'Esteva i de la situació en què es trobava la G.L.E. Darrera d'ells hi havia membres de la "Cosmos" i de la "Inmortalidad", lògia de tendència teosòfica. Alberto Carsí i Manuel Ximénez, de la primera i Eveli Toerent i Frederic Climent Terrer, un dels caps del teosofisme català, de la segona. Tots ells eren decidits partidaris d'unir el simbolisme de les dues obediències i a finals de maig de 1930 varen distribuir un manifest titulat Por la Unidad Masónica, en el que es reproduïa la proposta de fusió de la IX Assambla Nacional Simbòlica del G.O.E. que es celebrava en aquells dies. El manifest, signat per Carsí, Toerent, Ximénez i Climent Terrer, a més de Joan Casanovas, aleshores secretari de la "Cosmos", afirmava que les bases proposades pel G.O.E. resumien els desitjos de la "casi totalidad del pueblo masónico y además constituyen el espíritu democrático que es indispensable en nuestra Augusta orden"...) que nos ha de reportar enormes ventajas tanto en el orden moral como en el económico e indispensables para robustecer nuestra actuación frente a nuestros irreconciliables enemigos" (110).

Es varen distribuir un mínim de vuit manifestos, un dels quals relacionava Gertsch amb l'afer del casino de la Rabassada i un judici per deutes. Segons el manifest n. 7, Gertsch havia estat condemnat en vàries ocasions per la justícia per delictes econòmics. També s'acusava a Esteva d'ha-ver fet "lo indecible para aproximarse al Directorio militar, con el objeto de que reconociese a la Gran Logia Española como la única potencia Masónica regular en España" (111).

Un altre d'aquests papers, signat per un tal "Conde Camile de Renesse (¿Micheli?) amb un estil molt "religiós" es servia de vàries cites evangèliques per acusar a Esteva.

Els manifestos varen posar a la llum el descontent que regnava no només en els seus autors, com podia haver estat en un altre cas, sino que es feien ressò d'un corrent ampli dins l'obediència que demanava reformes, unió amb el G.O.E. i la dimissió de Gertsch i Esteva, que era president del Sobirà Consell de Govern des de 1914 i Gertsch el Gran Secretari des de 1912 (112). Eren massa anys manant perquè no constituís una càrrega faixuga i perillosa que els seus enemics podien utilitzar, en una institució que es tenia per ser estrictament democràtica quan a l'elecció i renovació de càrregos. El segon manifest recordava als germans que "el poder personal, al hacerse duradero, se convierte (...) en despótico y se hace antipático y antagónico a los buenos y naturales deseos de la mayoría" (113).

Poc després de l'Assamblea Nacional del G.O.E. la G.L.E. va celebrar (dies 8 i 9 de juny de 1930) la seva Gran Assamblea Ordinària a Madrid, en la que es palesà el descontent que regnava a amplis sectors de l'obediència. En ella Esteva va fer un definitiu al·legat contra la fusió amb el G.O.E., amb els arguments ja coneguts per tots, a l'hora que denunciava "la guerra sorda, solapada, jesuítica (y valga la palabra en toda su amplitud) en la que se entretienen hermanos en activo. Guerra que se hace sin dar la cara, valiéndose del anónimo, del miserable y asqueroso anónimo,..."

El Gran Orador va declarar, en finalitzar Esteva, que els manifestos anònims havien de ser cremats entre columnes (a les lògies), moment en què Manuel Ximénez va declarar-se públicament autor del primer full anònim, dimitint com a membre de la Gran Comissió de Justícia (114).

En la sessió sisena les lògies "Mantúa", "Tánger", "Inmortalidad", "Minerva" i "Cosmos" varen presentar vàries proposicions que delataven el desacord profund amb el funcionament actual de l'obediència: demanaven que la representació dels organismes maçònics fos proporcional al nombre d'individus i no de lògies ("Cosmos"); que els càrrecs de Gran Mestre i President del Sobirà Consell fossin desempenyats per diferents persones ("Mantua", "Inmortalidad"); que el Gran Mestre fos elegit per l'Assamblea, com estipula

ven els "Landmarks" ("Inmortalidad"); que a l'AMI hi anés no més un delegat ("Inmortalidad"); la "Cosmos" va proposar que es traslladés la seu central a Madrid. La "Concordia", de Madrid, L'"Espartel", d'Alcázarquivir, i la "Tánger" varen proposar que s'anés decididament cap a la fusió d'ambdues obediències. Devant d'aquestes i altres proposicions, la Gran Comissió d'Assumptes Generals va reconèixer la necessitat d'emprendre reformes, proposant que es preparés el camí legal per a la reforma de la Constitució i dels Reglaments de la G.L.E. (115).

En la ment de tots estava present la proposta que el mes anterior havia fet el G.O.E. en la seva Assamblea Nacional per tal d'unir les dues famílies de la maçoneria simbòlica espanyola. En ella la Regional del Nordest va presentar els punts bàsics per arribar a la unió, que varen ser aprovats per unanimitat:

"Primera.- Se fundirán en un solo organismo las dos Potencias Simbólicas..." "Segunda.- Cada una de las dos Potencias actuales designará (...) tres hermanos constituidos en Comisión especial para redactar la Constitución y Reglamentos generales que han de regir la nueva organización" (...)

"Quinta.- Una vez redactada la propuesta definitiva (...) se convocará una Asamblea Constituyente compuesta de representantes de todos los organismos regularmente constituidos, (...) para su aprobación definitiva y puesta en vigor".

"Asimismo acordará invitar a la Gran logia Española a que en su próxima Asamblea apruebe igualmente las bases transcritas" (116).

També varen ser aprovades les bases en què s'havien de realitzar les negociacions amb la G.L.E., esmena que també va ésser proposada per la Regional del Nordest i que deia que l'estructura futura del Simbolisme a Espanya havia d'estar basada en el federalisme. El segon i el tercer punt establíen que el Simbolisme i el Filosofisme siguessin un pacte d'unió, reconeixent així el Suprem Consell del Grau 33ª com a poder "definitivo en todo lo que afecte al rito y a la doctrina" (117). La Comissió nomenada per negociar amb la G.L.E. va ser formada pel Gran Mestre de la Regional del Nordest, Antoni Montaner Castaño, J. Olivart Sopera, el seu Gran Secretari i Antoni Pérez Guasch. La proposta de pacte i fusió que es va adreçar a la Gran Assamblea Ordinària de la G.L.E. del mes de juny no va ser inclosa a la publicació de l'Acta corresponent encara que va ser llegida als assembleïstes a petició del germà Cadenas (118).

Segons els dissidents, la qüestió de la fusió va ser posada a votació en l'esmentada Gran Assamblea però Larranaga, incondicional d'Esteve, va votar quatre vegades i Velasco, també favorable al Gran mestre, va votar en sentit contrari a com havia decidit la seva lògia.

La Gran Lògia Unida

Calia una iniciativa radical que fos capaç d'acabar amb el poder d'Esteva i Gertsch a la G.L.E. i que arrossegés als seus membres cap a la fusió de les dues organitzacions. Disposats a realitzar les seves aspiracions i sabent que a la G.L.E. molts germans esperaven una acció determinant per part de la Regional del Nordest, aquesta va decidir de dissoldre's per tal de facilitar la fusió de tota la maçonria simbòlica catalana i d'arreu l'Estat.

Devant la sorpresa (o potser no) del G.C.F.S. i del Suprem Consell, la Regional del Nordest comunicava que el dia 10 de juliol de 1930 havien decidit dissoldre l'organització catalana del G.O.E. La comunicació que adreçaren al G.C.F.S. de Sevilla afirmava que "ante el llamamiento que nos dirigen, de un modo apremiante, nuestros hermanos de la Obediencia de la Gran Logia Española, perseguidos, enjuiciados y oprimidos, (...) ante la protesta de estos hermanos, (...) no puede, por menos, de atender a la convocatoria para mañana a una Asamblea extrarreglamentaria de Maestros masones de ambas obediencias, con el propósito de hallar una situación fraternal, justa y honrada, en la que se deliberará y resolviera sobre esta insostenible situación" (...)

"A ninguno de los Maestros masones de nuestra Obediencia se le oculta la gravedad del acto", afirmen, però era la

única manera d'evitar que la responsabilitat de les seves ac-
cions pogués recaure sobre les espatlles del G.O.E.

El comunicat sol·licitava als organismes superiors que
acceptessin la decisió de dissol·lució -aprovada a la Regio-
nal per aclamació-, "a fin de que quedemos en libertad de ac-
ción ante los posibles acontecimientos que puedan surgir en
dicha Asamblea..." (119).

Que l'estratègia havia estat preparada amb temps sufi-
cient, no creiem que hi hagi cap dubte, com tampoc que el
G.O.E. i el Suprem Consell estiguessin perfectament al cor-
rent de tot el que s'estava preparant amb l'objectiu d'ab-
sorbir la G.L.E. o, al menys, d'estirar la majoria dels seus
membres i acabar amb el poder d'Esteva i del corrent contra-
ri a la fusió. Que semblant plan no podia dur-lo a terme una
branca del G.O.E. és obvi, ja que sabien que al dia següent
les protestes arribarien a l'AMI, entre altres inconvenients.
A més, la calma i l'armonia amb que es va realitzar la dis-
sol·lució, així com la separació d'una part dels germans de
cadascuna de les lògies que s'aproparen als dissidents de la
G.L.E., fa suposar raonablement que tot es va dur a terme se-
gons un plan traçat premeditadament, en el que no s'havia
deixat cap element a la improvització. Era una estratègia sò-
lida, ben travada, preparada concientment per a aconseguir
allò que s'havien proposat.

Per tal de deixar ben clara la posició legal de la regional del Nordest i el·ludir tota responsabilitat el G.C.F.S. va lliurar un acord segons el qual no acceptava cap de les resolucions preses en aquella Assamblea extra-regular de Mestres maçons i donava per dissolta la Regional del Nordest (120). Les lògies que es dividiren en dos perquè una part anés a fusionar-se amb els germans de l'altra obediència, com la "Lealtad", passaren a dependre directament del G.C.F.S. del G.O.E., el qual es va ratificar en la seva orientació "autonòmica regionalista" (121).

Dissipades ja totes les esperances per part del partidaris de la fusió al si de la G.L.E., aquests acordaren juntament amb els membres de la dissolta Regional del Nordest de celebrar l'esmentada Assamblea de Mestres maçons, l'onze de juliol, és a dir, el dia següent a la dissolució de la Regional del Nordest.

Amb el pretexte de celebrar una conferència impartida pel geòleg Albert Carsi, es reuniren un nombre força elevat de germans d'ambdues obediències a l'Ateneu Humanitat, seu de la G.L.E., però on també hi treballaven lògies de la Regional del Nordest.

Després de la conferència es constituïren en assemblea i expulsaren unilateralment a F. Esteva, Gertsch i tota la cúpula de la G.L.E. Vuitanta set germans amb possessió del

grau 3a o d'un de més elevat formaren acte seguit una Assam- blea constituent i es va nomenar una comissió arbitral i un Sobirà Consell de Govern de la G.L.E., que assumiria la di- recció i representació de la G.L.E. a l'interior i a l'exte- rior, així com la direcció de l'Ateneu Humanitat. Per a Gran Mestre es va proposar a Manuel Ximénez, a A. Montaner Casta- ños per President del Sobirà Consell, per Gran Primer Vigi- lant a Francesc Borrel, per Gran Orador a F. Climent Terrer, Gr. Orador Adjunt Albert Carsi i Gran Secretari, Olivart Sa- pera, entre altres càrrecs (122). L'escisió estava consumada i els seus promotors es preguntaven: "¿Después de esto, qué pasará? No hay quien pueda predecirlo". El volum i la impor- tància dels elements posats en joc, així com el nombre i la qualitat dels promotors de l'empresa no donava peu a pensar que el problema es reduïa a un grupet de descontents sense recolzament important entre les bases maçòniques.

Els dissidents i els seus al.liats no varen aconseguir una victòria completa, perquè un sector -encara que minori- tari- va romandre fidel a Esteva. Les lògies que s'havien passat al camp fusionista -o una gran majoria dels seus com- ponents- eren les següents: "Inmortalidad", "Cosmos", "Rede- nció", "Humanidad" i "Helios", a les que s'hi sumaren les lògies de l'ex-Regional del Nordest "Lealtad", "Fénix", "Hansa", "Liberación", "Minerva" i la "Pitàgores", de Llei- da, que s'hi afegiria posteriorment.

A tot això el G.C.F.S. de Sevilla comunicava a l'ex-Regional que agraiïen sincerament la decisió de separar-se del G.O.E. i evitar així que aquesta hagués d'intervenir "en pleitos nuevos que habrían traído una innecesaria perturbación al resto del territorio" (123).

De l'assamblea de mestres maçons a l'Ateneu Humanitat va sorgir una nova obediència amb el nom de Gran Loga Unida, auto-titulada "Antes Gran Logia Española", i que es qualificava de provisional, en espera de "la fusión resultante". La nova i efímera obediència va incorporar un total de 204 membres, 123 dels quals procedien de la Regional del Nordest i 91 de la G.L.E. Les deu lògies que formaven la nova i interina obediència eren aquestes: "Liberación", "Fénix", "Hansa", "Minerva", "Pitàgoras", "Redención", "Humanidad", "Helios", "Inmortalidad" i "Cosmos" (124).

Del resta d'Espanya s'hi afiliaren les lògies "Autonomía" de la Línez, "Tyris", de València, "Cabo Espartel", d'Alcazarquivir i "Lixus", de Larache. L'equip dirigent va ser configurat d'acord amb el Sobirà Consell de Govern que es va escollir a l'Assamblea de l'onze de juliol, amb M. Ximénez de Gran Mestre i Montaner Castaño de President del Sobirà Consell.

Un mes després, el total de membres adscrits a la G.L. Unida era de 228 i el nombre de lògies fora de Catalunya as-

cendia a vuit, ja que s'hi havien afegit, a més de les ja esmentades, la "Sol Naciente", d'Ivissa, la "Fraternidad", de Valladolid, "Paz, Trabajo y Justicia", de Cartagena i "Fiat Lux", de La Línea (125).

La guerra oberta havia esclatat a la maçoneria catalana i els partidaris de F. Esteva varen quedar en minoria, mentre que els de la fusió amb el G.O.E. el 70% dels efectius de la G.L.E., els quals havien passat a la G.L. Unida al moment de l'escisió o s'hi afegiren poc després. El resultat va ser que quan es va fer la divisió de ben a l'Ateneu Humanitat, Esteva i els seus aliats varen haver de reconèixer que només els quedaven el 30% dels efectius i, per tant, no més els pertocava aquest percentatge de bens. Van haver d'abandonar la que havia estat la seva seu, situada al carrer Avinyó, 27, derrotats i en clara minoria. Fins el novembre no aconseguiren llogar un altra local, al carrer Mendi-zábal, 25, principal. Només comptaven amb 101 germans i sis lògies, tot i que la "Themis" no es reunia des de feia dos anys i només tenia sis membres (126).

Fins el 1933, la vida de la G.L.E. a Catalunya va ser precària i a la resta de l'Estat es va veure disminuïda, encara que les conseqüències allí no foren tant nefastes, especialment perquè el nucli madrileny es va mantenir fidel a Esteva i Gertsch. No és aliena a aquesta situació el fet que un temps després la G.L.E. decidís traslladar la seva seu central a Madrid.

Per la seva banda, la G.L. Unida va mostrar aviat el desig d'acostar-se de nou al G.O.E. i el 25 d'octubre de 1930 va adreçar al G.C.F.S. de Sevilla una extensa comunicació en la que, després de justificar les accions que l'havien portat a l'actual situació, proposava que el G.C.F.S. auspiciés provisionalment la G.L. Unida fins que es celebrés una assemblea constituent que consolidés la nova situació (127).

El panorama es clarificava i les intencions pristines dels protagonistes partidaris de la fusió quedaven paleses: la maniobra havia consistit en prestar socor als germans de la G.L.E. que també volien la fusió i acabar amb el poder d'Esteva, per després retornar, amb efectius augmentats, al si del G.O.E. Naturalment que si això havia estat possible era perquè a la G.L.E. hi havia un corrent francament majoritari que aspirava a sedollar la maçoneria simbòlica per camins diferents als que la portava el seu Gran Mestre i els germans que l'apoïaven; sense aquesta base de descontents l'acció d'uns i altres hagués fracassat. Tanmateix, els qui varen saber capitalitzar el descontent al si de la G.L.E. havien triomfat i aquests eren, en primer lloc, els homes de la Regional del Nordest.

La derrota de la G.L.E. i d'Esteva va fer sentir també les seves conseqüències dins l'AMI; a partir d'ara serà el G.O.E. l'obediència que representi Espanya als medis maçònics internacionals i, a més, passarà a formar part del

seu Comitè executiu, mentre que el representant de la G.L.E. figurarà només com a adjunt... Així mateix, els dirigents de l'AMI varen conminar a Esteva a què busqués una forma de pacte d'amistat amb el G.O.E. Per acabar de pegellar la derrota del Gran Mestre, el Suprem Consell del Grau 33^a, que sempre va ser i serà domini del G.O.E., va expulsar del Filosofisme a Esteva, Gertsch i els altres graus 33 de la G.L.E. fidels a ell.

La versió que Esteva -que va consentir en dimitir de President del Sobirà Consell- (128) i els seus fidels varen fer d'aquests fets posaven en el centre de la conspiració al G.O.E. i els germans de la Regional del Nordest, a més d'afegir-hi altres elements relacionats amb el feixisme, acusant així, de forma més o menys vel.lada, el moviment d'escisió com una maniobra dels agents provocadors feixistes. Al butlletí oficial es recordava, a la mateixa pàgina que tractava dels escindits i llurs al.liats, que les cancelleries feixistes mediterrànies, complint instrucció del "Ducce", "acuden a todos los procedimientos de corrupción para que la Masonería regular latina, principalmente, dé entrada en sus Logias y Cámaras a los agentes fascistas, que llevan la consigna de romper la unidad y el espíritu de la orden..." Més endavant s'informava que havia estat nomenat Gran Mestre de la G.L. Unida el germà M. Ximénez, "abogado y apoderado del h.. Rodolfo de Micheli, delegado general italiano

para Europa de la feria de Milán y Soberano Gran Inspector, 33ª, del Supremo Consejo Español" (129). En el número siguiente es notificava que l'AMI havia repudiat la G.L. Unida, dirigida per M. Ximénez, "representante en España del señor Conde de Micheli, personalidad citada en la sección del Boletín dedicada al fascismo", afegint a continuació la falsa notícia de que la G.L. Unida havia estat afiliada al G.C.F.S. de Sevilla i al Suprem Consell del Grau 33ª. Quan a Micheli, va morir el 1932 a Antibes, tenia 53 anys (130).

En la circular informativa que la G.L.E. va adreçar a l'AMI sota l'epígraf de "Breve historial de los hechos", es feia arrancar l'origen de l'escisió en l'expulsió de Rodolfo de Micheli, a causa d'haver-se passat al feixisme; es seguia relatant tot el procés seguit contra ell, el paper del seu representant M. Ximénez, etc. i es denunciava que Esteva i altres membres del Suprem Consell del Grau 33ª havien estat expulsats del mateix sense cap motiu legal.

Disposats però a comptar amb maçoneria filosòfica i amb l'organisme que la regulava, la direcció de la G.L.E. va decidir, a finals de 1930, crear un Suprem Consell propi, al que se li denominà "Divergente". Es justificava la creació d'aquest Suprem Consell Divergent amb crides a "la unió de la Maçoneria espanyola" i de nou es feia emergir la història de Micheli, com també es recordava que el G.O.E. havia ingressat a l'AMI gràcies al consentiment de la G.L.E. Aco-

llint-se a un article promulgat arrel de la federació de Supremes Consells feta a Laussana el 1875, varen constituir el "Supremo Consejo Grado 33ª Divergente del de España y sus dependencias". Un "lapsus calamus" feiz encara més anacrònic el comunicat, doncs ordenava comunicar la constitució del nou organisme "al Convento de Supremos Consejos Confederados, de 1875" (131). Mariano Larrañaga -tinent Coronel d'Infanteria- va ser nomenat Sobirà Gran Comanador del Suprem Consell Divergent; tots els altres membres eren igualment residents a Madrid. La seu havia de radicar a la de la G.L.E., al carrer Alcalà, 171 (Hotel).

La reacció del Suprem Consell del G.O.E. no es va fer esperar; el 16 de desembre de 1930 denunciava la illegalitat del Suprem Consell Divergent i expulsava del Filosofisme tots els seus membres (132).

Al nostre entendre, només els germans més ingenus podien pensar que a l'AMI descalificarien el Suprem Consell espanyol històric, reconegut el passat segle, per atorgar la regularitat al Divergent. Un any després, ja en el règim republicà, es posava sobre la taula aquest problema en una sessió del capítol "Barcino", dependent de la G.L.E. Els germans del mateix dubtaven que a l'AMI escoltessin les seves raons, però seguien insistint en què l'actual filosofisme del G.O.E. estava controlat pel partit radical (encara que no citaven el nom) i ells aspiraven a un filosofisme que

dirigís el país cap a la "justicia social y económic que ha deconducir a la perfecta Igualdad y, por tanto, a la verdadera Fraternidad" (133). L. Gertsch i F. Esteva formaven part d'aquest capítol. Es certament curiós que al llarg de la II República en manta ocasions els maçons denunciin en els seus documents interns que tal o qual obediència està controlada per un determinat grup polític, mentre que la literatura complotista i fins i tot Gómez Molleda insisteixin en què era a la inversa...

Per la nostra banda, ens inclinem a pensar que, en la majoria de'ls casos eren els partits els qui pretenien o havien conseguit instrumentalitzar certes lògies o obediències. En parlar de l'orde durant la república tindrem ocasió de referir-nos a aquesta qüestió.

Mentre, la G.L. Unida continuava la seva singular, entre una G.L.E. hostil i un G.O.E. que, de moment, no volia precipitar els esdeveniments i acceptar l'auspiciament d'una organització de la que a l'AMI només sabien que era irregular. La G.L. Unida, per la seva part, va caracteritzar-se per seguir un criteri força selectiu per a l'admissió de nous membres i va augmentar les cotitzacions als germans de Barcelona, (5,75 ptes. mensuals i 50 per a la iniciació) argumentant que a moltes grans lògies estrangeres es seguien aquests criteris i que 50 ptes. era una suma "risible..." (134).

El 3 de desembre de 1930 el Gran Mestre de la G.L. Unida, M. Ximénez es dirigia al Gran Comanador del Suprem Consell del G.O.E., A. Barcia, per exposar-li la situació de l'obediència i demanar-li els seus bons oficis perquè influís en el G.C.F.S. individual i amistosament (per evitar "ingerències" del Filosofisme al Simbolisme...) a fi que aquest proposés una solució que no impliqués la simple absorció del nou organisme per part del G.O.E. Ximénez es queixava de que, el G.C.F.S. havia promès defensar la G.L. Unida dels atacs d'Esteva i que s'arribaria a la fusió sense absorcions, però ara resultava que "los brazos se abren para aumentar el Gran Oriente sus logias con las de la G.L.U., que pretenden que nos disolvamos, y todo queda como antes osea el G.O. como tal G.O. y con veinte logias más, todas ellas nutridas y sanas, y el H. Esteva con su G.L.E., y aquí no ha pasado nada. Tenemos dos Obediencias para in eternum".

A continuació Ximénez exposava la condició necessària perquè totes les lògies de la G.L. Unida ingressessin al G.O.E.: que aquest canviés de nom, afirmant que aleshores les vint lògies i altres que estaven a l'espectativa es sumarien al G.O.E., "de este modo si que se podría decir que hay fusión y que esta fusión es total y definitiva" (135).

Aquest era el parer de Ximénez i de molts dels germans que havien abandonat la G.L.E., però la majoria dels seus

al.liats de l'ex-Regional del Nordest, no tenien cap inconvenient en ser "absorbits", ja que no feien altra cosa que retornar allí d'on havien sortit amb el beneplacit general.

Barcia va contestar poc després que tal vegada el camí més curt pel reconeixement de la G.L. Unida podia haver estat que aquesta hagués demanat ser auspiciada directament pel Suprem Consell i així la federació amb el G.O.E. hagués estat més fàcil. Però el Gran Comanador no podia ignorar que la gran majoria dels maçons catalans d'una i altra obediència eren partidaris radicals de la independència del simbolisme i, per tant, descartaven d'entrada aquest "pas endarrera" que hagués suposat dependre directament del Filoso sofisme.

Tot el mes de desembre es va creuar correspondència del G.L. Unida amb el G.C.F.S. i el Suprem Consell, sense arribar a cap acord. Mentre, la nova obediència decidia utilitzar pel seu funcionament els reglaments generals de la G.L.E. i la llei de Procediment i dret penal del G.O.E. El gener del 1931 conseguia ésser reconeguda per una obediència estrangera: la Gran Logia Oriental de Cuba, però aquest reconeixement no resolva l'aïllament en què es trobava.

Per fi, el 16 de gener varen rebre del G.C.F.S. la proposta d'auspiciament, basada en el que no deixava de ser una forma d'absorció. Segons aquesta, el G.O.E. seguia sen-

se reconèixer la G.L. Unida -que d'antuvi havia declarat irregular- però estava disposat a afiliar "todas las logias y masones de la Gran Logia Unida [però no pas aquests com a tal] en un plazo que començarà el día 25 de enero y terminará el 28 de febrero próximo".

L'apartat segon estipulava que les lògies de la Penín sula passarien a dependre de les respectives Regionals, d'acord amb el lloc on radiquessin. Quan a Catalunya, es proposava expedir una Carta Constitutiva "a los Talleres que forman hoy, dentro de ese territorio, la Gran Logia Unida, concediéndole los mismos derechos y imponiéndoseles las mismas cargas que tenía la ya mencionada Regional. Esta Carta Constitutiva tendrá carácter provisional hasta la primera Asamblea del Gran Oriente Español, en la cual se ratifi-cará el acuerdo".

Quan al nom que es donaria a l'entitat catalana, el G.C.F.S. determinava que seria el de "Gran Logia Simbòlica Regional Unida del Nordeste de España". També es prohibia que en la documentació o els segells es fes cap menció a que l'entitat era la successora de la G.L. Unida o de la G.L.E. (136).

El Sobirà Consell de la G.L. Unida va decidir, des-prés de breus deliberacions, acceptar la proposta del G.C.F.S. i donar-ho a conèixer a les seves lògies. Amb aquest objectiu va lliurar una circular comunicant la propos

ta, afegint que el Sobirà Consell de Govern n'era partidari, així com que es fessin fotacions als tallers per conèixer les respectives opinions. Totes les lògies, excepte l'"Autonomia", de La Línea, varen acceptar la proposta del G.O.E.

Els defensors d'una fusión en igualtat de condicions amb el G.O.E. varen perdre la batalla al si de la G.L.U. i en la renovada singladura que lamaçoneria catalana del G.O.E. quedarien marginats -o automarginats- de tot el procés que assimilaria al G.O.E. l'organització nascuda feia set mesos a Barcelona. Ximénez, Montaner Castaño i Guerrero, entre altres, no tornaran a figurar entre els dirigents de la refundada G.L.R. Unida del Nordest que, per altra banda, aviat esborrarà del seu nom la paraula "Unida".

La nova Regional va ser constituïda el 25 de febrer de 1931, amb 208 germans i 11 lògies: "Cosmos", "hispano Germana Hansa", "Fénix", "Inmortalidad", "Humanidad", "Redención", "Minerva", "Liberación", "Lealtad", "Helios" i "Pitágoras". Samuel E. Morris, que havia estat afiliat a la lògia "Fuerza y Unión", ja desapareguda, i després de la "Inmortalidad", va ser nomenat Gran Mestre. La resta de càrrecs varen correspondre a un dels membres de cadascuna de les lògies fundadores (137). Varen continuar ocupant la seu de l'antic Ateneu Humanitat, al carrer Avinyó, però ara sota el nom d'Ateneu Fénix. Aquesta seria la seu de la Regional fins la guerra civil.

El 2 de març, el G.C.F.S. atorgava oficialment la Carta Patent a la Regional Unida del Nordest, assignant-li el territori de Catalunya. També havien demanat la jurisdicció sobre les Balears, però com també havien estat demanades per la G.L. de Levante, amb seu a València, la qüestió va quedar pendent.

Manuel Ximénez va intentar quasi en solitari mantenir en vida la G.L.U., però aviat va desaparèixer del mapa maçònic català, tot i que -segons que ell afirmava- havia obtingut el reconeixement de la Unió Maçònica Universal, catau de les obediències més heterodoxes, no admeses com a regulars ni pels anglosaxons ni per l'AMI.

La maçoneria catalana entrava a l'etapa republicana amb la debilitació de la G.L.E. i la preeminència del G.O.E., que va ser el gran guanyador d'una llarga partida -tant llarga com anys tenia el segle- i en la que va guanyar, no només la batalla catalana, sino que va condemnar la G.L.E. a un molt distanciat segon lloc precisament en el momento que les esperances dels maçons eren més grans: la República havia de possibilitar que l'orde desempenyés, per fi, el paper que, en tot dret, li estava reservat en la història d'Espanya.

NOTES

- 1) Boletín Oficial de la GLE, n. 3, 6 de juny de 1923, pp. 14-17 i 21-22.
- 2) Boletín Oficial de la GLE, n. 4, 20 de juny de 1923, pp. 2-4.
- 3) Boletín Oficial del Supremo Consejo del Grado 33^a, n. 378, novembre de 1923, pp. 64-67.
- 4) *Ibidem*
- 5) Termes, J., op. cit., pp. 313-315; pel catalanisme radical, vegeu Ferrer, M., La Societat d'Estudis Militars (1923-1936), "L'Avenç" n. 10, Barcelona, 1978; Baras Montserrat, Acció Catalana 1922-1936, Curial, Barcelona, 1984, entre altres.
- 6) Boletín Oficial de la GLE, n. 9, 20 de juny de 1924, pp. 9-10.
- 7) Boletín Oficial del GOE, n. 337, 31 de maig de 1920, p. 87.
- 8) Boletín Oficial de la GLE, n. 3, Madrid, juliol de 1934, p. 1^a. Des de l'any anterior el butlletí es va publicar a Madrid, en passar la GLE a establir-se a la capital de l'Espanya.

- 9) Boletín Oficial de la GLE, n. 12, 20 de juny de 1924, pp. 11-12.
- 10) Vegeu sobre la maçoneria i el feixisme italià, Sánchez Ferré, "Antifascismo y masonería en España, 1923-1939, a
- 11) Boletín Oficial de la GLE, n. 12, 20 de juny de 1924, p. 2.
- 12) Boletín Oficial de la GLE, n. 12, pp. 4-5.
- 13) Boletín Oficial de la GLE, n. 15-16, setembre-octubre de 1924, pp. 12-13.
- 14) Boletín Oficial de la GLE, n. 17-21, novembre-març de 1924, pp. 22-23.
- 15) Boletín Oficial del Supremo Consejo..., n. 395, març de 1931, p. 2 i VI Asamblea Nacional Simbólica . GOE, Madrid, 1927, p. 28.
- 16) Ayala, J. A., op. cit., pp. 407 i 426.
- 17) AHNS, Llig. 350, exp. 9, doc. 18-X-1924.
- 18) Boletín Oficial de la GLE, n. 24-25-26, juny-agost de 1925, pp. 18-19.
- 19) AHNS, Llig. 600 A; Memoria, 1924.
- 20) AHNS, Llig. 600 A, doc. 18-III-1924.
- 21) Loc. cit., doc. 2-I-1925.

- 22) AHNS, Llig. 596 A, Llibre d'Actes, 14-II-1925 i 30-V-1925. Portela Valladares (1886-1952) havia estat governador de Barcelona el 1910 i ministre del Foment el 1923, càrrec que abandonà en prendre el poder Primo de Rivera. Va ser iniciat a la lògia "Fénix", de Barcelona i el gener de 1921 va ser ascendit al 3^a. El 20 de febrer va abandonar la GLRNE: AHNS, Llig. 112/9 A. Des de la GLE es denunciava al moderat Portela Valladares, afirmant que als vuit mesos de ser iniciat ja era grau 33^a, (en realitat ho va ser al cap de dos anys) així com que estava realitzant "toda clase de trabajos contra la GLE". Arrel de la participació de Portela a la processó de San Roque, que es celebrava a Pontevedra, el butlletí de la GLE va dir del compte de Brías que era "a ratos portador de pendones y estandartes clericales (...) y a ratos profanando la austeridad y excelstitud del augusto título Hermano masón.": Boletín Oficial de la GLE, n. 13-14, juliol-agost de 1924, p. 13. Per aquestes dates el també maçó del GOE Eduardo Barriobero va publicar un llibret titulat "El hermano Rajao" Grado 33ª que certs sectors dins l'orde identificaren amb Portela.
- 23) AHNS, Llig. 608 A. Sobre el complot vegeu Creixell i Playà, J., El Complot de Garraf, Public. de l'Abadia de Montserrat, 1988.
- 24) Clara, J., Els Fills de la Llum, El Corral del Vent, Figueres, 1988, pp. 94-95.

- 25) Boletín Oficial de la GLE, agost-setembre de 1932, p. 25.
- 26) AHNS, Llig. 617 A, exp. 1.
- 27) AHNS, 600 A, doc. 3-XI-1924.
- 28) Citat per A. Barcia, Memoria. Convento Extraordinario de Ginebra, Madrid, 1925, p. 30.
- 29) Op. cit., p. 36.
- 30) Sánchez Ferré, P., La lògia Lealtad..., p. 117.
- 31) Boletín Oficial de la GLE, n. 24-25-26, juny-agost de 1925, p. 15.
- 32) AHNS, Llig. 600 A, doc. 3-XI-1924 i Boletín Oficial de la GLE, n. 24-25-26, juny-agost de 1925, pp. 7-8.
- 33) Op. cit., pp. 16-17.
- 34) AHNS, Llig. 596 A, doc. 4-IV-1925.
- 35) Vidarte, J. S., No queríamos al Rey, Grijalbo, Barcelona, 1977, p. 220. Vidarte havia estat membre de la lògia madrilenya "Mantua", del GOE.
- 36) AHNS, Llig. 188, exp. 5.
- 37) Fabregat, R., Macià i la seva actuació a l'estranger, Lletra Viva, Barcelona, 1978, p. 61, n.
- 38) Citat per R. Fabregat, op. cit., p. 80; el subratllat és nostre.

- 39) "Laia", Souvenirs sur la Franc-Maçonnerie dans les Pays Catalans, Arxiu del GO de França.
- 40) V Asamblea Nacional Simbólica. GOE., Alicante, 1926, p. 37.
- 41) VI Asamblea Nacional Simbólica, Madrid, 1927, pp. 28-36.
- 42) Op. cit., pp. 103-104.
- 43) Op. cit., pp. 128-129.
- 44) Op. cit., pp. 215-219.
- 45) Op. cit., pp. 223-226.
- 46) AHNMS Llig. 52 A, exp. 1. El 19 d'octubre de 1927 la GLRNE va ser dissolta provisionalment pel GCFS, que l'acusà de celebrar un acte clarament polític: AHNS, Llig. 112/9A.
- 47) VII Asamblea Nacional Simbólica, Gijón, 1928, pp. 8-13.
- 48) Op. cit., p. 36.
- 49) Op. cit., pp. 85-94.
- 50) VI Asamblea Nacional Simbólica, Madrid, 1927, p. 225.
- 51) Op. cit., p. 229.
- 52) AHNS, Llig. 600 A, doc. GLRNE, 15-II-1926.
- 53) VII Asamblea Nacional Simbólica, Gijón, 1928, pp. 105-106.

- 54) AHNS, Llig. 538 A., doc. 21-IX-1927.
- 55) Boletín Oficial del GOE, Segona època, n. 1, Madrid, 1 de gener de 1929. Les lluites internes de la maçoneria trascendien a voltes als medis periodístics, per voluntat expressa d'un o altre bàndol. Així, el 1927 un membre descontent de la GLE, "Acero, Grado 3^a", va veure publicats uns articles seus - encara que escrits el 1924 - a "El Diluvio", on denunciava el dirigisme monolític de la cúpula (Esteva, Gertsch, etc.): "El Diluvio", 5 de juny de 1927, p. 26 i 29 de juny de 1927, p. 18. El tema havia aparegut breument al butlletí de la GLE, el 20 de gener de 1924.
- 56) AHNS, Llig. 350, exp. 7, doc. 23-VII-1928.
- 57) VIII Asamblea Nacional Simbólica del GOE, Barcelona, 1929, pp. 107-109.
- 58) Op. cit., pp. 110-112 i també Boletín Oficial de la GLE, n. 2, abril de 1929, p. 7.
- 59) Op. cit., pp. 113-114.
- 60) Op. cit., pp. 15 i 151-155.
- 61) Referit E. Comín Colomer, a La Masonería en España, Ed. Nacional, Madrid, 1944.
- 62) Bulletin. Organ Officiel de l'AMI, VII, n. 25, abril-juny de 1928, pp. 22-23.

- 63) Boletín Oficial del GOE, n. 23, Sevilla, 10 d'agost de 1928, pp. 1-3.
- 64) AHNS, Llig. 740 A, exp. 1.
- 65) AHNS, Llig. 359, exp. 26 A.
- 66) VIII Asamblea Nacional Simbólica, Barcelona, 1929, p. 20.
- 67) Op. cit., pp. 30-33.
- 68) Bulletin. Organ Oficial de l'AMI, VII, n. 26, juliol-setembre de 1928, pp. 9-14.
- 69) Podria ser el director d'"El Progreso", clausurat el 7 de setembre de 1928.
- 70) Bulletin. Organ Oficial de l'AMI, n. 26, p. 13.
- 71) Bulletin. Organ Oficial de l'AMI, n. 21-23, setembre-desembre de 1927, pp. 53-54. El 1916 el GOE ja va proposar que es celebrés un congrés iberoamericà a Madrid, però no reeixí.
- 72) Boletín Oficial de la GLE, I, n. 1, Madrid, 1 de gener de 1929, pp. 6-7.
- 73) Boletín Oficial del GOE, n. 2, Madrid, 1 d'abril de 1929, pp. 7-8.
- 74) Boletín Oficial del GOE, n. 34, 10 de setembre de 1929, pp. 3-4. F. Esteva ho va proposar el juny de 1929 a la reunió de l'AMI a París.

- 75) Boletín Oficial de la GLE, Madrid, 1 de gener de 1929, p. 6.
- 76) Bulletin. Organ Officiel de l'AMI, n. 30, juliol-setembre de 1929, pp. 23-24.
- 77) IX Asamblea Nacional Simbólica, Cartagena, 1930, pp. 100-101.
- 78) Boletín Oficial de la GLE, n. 2, abril-maig de 1923, p. 14 i també Boletín Oficial del Supremo Consejo del Grado 33º, n. 370-371, maig-abril de 1923, pp. 17-18, on es recorda la repressió que sofreix la maçoneria sota el feixisme.
- 79) AHNS, Llig. 245 A, telegrama amb resposta de Torrigiani a F. Esteva. Sobre la maçoneria sota el feixisme a Itàlia, vegeu Mola, Aldo A., Il Grande Oriente d'Italia dell'esilio (1930-1938), Erasmo, Roma, 1983.
- 80) Boletín Oficial de la GLE, n. 24-25-26, juny-agost de 1925, p. 12; AHNS, Llig. 600 A, doc. 28-VII-1924; Llig. 620 A, exp. 13, doc. 28-VI-1924.
- 81) Boletín Oficial del GOE, n. 12, Sevilla, 10 de setembre de 1927, p. 12.
- 82) Boletín Oficial del GOE, n. 10, 10 de juliol de 1927, p. 12.

- 83) Boletín Oficial del GOE, n. 17, 10 de febrer de 1928, p. 14.
- 84) La informació procedeix del GOE: Boletín Oficial n. 18, 10 de març de 1928, pp. 9-10.
- 85) VII Asamblea Nacional Simbólica, Gijón, pp. 107-108.
- 86) Boletín Oficial del Supremo Consejo del Grado 33º, n. 383, 25 de gener de 1928, pp. 14-15.
- 87) Boletín Oficial de la GLE, n. 3-4, 1 d'octubre de 1929, p. 3.
- 88) Boletín Oficial del GOE, n. 9, 10 de juny de 1927, p. 12.
- 89) Boletín Oficial de la GLE, n. 5, trimestre de 1930, p. 13.
- 90) Boletín Oficial de la GLE, 2º trimestre de 1930, p. 11.
- 91) Op. cit., 9-12.
- 92) El seu expedient conté escassa documentació: AHNS, Llig. 153, exp. 22.
- 93) AHNS, Llig. 215 A, i Boletín Oficial de la GLE, n. 12, 20 de juny de 1924, p. 12.
- 94) AHNS, Llig. 216 A.
- 95) Boletín Oficial de la GLE, n. 7, 3er trimestre de 1930, p. 7.

- 96) A Salamanca es conserven algunes pàgines d'aquesta obra:
Llig. 216 A.
- 97) AHNS, Llig. 153 A, exp. 22.
- 98) AHNS, Llig. 196 A, exp. 1.
- 99) AHNS, Llig. 153 A, exp. 22.
- 100) Boletín Oficial del Supremo Consejo del Grado 33º, n. 392, juny de 1930, p. 8. L'informe ocupava les 9 primeres pàgines del butlletí.
- 101) Boletín Oficial de la GLE, n. 5, 1er trimestre de 1930, pp. 10-11.
- 102) IX Asamblea Nacional Simbólica, Cartagena, 1930, p. 28.
- 103) Op. cit., p. 96.
- 104) Boletín Oficial del Supremo Consejo del Grado 33º, n. 391, març de 1930, pp. 1-10. Durant la Dictadura els membres de la lògia "Abril", de Posadas, havien estat empresonats pel sol fet de ser maçons, però el GOE va apelar i guanyà el pleit. L'obediència va donar molta importància a aquest fet i un cop més va elogiar la figura del general Nouvilas, ja finat.
- 105) GOE. Gran Asamblea Extraordinaria, Madrid, 1930, pp. 65-68.
- 106) IX Asamblea Nacional Simbólica, Cartagena, 1930, pp. 173-175.

- 107) GLE. Acta de la Gran Asamblea Ordinaria, Madrid, 1930, pp. 17-18.
- 108) Boletín Oficial del Supremo Consejo, n. 394, desembre de 1930, p. 3.
- 109) AHNS, Llig. 350, exp. 7.
- 110) AHNS, Llig. 359, exp. 23.
- 111) Boletín Oficial de la GLSRCB, n. 71, març de 1912, p. 2 i n. 73, p. 1^a.
- 112) AHNS, Llig. 359 A, exp. 23.
- 113) GLE. Acta de la Gran Asamblea Ordinaria, p. 30.
- 114) Op. cit., p. 73.
- 115) IX Asamblea Nacional Simbólica, 1930, pp. 155-156.
- 116) Op. cit., p. 157.
- 117) GLE. Acta de la Gran Asamblea Ordinaria, Madrid, 1930, p. 89.
- 118) GOE. Gran Asamblea Extraordinaria, Madrid, setembre de 1930, pp. 45-47.
- 119) Op. cit., pp. 47-49.
- 120) Ibidem.

- 121) A todos los masones, AHNS, 602 A, exp. 1 i 2.
- 122) AHNS, Llig. 600 A, doc. 5-VIII-1930.
- 123) Boletín de Información de la GLU, n. 1, Barcelona, 15 d'agost de 1930, p. 3.
- 124) Boletín de Información de la GLU, n. 2, 15 de setembre de 1930, pp. 3-4.
- 125) AHNS, Llig. 740, exp. 3 i Llig. 609, Actes; Llig. 600 A.
- 126) AHNS, Llig. 602 A, doc. 25 d'octubre de 1930.
- 127) AHNS, Llig. 153 A, exp. 22; Boletín Oficial de la GLE, n. 8, 1 de setembre de 1931, pp. 15-16; AHNS, Llig. 607 A, Actes del 13 i 20-II-1931.
- 128) Boletín Oficial de la GLE, n. 7, 3er trimestre de 1930, p. 6.
- 129) Boletín Oficial del Supremo Consejo del Grado 339, n. 400, juny de 1932; Boletín Oficial de la GLE, n. 8, 1er semestre de 1931, p. 16.
- 130) Boletín Oficial de la GLE, n. 7, 3er trimestre de 1930, pp. 19-20.
- 131) Boletín Oficial del Supremo Consejo del Grado 339, n. 394, desembre de 1930, pp. 3-4.

- 132) AHNS, Llig. 598 A.
- 133) AHNS, Llig. 602 A, doc. 28-X-1930.
- 134) AHNS, Llig. 602 A.
- 135) Loc. cit., doc. 16-I-1931.
- 136) AHNS, Llig. 600 A, doc. 26-II-1931.

CAPÍTOL VI

LA SEGONA REPÚBLICA

La maçoneria durant el primer biení

Als grans canvis en la vida política espanyola li correspongueren també grans canvis al si de la maçoneria catalana. Semblava que, si bé havia estat impossible d'arribar a la unió de les dues famílies maçòniques, al menys el panorama s'havia clarificat sensiblement i cada germà podia escollir entre dues formes semblants però ni iguals d'entendre la maçoneria i també de practicar l'activitat social i política. A l'efervescència general de les esquerres arrel del 14 d'abril, les obediències quasi mai varen poder oposar-hi la calma i la serenitat entre els seus afiliats i la passió política va invair l'orde. El 1930, abans de l'escisió, la G.L.E. comptava amb 52 lògies i 1.877 germans; a finals de 1931 només auspiciaven 38 tallers amb 987 membres, una centena dels quals eren a Catalunya, on el G.O.E. els doblava en número. Quan al G.O.E., el 1930 comptava amb 81 lògies, 26 triangles i més de 2.400 membres; 250 dels quals eren a Catalunya; el 1933 havia duplicat el nombre de germans. A finals de 1931 la Regional del Nordest tenia 364 membres afiliats (1).

Encara que molts maçons ho volguessin creure, el Pacte de San Sebastià no es va fraguar a les lògies, sino entre partits i personalitats. Hi havia maçons entre els signants del Pacte, com a tots els grans esdeveniments de la República, però hi eren perquè representaven els seus respectius

partits i no pas a la maçoneria. Podem acceptar, evidentment, que l'orde constituís, en moments determinats, un grup de pressió -com hi va haver d'altres- influís en la història de la Segona República. Però cal parlar de multiplicitat d'aquesta influència i també d'atomització de la mateixa, perquè els principis i consignes de les dues obediències -que no sempre coincidien- eren filtrades per les directives dels partits, els programes dels quals diferien en qüestions tan bàsiques com les relacions amb l'Església catòlica, la forma d'Estat i el repartiment de la riquesa. A les lògies de les comarques de Girona, per exemple, hi havia maçons adscrits a ERC, com Irla, Gil Junqueras o Centrich; Joan Carreras i Pere Bellostes pertanyien al POUM; López Rodríguez era del partit Republicà Radical Socialista, etc. (2). A les lògies de Barcelona hi havia la mateixa pluralitat, tot i que existissin algunes lògies d'afinitat, com la "Themis" o l'"Adelante".

Quan F. Galán va jurar pel Gran Arquitecte de l'Univers i posant la ma extesa sobre l'Evangelí de Sant Joan, que proclamaria la República a Jaca, actuava al marge de l'obediència (en aquest cas el G.O.E.) i de la lògia que l'acollia, la "Ibérica", de Madrid (3). La maçoneria no donava aquest tipus de consignes als seus afiliats, encara que desitgés, com tota l'esquerra, la proclamació de la república. Sediles Moreno, un altra maçó de la lògia compro-

mès amb l'intent de Jaca, no rebia "ordres" de la seva lògia o de l'obediència per recórrer contra la monarquia.

La G.L.E. -que havia retornat a la seva seu del carrer Mendizabal, 25- va saludar la república amb una nota breu plena d'elogis al poble espanyol:

"Como españoles y francmasones que contemplan hecha ley la estructura liberal de un nuevo Estado engendrado de los inmortales principios que fulguran en Oriente, tenemos que sentirnos satisfechos".

Assimilant encara més directament el destí del nou règim al de la maçoneria, la salutació a la república acaba amb les següents paraules:

"A los francmasones que integran el Gobierno Provisional, al alto personal, compuesto, asimismo, y en su mayoría, de hermanos, nuestro aliento les acompaña. Sean leales custodios de esos caudales morales que se les confían y que por la República hagan la ventura de España" (4).

A l'Assamblea que l'obediència va celebrar a Madrid els dies 23-24-25 de maig de 1931, es va acordar la distribució d'una declaració de principis, més pròpia d'un partit que d'una obediència maçònica, que podia ser subscripta sense problemes per la majoria de socialistes i fins i tot algun grup comunista, però no pas pels sectors moderats del republicanisme espanyol.

La G.L.E. proclamava, com a principis generals de l'obe-
diència, la inviolabilitat del dret humà, el dret a la vida,
a la seguretat a la lliure expressió i circulació d'idees;
escola única, obligatòria, neutre i gratuïta; matrimoni ci-
vil, llei de divorci i reconeixement dels fills naturals, se-
paració de l'Església i l'Estat, expulsió dels ordres religio-
sos estrangers i submissió dels nacionals a la Llei d'Asso-
ciacions; servei militar voluntari, limitat únicament a la
defensa del país en cas d'agressió, "hasta que el espíritu pa-
cifista entre todas las naciones lo haga innecesario", així
com la supressió de la pena de mort i de totes les perpè-
tues. També contenia altres punts com justícia gratuïta, su-
fragi universal, etc. Quan a la forma d'Estat, es mostraven
partidaris de la república federal "que partiendo del indi-
viduo, representado por el municipio, ampliado a la región
natural, llegue a la federación de las mismas, formando gru-
pos nacionales, internacionales e intercontinentales con ple-
na soberanía para todos ellos en la esfera particular de ca-
da una".

Aquest federalisme de tall decimonònic i pimargallià,
difós en aspiracions universalistes, encara podia ésser ad-
mès per molts, perquè no hi ha cap referència a les autono-
mies nacionals de Catalunya i Euskadi. Però dos dels punts
de la declaració només podien complaure als sectors més es-
querrans de l'espectre polític català i espanyol: el que
feia referència al treball i a la propietat:

"Trabajo obligatorio controlado por el Estado y repartido a medida de las fuerzas y aptitudes de cada uno, garantizando las necesidades del individuo tanto en el período activo como en su vejez".

"La transmisión de la propiedad, limitada en cuanto a la tierra, a que queden en usufructo en manos de los que la cultiven y en cuanto a la urguna, en usufructo a los que la habiten" (5).

Difícilment podien ser compatibles les llibertats individuals pròpies de les democràcies liberals amb el "treball obligatori controlat per l'Estat". Pel que sembla, els maçons que redactaren el manifest polític de la G.L.E. varen procurar cadascun d'ells que s'hi reflexés alguns dels principis propis de les seves respectives ideologies i de la negociació entre ells va sortir la que es va dir "Declaración de Principios adoptados por la Gran Logia Española".

Una altra de les accions de la G.L.E. en ser proclamada la república va ser l'enviament de telegrams a 44 obediències d'Europa i Amèrica, amb aquest text:

"República proclamada entusiasmo general apoteósico orden absoluto os suplicamos intervención cerca vuestro Gobierno para pronto reconocimiento nuevo régimen español. Fraternal abrazo.- Gran Logia Española, Esteva-Gertsch" (6).

Pötser era una forma molt maçònica de col.laborar en l'afiançament del nou règim republicà, però els caps de l'obediència varen enviar el telegrames sense abonar-los i el mes de juny la companyia de telègrafs passava factura a la G.L.E.: 4.452 ptes.!, una suma semblant al total que es peraven recaptar en tot l'any. Potser recordatn que a Veneçuela la correspondència maçònica no pagava segells, varen pensar que una república no es proclamava cada dia i que finalment tot s'arreglaria. Però Espanya no era Veneguela i poc després la G.L.E. es dirigia a A. Lerroux per veure si podia lograr que no haguessin de pagar el deute. Ignorem si ho varen aconseguir, perquè Lerroux els va dir que ho sotmetria al Consell de Ministres, del que no obtingueren resposta (7). Per la seva banda, el Suprem Consell del Grau 33 va publicar al seu butlletí la benvinguda a la república en aquests termes:

"La República es nuestro patrimonio (...) Nuestra misión es conservar la República limpia de todas las mezquindades partidistas (...) Nada de política en los templos, hoy menos que nunca. (...) Las cosas que separen, evitarlas por todos los medios. (...) Si acertamos a sentirnos verdaderos masones, antes que nada y por encima de todo, la República estará asegurada. Esa será nuestra gran obra".

A continuació advertien d'un perill que preocupava a molts i que poques vegades varen saber evitar:

"Los demagogos saben que la gran masa es ingenua e infantil... Hay que vigilar todos esos hombres peligrosos, que a título de izquierdistas, revolucionarios, de rojos, sólo servirán a la causa del desorden y de la violencia, exponiéndonos al peligro de reacciones sociales que sumirían al país en una verdadera guerra civil..." (8).

Les paraules profètiques de l'organ oficial del Suprem Consell recorden les que, uns anys després escriuria des de l'exili el Gran Mestre del G.C.F.S. i del G.O.E. D. Martínez Barrio, posant precisament com a exemple a tres coneguts maçons, dos del G.O.E. i el darrer de la G.L.E.

"Los demagogos se multiplicaron como por encanto. Barcelona amadrinó (...) a las escorias de distintos grupos políticos y sociales orientados y gobernados por el aviador Ramón Franco, un capitán del ejército llamado Jiménez y el literato Samblancat. (...) Hablaban como buenos y eficaces provocadores" (9).

Aquell "fervor civil" que Barcia elogiava i demanava el 1923, es va convertir ràpidament en passió política per totes les lluites polítiques i el cavall de Tròia de la política es va instal·lar en la maçoneria espanyola. Els seus dirigents -o millor hauriem de dir una part d'ells- varen intentar canalitzar un moviment que els va ser impossible de conjurar. Altres maçons de primera i segona fila varen uti-

litzar l'orde per posar-la al servei de les seves respectives ideologies. Es important aclarir que en la majoria de casos la maçoneria va convertir-se en l'objecte de les influències dels partits i no a l'inrevés, ja que precisament a causa de la seva pluralitat ideològica i partidista no podia penetrar en les executives dels partits per imposar directrius amb tant facilitat com ho podien fer el Partit Republicà Radical i el PSOE, posem per exemple. A la G.L.E. els corrents que hi tenien força anaven des del socialistes i fins i tot comunistes, fins ERC i el nacionalisme radical d'Estat Català. Aquesta pluralitat esdevé més complexa quan constatem que entre els diputats maçons elegits per ERC la meitat pertanyent a lògies del G.O.E. a Catalunya, com veurem (10).

El maig de 1931 una delegació de la G.L.E. va anar a visitar i felicitar al president de la república, N. Alcalá Zamora (11). A les sessions del Sobirà Consell del Govern de l'obediència celebrat el 12 de juliol, les lògies "La Sagesse" i "Adelante" lliuraven vàries peticions que desitjaven veure adreçades per la G.L.E. a les Corts Constituents, les quals foren unànimement aplaudides per F. Esteva i els altres membres rectors de la G.L.E. (12).

La Declaració de Principis que havia distribuït la G.L.E. entre les seves lògies va ser adreçada també a molts membres del govern provisional i de les Corts Constituents perquè s'interessessin per l'aprovació dels mateixos. La no

ta enviada precisava que "algunos de los puntos acordados en dicha Gran Asamblea han sido ya recogidos en el proyecto de Constitución pendiente de aprobación y celebraríamos que usted se interesase para que fuesen incorporados a las nuevas leyes (...) los demás extremos de nuestra Declaración de Principios que aún no han sido aceptados" (13).

Ingenua o expressament, l'obediència de F. Esteva identificava la seva Declaració de Principis amb els discutits i aprovats en les Corts, establint una relació directa entre la maçoneria que "indica" quines són les lleis que s'han d'aprovar i una Cambra que acolleix, discuteix i converteix en llei els principis de la G.L.E. Que l'obediència emprés aquesta tàctica per fer creure a propis i estranys que els destins del país eren en mans d'un grup de maçons és presumible i explicable des de la seva pròpia òptica i les seves anàlisis; el que ja no té sentit és que s'ho hagi cregut al gu més que els obsessos antimaçons.

Tampoc deixa de tenir trascendència el fet que els recents iniciats se'ls expliqués el gran poder de l'orde, que feia aprovar lleis al Parlament, que podia promocionar un germà o fer caure un polític enemic dels principis maçònics, etc. Aquest discurs formava part del seu prosselitisme des del segle XIX i amb la Segona República el miratge va enlluernar a uns i altres. Sembla que "entre columnes", ningú volia pensar que Martínez Barrio, Fernando de los Ríos, M.

Domingo o A. de Albornoz eren membres del govern provisional no precisament per ser maçons, sino en primer lloc per tot el que eren i feien com a ciutadans i polítics. Tanmateix, els germans varen creure que era més fructífer pensar el contrari, perquè secularment havien cregut que una de les millors formes de convèncer a l'enemic i a la societat que eren poderosos consistia en inflar artificialment el poder i la influència de l'orde auxiliant-se, entre altres coses, d'aquelles llargues llistes de maçons il·lustres.

El desembre de 1931 els membres de "La Sagesse" asseguren raven satisfets que els principis de la maçoneria ja eren plasmats a la Constitució, com si allò que ells deien principis maçònics fossin patrimoni exclusiu de l'orde (14).

També hi va haver les lògies més o menys independents, com la Ruíz Zorrilla, de Barcelona, -que afirmava estar auspiciada pel G.O. de España- que pel seu compte va adreçar a les Corts Constituents, el setembre de 1931, una declaració amb dinou punts -quasi tots ells referits a l'Església i la secularització de la societat- per tal que "se consignen en la Constitución de la República las disposiciones siguientes". Segueixen els punts, entre els quals hi ha la ruptura de relacions amb el Vaticà, la prohibició d'impartir l'ensenyament als membres de l'Església, expulsió de les comunitats religioses estrangeres, exclaustació i nacionalització dels bens de les comunitats religioses, incautació dels

béns eclesiàstics dedicats a beneficiència, prohibició als sacerdots de protar sotana i de tota manifestació religiosa pública, divorci i reconeixement dels fills naturals (15).

Quan es discutien els articles anticlericals de la Constitució, el Gran Canceller del Suprem Consell, A. Barcia, va publicar al butlletí oficial de l'alt organisme un article titulat Claridad y lealtad, on exposava les seves idees sobre el tema i que constitueixen un exemple del que pensaven al respecte els sectors moderats del G.O.E. Barcia, que havia estat nomenat Director del Consell Bancari, declarava que en la qüestió religiosa no es podia caure en la intolerància de l'esquerra, perquè "en ninguna esfera como en la del pensamiento religioso habría que extremar este gran culto a la tolerancia. (...) Si son mayoría [els catòlics] en el país, como ellos afirman, porque es ley primordial que a la voluntad del pueblo hay que estat (...) Si son minoria porque nuestra Orden, adelantándose a todos los progresos jurídicos y morales de la sociedad internacional, fue el campeón de los derechos de los débiles contra los poderosos". (...) Por tanto, para nosotros no cabrá jamás duda posible respecto al derecho que las Asociaciones religiosas tienen para vivir (...) siempre que vivan conforme a las leyes que el Estado dicte, que no pueden ser otras que las comunes a todas las demás entidades o grupos" (16).

Martínez Barrio afirma en les seves memòries que arrel de discutir-se els polèmics articles per limitar el poder de l'Església, "el silencio de las grandes figuras del republicanismo se compensó con la algarabía de Pérez Madrigal, partidario de la resurrección de los autos inquisitoriales, llevando a los sacerdotes de reos, y con las amenazas incendiarias de Ramón Franco y Balbotín... De vez en cuando hacían ruido entre la bulla el comandante Jiménez y Samblancat" (17). Al diputat radical socialista i maçó de la G.L.R. de Centro (G.O.E.) Pérez Madrigal l'anomena "interruptor automático", perquè era un dels que més interpel.lava a la Cambra amb les seves diatribes contra l'Església (18).

Malgra la moderació de molts dels dirigents del G.O.E. i d'un sector gens despreciable dels seus quadres i bases, la política de partit també va omplir les tingudes de les seves lògies catalanes i d'arreu l'Estat, així com la "passió legislativa" dels germans, que es creien qualificats per adreçar-se a les Corts amb propostes de tota mena i emparats pel "poder irresistible" de l'orde. Cent cinquanta-nou diputats maçons eren molts diputats, sense reflexionar sobre quelcom tant elemental com que pertanyien a una dotze na de grups polítics diferents, que anaven des de la dreta republicana fins els filo-comunistes. Havien après a la lògia que la maçoneria ho podia quasi tot i es llençaren entusiasmats a dirigir Espanya per la via de la Llibertat, la

Igualtat i la Fraternitat. Volem citar, entre molts exemples, la proposta d'un germà de Barcelona adreçada a la G.L.R.N.E., perquè tractés els punts que ell indicava a la Gran Assemblea de 1932, a la que es dirigeix com si del mateix Parlament es tractés:

"1ª (...) que se cumpla lo legislado, especialmente lo relativo a la enseñanza, y la prohibición de ejercer cualquier industria o comercio a las comunidades religiosas" (..)

"Dar facilidades a los arrendatarios para que puedan convertirse en propietarios".

"Ocultación de capital. Que se adopten las medidas necesarias para evitarlo..."

El document conté, amés, apartats dedicats a la propietat urbana, els monopolis, subsistència i habitatge, incompatibilitats, salaris, impostos, ordre públic i propaganda laicista (19).

Les lògies confraternitzaven a voltes de manera excessiva amb determinats partits. L'"Helios", de Barcelona, per exemple, va celebrar el banquet de fi d'any al local del Partit Radical Socialista (20). El juny de 1931 la "Themis" va declarar que pensava parlar de política "concreta" i influir en el món profà, així com que calia implantar a les Corts Constituents la Carta dels Drets de l'Home i del Ciutadà (21).

Devant el clima de politització, a l'Assamblea Extraordinària del G.O.E., celebrada a Madrid el febrer de 1932, es va establir que, en endavant, tots els maçons amb càrrecs públics estaven obligats a "explicar y justificar masònicamente la conducta pública ante quien corresponda" (22).

Tanmateix, la política era un tema predilecta entre molts germans. La celebració de tingudes extraordinàries els primers de magi es generalitza i la majoria de lògies del G.O.E. aproven que es col·loqui als temples una placa commemorativa en honor de Fermín Galán, "màrtir de la llibertat i de la república" (23).

La lògia "Justícia" passa una enquesta a tots els tallers de la G.L.E., el desembre de 1932, sobre el que pensen del socialisme. "La Sagesse" contesta que no hem de prendre partit, encara que ells són partidaris d'un socialisme ideal (24).

L'octubre de 1931 el militar Ramón Soriano Cardona, membre del Gran Consell de la G.L.E. i de la lògia "Luz de Figueras" va ser arrestat a aquella localitat per haver signat propaganda de la Internacional Universitaria, de tendència comunista (25).

Després de proclamada la república la G.L.E. emprèn una activa campanya per captar nous membres i crear lògies arreu de Catalunya i l'Estat, però que no dóna els fruits

esperats. Els projectats triangles de Reus i Santa Coloma de Gramanet no es consoliden, com tampoc altres a diverses regions espanyoles. Funda a Madrid la lògia "Primero de Mayo", el juliol de 1931, que ve a unir-se a la "Mantúa", la "Solidaridad" i la "Life", totes de la capital. Han fet un carnet per a maçons i asseguruen auspicar 52 lògies, tot i que només en consignen 39 (26).

Malgrat els esforços de la G.L.E., el seu oponent aconseguirà captar un nombre molt superior de nous membres i fundar nombroses lògies. Per altra banda, alguns dels significats polítics que estaven afiliats a lògies seves es passaran al G.O.E.; el cas més destacable és el d'Alejandro Lerroux, que el març de 1932 es va afiliar a la "Unión de Madrid, sota el G.O.E., lògia on hi figuraven amics i companys de partit (27).

Poc després de proclamada la república, l'equip dirigent de la G.L.E. era el següent:

Gran Mestre, F. Esteva; Gran Mestre Adjunt, Josep Grau; Segons Gran Mestre, Enric Mias; Gran Orador, Casimir Giralt; G. Orador Adjunt, Cosme Rofes; Gran Secretari, L. Gertsch; Primer Gran Secretari Adjunt, Josep Matamala. També formaven part de l'organ de govern, amb diferents càrrecs, Alvar Salvat, Josep Roig, Ramón Ratés, Esteva Burés, Francesc Mestres, Enrique Fernández i José Ramos.

L'obediència dirigida per Esteva no és políticament homogènia, però es pot observar amb claretat una posició política més esquerrana que al promig que impera al G.O.E., al menys pel que fa a Catalunya i diríem que això també és vàlid pel conjunt de l'Estat. Hi ha molts diputats socialistes que estan afiliats al G.O.E., però quasi mai aquesta preeminència numèrica es transforma en una presa de posició esquerranista per part de l'obediència. Hi ha lòges més esquerranes que altres, però les directrius dels seus caps sempre són contemporanitzadores, moderades i poques vegades s'ocupen de temes ideològics o massa assimilats a un partit o ideologia determinada.

A Catalunya els polítics maçons de la Regional del Nordest que prosperen ho fan a les files d'ERC, començant pel propi Lluís Companys, membre de la "Lealtad" des de 1923. Al primer Parlament de la Generalitat, el 1932, dels nou diputats maçons, 4 ho seran de la Regional del Nordest: Joan Casanovas, de la "Rectitud", Companys, de la "Lealtad", Ricard Palacín, de la "Pitágoras" i Jaume Simó Bofarull, de l'"Amistad", de Valladolid; Senyalem que a les llistes de diputats maçons del Parlament s'han afegit polítics que no seran iniciats fins el 1933 o potser l'any següent a la "Victòria", de Barcelona; Josep Dencàs va ser admès a la "Minerva" el maig de 1936 i amb protesta de la "Humanidad", que l'acusava de delator. Manuel Galés va ser iniciat a la

"Humanidad" el febrer de 1935; Carles Gerhard l'agost de 1933; A Josep Irla no se li coneix afiliació maçònica des de 1916; J. Mora i Adsarà no va ser admès a la "Themis", que el va adreçar a l'"Osiris" de Sabadell, taller que apareixia al butlletí oficial però del que no hi ha notícies. Martí Rouret i Joan Sauret foren iniciats a la "Victoria" i la "Llibertat", respectivament, també durant la guerra (28).

Pel que fa a la Regional del Nordest -ara anomenada temporalment G.L. Unida del Nordest- a finals d'any va consolidar la seva existència, éssent elegit per Gran Mestre Samuel E. Morris; els altres càrrecs eren: Gran Primer Vigilant, Anton M. López Sanromán; Segon Gr. Vig., R. Rodolfo Robles; Gran Tresorer, Lluís Valls; Gran Secretari, Josep Gaynès Nat; Gran Orador, Jaume Cardús; Gran Almoïner, Enrique Zoeller; Gran Mestre de Cerimònies, Santiago Mestres; Gran Arquitecte revisor, Francisco Diego i Gran Guarda Temple, Joan Casanovas. Les catorze lògies que auspiciava eren la "Cosmos", "Hansa", "Fénix", "Inmortalidad", "Humanidad", "Redención", "Minerva", "Liberación", "Lealtad", "Helios", "Pitágoras", "Ausonia", "Rectitud" i "Democracia". El nombre total d'afiliats era de 364, éssent les lògies amb més adscrits la "Liberación" i la "Inmortalidad", amb 39 germans cadascuna i la menor, la "Democracia", amb 9. Un dels seus membres, Antonio Montaner Castaño, membre del partit radical, havia estat nomenat governador civil de Sevilla (29).

La G.L.R.U.N.E. havia enviat a Marcel·lí Domingo una nota demanat-li que implantés a Espanya l'escola única el més aviat possible i a l'Assamblea del G.O.E. del juliol a Madrid havia presentat proposicions sobre la secularització dels cementiris, reconeixement per part dels poders públics de la maçoneria com a corporació de dret públic i que aquest caràcter, del qual gaudia l'església catòlica, li fos derogat, si no es feia extensiu a totes les altres religions. Va trametre al G.C.F.S. una protesta que s'havia d'adreçar als governs d'Itàlia, Portugal i França (aquest darrer referit a la Guaiana) en relació amb el dret de gents i el règim penitenciari practicat a aquells països. També va fer propaganda de la Conferència de desarmament i va oferir a la Lliga Laica Nacional els seus locals profans per celebrar actes.

L'abril de 1932 la G. Lògia de França felicitava efusivament al G.O.E., no només per haver lluitat contra el règim monàrquic, sino per haver estat un dels principals creadors de la república (30).

El gener de 1932 la direcció de la Regional quedava constituïda amb els següents membres: Gran Mestre, S.E. Morris; Primer Gr. Vig., Mariano Blasco; Segon Gr. Vig., E. López Ochoa; Gr. Orador, B. Muntané Cirici; Gran Secretari, Antonio Amestoy; Gr. Tresorer, Lluís Valls; Gr. Almoïner, E. Zoeller; Arquitecte revisor, Eduardo Millán; Mestre de Cerim., José Alegre i Guarda Temple, Augusto del Valle (31).

Les relacions entre les dues obediències espanyoles no millara amb la proclamació de la república; la complicitat del G.O.E. amb l'escisió provocada al si de la G.L.E. impossibilita qualsevol entesa que no sigui la imprescindible per a funcionar maçònicament. La derrota -només parcial- d'Esteva i la seva guàrdia pretoriana (com se li va dir) fa encara més difícil el vell projecte d'unir les dues maçoneries simbòliques.

Els dirigents de la G.L.E. s'adreçaran un cop més a l'AMI per protestar "fraternal pero enérgicamente" contra la designació d'Olivart Sopera, membre de la "Lealtad", per a delegat del G.O.E. a l'organisme internacional, perquè segons la G.L.E. aquest germà pertanyia a la G.L. Unida, organisme no reconegut per l'AMI. Olivart va declarar que la G.L. Unida havia deixat d'existir com a tal i que ell formava part, com abans, del G.O.E. (32).

Era només un dels aspectes del conflicte de fons que enfrontava a les dues obediències i que tenia en l'AMI un dels seus camps de batalla, fins el punt que a aquest organisme es va constituir una comissió "d'investigació d'assumptes espanyols", donat el volum de denúncies que posava la G.L.E. al G.O.E. El 4 de febrer de 1932 l'esmentada comissió es va reunir a París per discutir si, com afirmava la G.L.E., el G.O.E. va incumplir les normes de l'AMI auspiciant de cop a totes les lògies de la desapareguda G.L. Un

da. Els representants d'una i altra obediència varen exposar les seves raons i l'AMI va donar la raó a tots i a ningú, però no va condemnar al G.O.E. Els germans europeus seguien insistin en que les dues famílies maçòniques espanyoles havien d'arribar a un pacte d'amistat i posteriorment a l'unió, però a Espanya les coses anaven per camins divergents.

Després de la sessió del Comité d'assumptes espanyols, el representant del G.O.E. va voler posar sobre la taula, encara que sense posar una denuncia formal, les directrius que, segons el G.O.E. imperaven a la G.L.E. Segons aquestes versions, la G.L.E. iniciava profans "a diestra y siniestra, aprovechando la actual situación en España, sin tomar las más elementales precauciones, en perjuicio de la calidad de los elementos... La Gran Logia concede grados sin ninguna forma reglamentaria. Inició y exaltó a un maestro en el mismo momento; al general de Eugenio [miembre de l'"Alvarez de Castro"] que anteriormente habia solicitado su ingreso en el Grande Oriente, elevándolo seguidamente al cargo de Venerable; hace una propaganda intensa con folletos que parecen un libelo político; tiene una logia completamente política, titulada "PRIMERO DE MAYO" y no contenta de acoger en su seno a todo el que se presenta, ha empezado a hacer un reclutamiento especial entre mujeres, creando una logia de adopción". També refereix l'escrit que la G.L.E. havia rebut tractes de favor durant la Dictadura de Primo de Rivera, mentre que als membres del G.O.E. se'ls empresonava (33).

La G.L.E. contesta, davant les acusacions que els fan d'irregulars, que poques obediències poden enorgullir-se d'haver estat fundades el 1885 amb l'auspiciament del G.O. Lusitano Unido de Portugal, potència reconeguda per la G.L. Unida d'Anglaterra. Tanmateix, els germans de la G.L.E. no podien pas posseir cap document autèntic que avalés semblants afirmacions, ja que l'obediència portuguesa va negar a l'antiga Catalana Balear l'auspiciament i qualsevol tipus de reconeixement, acusant-la, precisament, de ser un centre polític i no una gran lògia (34).

Les acusacions del G.O.E. eren en gran part certes, però cal dir també que l'obediència de Madrid -o algunes de les seves lògies- havien caigut en els mateixos defectes de que acusaven a la seva oponent. Però la G.L.E. no podia ignorar la hegemònica presència de l'altra obediència a la majoria de ciutats i regions de l'Estat, com tampoc podia evitar que els membres de les seves lògies fora de Catalunya mantinguessin relacions fraternals amb els germans del Gran Orient. Obligada per les circumstàncies, la Gran Lògia va haver de precisar en el seu butlletí oficial, el juny de 1932, que malgrat la "ruptura" de relacions amb el G.O.E., "nuestro Sobreno Consejo de Gobierno no debe obstaculizar, ni mucho menos hacer expresa prohibición de las cordiales relaciones que las Logias que lo deseen, puedan matnener con las del Gran Oriente, en lo que se refiere a visitantes, auxilios posibles y mútuos apoyos" (35).

La situació legal de la G.L.E. era més precària que la del G.O.E., legalitzat des del passat segle segons la Llei d'Associacions. A la Gran Assemblea Ordinària de 1932, "La Sagesse" proposà que es legalitzi la G.L.E. i que continuïn funcionant els actuals ateneus filo-maçònics, ja que eren un medi d'arribar a la societat. Fins ara havien estat legals només com a ateneus i no com a una obediència maçònica. La proposta no va prosperar i l'obediència va continuar legalitzada indirectament; però era també una manera d'eludir la inevitable presentació de les llistes de membres, etc., doncs legalitzar-se implicava necessàriament permeabilitzar l'obediència i obrir algunes portes al poder de l'Estat, encara que aquest fos una república. En la dita Assemblea, el Gran Mestre Esteva llegia una memòria dedicada en gran part a explicar que la G.L.E. havia complert amb el seu deure durant la Dictadura i que si bé no pretenia atribuir-se el moviment que va culminar amb el 14 d'abril, tampoc volia aperèixer al marge d'ell, tot afirmant que hi va col.laborar en la mesura de les seves forces i segons els principis de l'orde (36).

No és aliè a les preocupacions -quasi justificacions- del Gran Mestre Esteva el fet que en medis maçònics seguia sonant allò de que varen ser els membres del G.O.E. els qui col.laboraren decisivament en la proclamació de la República i per aquesta raó, entre altres, ara comptaven amb més de 150 diputats a les Corts i al govern del país hi havia

una majoria de maçons. La G.L.E. havia aportat poc i ara recollia també poc.

A l'Assamblea hi varen estar representades 32 lògies, que molt probablement eren les que en realitat estaven actives, digués el que digués el butlletí oficial. Havien incorporat al llarg del darrer any a 322 nous membres i expedit 282 títols d'aprenent, 920 de company i 173 de mestre. La Secretaria havia recaptat un total de 18.410 ptes. (37).

Un altre dels temes tractats va ser el pleit posat a l'AMI, contra el G.O.E., la comissió de la qual no s'havia tornat a reunir ni pensava fer-ho, ja que s'havia decidit emprar la correspondència per a solventar el conflicte espanyol, dictaminant el veredicte corresponent. Tanmateix, la Gran Lògia insistia en la seva reclamació i contestava a les acusacions de politicisme afirmant que la G.L.E. també havia estat perseguida per la Dictadura i havia empresonat a alguns dels seus membres i que no es podia valorar la importància d'una obediència pel nombre de butaques que ocupava al Parlament, sino únicament per la labor maçònica que realitzaven els seus membres. Que el fet d'auspiciar una lògia nomenada "Primero de Mayo" no implicava que en ella s'hi fes política, ja que a totes les obediències hi havia lògies amb noms que es podien interpretar com una orientació política determinada, sense que això fos una prova de que els seus membres feien política.

Quan a la pràctica d'augmentar de grau amb més rapidesa del que estipulaven els reglaments, es deia que el "Landmark" n. 6 autoritzava al Gran Mestre d'una obediència a fer-ho sense que hagués transcorregut el temps reglamentari.

Sobre la creació d'una lògia de dones, la G.L.E. s'estanyava que poc després d'instal·lar-ne ells una a Madrid, el G.O.E. fes el mateix... (38). Per altra banda, no estava pas prohibit a les obediències membres de l'AMI que fundessin lògies femenines, sino tant sols que les dones assistissin als treballs de lògies masculines, com establia el Rite Escocès.

Una de les proposicions, aprovada a aquesta Assamblea per 15 vots a favor i 8 en contra, diu que la G.L.E. vol protestar per "la política reaccionaria que ejerce el Gobierno; (...) por la política impunista del Parlamento que ha defraudado las aspiraciones del pueblo que le ha elegido; exigir la ruptura de relaciones con el Vaticano; expulsión de las órdenes religiosas y confiscación de sus bienes; establecer relaciones comerciales y reconocer diplomáticamente a Rusia; reapertura de todos los sindicatos". Recordem qu "Mundo Obrero", organ del partit Comunista estava suspès des del 7 de gener i que entre el 20 i el 27 del anteix mes els anarquistes havien organitzat les insurreccions de la conca del Llobregat i a indrets del País Valencià. La proposició havia estat presentada per la "Fe y Democracia", de Sevilla.

El darrer punt de la protesta reivindicativa demanava la "republicanización de la República para satisfacción de los que la han traído y no para los que la sabotean desde los palacios, desde los castillos feudales y desde los púlpitos para cuyos enemigos todo son contemplaciones y blanduras, mientras se deporta a inocentes obreros al campo de la muerte por el calvario del mar".

Un cop dominada la sublevació revolucionària armada a l'Alt Llobregat, al Cardoner i al País Valencià, foren deportats a Guínea Durruti, Ascaso, Cano Ruíz i altres caps anarquistes radicals, que feia poc havien desbancat els anomenats trentistes de la direcció de la CNT. El 23 de gener la UGT havia lliurat una nota a la premsa en la que es deia: Por enésima vez se ha declarado en Barcelona la huelga general. Por enésima vez la clase trabajadora (...) se ha dejado arrastrar a un movimiento sin directores responsables y sin finalidades conocidas".

"La huelga general declarada hoy es, so pretexto de extremismos, un movimiento de marcado carácter reaccionario, cuya única finalidad es el desprestigio de la República..." (39).

El pretès radicalisme polític de la G.L.E. era una conseqüència de la relació de forces polítiques que formaven l'obediència o simplement havia estat adoptada com a element diferenciador del G.O.E.? Ens inclinem per la primera possibilitat.

Fundar i auspicar una lògia el 1933 amb el nom de "Karl Marx" era un signe clar de que hi havia un sector a la G.L.E. amb prou poder com per arribar a compromisso d'aquesta naturalesa, encara que el nom fos només indicador d'una orientació política i els seus membres no fessin política partidista. Es clar que si les lògies que auspiciava a Andalusia i el Marroc eren totes quasi exclusivament polítiques i situades molt a l'esquerra, el mateix podem dir de les del G.O.E. a aquelles regions, encara que hi proliferessim més els polítics del partit radical, d'Izquierda Republicana i altres famílies del republicanisme liberal (40).

Tanmateix, el creixement de la G.L.E., tant a Catalunya com arreu de l'Estat, era francament moderat. Moltes lògies no cotitzen a la seu central per diversos motius, a voltes, com la "Simarro Esteva" i la "Salmeroniana", perquè havien abandonat l'obediència o havien estat dissoltes.

Les activitats del Suprem Consell "Divergente" que havien fundat els caps de la G.L.E. per comptar amb un organisme independent del del G.O.E. continuà en activitat, encara que eren concients que no tenien cap possibilitat de ser reconeguts per l'AMI ni per cap Suprem Consell del món. El capítol "Barcino", auspiciat pel "Divergente", declarava poc després de proclamada la república:

"El ejército masónico, las fuerzas de choque, están,

masónicamente hablando, en el Simbolismo. Y para nadie es un secreto que el Simbolismo del Grande Oriente Español, que no sabemos a ciencia cierta si es simbólico o filosófico, se nutre especialmente de determinado sector político [és a dir, el partit radical] que los dirigentes del mismo a esa colectividad pertenecen y que todos los que a ella no están adscritos no son más que instrumentos de que se sirven aquellos para poder llevar a cabo sus planes personales y de conveniencia de partido..."

Més endavant el comunicat de l'assamblea realitzada al capítol "Barcino" diu que cal treballar "constantemente para obtener aquella justicia social y económica que ha de conducir a la perfecta Igualdad y, por tanto, a la verdadera fraternidad".

El segon dels quatre punts d'actuació que proposen diu que el seu Filosofisme "aspira a ejercer en España una acción transformadora, afirmando en primer término, su voluntad inquebrantable de sostener el régimen de Libertad conquistada, pero trabajando para conquistar un régimen de Igualdad y Fraternidad y para ello nutrir sus filas especialmente de hombres que vayan a la Masonería con estos principios".

El quart punt demanava que s'elaborés un doble fitxer en el que "se consignen los antecedentes de los enemigos de la Libertad y los defensores de la Francmasonería" (41).

No cal pas aclarir gaire els meridians objectius dels dirigents de la G.L.E. El seu pla consistia en atreure persones amb motivacions exclusivament polítiques i prou, perquè no tenien altra fita a curt i mitjà plaç que fer avançar la república el més ràpid possible cap a aquesta "justicia social i econòmica", que, evidentment, estava força a l'esquerra del partit radical. Cal senyalar que els plantejaments que s'estan fent a la G.L.e. són els propis d'un partit polític i no pas els d'una obediència normal en temps normals. Com a la societat, de la qual la maçoneria era una de les caixes de ressonància, el conflicte entre moderats i radicals dividia profundament l'orde; no pas les qüestions filosòfiques, els rites o altres aspectes estrictament interns, sino la política i les ideologies que l'estava minant des de dins.

Els Reglaments Generals de la G.L.E. de 1932 deien en el seu article 4ª que en casos excepcionals es podrien fer iniciacions o afiliacions amb caràcter reservat: "Estos elementos figurarán en el cuadro sólo por su nombre simbólico; estarán exentos de la obligación de asistir regularmente a las tenidas y no desempeñarán cargo alguno en la logia, pero satisfarán iguales derechos y cotizarán como los demás miembros. Los hermanos que se hallen en este caso se comunicarán directamente con el Soberano Consejo de Gobierno...

(42).

Heus aquí allò de què la reacció catòlica i els literats antimaçons com el pare Tusquets acusaven a la maçoneria: hi havia, efectivament, "traslogias" i els maçons "de a pie" no sabien qui els governava ni a qui servien en realitat. La caricatura només ho és a mitges, perquè les iniciacions secretes i els objectius exclusivament polítics de la G.L.E. eren una porta oberta a totes les mistificacions i desviacions possibles. Ara ja no eren els germans que, com pedres brutes ja pulides, anaven a la societat a aplicar, en els seus respectius partits, en l'àmbit familiar i social els principis superiors de l'orde. El que ara privava era de fer prosselitisme entre els polítics situats a l'esquerra del republicanisme liberal i burgès per anar directes a fites estrictament polítiques. Per això, naturalment, no feia falta rituals ni Gran Arquitecte de l'Univers, ni cerimònies de cap classe.

La G.L.E. auspiciava, a mitjans de 1932, 15 lògies a Catalunya i un taller femení (d'adopció). A mitjans d'any la lògia "Luz", de Figueres, va inaugurar el seu nou temple, amb l'assistència d'Alvar Salvat, Marcel Argila i altres membres del Sobirà Consell, així com del general de Eugenio, venerable de la lògia "Alvarez de Castro", de Girona. El local comptava amb dependències per secretaria, una biblioteca i una sala de cafè. El doctor Morlins era aleshores el venerable del taller, que tenia molt bones relacions amb la "Themis" i la "Justicia", de Barcelona.

A propostade la lògia "Adelante", el març de 1932 la G.L.E. s'adheria a la campanya impulsada per la II Internacional (a Espanya pel PSOE) contra la guerra. F. Esteva comunicava a les lògies l'adhesió, conminant a tots els germans a intensificar en les localitats on residien la campanya contra la guerra "y la agitación de la opinión pública en este sentido, para lograr que la labor de la II Internacional cuente en nuestro país con el calor necesario al objetivo mencionado" (43).

Els mesos de juliol i agost la "Themis" denunciava que tot el magisteri era reaccionari i a més, anticatalà, excepte un 8%; insistien en la necessitat de fer propaganda a la Universitat per contrarrestar la influència dels reaccionaris i el 13 de setembre felicitaven els presidents Macià i a M. Azaña per haver aprovat l'Estatut de Catalunya.

A partir d'aquest any, les lògies d'ambdues obediències celebraran, cada 14 d'abril, la proclamació de la República amb tingudes extraordinàries.

La Regional del Nordest seguia el seu camí al marge de la G.L.E., compromesa també amb la vida social i política del país i participant-hi en la forma que li era pròpia, molt en la línia del G.O.E., que seguia aquell consell d'un dels seus dirigents, quan deia "hay que cuidar el gesto".

Samuel E. Morris havia estat elegit per segona vegada Diputat Gran Mestre de la Regional, Mariano Blasco, el Gran Primer Vigilant; E. López Ochoa, el Segon Gr. Vig.; el capità Bartomeu Muntané Cirici, Gran Orador. Els altres càrrecs eren ostentats per A. Amestoy Vargas-Machuca, Lluís Valls, E. Zoeller, José Alegre, Baltasar Miró i Augusto del Valle (44).

El mateix mes de gener de 1932 la Regional catalana rebia del G.C.F.S. una circular en la que s'advertia a tots els organismes del G.O.E. que la maçoneria, com a institució, havia de viure "alejada de las luchas políticas", així com procurar que els seus afiliats, "dentro de los partidos a que pertenecen, defiendan los principios fundamentales de la Orden y guarden entre si, sea cualquiera su credo político, una relación fraternal".

Després de demanar a tots els polítics maçons que tinguessin una conducta "Intachable", es diu que les lògies han de tenir "el mayor cuidado" [subratllat en el text] tanto en el reclutamiento de sus nuevos afiliados, como en controlar la conducta masónica de los que actualmente pertenecen a ella, así como en la concesión de grados a los mismos" (45).

El mateix dia la G.L.R.N.E. distribuïa entre les seves lògies una circular amb les recomanacions i advertències del G.C.F.S. Com faria el 1933 al G.L.E., el G.O.E.

tenia un butlletí oficial i un altra de secret, encara que no hem localitzat cap exemplar. A l'obediència de Madrid li preocupava particularment que aquesta no es convertís en un guirigall de polítics enfrontats entre sí, el qual podia posar en perill la pròpia organització, així com l'onada de recents iniciats que podien ser contaminats per la passió política més que no pas per la maçònica. Per aquestes raons dedicava esforços a intentar controlar, tant els seus membres que eren Diputats o exercien alts, mitjans i baixos càrrecs polítics, com la base maçònica de les lògies simbòliques. Calien línies d'actuació clares i emanades d'un sol centre de poder, única manera de controlar les forces maçòniques i dirigir-les envers els objectius que perseguïen, que eren tant polítics com els de la G.L.E. -cal repetir-ho-, però que tenien una altra manera de fer i un tarannà diferent a l'hora de les actuacions tant com de les declaracions oficials.

El mes de febrer de 1932 el G.O.E. va celebrar una Assembla general extraordinària a Madrid, en la que es varen prendre acors de primera magnitud cara a la clarificació i la fiscalització dels seus efectius arreu l'Estat i de dalt a baix de la piràmide maçònica. El panorama polític era molt més complexa que vint anys enrera; ara les definicions polítiques passaven per elements més subtils que aleshores, on per ser d'esquerres només calia declarar-se anticlerical i re

publicà. Les ideologies modernes havien invaït les societats urbanes i fins i tot del camp; les classes populars aprenien amb forçada rapidesa la diferència entre la II i la III Internacional i es familiaritzaven amb matissos i conceptes progresivament més abstractes; aprenien a diferenciar un marxista del POUM a un del Partit Comunista o a un reformista trentista d'una faista. Els nous temps havien portat coses noves i la república havia satisfet més il·lusions que realitats; els ansiosos volien la revolució ara mateix. Els moderats estaven acostumats al pacte i a la paciència confortable i els posava tant nerviosos la dreta reaccionària com els anarquistes i els altres exaltats de les famílies socialistes i comunistes. La maçoneria no va escapar a aquest contexte ideologista, en el que -signe inequívoc de modernitat política- als mitings i a les vagues obreres revolucionàries es cridaven consignes contra la guerra i contra els feixistes italians o els nazis alemanys o bé es demanava que el govern trenqués les relacions amb el Vaticà i reconeixés a la Unió Soviètica.

A l'Assamblea extraordinària de febrer de 1932 el G.O.E. va decidir que havia de controlar efectivament, tant als seus quadres i les seves bases com aquell nou tipus de maçons diputats o amb càrrec polític important que oblidaven massa sovint quins eren els seus deures i compromisos amb l'orde, submergits en la lluita política parlamentària.

Els acords presos a l'assamblea de Madrid establíen, entre altres coses i en primer lloc que en el butlletí no secret es publicaria a partir d'ara la llista de tots els expulsats del G.O.E., fent constar el motiu pel qual havia estat separats de l'orde.

El segon punt obligava a tots els membres de l'obediència a ratificar la promesa del grau que ostentaven en el Simblisme. Es podia renovar de forma oral o escrita. En la mateixa es ratificava la promesa d'obediència i acatament als dictats, orientacions i Reglaments generals del G.O.E. i s'acceptava un principi creador: el G.A.D.U. Els que no ho fessin serien donats de baixa sense atorgar-lis la planxa de comiat, a fi que no poguessin ingressar a cap altra obediència del món. Aquestes baixes també serien publicades en el butlletí oficial no secret (46).

El punt setè deia que les lògies i triangles havien d'elaborar una relació completa de tots els seus membres en la que constés, a més dels mèrits maçònics, l'ocupació professional així com els càrrechs públics que desempeñaven i el motiu del cessament, donat el cas. Aquesta relació, diu el document, "se ampliará y detallará muy especialmente para los hermanos que ejerzan cualquier cargo político de elección popular o por designación del Gobierno, Ayuntamiento, Diputaciones, etc.". Als Grans Mestres regionals els hi era encarregada la recepció i recopilació de totes les de-

núncies efectuades, tan des de dins com de fora la maçoneria, contra qualsevol dels germans.

Així mateix, es nomenarien inspectors que vetllessin "escrupulosament" per la regularitat dels treballs a les lògies simbòliques, així com de l'actuació de les grans lògies regionals. S'adverteix que tot aquests principis es faran complir amb particular escrupulositat als germans amb activitats públiques, les quals havien d'estar basades en l'amor i la tolerància fraternal, per sobre de totes les diferències que els separaven en les lluites polítiques. També s'especifica que el control anunciat de les activitats dels maçons es faria de manera que sempre es respectessin les idees polítiques dels germans, "sin la más mínima tendencia y mira partidista, sino únicamente en defensa de los elevados principios de nuestra Augusta Orden".

A fi d'"educar" maçònicament els membres de les lògies simbòliques s'establirien a cadascuna d'elles tantes seccions com fos possible per estudiar els problemes i les activitats múltiples de la vida profana, a les que cada membre del taller s'inscriuria segons les seves apetències i capacitats. Amb un membre de cadascuna d'aquestes seccions es formarien unes altres que recollirien les conclusions de les lògies d'una localitat i les lliurarien, elaborades, a la secció Inter-Lògies local id'aquesta passaria a la Gran Lògia, la qual aprovaria o rebutjaria els dictaments. Els ac-

ceptats serien adreçats al G.C.F.S., únic organisme maçònic del Simbolisme capacitat per a dirigir-se a les autoritats del món profà, que procediria en cada cas segons convingués. També era el G.C.F.S. el que decidia si es donava publicitat a algun dels documents. En aquest punt no feien altra cosa que aplicar el reglament, ja que cap lògia podia dirigir-se directament a les autoritats locals o del país. Veiem doncs que els documents que algunes lògies catalanes varen lliurar a les Corts Constituents eren maçònicament il·legals, com el de la Ruíz Zorrilla, entre altres.

Finalment, el document del G.O.E. recordava i aclaria quins havien de ser els principis generals de la maçoneria i dels seus membres, principis molt respectuosos amb les tradicions maçòniques més hortodoxes, que podien signar amb plena aprovació tant el Gran Mestre D. Martínez Barrio com el Gran Comanador del Suprem Consell, Augusto Barcia:

"Si nuestra conducta se ha salido del cauce masónico, es porque antes se ha salido nuestro concepto, nuestra doctrina".

"La causa primordial de que se haya relajado los lazos de nuestra fraternidad estriba en que hemos perdido el contacto con las profundas raíces que unían la diversidad de nuestras creencias. Si queremos ser hermanos tendremos, ante todo, que buscar la raigambre común que ha de unir las diferencias de nuestro pensar y nuestro sentir".

"Y esto hemos de hacerlo en el orden religioso, en el político y en el social. A la Asamblea corresponde recordar y esclarecer los principios masónicos que han de orientar e informar en estos tres órdenes la próxima y futura actuación de la Masonería española".

"El orden religioso es el principal, la base de todos, puesto que cualquier doctrina política y social ha de sustentarse sobre una ética, y ésta sobre una metafísica, es decir, sobre un intento de explicación universal, es decir, sobre una religión en el más amplio y elevado sentido de la palabra. Y hoy que el problema religioso es en España algo tan vivo y candente [el mes anterior s'havia dissolt la Companyia de Jesús i s'havien secularitzat els cementiris] está obligada la Masonería a fijar y esclarecer lo más posible su posición en el asunto. Habrá que repetir que la Masonería no es irreligiosa, que no combate ningún sentimiento ni creencia religiosas, sino únicamente la intolerancia dogmática. Y habrá que repetirlo porque parece que se va olvidando en los Templos masónicos. No sólo debemos rechazar la intolerancia cuando viene del dogmatismo de una religión positiva, sino también cuando viene de un dogmatismo materialista. Tan antimasónica es la una como la otra".

"Para encontrar la raíz común de nuestras opiniones religiosas, o, si quereis, filosóficas, (...) bastará que en los Talleres se exija un más profundo y detenido estudio

de los principios, simbolismos, doctrina y rituales masónicos. Y entonces se verá que los masones, lo mismo si interpretamos al Gran Arquitecto del Universo como un dios antropomórfico o personal, que como una conciencia universal, que simplemente como una energía cósmica, estamos obligados a buscar en ese principio regulador el fundamento moral de nuestros actos. Puede decirse, por tanto, que en este amplísimo sentido la Masonería es profundamente religiosa y que por eso mismo no puede admitir al intolerante de ningún dogmatismo, ni tampoco al que está falto de esa profunda inquietud espiritual que nos lleva a buscar la Verdad, los cimientos del templo ideal que queremos construir".

Segons el document, el marc polític i ideològic de la maçoneria estava en la democràcia, "incompatible con cualquier dictadura, tiranía o despotismo, proceda del campo que proceda". El tirnomi Llibertat, Igualtat y Fraternitat obligava igualment els maçons a condemnar la injustícia del règim econòmic vigent "y lo mismo que ha luchado por la conquista de las libertades políticas, con idéntica amplitud y elevada espiritualidad, sin descender en partidismos, deberá luchar por el advenimiento de un régimen de verdadera justicia social" (48).

No cal gaires comentaris a aquesta declaració de principis del G.O.E., on es palesa, un cop més que la familia majoritària de l'orde a Espanya segueix reivindicant una re

ligiositat que avui podriem calificar, per entendre'ns, d'esotèrica i un reformisme socialitzant, dintre sempre del marc institucional de les democràcies liberals. I en el pla internacional, el pacifisme, la unió llatina, l'europea i la defensa o creació de totes les organitzacions internacionals que possessin, directament o indirecta, els pobles i les nacions en la via de la pau, la solidaritat i la fraternitat universals. L'antigua sinarquia, que somniava amb una llengua, una religió i un govern universal mai no desapareixerà de les doctrines maçòniques contemporànies.

El 27 de febrer la Regional del Nordest, en una assamblea extraordinària, felicita al G.C.F.S. "por la nueva y eficaz era masónica que se inicia en virtud de los acuerdos tomados (...), a losque esta Gr. Log. se adhiere con todo entusiasmo..." (49). A primers de març la Regional lliura a totes les seves lògies la còpia dels acords de Madrid i els dona un mes de plaç perquè complimentin tots els apartats dels mateixos que els pertocava. En la circular adreçada a les lògies s'insisteix particularment en què cal la més estricta selecció a l'hora d'admetre aspirants a les lògies.

Quan a la Constitució espanyola es va incloure l'article sisè, en el que es deia que Espanya renunciava a la guerra com a instrument de la seva política nacional, el G.O.E. va felicitar a tots els diputats maçons que havien

fet possible la inclusió d'aquest article. Això era fer política en maçoneria i la G.L. de França se'n feia ressò en tons elogiosos per l'obediència espanyola (50).

El mes de juny la Regional del Nordest proposava al G.C.F.S. que els permetés de regular el nombre de lògies a Catalunya mitjançant mesures que tendissin a limitar la seva proliferació, però amb escassos efectius en cadascuna d'elles, i apïar una política selectiva, també en aquest sentit, tendent a auspicar menys nombre de tallers però més nombrosos i cohesionats. Un dels objectius pels que es sollicitava l'autorització del G.C.F.S. era el d'evitar que cada vegada que uns quans germans d'un taller, bé per enemistats personals, polítiques o per altres qüestions l'abandonés, no poguessin formar la seva pròpia i particular lògia, augmentant així el seu nombre però no el de maçons ni tampoc l'operativitat de l'orde (51).

El mes de setembre el butlletí del G.O.E. afirmava un cop més que es recordarà "a los Hermanos que ocupen empleos públicos su deber de amor y tolerancia fraternales y se vigilará para que pongan siempre esta fraternidad por encima de todas las divergencias que pudieran separarles en sus luchas políticas".

A finals de desembre de 1932 la Regional catalana auspiciaava les lògies "Helios", "Fraternidad", "Rectitud",

"Cosmos", "Lealtad", "Hansa", "Liberación", "Plus Ultra", "Fénix", "Igualdad", "Inmortalidad", "Minerva", "Redención", "Democracia", "Helvetia" i "Hispano-América", instal·lada el 22 de desembre. Fora de Barcelona auspiciaven la "Bétulo", de Badalona, la "Renovación", a la Seu d'Urgell, la "Pitágoras", a Lleida i fora de Catalunya, la "Sol Naciente", a Eivissa, en procés de creació (52).

Cal senyalar que hi havia dues "Minerva" i dues "Redención", perquè quan l'escisió de 1930 a la G.L.E. una part dels membres d'ambdues lògies varen restar fidels a Esteva. A voltes no podem diferenciar-les per la numeració perquè la G.L.E. no n'emprava, quasi mai encara que algunes de les seves lògies incloïssin el número que tenien en temps de la Catalana Balear.

Per Gran Mestre de la Regional del Nordest va ser elegit, l'any 1933, Justo Caballero Fernández, membre de la "Plus Ultra" i uns dels que intentaria introduir a Catalunya el rite anglès d'"Emulation", sense fortuna. Els altres càrrecs eren els següents: Josep Gaynés Nat, Antonio Pérez Guasch, Mateo Ruíz Porlan, Lluís Moragues Mateo, A. Amestoy Vargas-Machuca, Frnaz Gerhard Nabrink, Manuel Mars García, Francisco R. Miret Eduard Boix Agramunt i Adolf Gonzenbach (53).

Al llarg dels primers anys de la república les actuacions més destacables de la Regional del Nordest a la vida social i política varen ser l'ajut a exiliats antifeixistes italians -del que hem parlarem més endavant-, així com als emigrats polítics protuguesos i les activitats benèfiques i filantròpiques, com l'entrega de 45 mantes a persones necessitades, el desembre de 1932, a través de la secció benèfica de Ràdio Barcelona (54). Però l'acte benèfic més important i de més ressò a la premsa va ser la distribució de 8.000 juguets a nens pobres el dia de Reis als sòtans de la plaça Catalunya, organitzat per la lògia "Rectitud" i amb la participació d'E. López Ochoa, aleshores capità general de Catalunya i membre del taller, el tinent d'Alcalde Ventós i altres maçons com A. Montaner, Pubill, Olivé, Vinaixa i Villaplana (55).

El 5 d'agost de 1932 la Regional del Nordest es dirigia al G.C.F.S. perquè aquest demanés als poders públics que millorés el tracte donat als presos governatius, "a fin de que su detención pueda abreviarse, en forma desde luego compatible con el bien general de la nación y de la República".

Aquest mateix mes es preguntava als tallers de la Regional si creien més convenient de construir un gran temple al local del carrer Avinyó o bé consideraven que era millor

de cercar un local més ampli, donat el creixement que l'organització havia experimentat als darrers temps (56).

Una altra de les creacions més importants de la Regional del Nordest va ser la creació de la Institució Cultural "Pedagògium", fundada per la lògia barcelonesa "Plus Ultra", de la que el 1932 n'era Venerable Mestre Justo Caballero Fernández, el Gran Mestre de la Regional. Les directrius que havia de seguir l'entitat cultural es varen elaborar en la tinguda que la G.L.R.N.E. va celebrar el 14 de maig de 1932 i que havia de basar-se en l'ensenyament laic "o neutral en el aspecto social, político o religioso, encajando sus normas en la ideología de nuestra Aug. Orden" (57).

La seu de l'entitat, que va començar les activitats el mes d'octubre, era a una torre del carrer Balmes n. 292. Va editar uns fulls d'àmbit maçònic en els que constava una declaració de principis inspirats en l'apartidisme social, polític i religiós, a fi d'inculcar en els alumnes "el mayor respeto a su propia dignidad personal, al derecho natural o social y al libre desenvolvimiento de sus nobles facultades morales, reflejando con ello la ideología de nuestra orden".

La línia pedagògica adoptada per "Pedagogium" es basava en els sistemes de Montessori i Decroly. Disposaven de laboratoris i terrenys per a l'estudi de les ciències naturals i definien l'educació que impartien com a "integral, racional i moderna, basada en la neutralidad religiosa y política (subratllat en el text) (58).

Quan al bilingüisme, la declaració de principis del centre deia que el practicaven "enseñando el catalán a los demás españoles, y el castellano a los hijos de esta región".

Pretenien autofinançar-se, encara que repetidament sol.licitaven els concurs de lògies i germans, a fi d'evitar "un posible y pernicioso cambio de rumbo en la orientación de sus normas de enseñanza". També es proposaven crear una entitat profana que actués de nexa entre "Pedagogium", la maçoneria i la societat.

A fi de promocionar l'entitat, la Regional del Nord-est va adreçar-se a totes les seves lògies convidant-les a una conferència local de "Pedagogium", el diumenge 12 de juny. Uns dies després l'entitat distribuïa invitacions per assistir a la Festa de Primavera, al programa del qual s'anunciava un concert amb obres de Puccini, Verdi, Falla, Wagner i Chopin, entre altres, interpretades per Ricardo Fusté, Patricio Beltrán, Josefina Blanch, Julio García i Diana Pey; el concert va ser retransmès per Ràdio Barcelona. Aquesta emissora de ràdio va col.laborar, gràcies a les gestions fetes per la Junta de "Pegagogium", en una campanya de subscripcions per a sufragar els estudis de batxillerat al "més gran nombre possible de necessitats" (59).

El mes de novembre de l'any següent l'Ajuntament de

Barcelona atorgava una subvenció de 10.000 ptes. a "Pedagogium", "en atención al servicio que presta a la enseñanza, tanto primaria como secundaria con becas, (i) medias becas a beneficio de los alumnos pobres" (60).

El 1934 la quota establida per el suport de l'entitat entre els maçons era de 5 ptes. mensuals, que satisfien els socis protectors. Es recomanava als germans de la Regional que hi enviessin els seus fills a estudiar i que fessin prosselitisme de "Pedagogium" entre els seus familiars i amics (61).

1933. El trasllat de la G.L.E. a Madrid i la creació de la GRAN Lògia de Catalunya (G.L.D.C.)

El març de 1933 el PSOE agràia a la G.L.E. el recolzament prestat a la campanya per la pau impulsada per la II Internacional (62). El seu butlletí oficial demanava que fossin expulsats de l'orde els maçons amb càrrecs de ministre o qualsevol altre que no complissin amb els seus deures de germans (63). La lògia "Adelante" felicitava pel seu compte a la Internacional Socialista per la seva campanya contra la guerra.

A l'assamblea ordinària dels dies 3,4 i 5 de juny de 1933, 16 lògies de l'obediència demanaven que la seu de

la G.L.E. es traslladés a Madrid. Entre aquestes hi havia set de catalanes: "Luz", de Figueres, "Alvarez de Castro", de Girona, "Acacia", "Redención", "Justicia", "Karl Marx" i "Humanidad", de Barcelona. A la sessió setenta la lògia "La Sagesse" va proposar de constituir un Comitè de Socors en favor de les víctimes del nazisme i la "Luz", de Figueres, va llegir una proposició sobre "Fascismo, Guerra i otros azotes".

A la mateixa sessió es va aprovar que passés a estudi la postada'estructurar l'obediència federativament, en grans lògies regionals. Aleshores la G.L.E. només comptava amb una Gran Lògia: la de Canàries, fundada durant els anys vint, ja que encara no s'havia formalitzat la creació de la G.L. de Catalunya. Tanmateix, aquestes seran les úniques que lograrà organitzar.

Finalment, en aquesta apretada sessió es va passar a la votació per escollir el nou equip directiu, inclòs el Gran Mestr. F. Esteva va obtenir 246 vots i Mariano Larrañaga, 242 -quatre menys-, mentre que Alvar Salvat era votat per 142 germans, Margelí per 6 i Roig, per 2 (64). Veiem doncs que el nombre total de membres de la G.L.E. no ultrapassava en cap cas el nombre de 700 arreu l'Estat.

El nou equip directiu estarà format per Larrañaga, Gran Mestre, J. Sarradell, també de Madrid, Primer Vig.; Je

sús Palència de la Torre, Segon Gr. Vig.; Alvaro Guzmán, Gran Secretari.

Encara que Esteva va guanyar de nou el veterà Gran Mestre va dimitir irrevocablement de la Gran Maestria i la va cedir a Larrañaga, líder dels maçons madrilenys. Ja no tornaria a dirigir l'obediència, ni el seu amic Gertsch tornaria a ser Gran Secretari, càrrec que havia ocupat des de 1912 ininterrompudament. Esteva havia estat al cap d'una de les dues presidències (la del Sobirà Consell de Govern) des de 1914 i era Gran Mestre de 1920. Acabava l'etapa catalana de la G.L.E. i començava un nou període en el que germans i lògies d'altres indrets d'Espanya ocuparien els primers llocs de l'obediència.

El nucli nacionalista de la "Themis", disconforme amb la que jutjaven una política excessivament presidencialista i poc catalanista i es va enfrontar a la G.L.E. El febrer de 1933 aquesta no va aprovar la cooficialitat del català, el que va decidir a la "Themis" a abandonar la G.L.E. i treballar com a taller independent -és a dir irregular o salvatge, com es deia-. El mes de maig un dels seus membres, Lluís Humbert Santos, estava a l'estranger buscant l'hipotètic reconeixement d'una projectada "Gran Lògia Catalana" i que constituïria el primer intent de crear una obediència nacional catalana, independent de les espanyoles. També es queixaven que quan algun membre del quadre obtenia algun càr

rec públic no se'l veia més pel taller, potser al·ludint a Miquel Guinart i Castellà, que havia estat elegit diputat al Parlament català per E.R.C. per la ciutat de Barcelona (65).

Però hi havia algunes lògies que seguien fent la guerra pel seu compte, a més de la "Themis". La "Karl Marx", creada entre altres, per Rafael Vidiella (futur fundador del PSUC) el maig de 1933, escrivia al ministre d'Agricultura, M. Domingo queixant-se de que a les maternitats i als hospitals encara es batejava. El mes de setembre va fundar una lògia femenina anomenada "Delfos", però les cones assistien als treballs masculins, segons denúncies de "La Sagesse". Una de les tingudes del mes de maig es va dedicar a la situació política a l'Alemanya nazi (66). A la "Justícia" també dediquen una tinguda del mes de maig a la lluita contra el feixisme. La "Delta" també va al seu aire i el 13 d'agost pel seu compte felicita al govern de l'Estat per haver abolit la Llei de Defensa de la República i demanen que s'estableixin relacions oficials amb la URSS. Ells no són comunistes -diuen-, però tenen molt bones relacions amb la "Karl Marx" i R. Vidiella assisteix regularment a les seves tingudes. També demanen al govern que no lliuri a Bulgària el "lluitador obrer" empresonat aquí i que el Gran Mestre Larrañaga intervingui prop del govern per obtenir allò que demanen. En la tinguda del 30 de juliol es diu que l'enemic té

diners, homes i armes i que els maçons han d'unir-se per poder treballar contra ell (67). Com la "Karl Marx", la "Justicia", i la "Themis", la "Delta" és una lògia en la que no es fa absolutament res més que política. Per acabar d'amenitzar el panorama maçònic barceloní tenim a la "Ruíz Zorrilla", que segueix dient que està auspiciada per un Gr. Or. d'Espanya fantasma i que fa política vestida de maçoneria i de pas complica l'existència a les lògies d'ambdues obediències tot el que pot. Altres lògies conflictives, com l'"Aurora", amb una part del quadre compostat per italians, havia estat dissolta el maig de 1932 per la Regional del Nordest i quatre germans italians -o potser més- foren expedientats.

La G.L.E. no controla la meitat de les lògies que té a Catalunya i podem suposar que quelcom de semblant succeeix a la resta de l'Estat i, el que és pitjor, dos anys després de proclamada la República constata que hi ha un nombre de germans poc dignes de ser-ho i que han estat iniciats a causa de l'eufòria democràtica dels primers temps; descobreixen que les dades que empra la premsa reaccionària per atacar l'orde han sortit del butlletí oficial que es distribueix exclusivament entre els germans. El maig de 1934 la G.L.e. decideix suprimir-lo i posar en circulació únicament un butlletí secret, mensual, adreçat als Venerables Mestres dels tallers perquè ells comuniquin a les cambres dels diversos graus els continguts dels butlletins.

També s'adverteix que en ocasions s'indicarà que ha de ser conegut per cada cambra. Paral·lelament, es posa en circulació un segon butlletí "individual", adreçat als membres de tercer grau o més, intransferible, de periodicitat bimestral (68).

El trasllat de la G.L.E. a Madrid i la creació de la Gran Lògia de Catalunya

A la sessió de la Gran Comissió executiva de la G.L.E. del 31 de juliol de 1934 la lògia "Thader", de Murcia, va treure a rel·luir un tema del que ja se'n parlava des de feia algun temps: la possibilitat de construir a Madrid un temple maçònic per utilitzar-lo conjuntament amb el G.O.E. Des del mes de juny les lògies de Madrid tenen el temple maçònic en copropietat amb el G.O.E. i es plantejen què s'ha de fer amb l'antic local del carrer Alcalà. El mes de setembre la G.L.E. es trasllada oficialment a Madrid (69).

La disminució de la importància numèrica de les lògies catalanes en relació al conjunt de l'obediència era realment important; el mes de maig, per exemple, dels 28 nous iniciats de la G.L.E., només 3 eren de lògies catalanes: dos a l'"Alvarez de Castro" i un a l'"Adelante" (70).

El procés de trasllat a Madrid i la creació de la

Gran Lògia de Catalunya (G.L.D.C.) varen anar a l'ensem, tot i que l'organització catalana va tardar aproximadament un any en consolidar-se. L'abril de 1933 la G.L.E. repartia entre les lògies una circular en la que es deia que els desitjos de fixar la seu a Madrid no obeïa a altres motius que el d'endegar la G.L.E. per la més pura via maçònica, "sin que esta determinación trata de rozar en lo más leve, ni principios estatales, ni regionales ni personales".

La G.L.D.C. va començar a organitzar-se ja abans d'aquestes dates, tot i que fins el mes d'octubre no tenim constància que funcionés com a tal. El primer document que constata la seva existència és una planxa de "La Sagesse" adreçada a la nova organització en la que comunica que la "Themis" admet dones a les seves tingudes simbòliques masculines, fet que ja ha estat comentat.

Les directrius que l'organització adopta, -més nacionalistes que no pas la G.L.E.- són prou satisfactòries per a la "Themis", que ara demana de ser auspiciada per la G.L.D.C., però provoca el descontent de les dues lògies de Girona, on no agrada el tarannà "escésivament" catalanista que està prenent. Així veiem que simultàniament, la "Themis" demana i obté el reingrés i l'"Alvarez de Castro" i la "Luz" de Figueres, demanen la baixa (71). A la Delta on tampoc agrada el nacionalisme radical, manifesta el seu descontent i es nega a que la "Themis" ingressi a la G.L.D.C.